

Ніклас Натт-о-Даг

1793

ФАБУЛА
ВИДАВНИЦТВО

Ніклас Натт-о-Даг 1793

Видавництво Фабула

2019

Copyright © Niklas Natt och Dag 2017

© В. Криницький, пер. зі швед., 2019

© «Фабула», макет, 2019

© Видавництво «Ранок», 2019

ISBN 978-617-09-5960-7 (epub)

Усі права збережено.

*Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якій формі без письмового дозволу
власників авторських прав.*

Електронна версія створена за виданням:

Натт-о-Даг Ніклас

Н33 1793. Роман / Пер. зі швед. В. Криницький. — Харків : Вид-во «Ранок» :
«Фабула», 2019. — 400 с.

ISBN 978-617-09-5941-6

Восени 1793 року в загідженому озері Фатбурені, куди вода змиває сміття з усього Седермальму, знаходять спотворений труп. Розслідувати справу таємничого покійника береться Сесіл Вінге, колишній прокурор, який уже не раз допомагав поліції Стокгольма розкривати злочини. От тільки здоров'я його щодень гіршає, і схоже на те, що справа буде його лебединою піснею. Часу залишається обмаль, а прийдешня зима обіцяє бути найскладнішою за останні десятиліття.

Розкриваючи історії чотирьох дійових осіб роману, Ніклас Натт-о-Даг показує читачеві розкіш і занепад післягуставіанської доби, торжество плотських бажань і кривавих злочинів, лиха й відчаю — але також і сподівань та прагнення змін, що заклали підвалини сучасного шведського суспільства.

Лукавство породжує лукавство,
наси́льство породжує наси́льство.
Томас Турільд, 1793

Перша частина

Привид Індебету

Осінь 1793 року

Нас тут усіх охопив сильний страх. Тисячами ширяться чутки, одна незбагненніша від іншої. Зрозуміти щось достеменно неможливо, бо кожен оповідач розказує по-своєму, і здається мені, що всі вони — трохи поети.

Жорстокість злочину здається надто нечуваною, тож я не уявляю, що про все це думати.

Карл Густав Леопольд, 1793

Мікель Каргель бовтається в холодній воді. Правою рукою він тримає за комір Югана Єльма. У бідолахи з рота виступає кривава піна. Його шинель набрякла від крові і солоної води, і коли хвиля вириває товариша з Мікелевої руки, він кричить, але з горла виривається лише стогін. Єльм стрімко падає у глибину. Мікель опускає голову у воду і проводжає тіло поглядом. Його гарячкові думки уявляють щось інше, глибше, приховане від найгострішого зору. Тисячі скалічених моряків наближаються до воріт пекла. Ангел смерті прикриває їх своїми крилами, і щелепи його кістлявого черепа кривляться у глузливій посмішці.

1.

— **А**гов! Мікелю! Пальте¹! Прокинься!

¹Пальт — шведська страва. Також так називали службовців сепарат-варти — одного з підрозділів служби правопорядку, які мали виловлювати й доправляти до суду та в'язниці злодюжок, жебраків і повій. (*Тут і далі — прим. перекладача.*)

Кардель повільно приходив до тями від енергійних штурханів. Одразу прокинувся й біль у колишній лівій руці. На її місці зараз дерев'яна, вирізана з бука. Протез має спеціальну виїмку для кукси, прив'язаний до ліктя ремінцями. Вони боляче вриваються в шкіру. Мав би вже запам'ятати, що протез треба відв'язати чи хоч послабити зав'язки, перш ніж набратися до безпам'яті.

Кардель розплющує очі. Найперше він бачить заляпаний стіл. Доводиться докласти значних зусиль, щоб підняти голову — щока приклеїлася до стільниці. Зрештою йому вдалося випрямитися, але на столі залишилася перука. Вилаявшись, Мікель віддер її, витер брудну щоку й сховав перуку під камзол. Капелюх зім'ятий валяється на підлозі. Аби як Кардель вирівнює головний убір і натягає на голову по самі вуха.

Пам'ять поволі поверталася. Він заснув у трактирі «Гамбург», нажлуктившись по зав'язку. Краєм ока побачив ще кількох таких самих відвідувачів, яких власник підвалу вважав достатньо багатими, щоб не викинути в канаву, а залишити на лавках і під столами, де вони зустрічали ранок, а потім плелися додому слухати докори розлючених дружин. Але це не про Карделя. Він каліка й живе сам, тож увесь час — лише його власний.

— Мікелю, треба йти! Знайшли труп у Фатбурені!

Карделя розбудили двоє малолітніх безхатків. Обличчя здавалися знайомими, але згадати імен він не міг. За ними

стоїть Багген, повнотілий кавалер господині пані Норстрем. Червонопикий і заспаний, він став між дітьми й гордістю закладу — колекцією різьблених склянок і келихів, яку завжди тримали замкненою в синій шафі.

У «Гамбургу» дозволяли випити останню чарку засудженим на страту, коли везли їх до Сканстулла на шибеницю. На склянці, з якої пив засуджений, вирізали його ім'я, дату, і замикали трофей у шафі з іншими.

Випити з такої склянки можна будь-кому, але під пильним наглядом і за окрему доплату, розмір якої залежить від слави засудженого. Вважалося, що це приносить удачу. Мікель так і не зрозумів чому.

Кардель протер очі й збагнув, що він досі п'яний. Губи і язик не хотіли слухатися.

— Чого вам у дідька?

Відповіла старшенька, дівчинка. Хлопчик із заячою губою — без сумніву, її брат, надто вже схожі між собою. Малий скривився від Карделевого перегару й заховався за спиною сестри.

— Там труп у воді, просто біля берега.

У її голосі зринали жах і збуджене хвилювання. Кардель відчув, що вени на лобі ось-ось луснуть від спроб хоч якось зібрати докупи свої думки.

— Так а я тут до чого?

— Будь ласка, Мікелю. Там нікого немає, а ми знали, що ти тут.

Кардель потер скроні, марно сподіваючись на полегшення...

Над Седермальмом ледь-ледь сіріло. Нічна пітьма висіла в повітрі, сонце ще не визирнуло над Сіклою і Данвікеном. Спотикаючись, Кардель вибрів з «Гамбургу» і посунув слідом за дітьми порожньою вулицею Боргместарегатан. Він неуважно слухав розповідь про те, як бичок хотів напиться води з Фатбурену і переляканий тікав у Данто.

— Оте вдарилося об його морду й перевернулося...

Ближче до озера тротуар закінчився і почалася багнюка. Восстаннє Кардель був на березі Фатбурену доволі давно, але відтоді тут нічого не змінилося. Уже багато років міська влада збиралася очистити берег, побудувати причали й містки, але так нічого з цього й не вийшло. Та й не дивно — і держава, і місто балансували на межі катастрофи. Кому й знати, як не йому — він сам постійно шукав підробітки, брався за будь-яку роботу, адже мізерної платні ні на що не вистачало. Подвір'я навколо озера перетворилися на невеличкі мануфактури. Усі вони викидали свої відходи в озеро, а дерев'яні ящики для сміття були переповнені й на них уже ніхто не звертав уваги. Кардель гучно вилаявся, коли черевик різко поїхав масною багнюкою, і йому довелося несамовито махати здоровою рукою, щоб зберегти рівновагу.

— Ваш бичок, мабуть, злякався своєї дохлої родички. М'ясники, сволота, усе викидають просто у воду. Розбудили мене через гнилу тушу...

— Ми бачили обличчя у воді, людське обличчя.

Хвилі Фатбурену розбивалися об берег, залишаючи після себе жовтувату піну. Діти не збрехали, неподалік від берега у воді справді щось плавало. Перша думка, яка з'явилася у Карделя, — надто маленьке для людського тіла.

— Падаць, як я і казав. Дохла худобина.

Але дівчинка стояла на своєму, та ще й братик кивав на кожне її слово. Зрештою Кардель здався.

— Я п'яний. Зрозуміли? У дим. Як чіп. Згадайте про це, коли вас питатимуть, навіщо ви обманом змусили вартового купатися у Фатбурені і чому таких чортів отримали від нього, коли він знову виліз на берег.

Однією рукою ледве-ледве зняв плащ. З-за пазухи в мокру глину випала перука, про яку він геть забув. Байдуже. Обійшлося це нещастя всього в кілька рунстюкк², та і з моди перуки вже виходять, Кардель надяв її лише для солідності, розраховуючи, що ветеранові війни в перуці хтось захоче налити чарочку. Мікель глянув угору. Високо в небі над

Орстафіордом догорали останні зорі. Він заплющив очі, щоб зберегти це відчуття краси, і правою ногою ступив у воду.

²Дрібна монета.

Одразу майже по коліно вгруз у мутьке дно озера. Вода залила чобіт. Намагаючись втриматися на ногах, Кардель ступив уперед. Чобіт залишився в намулі. Підгрибаючи рукою, він повільно пішов далі.

Вода між пальцями ніби аж в'язка від усього того непотребу, який навіть жителі нетрів Седермальму вирішили викинути.

Сп'яніння завадило йому правильно оцінити ситуацію. У животі з'явилося зрадливе відчуття паніки, коли на наступному кроці він не намацав під ногами дна. Це болото глибше, ніж йому здавалося. Зразу спливали спогади про битву біля Свенсксунда три роки тому, жахливі чорторії і нищівний розгром.

Він обхопив труп, щоб якось втриматися на воді. Спершу подумав, що таки не помилився, це не людина. Найпевніше, помічники м'ясника викинули протухлу тушу в озеро, а гнилісні гази винесли її на поверхню. Але, перевернувши тіло, він побачив обличчя.

Навіть не згнило ще, тільки очниці порожні. Губи розбиті, жодного цілого зуба не залишилося. Можна навіть розрізнити колір волосся — ранкові сутінки й брудна вода Фатбурену дуже спотворювали відтінок, але воно безумовно було світле. Кардель судорожно вдихнув, пірнув під воду й мало не захлинувся.

Відкашлявшись, він кілька хвилин нерухомо полежав на воді, тримаючись за мертве тіло. Намагався роздивитися риси обличчя. Діти на березі нічого не почули — мовчки стоять, чекають його повернення. Він перевернувся у воді й поплив до берега.

Витягти тіло на слизький берег, де вода вже його не підтримувала, виявилось нелегко. Кардель перевернувся на спину й відштовхувався обома ногами, тягнучи тіло за ганчір'я, що залишилося від одягу. Дітлахи зовсім не допомагали,

навпаки, відійшли й затисли пальцями носи. Вибравшись на берег, Кардель довго відпльовувався.

— Біжіть до Слюссену, приведіть сосисок³!

³Сосиски — прізвисько міської варти Стокгольма в XVII—XVIII століттях.

Діти навіть не думали виконувати розпорядження, лише трішки відійшли, щоб Кардель до них не дотягся. Побігли ж, тільки коли Мікель махнув на них кулаком:

— Біжіть на пост і приведіть хоч одного бісового вартового, чорти вас забрали б!

Коли їхні маленькі ноги достатньо відбігли, Кардель нагнувся і виблював. Тиша повисла над берегом, і серед цієї німої самотності Мікель відчув, як крижані обійми виштовхують повітря з легень і не дають знову вдихнути. Серце гупає дедалі швидше, кров надимає вени, і все його єство охоплює страх. Він дуже добре знає, що буде далі. Ось із темряви випливає рука, якої він більше не має. І кожна частинка його тіла відчуває, що вона є, вона повернулася, і вона болить, ніби дикий звір залізною щелепою гризе її з м'ясом і кістками.

У паніці він розв'язує шкіряні ремінці, відкидає дерев'янку в глину, хапається правою рукою за куксу, мне її, намагається пересвідчитися, що вона не може боліти, руки більше немає, і рана, яка нібито болить, давно загоїлася.

Напад триває не більше хвилини. Нарешті він знову може вдихнути, спершу короткий вдих, далі глибше, дихання вирівнюється і заспокоюється. Страх розчиняється, навколишній світ набуває знайомих обрисів. Раптові напади паніки почалися в нього три роки тому, коли він повернувся на сушу, втративши руку й друга. Давно це було. Він думав, що знайшов спосіб забути про ці жахи. Випивка. Бійки.

Кардель роззирнувся, але навкруги нікого. Лише він і спотворений труп. Мікель міцно притиснув обрубок руки до грудей і повільно гойдався вперед-назад...

Не помітив, як довго чекав міської варти. Тихо сидів на березі, дивлячись в одну точку. Мокрий одяг холодив, але Карделя досі гріло випите напередодні. Нарешті прийшли вартові — двоє

чоловіків у синіх камзолах і білих штанях, на плечах теліпалися мушкети з примкнутими багнетами. Обоє помітно п'яні. За це карали, але нікого покарання не зупиняло. Одного Мікель навіть знав на ім'я. Хто не має багато грошей, завжди шукає нагоди залити вином свої біди, а в трактирах хочеш чи не хочеш — все одно зустрінешся.

— Та це ж Мікель Кардель вийшов покупатися в міському нужнику! Ти, може, шукаєш щось цінне, що кілька днів тому ковтнув, а потім не встиг вчасно підставити горщик? Чи дописуєш рапорт про зниклу повію, яка втонула в озері?

— Стули пельку, Сульбергу. Може, від мене і смердить лайном, а от від тебе — сивухою. Тобі не завадить пройтися берегом і прополоскати рот, перш ніж будити капрала.

Кардель підвівся і випростав спину. Показав на тіло поруч із собою:

— Ось.

Калле Сульберг підійшов ближче до трупа й відсахнувся:

— Фу, чорт!

— Ага. Думаю, найкраще буде, якщо один залишиться тут з трупом, а другий хай біжить на Слоттсбакен і приведе сюди констебля.

Кардель узяв камзол і загорнув у нього свій дерев'яний протез. Зібрався вже йти, але згадав про чобіт, що залишився в мулі на дні. Поклав згорток, вилаявся і невпевненими кроками пішов до води. З усією гідністю, на яку був здатен. Чобіт знайшов швидко, але витягти його з багна було непросто.

Вартові потягли соломинку, довша дісталась Сульбергу — він уже піднімається схилом до міста. Його напарник сидить мовчки, ні слова, ні посмішки. Очевидно, йому страшно залишатися сам на сам із трупом. Кардель кивнув йому й пішов до свого двоюрідного брата, що живе неподалік. Мікель сподівався в нього помитися. Може, навіть із милом.

2.

На секретері лежить аркуш паперу з акуратно накресленою сіткою. Сесіл Вінге кладе на стільницю перед собою годинник, відщипає ланцюжок і підсуває ближче мерехтливу воскову свічку. Поряд лежать викрутки, пінцет, плоскогубці. Він піднімає руки, розставляє пальці. Абсолютно не тремтять.

Дуже обережно він починає роботу. Знімає скло, виймає шпильку, яка тримає стрілочки, знімає їх із циферблата й кладе кожну на свою клітинку аркуша. Знімає циферблат. Робить усе акуратно, щоб не пошкодити жодної деталі. Одне за одним повільно знімає зубчаті коліщата й так само кладе кожне на свою клітинку. Звільнена зі своєї в'язниці пружина розпускається в широку спіраль. Під нею бігунок. Далі анкерний механізм. Малесенькими, як голочки, викрутками викручує мініатюрні гвинтики.

Поки власний годинник розібраний, про плин часу Вінге нагадують церковні дзигарі — над Ладугорсландом разноситься дзвін зі Святої Елеонори, від Солоного озера долинають передзвони Святої Катаріни. Час летить.

Повністю розібравши годинник, він починає складати його — виконує всі операції у зворотному порядку. Кожну деталь, кожен гвинтик на своє місце. Його тонкі пальці зводить судома, він знову й знову має зупинятися, щоб дати м'язам і суглобам перепочити. Він стискає і розтискає кулаки, тре долоні одна об одну, простягає руки до колін. Від незручної пози болять стегна, біль переходить вище й стає кілком у спині, змушуючи постійно соватися на стільці, щоб трохи розім'ятися.

Ось нарешті й стрілки на своєму місці. Він вставляє в отвір крихітний ключик, повертає і відчуває опір пружини — саме такий, як має бути. Заводить до кінця, й одразу лунає знайоме цокання. У голові вже всоте за це літо зринає та сама думка: ось

як має працювати світ. Раціонально й передбачувано, щоб кожне коліщатко мало своє місце і рух його можна було точно розрахувати.

Але це відчуття впевненості швидкоплинне. Воно стрімко покидає Вінге, і навколишній світ, що на кілька секунд зупинився був, знову оточує його. Думки починають плутатися. Він кладе палець на зап'ясток і лічить удари серця, поки секундна стрілка оббігає циферблат з іменним знаком годинникаря: Бюрлінг, Стокгольм. Сто сорок ударів на хвилину. Викрутки й пінцети розкладені на свої місця, і він готовий повторити весь процес ще раз, але розуміє, що час обідати, а тут і служниця стукає у двері й кличе до столу.

На столі зі скатертиною уже стоїть супниця з синім візерунком. Господар, мотузник Улоф Роселіус, схиляє голову, швидко бурмоче молитву й береться за кришку супниці. Випускає гарячу кришку, люто лається і дмухає на попечені пальці.

Сесіл Вінге сидить праворуч від мотузника і вдає, що його дуже цікавлять тіні, які відкидає свічка. Служниця кидається на допомогу з рушником, а запах вареної ріпи і м'яса розгладжує зморшки на лобі господаря. За сімдесят років життя геть вибілило його чуприну й бороду. Він і сидів, згорбившись. Роселіуса в місті знають як праведного чоловіка, що багато років утримує притулок для бідних при церкві Святої Елеонори й щедро жертвує на це гроші зі свого статку — колись доволі чималого, треба сказати, бо дав йому змогу купити садибу графа Спенса на краю Ладугорсланда. От тільки старість його затьмарена невдалою оборудкою — придбанням лісопилки у Вестерботтені, до якої він вдався разом зі своїм сусідом Екманом, великим чиновником фінансової палати. Вінге здавалося, що після стількох років добродійної діяльності Роселіус тепер відчував образу на весь світ. І ця похмура кривда висіла над усім будинком.

Вінге винаймає у Роселіуса кімнату, і його присутність ніяк не допомагає, навпаки — нагадує господареві про скруту. Сьогодні ж мотузник здається ще більш пригніченим, ніж

зазвичай, і кожную ложку супу супроводжує гірким зітханням. Коли в мисці залишається супу на самому денці, відсуває її від себе, кладе ложку й прокашлюється.

— Зараз важко давати поради молоді... Для вас жодних авторитетів не існує... Але я таки дещо скажу тобі, Сесіле, і ти, будь ласка, послухай. Я хочу для тебе лише найкращого.

Роселіус глибоко вдихає, перш ніж вести далі.

— Те, що ти робиш, суперечить природі. Чоловік має бути зі своєю дружиною. Хіба ти не присягався їй, що в радості і горі?.. Повертайся до неї.

Кров ударила в голову, і бліде обличчя Вінге зашарілося. Він сам здивувався такій емоційній реакції. Не можна дозволяти почуттям брати гору над розумом. Він глибоко вдихнув. У вухах глухо гупає серце. Треба зосередитися, опанувати себе. Він має щось відповісти. Вінге знає, що вік анітрохи не позначився на розумі й кмітливості Роселіуса, завдяки яким він став головним у своїй гільдії. Він майже чує, які думки снують за його зморшкуватим лобом. Напруженість між ними зростає, але так само швидко і спадає. Старий зітхає, відкидається на спинку стільця і піднімає руки в примирливому жесті.

— Ми багато з тобою разом пережили. Ти начитаний, кмітливий. І я знаю, що ти не лиходій якийсь, а зовсім навпаки. Але всі ці новітні ідеї засліпили тебе, Сесіле. Ти думаєш, що все можна вирішити силою думки. Це не так. Почуття так не працюють. Повертайся до дружини, заради вас обох. Якщо ти їй щось зробив — перепроси.

— Я роблю це для її добра. Я добре все обдумав.

Ці слова навіть для самого Сесіла пролунали як дитяче виправдання.

— Сесіле, не знаю, чого ти хотів досягнути, але вийшло інакше.

Вінге ніяк не міг втамувати тремтіння. Йому довелося покласти ложку на стіл, щоб ніхто не помітив. На превеликий жаль, голос теж не слухався і слова пролунали радше як шепіт:

— Так уже склалося.

Роселіус відповів уже значно м'якше, ніж раніше:

— Я бачив її сьогодні, Сесіле, твою дружину. На рибному базарі біля Каттгавет. Вона вагітна. Живіт уже не сховаєш.

Вінге здригнувся всім тілом і зазирнув мотузнику у вічі:

— Вона була сама?

Роселіус кивнув і простягнув руку, щоб покласти на Сесілову долоню, але той швиденько пересунув її так, щоб старий не дістав. Він зробив це якимось інстинктивно, і сам здивувався.

Вінге заплющує очі, щоб опанувати себе. Він опиняється у своїй внутрішній бібліотеці, між довгих мовчазних полиць із книжками. Бере том Овідія, розгортає навмання і читає: *Omnia mutantur, nihil inherit*. Усе змінюється, нічого не зникає. Ось у чому рівновага, якої він шукав.

Коли він розплющує очі, у погляді вже немає і сліду хвилювання. Сесіл вгамовує тремтіння в руках, підкреслено спокійно кладе ложку, відсуває стілець і підводиться.

— Дякую за суп і турботу, але, думаю, відтепер я вечерятиму у своїй кімнаті.

Ідучи до виходу, чує голос мотузника:

— Якщо в думках у нас одне, а реальність зовсім інша, значить, думки хибні. Невже ти зі своєю класичною освітою цього не розумієш?

Вінге нічого не відповів, просто вдавав, що відійшов надто далеко й не почув цих слів.

Сесіл, похитуючись, вийшов з їдальні до передпокою і пішов сходами нагору — до кімнати, яку він винаймає у мотузника з початку літа. Знову перехопило подих і бракує повітря. Вінге зупинився і трохи постояв, щоб віддихатися.

За вікном на подвір'ї маєтку панує тиша. Сонце вже опустилося. На схилі вниз до Солоного озера розкинувся сад. Між віттям фруктових дерев пробивається світло з Шеппгольмена, де моряки квапляться закінчити сьогоднішню роботу, нетерпляче очікуючи відпочинку. Ще далі бовваніє дзвіниця Святої Катаріни. Повіває легкий вечірній бриз.

Кожен день місто ніби вдихає повітря з моря, а ввечері видихає, і тоді вітер повертає навпаки, з суші в море. Куркан,

старий вітряк, рипить і двигтить, ніби протестує проти канатів, якими прив'язали його крила. Ген вдалині й побратими його незримо відповідають лише їм відомою мовою.

Обличчя Вінґе відбилось у шибці. Йому ще немає і тридцяти. Темне волосся, зібране у хвіст і перев'язане стрічкою, різко контрастує з блідим обличчям. Шия обмотана шарфом.

Зараз уже не видно, де закінчується обрій і починається небо. На небі виблиснули перші зорі. Світ... Так багато темряви, так мало світла. У верхньому куті вікна він помічає яскравий слід — зоря падає. Коли він був малий, часто казали, що треба загадувати бажання, поки зоря падає. Він уже давно не звертає уваги на забобони, а от бажання все загадує...

Унизу між липами Сесіл помічає вогник ліхтаря, хоч він нікого й не чекає. Хтось вигукує його ім'я. Вінґе накидає плащ і сходить униз. Там його зустрічають служниця Роселіуса і якийсь коротун. Зігнувшись і впершись руками в коліна, він намагається відсапатися. Служниця віддає ліхтар до рук Вінґе:

— До вас відвідувач, пане. Я б його не пускала до будинку.

Вона різко розвертається і йде досередини, хитаючи головою від обурення. Прибулець, виявляється, не старий, зовсім хлопчик, безбородий і безвусий.

— Ну?

— Це ви той Вінґе, який ходить в Інбетук?

— Будинок поліцейського управління називається Індебету, і не інакше. Але я Сесіл Вінґе, це так.

Хлопчак недовіжливо поглянув на нього з-під неминої чуприни.

— На Слоттсбакені обіцяли винагороду тому, хто перший добіжить...

— Он як?

Хлопчина заправив чуба під шапку.

— Я прибіг швидше за всіх. Тепер у боці коле і присмак крові в роті, та ще й доведеться спати в мокрому одязі. Я хочу монету за інформацію!

Малий сказав, і аж сам завмер від власної зухвалості. Вінґе строго глянув на нього:

— Ти ж сказав, що вас таких кілька. Я просто почекаю інших, потім поторгуємося.

Вінґе почув, як хлопчина аж скрипнув зубами, проклинаючи свій довгий язик. Сесіл вийняв гаманець, вибрав потрібну монету й підніс до очей хлопчика, тримаючи великим і вказівним пальцями.

— Але ти щасливчик. Я не дуже люблю чекати.

Малий розсміявся. У нього бракує обох передніх зубів, і через широку щілину на губу стікає цівка слини.

— Поліцмейстер хоче негайно бачити пана на Іксмедсґренден.

Вінґе киває ніби сам до себе й простягає руку з монетою. Хлопчина підступає на кілька кроків, хапає свою винагороду, різко розвертається і зривається бігти. Перескакуючи низенький кам'яний паркан, мало не падає. Вінґе кричить услід:

— Тільки ж витрать на хліб, а не на сивуху!

Малий зупиняється, опускає штани, показуючи Вінґе зад, гучно ляскає по голій сідниці й кричить через плече:

— Ще кілька таких доручень, і я буду достатньо багатий, щоб не вибирати між хлібом і випивкою!

Він тріумфально регоче й вистрибом біжить у напрямку Ладугорсланду. Тіні поглинають його фігуру й залишають Сесіла Вінґе наодинці з думками про зорю, що впала...

Уже кілька місяців поліцмейстерові Югану Густаву Нурліну обіцяли відповідне посаді помешкання, але далі обіцянок не йшло. Він так і жив із сім'єю у старій квартирі за кілька кварталів від біржі.

Було вже далеко за північ, коли Вінґе нарешті піднявся на третій поверх поліцмейстерового будинку і тепер намагався віддихатися. Він добре чув, що інші візитери розбудили не тільки начальника поліції, а й усіх його рідних. У якійсь із кімнат жінка намагалася заспокоїти налякану дитину. Нурлін

зустрів його в передпокої — без перуки, у формених штанях і камзолі, з-під якого визирала нічна сорочка.

— Сесіле, дякую, що прийшов так швидко, незважаючи на пізню годину.

Нурлін жестом показав на стілець біля груби, Вінге кивнув і сів.

— Катаріна поставила каву, скоро має бути готова.

Поліцмейстер збентежено сідає на стілець навпроти й прокашлюється, ніби це має допомогти йому озвучити мету цієї зустрічі.

— Сесіле, недавно з Фатбурену в Седермальмі витягли труп. Якись дітлахи притягли туди п'яного пальта, і той витяг мерця з води. Труп у такому стані... Чоловік, який мені це розповідав, десять років у міській варті, за цей час бачив найгірше, що може людина зробити іншій людині, а все одно так його трусило, ніби ось-ось його виверне. Навіть не зайшов далі порогу.

— Наскільки я знаю міську варту, у нього це могло бути від сивухи, а не від побаченого.

Від цього напівжарту ніхто не засміявся, а Вінге втомлено потер очі.

— Югане Густаве, коли ми востаннє співпрацювали, домовилися, що на цьому все. Я весь рік допомагав поліції, але ти сам знаєш, мені треба подбати і про свої справи.

Нурлін підвівся, приніс із сусідньої кімнати чайник і налив у два горнятка гарячої кави.

— Я тобі надзвичайно вдячний, Сесіле, не уявляєш як. Не можу згадати жодної справи, де ти не перевершив би мої очікування. Зважаючи на те, як завдяки тобі покращилися результати роботи поліції за цей час, комусь могло б здатися, що ти робиш мені велику послугу. Але скажи чесно, Сесіле, хіба це не я тобі роблю послугу?

Нурлін через стіл намагався зловити погляд Вінге. Відпивши ковток кави, начальник поліції відставив горнятко.

— Колись ми були молоді, Сесіле, тільки закінчили студії права й мріяли прославитись у суді. Ти завжди був найбільшим

ідеалістом серед нас, тримався своїх переконань і був готовий заради них на все. Мене життя скрутило, а ти мало змінився відтоді. Моя здатність до компромісів привела мене на посаду начальника поліції. На перший погляд, ми начебто антагоністи, але послухай: як часто ми мали нагоду й можливість виправити щось неправильне? Лише деякі з тих справ, що ти розслідував, справді заслуговували твоєї уваги. Фальшивомонетники, що навіть писати не вміють, вбивці, які навіть не змивають крові своїх убитих дружин з сокир чи молотків, гвалтівники, розбійники, яких засліпила лютість і пияцтво. Але тут — щось зовсім інше, таке, чого ні ти, ні я раніше не бачили. Якби я знав когось іншого, кому міг би довірити таку важливу справу — звернувся б до нього. Але немає! А вулицями вільно ходить чудовисько в людській подобі. Труп віднесли до Маріїнської церкви. Зроби це для мене, і більше я тебе ніколи ні про що не проситиму.

Вінге глянув у вічі Нурліну, і цього разу вже поліцмейстер не витримав і відвів очі.

3.

Помившись біля колодязя, у позиченій у родича сорочці Кардель спустився з Кварнбергет і виплюнув у стічний жолоб тютюнову жуйку. За рядочком білих будівель, що ніби висіли в тумані з Гульфйорду, проглядає місто на острові, перед ним острівець Ріддаргольмен, а разом вони утворюють загадкового чорного велетня, що здіймається над Мелареном, лише де-не-де освітленого миготливими вогниками.

Не встиг Мікель ступити й кількох кроків, як побачив чоловіка зі слідами віспи на обличчі. Той прямував у бік греблі Полхен. На шиї в нього висів на ланцюжку срібний жетон поліцейського.

— Вибач, ти не знаєш, що з трупом із Фатбурену? Я Кардель, це я витяг його кілька годин тому.

— А, чув про це. Ти ж палът? Він зараз у трупарні в церкві Святої Марії. Ох, дідько... Ніколи не бачив нічого огиднішого. У вас була така перша зустріч, що мені й не замакітрилося б ще раз на це дивитися. Ну, ти знаєш, де труп, далі твоя справа. Мені ще треба занести до світанку рапорт у відділок.

Попрощалися, і Кардель попід пагорбом рушив розкислою глиною вулиці Кварнгрєнд. Досить скоро він уже стояв під церковними стінами.

Церква Святої Марії — така ж каліка, як і Кардель. У рік його народження іскра з пекарні розпалила страшну пожежу, що проковтнула й перетворила на попіл двадцять кварталів. Збудована Тессіном дзвіниця тоді провалила гіпсове склепіння церкви. Минуло вже тридцять років відтоді, а на вежі досі немає шпиля.

По той бік хвіртки — цвинтар. Карделю здалося, що в цій тиші мерці з могил спостерігають за ним. Аж тут тишу порушив якийсь звук. Спершу в темряві він навіть не зрозумів, що то за

звук, не добрав, що звук має людську природу. Схоже було на гавкання собаки десь під землею. Аж потім Кардель помітив на стежці, що йшла через церковне подвір'я, якусь фігуру, і збагнув, що то людина кашляє в хустинку.

Кардель непевно застиг, не знаючи, що робити далі. Незнайомець подолав напад кашлю і повернувся до Мікеля. За спиною чоловіка світилося вікно, і Кардель бачив лише силует, тоді як його освітило повністю.

Незнайомець заговорив, спершу тихо, майже пошепки, але з кожним словом все гучніше.

— То це ви знайшли мерця. Кардель.

Кардель безмовно кивнув, вирішивши спершу подивитися, куди далі поведе ця неочікувана розмова.

— Поліцейський не зміг мені сказати вашого повного імені. Точно ж не Кардель.

Мікель поволі стягнув промоклого капелюха з голови й уклонився.

— Хай би краще було так. Жан-Мішель Кардель, якщо ваша ласка. Побачивши свого первістка, мій тато, мабуть, не тямився від амбіцій і надій. Як бачите, нічого з того вже не залишилося. Усі зуть мене Мікель.

— Скромність — теж чеснота. Якщо ваш батько цього не розгледів, це його хиба.

Незнайомець ступив кілька кроків і став так, щоб освітило і його обличчя.

— Мене звати Сесіл Вінге.

Кардель швидко зміряв його поглядом і зазначив, що він молодший, ніж здавалося з голосу. Одяг охайний, хоч і старомодний. Чорний камзол, звужений на талії, з високим коміром. Жилет з майстерно вишитим візерунком. Чорні оксамитові штани з пряжками на колінах. Біла краватка. Довге смолисто-чорне волосся зібране ззаду червоною стрічкою. Обличчя страшенно бліде, ніби аж світиться.

Вінге високий і худий, неприродно худий. Кардель абсолютно не такий. Він з тих чоловіків, яких можна зустріти скрізь на вулицях Стокгольма, які зарано розпрощалися з молодістю,

пережили голод і клопіт, втратили здоров'я. Мікель удвічі ширший у плечах за Вінге, по-військовому грубий, масивний торс випирає з-під одягу, ноги схожі на колони. Вуха витерпіли стільки ударів, що хрящі вже ніби закам'яніли.

Кардель зніяковіло закашлявся під уважним Сесіловим поглядом. Чомусь склалося враження, ніби той огледів його з голови до п'ят — а між тим Вінге навіть не поворухнув головою. Кардель інстинктивно повернувся ліворуч, щоб приховати свою ваду.

Здавалося, Вінге ця незручна мовчанка анітрохи не бентежить. А от Кардель почувався неприємно і конче мав щось сказати.

— Я там на пагорбі зустрів поліцейського. Ви теж працюєте в Індебету, в поліцейському управлінні?

— І так, і ні. Можна сказати, що я позаштатний співробітник. Мене сюди послав поліцмейстер. А ти, Жане-Мішелю? Що тебе привело до трупарні Святої Марії Магдалини цієї ранньої пори? Я сказав би, що вчора ти достатньо зробив для покійного.

Кардель сплюнув уявну тютюнову жуйку під ноги, щоб виграти собі трохи часу, бо розумів, що ніякої притомної відповіді він не має.

— Гаманець загубив. Подумав, що він міг зачепитися за тіло, коли я тягнув його на сухе. Грошей не багато, але все одно варто було пройтися, що як...

Вінге трохи помовчав, перш ніж відповісти.

— Я теж прийшов оглянути труп. За ці кілька годин його, певно, вже помили. Зараз іду поговорити з гробарем. Ходімо зі мною, Жане-Мішелю, побачимо, чи знайдеться твій гаман.

Постукали у двері гробаревого помешкання — однієї з хатинок під церковною стіною. Той відчинив. Старий, низенький, ноги криві, згорблений, на спині з одного боку горб. Говорить з німецьким акцентом.

— Пан Вінге?

— Так.

— Мене звати Дітер Швальбе. Ви прийшли через покійника? Маєте ще трохи часу. Перед вранішньою службою священник

його поховає.

— Покажи нам, куди йти.

— Зараз.

Швальбе сірником запалив дві лампи. Доглянута кицька на столі полизала лапу, почухала за вухом. Швальбе подав одну лампу Карделеві, зачинив за собою двері й пішов попереду гостей до низької будівлі на іншому боці цвинтаря.

Перш ніж відчинити двері, Швальбе підніс пальці до рота й коротко свиснув.

— Щурі. Краще я налякаю їх, ніж вони налякають мене.

Усі кутки кімнати заставлені різним мотлохом. Коси й лопати, старі й нові труни, шматки надгробків, що відкололися через мороз.

Труп, обмотаний плащем, лежить на низькій лаві. У приміщенні прохолодно, але добре чути запах смерті.

Гробар рукою показав на залізний гак, куди Кардель повісив лампу. Швальбе схилив голову, склав руки й зніяковіло переступав з ноги на ногу. Видно було, що він чимось занепокоєний. Вінге запитально глянув на старого:

— Щось іще? Я маю багато роботи й мало часу.

Швальбе втупився у земляну долівку.

— Якщо довго копаєш могили, починаєш помічати те, чого не помічають інші. Мертві хоч і не можуть говорити, але мають інші способи висловитися. Цей, що тут лежить... Він розлючений. Я ще такого ніколи не відчував. Від такої люті може каміння на стінах кришитися.

Кардель був вражений гробаревою забобонністю. Він мало був не перехрестився, але рука застигла на півдорозі, коли Мікель побачив скептичний погляд Вінге.

— Ознака мертвого — те, що воно більше не живе. Свідомість покинула тіло, і ніхто не знає, де вона зараз, і нам залишається лиш сподіватися, що в кращому місці від того, яке покинула. А те, що залишилося, не відчуває ні дощу, ні сонця. Не існує більше нічого, що ми могли б зробити і що б йому не сподобалося.

На невдоволеному обличчі Швальбе легко можна було прочитати, що він має купу заперечень. Він хмурить свої густі брови й навіть не думає іти.

— Не можна ховати людину без імені. Тоді дух її не заспокоїться. Може, дасте йому якесь ім'я, тимчасове, поки дізнаєтеся справжнє?

Вінге якусь мить подумав, і з виразу його обличчя Кардель зрозумів: Сесіл знайшов найшвидший спосіб позбутися гробаря.

— Думаю, і нам буде легше, якщо якось його назвемо. Маєш якусь пропозицію, Жане-Мішелю?

Кардель не чекав на таке запитання, тож нічого не відповідав. Гробар тактовно кашлянув.

— Є ж такий звичай, що нехрещеним дають ім'я короля, так?

Карделя аж затрусило. Він ніби виплюнув ім'я, як якусь гідку на смак їжу:

— Густав? Хіба бідолаха мало ще натерпівся?

Швальбе зморщив чоло.

— Тоді, може, якийсь із ваших Карлів? Маєте їх аж дванадцять, є з кого вибрати. Карл по-вашому значить «мужчина», якщо не помиляюся, так що цілком підійде.

Вінге повернувся до Карделя.

— Карл?

Мікель поряд з мерцем дедалі більше поринав у спогади.

— Так. Карл. Карл Юган.

Швальбе усміхнувся їм, показуючи гнілі коричневі зуби.

— Добре. Ну, то доброї ночі вам, і щоб ви все дізналися, що хотіли. Пане Вінге, пане...

— Кардель.

Швальбе ступив крок до дверей, зупинився, повернув голову й через плече докинув:

— Пане Карле Югане.

І пішов між трунами, посміхаючись. Вінге з Карделем залишилися вдвох у світлі лампи. Вінге підняв край покійникового вкривала. Їхнім очам відкрився обрубок стегна десь на долоню довжиною. Сесіл знову повернувся до Карделя.

— Підійди. Скажи, що ти бачиш.

Отак лише обрубок справляє на Карделя тяжче враження, ніж весь труп, як він його запам'ятав. З першого погляду навіть не міг би сказати, чи той шматок — частина людського тіла.

— Обрізана нога? Тут небагато скажеш.

Вінге замислено кивнув. Через його мовчанку Карделеві здалося, що він виставив себе дурнем, і це його розлютило. Здавалося, ця ніч триває вже кілька років, і кінця-краю їй немає. Вінге, не зводячи очей з Карделевого обличчя, показав рукою на його лівий бік.

— Бачу, що й тобі бракує однієї кінцівки.

Кардель завжди намагався приховати свою ваду. Він багато тренувався, щоб інвалідність не впадала у вічі. Здалеку буковий протез дуже схожий на здорову руку, а тримав він його здебільшого за спиною. Якщо не надто розмахувати лівою рукою, звіддалік мало хто помітить, особливо незнайомиць. Особливо вночі. Мікелеві залишилося лише кивнути.

— Мені шкода.

Кардель голосно пирхнув.

— Я прийшов по загублені гроші, а не по співчуття.

— Зважаючи на те, яке бридке тобі ім'я короля Густава, припускаю, що руку ти втратив на війні?

Кардель знову кивнув, після чого Вінге повів далі:

— Я про це сказав лише тому, що ти, виходить, знаєш про ампутації значно більше за мене. Можеш зробити ласку й ще раз глянути на цей обрубок? Що ти бачиш?

Цього разу Кардель уважніше роздивився ампутовану кінцівку, досі обмазану глиною, хоч тіло вже й помили, і навіть з милом.

І тут йому сяйнуло. Це ж очевидно, як він раніше цього не побачив?

— Це не нова рана. Вона вже затяглася.

Вінге кивнув на знак згоди.

— Отож. Коли знаходимо тіло в такому стані, одразу припускаємо, що ушкодження стали причиною смерті або

вбивця їх завдав, щоб позбутися доказів. Але тут інакше. Я не здивуюся, якщо всі чотири кінцівки такі.

Вінге показав рукою на інший бік лави, Кардель підійшов, разом вони підняли з трупа накидку і відклали на край. Від покійника пахнуло солодко-кислим смородом смерті, від якого Вінге затулився хустинкою, а Кардель — рукавом.

У Карла Югана не було ні рук, ні ніг — відрізані майже біля самого тулуба, так близько, як була змога маніпулювати ножом і пилкою. Обличчя без очей — очні яблука вийнято з очниць. Тіло змарніле, ребра стирчать. Живіт роздуло гнилісними газами, пуп вивернутий назовні, але трохи нижче кістки таза обтягнуті шкірою. Грудна клітка вузька, як у молодої людини, кістяк якої ще не сформувався остаточно. Щоки запали. З усієї колишньої людини у найкращому стані залишилося волосся. Після того як труп обмили з милом, світлі кучері просто сяяли на дошках лави.

Вінге зняв лампу з гака й підніс, щоб уважніше оглянути останки. Поволі обходив лаву, роздивляючись цю химеру.

— Жане-Мішелю, під час війни ти мав бачити багато вийнятих з води тіл.

Кардель кивнув. Він не зник до такого — об'єктивного й раціонального вивчення мертвого тіла. Нервові напруження розв'язало йому язика.

— Багатьох із загиблих у Фінській затоці до берега прибило тільки восени. Ми їх знаходили під стінами фортеці Свеаборг. Усіх, кого не звалила лихоманка, послали виловлювати їх з води. Риба й краби пооб'їдали з них все, що могли. Часом деякі рухалися, то було найстрашніше. Ще й звуки якісь видавали... Ніби стогнуть. А всередині вугрів повно, і коли тіла виймали, вони так знехотя виповзали, бо їм жерти завадили, бачте...

— А якщо порівняти нашого Карла Югана з тими?

— Не схожий. Ми часто виймали трупи й того ж дня, коли вони попадали з палуби. Тіла були бліді, вимочені, зморщені. От на таких схожий. Думаю, Карл Юган не довго плавав Фатбуреном. Може, кілька годин. Скидається на те, що у воду його кинули, щойно стемніло.

Вінге замислено кивнув.

— Скільки гоїлася твоя рука?

Кардель якусь мить подивився на Вінге, потім зважився:

— Подивімося разом, щоб мали однакове уявлення.

Вінге допоміг Карделеві засукати рукав камзола на простягнутій лівій руці, оголивши місце, де протез ремінцями причеплений до ліктя. Кардель звично послабив зав'язки й вивільнив руку з дерев'янки, що залишилась у Вінге під пахвою. Мікель показав йому куксу:

— Ти вже бачив, як ріжуть людське м'ясо?

— Ніколи на живій людині. Тільки раз був на лекції в анатомічному театрі, де хірурги розітнули жіноче тіло.

— Мою операцію важко назвати прикладом, на якому варто вчитися. Боцман відрубав мені понівечену частину, але коли я дістався до фельдшера, йому довелося відрізати вище, щоб не було гангрени. Пацієнта прив'язують ланцюгами, обмотаними шкірою — щоб коли буде смикатися, не покалічив хірургів, та й себе ще більше. М'які частини ріжуть ножом, кості — пилкою. Кому пощастить, тому заллють кілька склянок сивухи, він і вимкнеться. А я мав честь витримати все тверезим... Великі жили треба швидко перетискати, а якщо затискач зіскочить — кров фонтаном летить на пів кімнати, я бачив. Так швидко втрачаєш багато крові й зомліваєш. Якщо все пройде добре, врятують тобі ще шматочок шкіри, щоб вистачило закрити місце відрізу, і пришиють голкою просто до живого м'яса. Бачиш, ось шрам у вигляді півмісяця, і видно ще цятки, де голка проштрикувала. Якщо рука не загниє, то лишається чекати. Може, нова виросте...

Кардель посміхнувся Сесілу, який уважно його слухав.

— Ти знаєш усі стадії гоєння на власному досвіді, нікому такого не побажаєш. Але... Можеш спробувати визначити, коли Карлу Югану відрізали кінцівки?

— Дай-но лампу.

Тепер Карделева черга обійти покійника навколо. Біля кожного кута лави він нахиляється і, зморщившись, оглядає одну за одною кукси.

Затулити носа не може, бо здоровою рукою тримає лампу. Дихає ротом. Кожним видихом намагається витиснути гниле повітря з легенів.

— Наскільки я можу оцінити, праву руку відрізали першою. Потім ліву ногу, ліву руку й останню — праву ногу. Думаю, правої руки немає вже десь три місяці, бо рана в Карла Югана вже схожа на мою. Права нога... Її немає, може, десь із місяць. Рана загоїлася незадовго до його останнього плавання.

— Отже, чоловікові по черзі відрізали руки й ноги. Кожна рана перев'язана й загоєна, перш ніж відрізали наступну кінцівку. Очі вибрали. Немає зубів і язика. З ран доходимо висновку, що процес перетворення людини на те, що ми тут бачимо, почався влітку, а завершився кілька тижнів тому. Смерть настала день-два тому.

Кардель здригнувся, усвідомивши, до чого веде Вінге. Сесіл замислено постукав нігтем по передніх зубах і додав:

— Я сказав би, що смерть була бажана...

Він узяв край накидки, щоб знову накрити покійника, але завмер і про щось задумався, перебираючи тканину між пальцями.

— Дякую за допомогу, Жане-Мішелю. На жаль, здається мені, ти переоцінив здібності нашого покійника, подумавши, що він міг вкрасти твого гаманця. Він досі висить у тебе на поясі під камзолом. Це добре видно, і бачив я його ще тоді, як ти нахилився з лампою у руці. Але ти знав, що він на місці, бо хоч як ти напився звечора, аж досі тебе зелений змії не міг тримати.

Кардель смикнувся і негайно сам себе вилаяв за це, бо тим несвідомим рухом визнав свою брехню. Це його розлютило, та ще й хміль вивітрився, залишилося саме похмілля. Байдужість Вінге до покійника була йому неприємна й суперечила його ставленню, бо він був людиною, що бачила більше смертей, ніж можна побажати ворогові. Кардель сплюнув через плече, щоб якось опанувати себе.

— Дідько, який же ти бридкий тип, Сесіле Вінге! Не дивно, що ти так добре почувася серед мертвяків! Раз ти такий

проникливий, скажу і я тобі дещо про тебе: ти замало їси. Якби я був тобою, більше часу проводив би за столом, а менше в нужнику.

Вінґе не звернув на те ніякої уваги.

— Щось інше привело тебе сюди. Не конче казати, що саме. Але чи хочеш ти завершити те, що почав? Хочеш, щоб цей чоловік упокоївся з миром? Я маю відповідні повноваження від поліції. Був би вдячний тобі за допомогу й готовий за неї заплатити.

Вінґе взяв паузу й подивився на Карделя своїми великими очима. Зараз у них засвітилося щось, чого раніше не було видно. Це сяйво і налякало, і схвилювало Карделя. Але найбільше Мікель відчував утому, вона охопила все його тіло, тож він просто стояв мовчки. Вінґе озвався знову:

— Можеш не відповідати зараз. Я сьогодні піду до управління, послухаю, що доповідатимуть на ранковій нараді поліції. Уже знаю, що я там почую. Поліція відрепортує про злочин. Справу перейме державний прокурор, який і так має багато роботи — і простішої, і почеснішої. Задля годиться він накаже поліційним наглядачам Маріїнського приходу розпитати на місці, чи хтось щось бачив і знає. Я не думаю, що це щось дасть. Тіло коштом міста кинуть у безіменну могилу на північному краю цього цвинтаря. Ніхто за ним не плакатиме. Але поліцмейстер попросив мене зробити все можливе. І боюся, що сам я не зможу зробити достатньо.

Але Карделеві було потрібно щось вагоміше, щоб змінити ставлення до цього чоловіка. Мікель уже виходив за двері, коли його наздогнав голос Вінґе:

— Якщо надумаєш допомогти, Жане-Мішелю, знайди мене. Я винаймаю помешкання в Роселіуса в маєтку графа Спенса.

Ц.

Будівля поліцейського управління розташована на найвищому місці площі Слоттсбакен. Цей день, як і будь-який інший, в управлінні почався з безладу й хаосу. Вінґе кліпає стомленими очима, намагається забути, що цілу ніч не спав, і шукає поглядом — може, хоч в якомусь кабінеті для нього знайдеться горнятко кави.

Люди піднімаються і спускаються сходами, багато хто просто тут чекає, бо в коридорах для відвідувачів місця небагато. Усі поліцейські чиновники досі звикають до нового приміщення і нового начальника. Співробітники самі ще не знають до пуття, де чий кабінет і в якому крилі яка служба.

Управління поліції тут лише рік з гаком. Недоброзичливці пліткують, що поліція переїхала в цей будинок зі зручного приміщення на Трегорсгатан лише для того, щоб врятувати репутацію влади. Колишньому власнику Індебету якось вдалося потрапити на аудієнцію до короля Густава перед самою його смертю. З королівських покоїв спритник вийшов з купчим актом. Якись карлючки, віддалено схожі на підпис монарха, засвідчували неймовірну угоду: двадцять п'ять тисяч риксдалерів за цю занедбану й давно покинуту споруду, де з усіх вікон дме, влітку надто жарко, а взимку холодно.

Будівля навдивовижу асиметрична, одним боком похилена до пагорба. Вона височіє і над церквою Святого Миколи, і над пустирищем, звідки ще не вивезли уламки недавно зруйнованого театру Боллхюсет.

На сходах у вранішніх сутінках Вінґе побачив кілька знайомих облич, а ще більше — незнайомих. З огидою глянув на Тойхлера і Ньюштедта. Відомі на всю столицю своєю жорстокістю, ці двоє поліцейських тягли якогось голодранця у порваній сорочці. У кров розбите обличчя чоловіка не

залишало сумнівів: бідолаха вже зізнався в усьому, у чому його звинуватили, хай що то було. Секретар Блум, пробираючись крізь натовп, теж помітив цю сцену. Зустрівся поглядом з Вінге й демонстративно закотив очі. Уже більше двадцяти років такі методи допитів заборонено, але Тойхлер і Ньюштедт — ніби люди з іншої епохи.

Люди, що не знайомі з Вінге особисто, але знають, який він на вигляд і як його звати, проходять повз, потупивши очі. Відчуває їхні погляди в спину. Піднімається сходами й зауважує, що зі стіни досі ніхто не зняв герба колишнього поліцмейстера. Ще одне свідчення загального безладу, який панує в поліції від самої смерті короля Густава.

Минуло майже два роки відтоді, коли Якуб Юган Анкарстрем стріляв на балу в короля Густава Третього, але відлуння того пострілу ще досі розноситься над усією поліцією. Спадкоємець престолу Густав Четвертий Адольф мав лише тринадцять років, тож боротьба за владу розгорнулася ще до того, як монарх остаточно програв битву зі смертю.

Колишній начальник поліції Нільс-Генрік Ашан Лільєнспарре, друг Густава Третього, творець і незмінний керівник поліцейської служби протягом тридцяти років, побачив нагоду посилити свою владу і відкрито демонстрував амбіції перетворити на маріонетку герцога Карла, недоумкуватого брата колишнього короля, який мав бути номінальним монархом до повноліття спадкоємця.

Але жадоба влади згубила Лільєнспарре. У політичних іграх гору взяв барон Ройтергольм. Почавши від імені герцога Карла фактично керувати державою, барон вислав Лільєнспарре у Померанію, у колонії.

На початку року Ройтергольм призначив прокурора Югана Густава Нурліна начальником поліції. Але невдовзі почали ширитися чутки, що барон уже пошкодував про це призначення. Як і більшість розумних людей, Вінге знав, чому барон так шкодує: Нурлін виявився чесним чоловіком.

На третьому поверсі в коридорі виставлено стільці. Вінге помахав руками вгору-вниз і в боки, щоб у змерзлі пальці потекла кров. Холодне вогке повітря подразнює бронхи, і Вінге доводиться дихати швидко й неглибоко, щоб не напав кашель.

Під дверима Нурлінового кабінету довелося чекати ще з чверть години — на протязі, що гуляє всіма коридорами. Нарешті двері відчинилися, вийшов попередній відвідувач, і покликали Вінге.

Як у всьому управлінні, у кабінеті Нурліна панує безлад. Красивий письмовий стіл завалений купами документів. Нурлін стоїть біля вікна. На підвіконні задоволено мурчить кицька. Ще б пак, адже господар лагідно чеше за вушком! Нурлін і Вінге — однолітки, але минулий рік, сповнений безсонними ночами і тривогами, залишив свій відбиток на обличчі поліцейстера. Зараз на вигляд йому значно більше тридцяти років. Комір службового камзола немилосердно натирає шкіру, Нурлін постійно чухає шию, вона в нього весь час червона. Повернувшись до гостя, начальник поліції помічає, як Вінге дивиться на кицьку, і знизує плечима.

— Єдина істота, що, перебуваючи тут, зберегла розум і знає, чого хоче.

Обережно підштовхує кицьку з підвіконня, спирається плечем на стіну й схрещує руки на грудях.

— То як? Що дав огляд?

— Я трохи поквапився, коли сказав, що той поліцейський був п'яний. Його реакція була абсолютно природна. Дуже, дуже незвичний злочин.

— Я попросив тебе взяти цю справу не лише через твої знання. Ти офіційно не працюєш у поліції, тож можеш працювати потай. Ройтергольм очей з мене не зводить, просто казиться, коли я роблю поліцейську роботу. Барон бажають, щоб я не порядок у місті наводив і робив Стокгольм безпечним для всіх людей, а стежив за виконанням його цензурних приписів. Ось глянь.

Нурлін узяв аркуш із зірваною печаткою.

— Цей лист підписав барон Густав Адольф Ройтергольм. Вимагає звіту, чому досі немає жодних успіхів у розслідуванні чуток, ніби він намагався отруїти спадкоємця престолу. А також нібито про нього пліткують, що бажання влади викликане імпотенцією і схильністю до збочень. Барон наголошує, що чекав достатньо, і тепер вимагає повного звіту про вжиті заходи й досягнуті успіхи.

— І що, пошлеш? Звіт.

— Оскільки я жодних заходів не вживав, то найкраще, мабуть, не посилати ніякого звіту. Він зовсім божевільний. Звичайний тиран, який не має друзів або рідних, що могли б закликати до гідної поведінки. Підбивав ворожку Арвідсон від його імені говорити з мертвими. Марнославний, запальний і злопам'ятний, зовсім як король Густав в останні роки. Страх революції і зради заражає всіх, чий зад наближається занадто близько до можливості сісти на престол. Як ти знаєш, покійний монарх наказав моєму попередникові фінансувати десятки навушників, які мали доносити на вільнодумців і змовників. Звісно, я не кажу, що серед людей немає невдоволення. Але біда в тому, що Лієнспарре послав агентів шукати зраду не туди, куди треба. Поки короля Густава мучили нічні кошмари, ніби ідеї французької революції дійшли вже й до півночі, поки його шпики вишукували змовників у трактирах, убивця виріс серед придворних. Король так боявся народу і так сліпо вірив, що серед свого почту перебуває в безпеці...

Нурлін махнув рукою в бік столу.

— Я, звісно, намагаюся відбиватися від цієї агентури, та все одно постійно одержую доноси, і щодалі безглуздіші. Якийсь Едман доповідає, що якийсь Нільсон однієї дощової ночі співав перекладену «Марсельєзу» у Стренгнесі. Якийсь кавалерист з невизначеними симпатіями підозрює відомого баламута Юліна через сумнівну брошку для краватки. Кульмер і Огрен за схвалення Вейноса і Фалька прийшли в церкву у довгих штанях. Карлен під подушкою ховає книжку Турільда. Ля-ля-ля... І поки я мушу звертати увагу на це лайно, страждають важливі справи. Але Лієнспарре, старий деспот, вважав, що

це найважливіше. Ти знаєш, що його тут в управлінні позаочі називали Дупою?

Вінге кинув погляд на купу паперів, підняв один лист, байдуже подивився на нього й кинув знову на купу. Нурлін зірвав з голови перуку й почухав голову.

— До мене дійшло, що барон вже шукає мені заміну.

— Знаєш, кого хоче поставити?

— Чув, що розглядає кандидатуру Маґнуса Ульгольма. Ти його маєш добре знати.

— Не знаєш, скільки ще тут пробудеш?

— Ні. Але якщо барон щось надумав, то вже доведе до кінця. Думаю, немає потреби казати, що Ульгольм не дасть завершити це розслідування. Тож часу в нас небагато, Сесіле.

Вінге потер перенісся. Від втоми перед очима вже танцювали якісь кольорові світлячки.

— Мені не треба нагадувати, що часу обмаль...

Нурлін жестом запросив Вінге сісти. Поліцмейстер розчахнув двері й гукнув у коридор, щоб їм принесли кави. Це розпорядження стосувалося того, хто був найближче до кабінету. Сів на стілець навпроти й тяжко зітхнув.

— Отже, повернімося до мерця з озера. Є хоч якась надія зловити вбивцю?

— Я маю підстави вважати, що покійного викинули в озеро всього за кілька годин до того, як його знайшли. Пошукаю свідків, які були в тій окрузі ввечері.

— Схоже на марну працю... Це все?

— Є ще дещо. Мрець був голий, але замотаний у накидку. Я такого ніколи раніше не бачив. Тканина, як на мене, надто дорога для такого вжитку... Треба попитати торговців, чи не бачили такої...

Нурлін, здавалося, зовсім не слухав. Повільно кивав, ніби у відповідь на власні думки.

— Головне — працюю тихо. І не лише через Ройтергольма. У народі нуртує невдоволення. Сам пам'ятаєш, як кілька місяців тому натовп на Слоттсбакені вимагав покарати шляхтича, бо

той шпагою подряпав містянина. Скрізь, де є кров, потрібна особлива обережність. Зроби мені таку послугу.

Служниця постукала у двері й зайшла в кімнату з кавником і горнятками на олов'яній таці. Нурлін налив кави, і Вінге з насолодою припав до чашки з гарячим напоєм. Кицька, забувши про всяку поштивість, скочила господареві на коліна й зручно влаштувалася. Нурлін занепокоєно подивився на Вінге.

— Вибач на слові, Сесіле, особливо зважаючи на те, що і моя вина в цьому є, але вигляд у тебе кепський.

5.

Трактир називається «Погибель». Стіни закіптюжені, але, трохи придивившись, можна розгледіти малюнок фрески. Танець мертвих. Селяни й містяни, дворяни й священники водять коло навкруг скелета, що грає на смоляно-чорній скрипці. Малюнок справляє на відвідувачів неприємне враження, тому гостей зазвичай небагато — аж до пізнього вечора, коли всі в окрузі вже такі п'яні, що декор приміщення їх не займає.

Власник трактиру Єдда рішуче припиняє усі спроби вмовити його побілити стіну свіжим вапном. «Це малював сам Гоффбру, — люто відповідав корчмар, — це шедевр!»

Кардель ненавидів цю мазню. Особливо відтоді, як домовленість з Єддою зобов'язувала його залишатися притомним. Трактирник найняв Мікеля викидайлом — за кілька шилінгів на тиждень і провізію за кожного випханого розбишаку. Мізерня платня не дає змоги прожити, тож будь-який додатковий заробіток не завадить. Зі свого місця на лавці біля сходів тисячу разів за вечір він відчуває, як порожні очі скелета дивляться на нього. Кардель здригається і висипає в рот дрібку тютюну.

Передчуває, що ніч не буде доброю, тож напружено чекає її викрутасів. У повітрі весь вечір висить неприємна тяжкість. Тутешні п'янделиги дедалі голосніше покрикують над своїми склянками з вином і сивухою, дедалі частіше лунають образи. Раз по раз доводиться вставати й намагатися вгамувати пристрасті. Але в такому стані ніхто нічого не розуміє, і Мікель змушений хапати лобуря за шию і викидати за двері.

Компанія моряків намагається зайти в трактир — усі разом, зчепившись руками, аж доки найслабший здається і випадає з ланцюга під глази й кпини всього товариства. П'яні молодики

на весь голос співають сороміцьку пісню про позбавлених цноти дівчат.

Тепер Кардель уже впевнений, що добром це не закінчиться. П'яні хлопці в компанії — непогамовні, а неписаний кодекс честі спонукає їх усіх стояти за кожного з гурту. Він добре таких знає — сам колись був одним із них. Подобаються йому ці парубки, але і ненавидить їх люто. Уважно спостерігає за ними зі свого місця, як вовк стежить за овечою отарою — знає напевно, що зловить, питання тільки — коли саме.

Довго чекати не довелося. Якийсь товстун заплутався у власних шнурках і обляпав пивом одного з моряків. За мить бідолаху поставили на стіл і змусили танцювати, а самі підняли стіл і влаштували хитавицю. Стіл рипів так, що здавалося, ось-ось розвалиться. При цьому один з розбишак намагався ножем поцілити в пальці ніг гладкого танцюриста.

Кардель презирнувся з Єддою, який стояв на іншому боці зали. Корчмареві чхати на розлите пиво або кров на підлозі. А от меблі грошей коштують. Кардель підняв свою здорову руку й підтягнув шкіряні зав'язки дерев'яного протезу.

Війна навчила Карделя, що в бою немає нічого шляхетного. Але все одно має дотриматися певного ритуалу, хоч він загалом безглуздий, як і цілком передбачувані результати його дотримання. Він уже до цього звик. Кладе руку на плече морякові. Німа дипломатія посеред бурі. Показує, що вони мають заспокоїтися. Хтось кричить йому у вухо. Хтось плює просто в лице. Мікель чує, як у вухах відлунюють гучні удари серця. Усе навколо наливається червоним... Але намагається опанувати себе. Опускає руки. Моряки переможно регочуть.

Коли він завдає першого удару, п'яні лобуряки ще не розуміють, що сталося. Дерев'яний протез вирізано у вигляді розкритої долоні, тож коли Карделева ліва рука різко вилітає в бік найближчої пики, спершу скидається на те, що він хоче погладити моряка по щоці. Червоним каскадом розлітаються зуби. З кожним кроком Мікель ніби просто спостерігає за рухами своєї руки. Комусь зламав щелепу, іншому роздробив

перенісся, вибив око... Удари викликають дикий біль у куксі, але від цього він лише стає лютіший.

П'яна компанія розбіглася. Останній моряк, плачучи, рачкує до дверей. Кардель копняком викидає його за поріг.

Товстун, з якого знущалися п'яні моряки, навіть не зліз зі стола, просто плече в долоні й усміхається від вуха до вуха.

Він безмежно вдячний. На знак вдячності замовляє глечик білого вина, виголошує здравиці на честь свого рятівника. Кардель думає, що цей інцидент забезпечить спокій у корчмі аж до закриття. На підлозі досі патьоки крові, усі сліди ведуть до нього. Не звертаючи уваги на Єддині погляди, бере кухоль і довго п'є вино, аж до дна.

Бійки — та рідкість, що ще може його розважити. Раніше він взагалі активно наривався на бійку, і в кожній перемозі знаходив утіху. Виникала якась ілюзія контролю над власним життям. Але з віком втіха все менша. І рука болить. Почувається дуже старим, надто старим для такого життя. Добре, що хоч вино ще тішить.

Чоловік назвався Ісаком Райнгольдом Блюмом.

— Я взагалі скальд. До ваших послуг.

Кардель підняв брову, товстун прокашлявся і продекламував:

— Герою! Лиходіїв тьму ти силою зборов!

Тіла братів своїх громиш і проливаєш кров.

— Ну, не зовсім так... Братів я якраз і не бив. Ти цим на життя заробляєш?

Блум стиснув уста й припалив люльку від свічки.

— Прокляття поета: навкруги самі критики. Утім, ні, не заробляю. Працюю в поліцейському управлінні на Слоттсбакені. Зараз я секретар, із січня.

Кардель протягом дня не згадував ні про поліцію, ні про Вінге — аж до цих слів.

— А ти знаєш такого собі Вінге? Сесіла Вінге.

Блум замислено подивився на Карделя і випустив цівку диму.

— Хто з ним знайомиться, той вже не забуде...

— Хто він? Можеш мені розповісти про нього?

— Він почав співпрацювати з поліцією, коли Нурліна призначили поліцмейстером. У них якась домовленість. Вінге має карт-бланш, робить, що хоче, у певних межах, звісно. Деякі злочини його цікавлять, деякі не цікавлять.

Кардель повільно кивнув. Блюм докурив свою люльку, а потім став розповідати далі.

— Так вийшло, що ми з Вінге разом вивчали право в Упсальському університеті. Правда, я на кілька років старший, тож ми ніколи не були в одній компанії. Він завжди читав Руссо. Книжковий хробак, знаєте, з тих геніїв, як був Рудбек. Пам'ять — неймовірна. Якщо щось прочитав, то вже міг повторити слово в слово, ніби книжка лежить перед ним. Можливо, у цьому й була його проблема. Часом люди забагато читають, і від того в голові щось псується. На роботі в суді всі його не любили. Вимагав, щоб кожного звинуваченого вислухали, хоча ніхто такого не робить. Воно так, якщо Вінге готував справу, то сумніватися вже не було в чому, він усе розкладав по поличках і доводив достеменно. Але не любили його. Більшість суддів міського суду хочуть якомога швидше встановити справедливість,— якщо їх взагалі цікавить справедливість. Проте Вінге зупинити ніхто не міг. Правник з нього таки видатний, аргументи наводив залізні. І лаяли його, і кепкували — ніщо не могло йому завадити. За цей рік, що на запрошення Нурліна співпрацював з поліцією, уже легенди склалися про його справи. Усі ж помиляються, усі можуть щось забути, не звернути уваги, прогавити. Але не Вінге.

Блюм розмахував люлькою, ніби наголошуючи важливі частини свого спічу. Він спробував ще раз затягнутися, зрозумів, що люлька давно згасла, відклав її на край столу й низав плечима:

— Якщо так, щоб сказати про нього щось не дуже добре, то — не красень він, звісно.

— Я помітив.

— Бачив я навесні його жінку в Королівській опері. Коли почув її прізвище й зрозумів, хто її чоловік, спершу був певен, що помилився. Фантастична жінка, Карделю, вродлива, тепла,

ніжна, жвава... Словами не передати. Упевнений, що женихи до неї чергою стояли. Ніколи не зрозумію, чому вона вибрала Вінге. І тим більше незбагненна іронія долі, що він її вирішив покинути, а не навпаки, як можна було очікувати.

Блюм раптом замовк. Здавалося, його настрої згас разом з люлькою. Тишу заповнив гул голосів у корчмі. У кутку якийсь жебрак у заляпаному камзолі поставив перед собою череп'яну миску для милостині й заграв на дерев'яній дудці тужливу мелодію.

Блюм витрусив попіл з люльки.

— І ще дещо, Карделю. Мабуть, треба було зразу сказати, але вино трохи відбило мені пам'ять. Сесіл Вінге помирає від туберкульозу легенів. Він ніколи не був здорованем, а хвороба взагалі ослабила його надзвичайно. Він дуже блідий, хоча намагається це приховувати, рідко кашляє на людях, а якщо й буває, то тихенько в хустинку, завжди має при собі кілька темних хустинок, щоб крові не було видно. Подейкують, що жінку він покинув, аби не мусила дивитися, як він потроху помирає. Найкращі лікарі з Серафену ще місяць тому сказали, що він своє віджив. Те, що він досі живий,— вважай, подарунок долі. І хоча на Слоттсбакені Вінге поважають, але вже зараз в управлінні його називають Привидом.

Блюм уже давно непевними ногами побрів десь у стокгольмську ніч. Хміль уже відпустив Карделя. Лойові свічки одна за одною зі шкварчанням гаснули, останні відвідувачі покидали «Погибель». Корчмар підійшов до Мікеля і поклав руку йому на плече.

— Я тебе найняв підтримувати порядок, а не влаштовувати побоїща. Ти лякаєш клієнтів. Вибач, Мікелю, я не можу більше тобі платити.

Невдовзі після півночі у своїй кімнаті Мікель Кардель прокинувся від задухи. Серце шалено гупало. Дико боліла ліва рука, його єство ніяк не хотіло сприймати, що її вже немає.

Удруге за два дні. Уже ні вино, ні бійка не заглушали цього болю...

6.

Ніхто не називає цю хворобу туберкульозом, аж поки не стане абсолютно очевидно, що ніякої надії на одужання вже немає. Лише коли смерть неминуча, хворобу нарешті називають справжнім іменем.

Усе почалося торік навесні з легкого кашлю, що довго не припинявся. Він і в дитинстві часто кашляв, тому не дуже звертав увагу. Далі ночами його почала охоплювати пропасниця, і він прокидався, обмотаний мокрим простирадлом на мокрому матраці. До літа Сесіл Вінґе вже мусив хустинкою затуляти рота, щоб його кашель не привертав уваги перехожих. А одного дня в червні вишуканий візерунок бавовняної хустинки зашарівся від крові. Він часто задихався, немовби довго-довго біг, а в грудях лежало щось важке й неповоротке, що не давало глибоко вдихнути.

Лікар промацав набряклі лімфовузли й сказав, що це золотуха. Призначив пити гідкий відвар з кори в'яза, кореня марени, гвоздики, папороті й бодяну. Пів пляшки на день. Не допомогло. Лікар задумливо протер окуляри й запропонував зробити дренаж, щоб з тіла витекли хвороботворні рідини. Поташем він пропалив дірочку в лівій частині грудної клітки, десть як на мізинець. Щоб не заростала, вклав у рану горошину. Через кілька днів з рани рясно потік гній, лікар зрадів і заявив, що тепер одужання вже близько. Але ні. Рана немилосердно пекла й не давала спати ночами. Сесіл то мерз, то його кидало в жар і заливало потом. Дружина постійно була біля нього: витирала йому чоло, обтирала рушником ослабле тіло, тихенько співала колискових, щоб він знову заснув і хоч трохи відпочив.

Минув рік, за зимою прийшла весна, а Вінґе все пробував одне лікування за іншим. Сидів, схилившись над посудиною з

оцтом і крейдою, пив непроціджене коров'яче молоко й глибоко вдихав повітря у хліву. Але так само прокидався вранці мокрий, і при цьому ніщо не могло його зігріти. Судини його посиніли й набрякли, під почервонілими очима постійно лежали тінями темні кола. У грудях боліло. Коли починав кашляти, зупинитися вже було дуже важко, а разом з кров'ю вилітали й смердючі шматочки омертвілої плоті. Якимось йому зробили кровопускання і виявили, що кров швидко гусне й синіє — певна ознака, що хвороба захопила вже все тіло. Він більше не міг бути чоловіком для своєї дружини, не міг ділити з нею ложе, цілу ніч кашляючи й постійно прокидаючись, коли Мара сідала на груди й тиснула, що наче аж ребра тріщали, і не давала дихати.

Місяць тому Вінге облишив усі методи лікування. Будь-яка спроба лікарів тільки погіршувала його стан. Усе, що він зараз міг,— бути якомога дисциплінованішим, не звертати уваги на постійне печіння в бронхах і працювати, працювати, працювати. Коли на чомусь зосередитися, голова звільняється від інших думок і тілу стає легше.

Ночами при світлі свічки сидів у своїй кімнаті в будинку Роселіуса й розбирав свій годинник. Розкладав деталі механізму на аркуші перед собою. Потім знову збирав. Одне за одним встановлює коліщатка, припасовує одне до одного, закручує крихітні гвинтики. З купки абсолютно розрізнених деталей збирається годинник — і знову працює!

Розум — компас, який усе життя показував Сесілу Вінге правильний напрямок. Розважливо він ставився і до смерті. Пояснював собі, що всі люди помруть. Усі люди вже помирають. Це ніби допомагало. Але коли вночі його знову охоплювала лихоманка, тіло обливалося потом, а думки починали жити своїм життям, переймала Вінге його власна конкретна смерть, а не концепція вмирання загалом. Мучила його перспектива смерті від туберкульозу. Чи поширяться хвороба на суглоби й кістки, як це часом буває? Помре він уві сні чи це станеться вдень, з болем і спазмами? Чи сильно

болітиме? Коли вже ніщо не допомагало, він казав собі, що більша його частина все одно померла ще тоді, коли він востаннє бачив дружину. Але це була слабка втіха — та частина Вінге, яка ще жила, якраз і терпіла найбільшу муку.

Спадає вечір, і Вінге вдягає вихідний костюм. Дзеркало в кімнаті таке вузьке, що доводиться відійти на кілька кроків, аби побачити хоч половину своєї фігури.

Одяг, що Сесіл надягнув,— єдине вбрання, яке він має. Сорочку й панчохи служниця регулярно пере за домовленим розпорядком, а все інше сам чистить щіткою. Тканина потерта, камзол і жилет вже давно не відповідають останній моді, але носити ще можна. У цьому одязі він ходив на засідання міського суду. Не намагався одягом нікого вразити, навпаки — костюм мав підкреслювати коректність і неупередженість, байдужість до всього, що не стосується справи.

Пов'язує краватку, надягає камзол, з кутка бере ціпок. Раніше ціпок був просто гарним аксесуаром. Зараз дедалі частіше доводиться спиратися на нього, коли починає задихатися.

Обережно, тихо-тихо йде сходами донизу, намагаючись не натрапити на когось із обслуги.

Спустився до Солоного озера, прикриваючи рота хустинкою для захисту від вологи в повітрі. Унизу біля верфі досить скоро знайшов човняра, який погодився за кілька монет відвезти Вінге до Міста між мостами⁴. Звіддалік чути шум течії у Стреммені, але тут, у затоці, спокійно й тихо, чути лише плюскіт води під веслами й рипіння кочетів.

⁴У XVIII ст. містом вважалася територія острова Стадсгольмен, де розташовувалися всі головні будівлі Стокгольма включно з палацом короля. Зараз цей район називається Старим містом.

Пропливли під дерев'яним Корабельним мостом. Раз по раз позираючи через плече, човняр знаходить шлях крізь лабіринт суден у Корабельній бухті. Тут і там доводиться оминати товсті якірні ланцюги. Сильно пахне смолою, але прориваються і слабші запахи — ром, кориця, кава, тютюн.

Через пів години човен пристав до берега, і Вінґе, спершись на човняреву руку, зійшов на суходіл біля сходів Рентместаретраппан. Звідси до вулиці Баґґенсґатан — рукою сягнути.

Ця вулиця ніколи не спить. Тут на кожному кроці борделі, а між ними, до них і від них снують п'яні чи напівп'яні чоловіки. На все горло виспівують сороміцькі пісні на честь Венери, голосно вихваляються своїми любовними пригодами — або ж фантазіями, що буває значно частіше. Одружені чоловіки здебільшого затуляють обличчя хустинками, зовсім як Вінґе.

Ось потрібні двері. Сесіл заходить. Обличчя жінки, яка дістала цей бордель у спадок від покійного капітана Альстрема, непроникне й старе, як світ. Ніколи не покаже, що когось знає. Лише розмірено киває гостеві.

— Вільна?

Господиня мотає головою. Вінґе ставить у куток ціпок і сідає на стілець.

— Почекаю. Замініть постіль і приборіть у кімнаті.

Жінка глянула на нього поглядом, значення якого Вінґе не міг розтлумачити, і наче забула про нього. Чоловіки заходили й виходили, Сесіл не звертав на них уваги. Минуло близько години, перш ніж господиня підійшла до нього й махнула рукою в бік сходів. Нагорі Вінґе стукає в потрібні двері й заходить.

Вона чекає на краю ліжка, спокусливо схрестивши ноги. Тут її називають Фінською Квіткою. Знайти її було нелегко. Вінґе шукав жінку свого віку, а на цій роботі тридцять років — це вже дуже багато, дівчата в таких місцях старіють удвічі швидше.

Щойно їхні погляди зустрілися, дівчина впізнала відвідувача, і постава її відразу змінилася. Вона опустила плечі й розслабила спину.

— То це ви... Баба могла б і сказати...

Говорить з приємним східним акцентом. Вінґе киває у відповідь і швидко оглядає кімнату, щоб пересвідчитися, чи все в кімнаті зробили, як він просив. Простягнув Квітці маленький

полотняний кисет з грішми — не вперше зустрічаються, суму обумовлено вже давно. Вона показує, щоб поклав на стіл.

— Залишитесь на цілу ніч, як завжди?

— Так, Юганно. Сподіваюся, грошей вистачить.

— Навіть якщо й не вистачить, я готова надати вам знижку. Ви мій найкращий клієнт — добре платите й мало хочете. Це абсолютно протилежне тому, до чого я звикла. Чи цього разу бажаєте чогось іншого?

Вінге мотнув головою:

— Ні. Усе як і раніше.

Повісив камзол, розв'язав краватку. З кишеньки жилета вийняв пляшечку, повільно простягнув повії. Та виймає корок і крапає кілька крапель парфумів на шию і перса. Вінге вішає сорочку й штани на стілець, жінка скидає з себе пеньюар, і нарешті обоє лягають під простирadlo.

Вінге лягає до неї спиною, а Фінська Квітка обнімає його обома руками — саме так, як він їй показав. Жінка руками відчуває кожне його ребро. Сесілове дихання таке неглибоке, що груди майже не рухаються.

Ця жінка схожа на його дружину. Ті самі довгі коси, той самий колір очей. Зараз і пахне так само, і руки в неї такі ж теплі.

Вона гасить світло зі свого боку ліжка й чує слабкі удари його серця. Дихання Вінге уповільнюється, він засинає. Кілька разів здригається уві сні, але не прокидається. Юганна гладить його чоло — саме такими рухами, як він їй показав, і тихенько наспівує колискову. Словами, яких він навчив.

Сесіл прокидається на світанку і, як і завжди, не може одразу зрозуміти, що з собою приносить пробудження — полегшення чи страждання. У такі миті, коли його думки ще плутаються в напівсні, здається, що заново може прожити минулі миттєвості свого життя.

Вінге встає, одягається. Юганна прокидається аж тоді, коли він повертає ключ у замку.

— Це було востаннє.

Жінка протирає заспані очі.

— Я сказала щось не те?

— Ні, все було добре. Але я більше не маю грошей.

Вона знизує плечима й байдуже посміхається. Вінге перекидає камзол через плече й помічає, що тканина на рукавах геть стерлася — крізь неї вже видно підлогу. Хоч би доносити до кінця життя...

7.

Сивий дощовий день. Ідучи до Нового мосту, Кардель чув, як дзвони Святої Гедвіги та Святого Якуба пробили другу годину. Щогли суден поволі зникали в тумані за низкою будівель галерної верфі й фортеці на острівці Кастельгольмен. Над фортецею метляється мокрий шведський прапор з трьома язиками. Під ним котяться хвилі озера Каттгавет — Котячого моря, лише трохи чистішого за Фатбурен завдяки притоку свіжої води з Солоного озера. Від Норрмальма протокою Реннілен вода стікає у застоєне болото й зганяє до берега купи сміття, і на все це люди виливають свої помії. Жовто-коричневий колір води анітрохи не бентежить праль, які зібралися на молі зі своєю білизною. Незворушно полощуть брудну тканину в ще бруднішій воді й качають рублем по дощі. Тут поряд і площа Пакарторгет.

На мосту обережно оминає жебрака, що розвалився посеред дороги й демонструє перехожим скалічені руки, сподіваючись на милостиню. Біля рибного базару на «іспанському вісліюку» плаче чоловік з причепленими до ніг гилями. З одягу схожий на візника — мабуть, зловили на завищенні ціни. До ганебного стовпа прив'язаний напівголий чоловік. З його носа на губи стікає кров.

За мостом починаються справжні нетрі. Тут люди живуть у таких халупах, що важко й уявити, як вони ще не розвалилися. Місцеві жителі мають значно більше підстав боятися настання зими, коли кожен вільний куток заповнюється змученими тремтливими тілами, а перед цвинтарями ростуть купи трупів, що їх навіть поховати не можна, бо треба чекати весни, щоб земля розмерзлася.

Кардель іде вздовж Ріддарегатан, проминає Терра Нову — на березі повно землі й різних уламків, робітники готують місце

для нових доків і майстерень. Повертає і йде далі від берега — тут будівель менше, Місто помалу закінчується, часом солоний вітрець навіть розганяє сморід міського центру. Мікель піднімається вулицею і бачить кілька споруд у липовому гаю — Спенський маєток. На подвір'ї між будинками Кардель зустрічає літню служницю з олов'яним чайником. Пояснює, чого прийшов.

— Кімната пана Вінге — на другому поверсі в новому кам'яному будинку. Он там. Можете почекати внизу в кухні. Трохи обсохнете.

Служниця піднялася сходами — доповісти про відвідувача. У кухні в печі печеться хліб. Служниці й слуги ходять туди-сюди, і якось так виходить, що Кардель постійно комусь перетинає дорогу.

Щойно зайшов у приміщення, у руку йому всунули кухоль пива. Від свіжої булочки відмовився — рука лише одна.

Невдовзі повертається служниця і махає йому, що можна заходити. Показувати кімнату потреби не було — кашель чути ще з коридора.

Кімната у Сесіла Вінге похмура. Розставлені вздовж стін меблі явно не його, винайняв разом з кімнатою. Власних речей Вінге мало, лише купи книжок і валіза. Простий письмовий стіл — під вікном, щоб протягом дня встигати зловити трохи світла. На столі розкладено деталі годинника. З кухні піднімається тепло через прорізані отвори в підлозі. Це єдине джерело тепла, якщо груба не розпалена.

Хтось інший міг би подумати, що в кімнаті пахне залізом, але не Кардель. Він цей запах ні з чим не переплутає. Запах крові. Під ліжком помічає нічний горщик з кривавими плямами на стінках. Схоже, його туди щойно поставили. Кардель ніяковіє і якомога скоріше відводить погляд.

Вінге сидить на краю ліжка. Блідий і тихий. Зараз ніщо й не натякає, що ось тільки-но заходився кашлем. Кардель намагається згадати слова, які ще від учора складав у речення, але Вінге його випереджає.

— Ти поговорив з кимось, хто знає про мій стан. Тепер тобі соромно за твої останні слова, бо не мав на увазі нічого такого.

Кардель полегшено зітхнув і кивнув.

— Це неважливо, Жане-Мішелю. Головне — що ти тут. Чи можу я спитати, чому ти передумав?

— Ти казав про гроші... А Бог свідок — гроші мені треба.

— Але я не запропонував би тобі платню, якби не відчув, що твоя зацікавленість долею трупа має глибші витoki. Ти ж не отримав грошей за те, що зайшов у Фатбурен і витяг Карла Югана.

— На війні... мав я друга, який завжди був зі мною. Сто разів він мене рятував, і я його. Але в тому останньому бою ми обоє впали у воду. Його вдарило балкою по голові, і я тримав його тіло так довго, як міг. Позавчора він мені снівся... Хоча він узагалі часто мені сниться. І коли я вибирався з Фатбурену, п'яний як дідько, почувався, ніби знову я в тих хвилях, знову його тримаю. Тільки цього разу вже жодна хвиля не могла вирвати його з моєї руки, я тримав дуже міцно, і витяг на суше нас обох. Потім протверезів, а це відчуття залишилося.

— Дякую за довіру, Жане-Мішелю. Я питаю не з цікавості. Моя пропозиція чинна, і тепер я знаю, що ти не продасися будь-кому, хто заплатить більше. А в тебе яке становище? Я знаю, що ти палєт, але не схоже, що гориш на роботі.

Кардель аж здригнувся, згадавши своїх колег з сепарат-сторожі, скалічених вояків, що залюбки беруть хабарі натурою...

— Ні. Моя служба — милостиня для каліки, який став таким в ім'я короля. З усіх, хто вижив після воєн, я ще й серед щасливців. Інші жебракують, продаються на вулицях, валяються під парканами. Я дістав службу завдяки зв'язкам, але нізащо не потягну в каталажку повію чи старця. Вони своєї долі не вибирали, як і я сам.

Тим часом спустилися сутінки. Вінге сірником запалив свічку на столі. Навколо затанцювали тіні. Вінге знову сів на ліжко й схрестив ноги.

— Хочу, щоб ти дещо знав. Я працюю за домовленістю з начальником поліції Нурліном. Він дає нам добро на пошуки вбивці Карла Югана. Але Нурлін скоро покине свою посаду. Він сказав мені, хто може замінити його на чолі поліції — Магнус Ульгольм. Кілька років тому він був управителем добродійної каси священницьких вдів, і ревізія викрила велику недостачу. Запідозрили, звісно, Ульгольма. Я тоді працював у міському суді й вів справу проти нього. Ані секунди не сумнівався, що він винен, особливо після його втечі в Норвегію. Справу так і не довели до кінця, а тепер барон Ройтергольм його помилював, бо знає, як легко можна використати зажерливу людину. Між тим Ульгольм — тип дуже злопам'ятний, і щойно дізнається про нашу з Нурліном домовленість — припинить розслідування і щосили намагатиметься нашкодити нам.

Вінге підвівся і став ходити по кімнаті, тримаючи руки за спиною.

— А друге — те, що це дуже особливий злочин. Скоїв його не звичайний злочинець. Які можливості треба мати, щоб так довго тримати людину, так її мордувати, і ніхто про це не дізнався? Розумієш, яка це сила волі? Яка зосередженість на своїй меті. Ніхто не знає, що нас чекає в підсумку, якщо ми взагалі зможемо щось розкопати. Тож маю попередити, що кожен зароблений риксдалер обернеться тобі новим ворогом. Кажу тобі це, бо ти ризикуєш більше, ніж я.

Вінге повернувся до вікна. Дощ, що досі бив краплями в шибку, поволі змішувався з мокрим снігом.

— Я цієї зими не переживу. Уже скоро буду далеко від будь-яких причин і наслідків. Тож хай що станеться, муситимеш сам розгрібати.

Кардель потупився. Він знав Вінге зовсім недовго, але вже питав себе, чи не обернеться ця співпраця новим боєм, може, сильнішим, ніж залишила смерть його друга Югана. Проте рішення далось напрочуд легко. Кардель різко грюкнув долонею по столу, від чого деталі годинника на аркуші перемішалися.

— То скористаймося цим часом, щоб і ти встиг дістати заслужену порцію проблем,— мовив Мікель і подивився на розпливчате відображення Сесілового обличчя у шибці. Здається, уперше за весь час на губах Вінге з'явилась усмішка.

8.

У трактирі «Прапор» на березі затоки Ладугордсвікен димно і весело. Виграють двоє музик, один на лірі, другий на скрипці. Обоє прийшли заробити якусь копійку, та й вирішили, що краще об'єднати зусилля замість змагатися один з одним. У корчму набилося чимало людей — послухати їх. Скоро вже й на сходах стояли.

Надворі холодно й волого, хоча сніг ще тане, тільки-но падає на землю. Над Солоним озером поплив вечірній туман, з-над води піднімається в місто. Вінге з Карделем вечеряють. Столик вибрали ближче до вогнища, далі від протягу з дверей.

Кардель страшенно голодний, а Вінге майже нічого не їсть. З кухні несуть щучі тюфтельки, тушковану моркву, свинячі сосиски, юшку і смаженого оселедця, парену ріпу, хліб, сир і миску каші з дольками апельсина й солодкими сухариками.

Кардель їсть, ніби це його остання вечеря в житті, удвічі, чи й утричі більше за товариша. Вінге не заважає Карделеві тамувати голод, хоча сам тільки колупається в їжі, відкладає виделку й переходить до кави. Мікель нарешті доїдає, кривиться від запаху кави й відсовує від себе чайник.

— Ніколи не зрозумію, що люди знаходять у цій гидоті.

— Можливо, до смаку треба звикнути, але добре бадьорить. Жане-Мішелю, розкажеш, як втратив руку?

— Не дуже охоче я про це розповідаю... Але, можливо, якби всі знали, що таке Російська війна Густава Третього, то надалі такого не допустили б. Моя роль не була ні геройська, ні вирішальна. Маленький персонаж у вирі подій, над якими не мав контролю. Мене послали на смерть, а доля чомусь вирішила інакше — залишився живий, хоч і втратив руку.

Хоч Мікель був усього-на-всього унтерофіцером, швидко зрозумів, що до війни вони не готові. Кардель п'ять років

служив в артилерії. На Іванів день 1788 року його разом з тисячами інших галерами стокгольмської флотилії перевезли до Фінської затоки. Біля острова Ганге вони приєдналися до вітрильного флоту, що прибув з Карлскруни під проводом королевого брата герцога Карла. Карделя приписали до «Батьківщини», лінкора з шістдесятьма гарматами. Корабель за проєктом Чапмана побудували в Карлскруні п'ять років тому.

— Ми з «Батьківщиною» були однолітками на службі. Я спершу подумав, що це хороший знак. Потім з'ясувалося, що помилився.

На палубі «Батьківщини» Кардель зустрів і туманний ранок 17 липня, коли флагман їхньої ескадри сигналізував про наближення противника. Через пів години і Кардель побачив, як на сході з туману виринають щогли ворожих кораблів. Можна сказати, тоді він уперше відчув страх. Сили були приблизно рівні: сімнадцять російських суден проти двадцяти шведських.

— Чорт, то ж була моя перша битва, Вінге! У морі це все відбувається дуже повільно. Щойно ескадри побачили одна одну, почалися маневри. Ловили вітер, течію, щоб наблизитися до ворога на достатню відстань, а потім ще й вишикуватися в лінію і повернутися бортами, щоб гармати могли поцілити в них. А потім команда — і залп. Стріляли й стріляли... Бачили лише те, що видно через жерло гармати, поки очищаєш, закладаєш ядро й заряд. У найкращому разі бачимо криваві хвилі й уламки, а в найгіршому — лінії гармат, готові змести все з нашої палуби. Ми ж теж — мішені, як і наш противник. Чорт... Ядра, які не влучають у ціль, б'ють об борти, судно трясється... Дерев'яні тріски летять, мов кулі, ріжуть тіло, розбивають кості... Люди всираються на місці, де стоять, лайно впереміш із кров'ю ковзає в чоботях... Ти знав, що під страхом смерті навіть піт інакше смердить? Додай до цього порохований дим — ось тобі й пекельний парфум. Але якби нам вистачило ядер, ми перемогли б.

У битві біля Гогланда загинуло понад тисячу хлопців. Росіян удвічі більше, ніж шведів. Коли спочило, бій затих, а під ранок шведи почали відступати в бік Гельсінгфорса. Без ядер і пороху воювати не виходить. Росіяни навіть не переслідували. Шведи втратили в битві один корабель, зате захопили трофей — сімдесятичотиригарматний «Владислав».

— Якби ми тоді знали те, що знаємо зараз, одразу затопили б його. Через той «Владислав» ми програли війну. На палубі почався тиф. Ми доправили його до фортеці Свеаборг. Я залишився там на зиму, флот повернувся в Карлскруну. Так ми мусили ще й сокирами й кайлами лід ламати, щоб судна пройшли, а вони у Швецію привезли заразу. Тієї зими Свеаборг перетворився на передпокій пекла. Скрізь покотом лежали мертві й хворі. Люди мерли як мухи. У лікарнях і казармах лежали по п'ятеро на ліжку, один на одному. І нижні вже були мертві. Найважчим почали ввижатися всякі жахіття. Витріщаються на те, чого ніхто, крім них, не бачить, і верещать... Я бачив, як люди з лікарняних ліжок голяка зривалися надвір, у сніг, а потім через кілька днів їх знаходили в найдивніших місцях. Мене та пошесть не зачепила. Затє на літо поновилася битва за Фінську затоку. У Свенсксунді нас розгромили. І у Выборзі ми не мали жодних шансів. І при цьому досі мені й волосина з голови не впала! Ні тиф не вчепився, ні куля чи уламок не цвенькнули... У травні 1790 прислали нам підкріплення з Турку. Мене серед інших досвідченіших поставили вчити новобранців. Перевели на фрегат «Інгеборг». Він мені зразу не сподобався. Цей корабель теж проектував Чапман — а він же ніколи в житті під вітрилом не ходив. Він математик. Розробляв кораблі, які взагалі для людей не призначені. Фрегат мав у довжину сто двадцять футів, і всього дюжину дванадцятифунтових гармат. Він протікав. У трюмі пліснява на долоню, густа-густа, ножем можна різати. І на цьому кориті ми приєдналися до ескадри.

І вдруге погнали шведські кораблі на бойню у Свенсксунд, ослаблені й відрізані від основних сил флоту, безнадійно заблокованого у Свеаборгу. Росіяни пильно його стерегли.

Кінець наближався. Тікати нема куди, і здавалося, що єдина можливість — битися. І король Густав хотів битви!

— Вони підібралися до нас у тумані перед ранком, годині о сьомій. Щоб наблизитися до нас на достатню для обстрілу відстань, їм знадобилося чотири години. Це були найгірші години мого життя. Могли б бути, якби не те, що сталося далі. Ми не сумнівалися, що це сама смерть підпливає до нас у вигляді трьохсот кораблів. Дехто з нас намагався дезертирувати. Тисячі хлопців загинули у Виборзі, і от цього ранку найзабобонніші з нас чули у свисті вітру голоси своїх загиблих товаришів. Кликali до себе. Але правим бортом, яким прийняли атаку росіян, ми вистояли. Кілька годин стріляли з гармат одне в одного.

Близько полудня погода змінилася: повіяв південно-західний вітер, спершу легко, далі сильніше. З ним і хвилі прийшли. На небі важкі чорні грозові хмари, на морі — високі буруни... Шведські кораблі були зв'язані між собою і стояли на якорях, тож залпи їхніх гармат були влучніші. Росіяни ж підскакували на хвилях, як горіхова шкаралупа, і мусили стріляти фактично наосліп. Група з кількох шведських кораблів знялася з якоря і зайшла з боку, щоб атакувати російський правий фланг. Побачивши в тилу шведів, росіяни запанікували й почали відступати. На лівому фланзі втечу правофлангових кораблів сприйняли як наказ для всього флоту, і теж відступили. Залишилися лише ті російські судна, що були в центрі. До ночі шведи їх розстріляли. Один за одним кораблі тонули, викидаючи в багрянні хвилі мертвих і поранених моряків. Коли останні російські фрегати надумали тікати, було вже пізно. Шторм захопив їх і проковтнув усіх до одного у вузьких протоках між фінськими шхерами.

— А знаєш, що зі мною було, Вінге? «Інгеборг» зловив російське ядро після полудня. Вибух скинув з лафета найближчу від мене дванадцятифунтову гармату й швиргонув аж до протилежної стінки трюму. З десятків хлопців загинуло на місці. Тих, кого не зачепило ядро, розкидали свої ж гармати. Від вибухів у трюмі почалася пожежа. Зі свого положення ми

вже не могли дострелити до ворожих кораблів, тож я кинувся на палубу. А там — абсолютний хаос. Треба було знятися з якоря, тоді ще можна було розраховувати на порятунок. Аж тут вибухнув запас пороху. Кого з нас на місці не вбило, розкидало по всій палубі. Я впав на відірваний шматок палуби, а якірний ланцюг на пів його довжини протягло по моїй лівій руці. І на тому шматку дровиняки я і застряг, поки мої товариші тонули. Увечері мене підібрав шлюп, що повертався з головної битви. Руку мою перетягли мотузкою і відрізали нижче ліктя. Так і закінчилася війна для старшого каноніра Мікеля Карделя. Залишили мене в таборі в Ловісі. Потім перевезли до Стокгольма, і ось уже три роки я тут живу, у тому стані, у якому мене зараз бачиш.

Кардель грюкнув об стіл своєю дерев'яною лівою рукою.

— Ви, напевно, розумієте, що війна не мала жодного сенсу і перемога нам нічого не принесла. Одного ніколи не забуду, Вінге. На початку літа 1790 познайомився я з молодим офіцером на ім'я Сіллен. Він мені розповів про одну незвичайну подію, що сталася відразу після нашої поразки у Фредріксгавені. Король Густав зі своїм штабом повертався на яхту «Амфіон». До монарха прибув якийсь капітан Віргін і доповів про невдачу спробу захопити російську верф. І ніби виправдовуючись за поразку, показав свою відірвану руку й свого помічника — тому уламком розпоролу черево й нутрощі вивалилися на палубу. Король показав на помічника, тіло якого ще досі здригалось у конвульсіях, і пожартував: сказав присутнім офіцерам, що ця фігура, мовляв, нагадує ганчір'яну ляльку з його власної опери «Густав Ваза». І всі присутні сміялись і плескали в долоні — он який король дотепний! І за цих людей ми билися і вмирили. І яку дістали вдячність...

Вінге задумався, допив каву. Кардель витер чоло рукавом.

— То що тепер?

— Я скажу тобі одне ім'я, Жане-Мішелю. Якщо пощастить, ми зможемо дещо довідатися. А я почакую над тією незвичайною тканиною, у якій Карл Юган востаннє заснув. Ти знаєш, де я живу. Заходь, як матимеш, що розповісти.

Поліцейський наглядач Маріїнського приходу, зустрів з яким організував Вінге з поміччю чинів з управління, очевидно, вирішив поснідати рідким сніданком. Він ледве тримається на ногах, гикає і смердить, як підлога в генделику. Кремезний, гладкий. Ніс кривий, напевно, не раз був поламаний. Під шкірою, звиваючись п'явками, просвічують полускані червоні судини.

— Генрік Стуббе, до твоїх послуг. Можеш звати мене Стуббен.

Чоловік знову гикає і знизує плечима, ніби перепрошуючи.

— Мікель Кардель, ваш покірний слуга. Дякую, що прийняли, і вибачте за клопіт.

— Та пусте. Заходь, заходь. Розсиджуватися нема коли, але заради Бога, спершу чогось випиймо. Маріїнський і Катарінінський приходи — такі місця, що ворогові не побажаю потрапити туди тверезим.

На вулицю Святої Катаріни вони вийшли тільки через пів години. Весь цей час чоловіки провели в компанії Стуббенових пляшок з вином. Кардель сказав би, що схоже воно на мішанку дешевих вин, бридкий смак яких господар маскував різними ароматними травами. Стуббен без кінця розповідав про квартали, за якими він мав наглядати.

— Якщо лайно лопатами не викидають у Фатбурен, то воно стікає он туди в Гульфйорд. Новонароджених теж туди скидають, щоб не витратитися на похорони. Їй-богу, Карделю, тут, у Маріїнському, може, нема чим дуже хвалитися, але дітей уміють робити. Не виходить з власною дружиною, то можна і з якоюсь іншою. Дитячі ліжечка одне на одному, одне на одному. Одружився з юною дівчинкою, наклепали десятеро дітей за

десять років — і вже виносять з обійстя бабу з обвислими до землі грудьми. Мало хто спроможний дорости до таких гордих і видатних представників роду людського, як ти і я. Якщо хто доживає до двадцяти, до першої весняної лихоманки — вважай, пощастило.

Стуббен сідає на лавку, стягує капелюх, перуку і рвучко чеше голову, розсипаючи шматки лупи.

— Біда тут із цим, ганьба просто. Дівчатка тільки зіпнуться на ноги — вже їх учать, як ноги розсувати. Ходять від дверей до дверей з кошиками фруктів, але замість продавати плоди роблять усе, що можуть, аби навести порядного чоловіка на гріх. І це їх убиває, повір, лише питання часу, коли підхоплять французьку хворобу, а лікування оплатити не можуть, бо всі «зароблені» гроші витрачали на випивку, і через кілька років жоден притомний чоловік на них і не гляне. Ні, ми, хоч і не проти зірвати троянду, але маємо лою в голові — зриваємо, доки свіжа.

Стуббе змовницьки підморгнув Карделеві.

— Але ти палът, сам усе знаєш. Глянь, там он пара твоїх колег.

Кардель глянув на силуети на пагорбі, і зразу їх упізнав. Фішер і Тюст, теж сепарат-вартові, як і він.

Бредуть вулицею, зазирають на веранди, відчиняють двері в будинки, сподіваючись застукати якусь грішницю на гарячому. У перший день своєї служби в сепарат-варті Кардель відпрацював усього кілька годин, а потім повернувся до начальника, який того ранку привітав його з початком роботи, і сказав, що більше цього не робитиме. Йому вистачило єдиного візиту до жіночої в'язниці на Лонгольмені — мало не виблював. Голодні виснажені бідолахи змушені тяжко працювати, мруть від голоду, хвороб і знущань сильніших сусідок. Кардель подумав, що гріхи, за які цих жінок засудили, навіть найтяжчі — ніщо, як порівнювати з життям, яке їх чекало за цими стінами на острові. Він так начальникові й сказав. Його спершу намагалися переконати, змусити відмовитися від своїх слів, потім начальник просто знизав плечима, плюнув під ноги й пішов.

Мабуть, у канцелярії вирішили, що простіше платити Карделеві ті мізерні шилінги, аніж сваритися з чоловіком, який його влаштував у варту. Мікель і далі отримував платню, але фактично лише носив форму, яку йому видали на службі. У кожному разі цей костюм був кращий за його власний — був і камзол, і чоботи, і ремінь. Службову нагайку, що правила пальтам за зброю, поламав і викинув у море.

Кардель потягнув Генріка Стуббе за риг, щоб не зустрічатися з Фішером і Тюстом. П'яний поліцай без упину бубнів:

— Ну ось і біля Фатбурену, Карделю. Лайно... Ти тут скупався, якщо я правильно зрозумів. Ти був тут, коли справді сильно дме вітер? Ні? Особливо коли вітер з затоки Орставікен. Вітряки крутяться так, що аж дерев'яні частини димлять: Сомарма, Фінська, та й інші. Але коли пориви вітру налітають на Фатбурен — ніби весь непотріб і гниль піднімаються з дна. Сморід такий, що люди розбігаються. Ти добре знаєш Седремальм, Карделю?

— Та трохи знаю, але здебільшого через вікна трактирів.

— Ні, цього недостатньо. Я тобі розкажу. Тут живуть усі злодії, які тільки є в окрузі. Дітей вчать красти ще з коліски, бо інакше помруть від голоду. Від народження вони починають шлях, що приведе їх куди? Правильно, до ганебного стовпа, в'язниці або шибениці. От щойно ввечері якийсь чоловік у корчмі читав у газеті: порядний житель столиці скаржиться, що на острові Стадсгольмені повії потай пропонують людям свої послуги за кілька шилінгів. Як ми реготали! Панству робити нема чого! Переходь через міст на цей бік — за пів ціни знайдеш, кого захочеш, молодих, старих, дівчат чи хлопців.

Кардель і Стуббе помалу брели вулицями навколо Фатбурену, квартал за кварталом. Білі кам'яні будинки, де розмістилися мануфактури й сім'ї їхніх власників. Ветхі дерев'яні халупи, у яких тісняться велелюдні сім'ї бідноти — по кілька поколінь, всі одне одному на голові. Ці нетрі давно мали знести — якщо пожежа, згорить усе доценту. Не доходять руки в міста.

Бруківка побита колесами возів і важкими чоботями.

Стуббе зупиняється перед церквою Святої Марії попити води. Кардель ковтає, кривиться, а поліцай регоче:

— Вода з затоки! Солоне озеро несе свою воду в Слуссен, а пробивається і сюди. Смак відчувається, чи не так? Тут багато хто зіпсував свій пунш, бо спершу не скуштував, яка вода на смак.

Стуббен показує будинки, розказує, хто тут живе, стукає у двері та вікна й передає мешканців Карделю — питай, мовляв, що тебе цікавить. Усі слухняно відповідають. І невинуваті звикли боятися представників влади — запросто заберуть на примусову роботу або в тюрму, якщо не маєш документа від роботодавця. Усі звично відповідають за завченим з дитинства зразком: не бачив, не чув, не знаю.

Через кілька годин Кардель починає сумніватися, що тут можна почути притомну відповідь на найпростіше запитання. Стуббен знизує плечима:

— А чого ти чекав? Ходімо донизу, попоїмо трохи.

У кузні «Залізна могила» дзенькають скоби, що їх носії складають на ваги. Московитський купець на Російському дворі намагається перекричати навколишній шум своєю дивною мовою. У трактирі «Пелікан» біля Бедельсбакена їм подали пареної ріпи, оселедця, пива й по чарці сивухи. Трактир переповнений, доводиться ліктями розпихати сусідів, щоб звільнити собі децицю місця за довгим столом. Кардель краєм вуха чує, як всі навколо скаржаться все на те саме, пошепки лають герцога Карла й барона Ройтергольма, нарікають на бідність, недоладне правління, постійно повторюють, що необхідні зміни.

— Якщо можна, Мікелю, хотів би спитати: що ви взагалі хочете знайти? Вам там у місті більше нема роботи? Я чув, що говорять про Сесіла Вінге, і сам його бачив. Здається мені, у нього не все гаразд із головою, та й узагалі. Тіло, може, ще й пересувається, але життя в ньому вже не видно. Схожий на вийнятого з труни мерця. А я скажу тобі, що так триматися за життя — неприродно. Йому б уже скоритися своїй долі... Але ти, Карделю? Ти ж міцний парубок, з м'яса й крові, перед

тобою все життя. Навіщо марнуєш час на такі дурні витребеньки?

Кардель швидко опановує себе. Звик до таких ситуацій. Лють так довго живе в ньому, що мало не кожна хвилина — суцільне тренування. Зараз він ще й п'яний, тож спокуса вмазати в кривий ніс Стуббе дуже велика, але Кардель глибоко вдихнув і перевів погляд на юрбу на площі за вікном.

— Дурні чи не дурні, дізнаємося свого часу. А інших благодійників, які мені гроші дають, щось я не бачу перед собою, можеш повірити. А ти сам щось пам'ятаєш із тієї ночі?

Генрік Стуббе надпив кілька ковтків зі свого кухля, подумав, а потім засміявся.

— Так, то була до дідька незвичайна ніч, скажу я тобі. Прокинувся рано, пішов до нічного горщика,— здається, з віком це доводиться робити дедалі частіше,— але там було вже повно. Я не хотів, щоб полилося через край, тож мусив іти надвір. Туди-сюди, поки очі звикли до темряви... Стою я, з мене лється, аж помічаю щось дивне... Ніби будинок ближче, ніж був раніше. Я поперед себе мац-мац руками — а все господарство в мене ще звисає зовні — і щось переді мною тверде й квадратне. Вирішив піти по лампу й повернутися. Ну й от, свічу лампою — паланкін. Ноші такі зі стінками й дахом, віконця в них невеличкі, шторки. Одна жердина зламана. Якось до мене раніше ніхто в паланкінах не приїжджав, знаєш, навіть зважаючи на те, що я вже на вулиці відсвічую своїм приладдям.

Стуббен змовк на мить, щоб усміхнутися своїй дотепності.

— Та й він був порожній, поламаний і покинутий. Нікого поряд не видно. А вранці вже його не було на тому місці. Може, так і краще, бо якби діти знайшли, то живого місця не залишили б. Або який сіромаха надумав би собі там хату на зиму влаштувати. Думаю, у господаря вночі сталася неприємність, він покинув паланкін і дістався додому своїм ходом, а звідти послав слуг з інструментом, вони підлампічили й забрали ще до світання.

— А який він був на вигляд?

— Зелений з золотими деталями. Дорогий, але старий. Воно й не дивно — я вже давно не бачив, щоб хтось пересувався в паланкіні.

— А з ваших домашніх ніхто не бачив?

— Мені так подобається моя самотність, що я її не бажаю ні з ким ділити. Але мені й самому цікаво було, то я по кварталі порозпитував, чи хтось щось бачив. Думаю, якщо знайду — можна ж продати чи в заставу дати. Але, схоже, ніхто нічого не бачив.

— Якщо вже заговорили про твоє життя... Що ти робиш, крім того, що поліцейський наглядач?

— Карделю, від бренвіну залишається не тільки похмілля. Я продаю сусло! Коли женуть бренвін, від браги залишається сусло. Його можна використовувати як корм для худоби. Я забираю його у винокурнях, у людей, що вдома женуть сивуху, а потім продаю селянам. Не скажу, що якась дуже апетитна штука те сусло, але свиням, коровам і гусям подобається.

— Я сам артилерист, і за життя чув стільки вибухів, що вони не могли минути безслідно. Коли стоїш біля тридцятишестифунтової гармати й лунає постріл — це наче тобі в писк заїхали, аж шмарклі з носа вилітають. Але ти нормальна людина з бистрим розумом. Може, ти мені допоможеш зібрати думки до купи. Як можна провезти труп через усе місто, щоб ніхто його не бачив?

Стуббе нахмурився і закусив нижню губу.

— Та, мабуть, без карети не обійтись, мені так думається.

Кардель схилив набік голову, лише частково погоджуючись зі співрозмовником:

— Каретою складно. Копита коней цокають по бруківці, колеса риплять, якийсь ретивий митник зупинить на в'їзді до міста — і все, край.

— Ти думаєш про щось тихе й непомітне? Не уявляю, що це може бути...

— А що ти мені недавно розповідав про свою знахідку у дворі? І чи ти, випадково, не біля Фатбурену живеш?

— Ноші? Ти справді думаєш, що труп переносили на якихось ношах?

— Та не якихось, чоловіче! У тому паланкіні! Ти мене марно тягав через пів міста, а під твоїми дверима вночі кілька годин простояло те, на що я не міг і сподіватися! Єдине, що мене втішає — що наша прогулянка, схоже, більше замучила тебе, ніж мене. Покійника принесли сюди, за завісами, в мішку, але одна жердина в них тріснула, поки спускалися донизу, і їм треба було десь швидко сховати паланкін. Зараз, думаю, ті ноші в якійсь майстерні. Слухай, Стуббе: якщо не хочеш корком вилетіти зі своєї поліцейської служби, бігом біжи до свого будинку й допитай усіх в окрузі, від старих до немовлят. І якщо хтось бачив той паланкін і може його описати, чи бачили, хто по нього прийшов,— я маю це знати ще до того, як ліхтарі засвітять.

Дорогою назад під шум води в Стреммені Кардель схвильовано, хоч і впівголоса, розмовляв сам із собою:

— Карле Югане, схопив я тебе за комір і тепер уже не випущу. Залишилося тільки знайти зелений паланкін з золотими візерунками й новою жердиною.

Кинув погляд на дзвіницю Святої Марії, і додав:

— І зі слідами сечі...

10.

Вінґе весь день присвятив знайденій на трупі тканині. Завдання було нележке. Кожен наступний торговець тканиною ще менше за попереднього хотів відповідати на запитання про чужий товар. Єдине, чого йому вдалося добитися,— що тканина могла належати англійському купцеві, який чи вже відплив зі Стокгольма, чи ось-ось мав відпливати. Ніхто не міг до пуття сказати, де стояло його судно. Вінґе нічого не залишалось, як шукати відомостей у митному реєстрі.

У приміщенні митниці купами лежать різноманітні товари й не змовкають крики всіма можливими мовами. Туди-сюди снують митники, за ними невідступно канцеляристи з олівцями й журналами. Торговці, судновласники й капітани торгуються за митну ставку, перевіряють вагу й звинувачують митників у шахрайстві. Ті, чиїх мов ніхто не розуміє, повторюють сказане знову, цього разу голосніше. Вінґе довелося чекати кілька годин, аж поки за кілька монет один з митників дозволив йому кинути погляд на реєстр наявних у порту суден. Посудина звалася «Софі», прибула з Саутгемптона, місце для стоянки призначено в кварталі Орфей неподалік Слоттсбакена. Вже збирається відпливати, чекає тільки ходового вітру.

Уже смеркалося, коли Вінґе вийшов з митниці й поспішив до причалу. На Корабельній набережній досі видно наслідки Святомихайлівського ярмарку — тут і там валяються кінські кізяки й сміття, ніхто нічого не прибирав. Сесіл занепокоєно подивився у бік Солоного озера — начебто не видно кораблів. Пізно вже виходити в море, та й вітер навіть вимпелів на щоглах не ворухить.

Сесіла душить кашель, у бронхах пече від швидкої ходи й вологого морського повітря. У боці коле, ніби між ребра хтось загнав цвях.

Мимоволі сповільнюється. Змушений частіше спиратися на ціпок, срібний набалдашник якого ніби навмисно нагадує, що раніше палиця була прикрасою, а не опорою.

Вінге полегшено зітхнув, прочитавши на носі судна назву — «Софі». З правого борту до каменя на причалі тягнеться канат. «Софі» — шхуна, фок-щогла у неї вища за головну щоглу. На палубі нікого не видно. Вечірні гуляки розбрелися у трактири й пивниці, портові робітники пішли додому, моряки посунули вулицями Стадсгольмена шукати товариства і розваг.

Вінге трапом зійшов на борт. На верхній палубі самотній чоловік зосереджено складає свинцеві гирі в залізну скриню.

— Джозеф Сетчер?

Чоловік невисокий і кремезний, у вузькому морському плащі, трикутному капелюсі й чоботях, з довгою широкою бородою. Відповів французькою.

— Моє прізвище Тетчер. Так само непридатне для торгівлі у Швеції, як і мій товар. Я так розумію, ви не говорите моєю мовою?

Вінге вільно говорить французькою, добре німецькою, розуміє греку й легко читає латиною, але англійської не знає. Тетчер киває, анітрохи не здивований.

— Я шведської теж не знаю. Отже, французька. Ви маєте до мене якусь справу?

— Мене звати Сесіл Вінге. Мені сказали, що ви фахівець з бавовняних тканин.

Тетчер сів на скриню і вказав Вінге на раму палубного люка — сідайте, мовляв. Гість простягнув морякові шматок тканини.

Тетчер мовчки обмацав матерію.

— Пальці мені вже багато розповіли, але все-таки маю взяти лампу, щоб сказати більше. Але спершу я хотів би знати причину, з якої ви цим цікавитесь.

— У цю тканину було замотано тіло замордованого і втопленого чоловіка, про якого я намагаюся більше дізнатися.

Тетчер якусь мить подивився на гостя, підвівся, відійшов, повернувся з запаленою лампою. При світлі уважно

роздивився тканину, шви. Вінге весь цей час сидів поряд мовчки.

Тетчер взяв звичайну дерев'яну люльку, підкурив і знову заговорив.

— А скажіть мені, пане Вінге, чи знаєте ви такий вислів: *Homo homini lupus est?*

— Плавт написав у часи Пунічних воєн. Це значить: «Людина людині — вовк».

— Вибачте звичайному мандрівному торговцю, який не мав честі здобути класичну освіту. Я ці слова прочитав у Вольтера, але з огляду на смисл — не дивно, що вираз значно давніший. А ви що думаєте про це? Ми справді одне одному вовки й чекаємо найменшої помилки ближнього, щоб напасти на нього?

— Існують закони й правила для обмеження такої схильності в тих, хто її відчуває.

Тетчер усміхнувся й випустив хмару диму.

— Закони й правила... Не працюють вони, пане Вінге. Ось, скажімо, я — живий приклад. Ваша країна — банкрут, і якби пошта працювала краще, можливо, я про це дізнався б завчасно й уник тієї самої долі. А так... Мій товар тут нікому не потрібен, але довелося розпродати за безцінь і з величезним збитком, аби не везти додому ще більші проблеми. Додайте ще липкі пальці митників, до яких чимало монет прилипло, а ще лукавість конкурентів і борги перед кредиторами. Мені кінець, пане Вінге. Ви бачили, що я робив, коли ви зійшли на борт?

— Так. Складали лот у скриню. Думаю, це ваша каса.

— Ви маєте припущення, навіщо мені це робити?

Вінге кивнув і опустив очі. Цікаво, чи має смерть якийсь особливий запах, може, якусь іншу ознаку, завдяки якій він так легко й безпомилково відчуває її присутність? Це наслідки його роботи чи власного його стану?

— Збираєтеся викинути скриню за борт. Оскільки боргові папери здебільшого коштують стільки, скільки саме боржникове життя, думаю, ви триматимете скриню в руках, а додаткова вага має скоротити ваші муки.

Тетчер випустив велике кільце диму в бік води. Воно перелетіло через борт і розвіялося за вітром.

— Я особисто відповідаю за свій вантаж. Усе моє майно в заставі. Поважні люди, які в мене вклали гроші з надією добре заробити, роздеруть мене на шматки. Щойно приїду додому, заберуть у мене все, що маю. Такого результату можна досягти, і не покидаючи Стокгольма. Зате хоч уникну тривалого плавання. Скорочу свою подорож кардинально — до двадцяти футів. І закінчиться життя моє в намулі під кілем цього судна, а всі мої папери надійно триматиму при собі — зменшу ризик того, що мої борги перейдуть у спадок.

Тетчер знову пихнув люлькою. Крізь хмаринку диму спокійно глянув на Вінге, і щось люте блиснуло в його очах.

— Навіщо мені вам допомагати? Ви не думаєте, що під кінець свого життя я охоче можу ще раз показати небажання коритися долі? Навіщо мені допомагати ловити іншого вовка, кращого за вас і за мене? Якби я був кращим вовком, зараз не лічив би останні години життя. А ви — який ви вовк, пане Вінге? Сильний? Хороший мисливець?

— Боюся, що я взагалі не вовк. Те, що я роблю,— не для задоволення жаги до крові. Я все одно закінчу свою справу, хоч ви мені допоможете, хоч ні.

Тетчер несподівано здригнувся, ніби від холоду, і обхопив плечі руками, тримаючи люльку в зубах. Приймавши доленосне рішення, він уже пройшов половину шляху на той світ.

— Неприродно ви блідий і худий, пане Вінге. Чого вам бракує?

— Здорових легень. Я хворий на сухоти. Недовго вже залишилося жити.

Тетчер голосно й щиро засміявся, аж луна рознеслася над палубою і полинула далі в море.

— Чого ж ви мені зразу не сказали? Що ж це був би за світ, якби навіть ми, кому скоро помирати, не трималися разом? Я можу вам допомогти. І здається, що ця тканина справді приховує таємницю, як ви й підозрювали.

Моряк знаком покликав Вінге ближче до себе й підніс шматок тканини до світла.

— Погляньте. Тканина з двох шарів, зшита краями. З короткого боку шви розійшлися, і добре видно, що тканину вивернули. Зараз глянемо...

Тетчер просунув свою велику долоню в дірку, схопився рукою за протилежний край і вивернув усю ту плащаницю, ніби велику наволочку.

— Вуаля! І ось тут маємо дещо, що не щодня побачиш.

З внутрішнього боку на широких відступах тканини вони побачили вишитий золотою ниткою візерунок, вже трохи зблідлий від озерної води, але ще доволі помітний. Візерунок складався з чотирьох переплетених людських тіл, що злилися у пристрасному акті кохання. Чоловічі статеві органи й жіночі груди гротескно збільшені, обличчя закам'яніли в мить найбільшого екстазу. Цей квартет повторювався по всьому полотні.

— Як фахівець скажу, що і тканина, і шитво дуже якісні. Хоча митець трохи дозволив собі анатомічні огріхи, не думаю, що моделі були реальні. Але мені, звісно, вже байдуже. У тілесних забавах я вже всі свої подвиги вчинив. Сподіваюся, діти будуть спритніші за мене. Хоча сумніваюся... Я ж, наївний, виховував їх добрими людьми. Не здивуюся, якщо і вони стануть такою самою здобиччю для інших, як був і тато.

Тетчер заходився вибивати тютюновий попіл з люльки, але передумав і викинув її у воду. Тяжко підвівся, відчинив скриню, у якій на стосі паперів лежали свинцеві гирі лота.

Неповна ще скриня.

— Що ж, коли пан Вінге мені пробачить, маю ще дещо підготувати для своєї подорожі. Я вам слід показав, тепер тільки тримайтеся його, він вас приведе до здобичі. О, я бачу, як змінився вираз вашого обличчя! Мене не одуриш! Ви теж вовк, і завжди були! Я надивився на людей, одразу впізнаю цей погляд. А навіть якщо я помилився, і зараз ви не вовк — скоро ним станете. Ніхто не може жити з вовками, не набравшись вовчого звичаю. Ікла маєте, вовчий блиск в очах... Кажете, що

жаги крові не відчуваєте, але вона навколо вас шириться, як сморід. Прийде день, коли ваші зуби стануть червоні,— згадаєте тоді мої слова. Ви у здобич вгризетеся міцно! Може, ще всі зрозуміють, що найсильніший вовк тут — ви. Що ж, на цьому — бажаю вам легкої ночі.

11.

Кардель прокинувся в холодному поту. Солома з матрацу, на якому він спав, наколола спину, і тепер шкіра свербіла. За стінкою верещала дитина, невдовзі до неї приєдналася ще одна з кімнати трохи далі коридором. У голові ще гуділо від випитого вчора. Ввечері йому здавалося гарною ідеєю — відсвяткувати свої проникливі висновки про знайдений Стуббе паланкін. Хитаючись, Кардель підвівся, розв'язав зав'язки штанів, — він так у них і заснув, — справив малу нужду в нічний горщик. Відчинив вікно й завченим рухом вилив випорожнення за вікно. Хмари висіли так низько, що шпиль дзвіниці Святого Миколая ледь-ледь виднівся, ніби якийсь міраж. Мікель примружився, насилу розібрав цифри на годиннику — минула дев'ята ранку. Від напруження ще більше заболіла голова. Треба чогось випити.

Просто за дверима кімнатки, що її Кардель винаймає вже трохи більше за пів року, жінки варять кашу й про щось шепочуться. Він не знає, як їх звати, але вітається, просить дати водички, випиває кілька ковтків з відра, спускається сходами й виходить на вулицю Гостренд. Ноги самі несуть на площу Седермальмсторг — там є містя, де можна випити в борг. За звичкою затримує дихання, коли проходить край бухти Корнгамн, куди стікає все міське сміття. Тутешні називають це місце Мушаче віче. Міст через Полгем — Червоний — підняли, саме пропускають якесь невелике судно з Моларена. Новий міст з боку Солонного озера, який уже встигли назвати Блакитним, добудували кілька тижнів тому, і люди ще ставляться до нього трохи насторожено. Він якийсь надто легкий і ніби крихкий, як порівнювати з масивними конструкціями Полгемського мосту, тому більшість людей воліють почекати біля Червоного, ніж ризикувати життям і

майном на Блакитному. Але не Кардель. Хоча він і сам не міг би сказати, чи це він хоробріший за більшість обивателів, чи йому просто начхати на своє життя.

Щось відбувається на Седермальмі. Потік людей іде в бік Стенгугарбрінкена. Карделю нічого не залишається, як здатися цьому потоку. Судячи з юрби, що зібралася перед трактиром «Гамбург», сьогодні когось мають стратити. Жебраки й безхатки зібралися в очікуванні бідолахи — скоро-скоро його привезуть випити останню перед смертю чарчину.

У найближчій корчмі Кардель і собі швидко перехилиє чарку, разом з натовпом суне вздовж Йотгатан і спускається до Постместербакен, де все менше будівель. Над дорогою обабіч нависають укріплення фортеці Сканстул, а далі дорога спинається на пагорб Гаммарбю, на вершині якого під темно-сірим небом стримлять стовпи шибениць. На площі перед місцем страти зібралася густа юрба, міська варта відпихає натовп від шибениці. Посеред натовпу на підвищення виходить прокурор і зачитує вирок. Кардель розуміє, що злочинця не повісять — ідеться не про якогось там злодія, а про вбивцю, таким відтинають голови.

Возу, на якому везли засудженого, довго не було. Його наближення супроводжував гучний лемент вуличних хлопчаків та місцевих божевільних, що бігли за возом і кидали в смертника все, що знаходили на дорозі. Засуджений — зовсім молодий, либонь, і двадцяти років ще не має. Його заарештували після того, як задушив свою наречену. І через що? Через вкрадену курку. Він хотів птицю пустити на вечерю, а дівчина наполягала, що її треба залишити й матимуть тоді яйця.

Коли його скинули з воза перед натовпом, бідолаха затрясся всім тілом, а на лівій штанині розповзлася темна пляма. Юрба шаленіла. Дві повії, яких Кардель точно бачив, хоч і не знав їхніх імен, голосно кепкують з такого недолугого злочинця, поряд з ними ірже дядько, чий ніс через сифіліс перетворився на гнилу діромаху, з якої течуть шмарклі.

Прокурор закінчує читати й відходить убік з усією гідністю, на яку здатен. Надпиває ковток чогось зі срібної фляжки й іде геть з площі, намагаючись не закаляти чобіт.

Різко відчиняються двері катової хижки, і натовп стихає. Виходить кат. Його звати Мортен Гесс, і його ім'я викликає в містян дивну суміш відчуттів — цікавості, пошани й презирства. Капюшон — частину службового костюма ката — Гесс завжди носив відкинутим назад. Більшість його попередників намагалася приховати обличчя, але цей кат не соромився своєї роботи. Обличчя в нього помережане зморшками, але байдуже, і чорні очі нічого не випромінюють. Буденність. Колись його самого засудили на смерть — під час бійки в корчмі Мортен своєму приятелеві важким пивним кухлем роздробив щелепу. Але на ту пору в місті не було ката, тож Гессу запропонували цю почесну посаду, відклавши його власну страту. Виходило, що кожен удар сокири або меча наближав і його смерть, і здавалося йому, що з кожним новим вироком руки все більше тремтять, і сам все п'яніший виходить до діла.

Подейкували, що Гесс уже тричі намагався вкоротити собі віку, але все ніяк. Останнього разу йому забракло сміливості кинутись у глибини Орставікена. Кат подумав, що можна уникнути страти, якомога сильніше напиваючись. Може, одного разу нап'ється до смерті. Цікаво, що від цього він не став менш популярним, навпаки — для глядачів п'яний кат був додатковою розвагою.

Міська сторожа розсуває натовп, і цим своєрідним коридором Гесс іде до місця страти. Крики глядачів гучнішають. Кат ледве тримається на ногах, ось-ось впаде, але намагається тримати марку, і настрій натовпу потроху передається і йому. Майстер Гесс — так іронічно прозвали його простолюдини, натякаючи на його невмілі руки — вихоплює в одного слуги сокиру й замахується нею у повітрі. Різко ступає кілька кроків у бік засудженого і вдає, ніби збирається з розгону відтяти йому голову, але ковзається в калюжі й сокира пролітає лише за

кілька дюймів від голови. Обидва помічники ката, що стоять обабіч смертника, швидко відхиляються — ризикувати життям не хочеться, хоч вони добре знають, що «майстер» просто розважається. Натовп регоче й плеще в долоні.

Прикотили плаху — простий великий пень з безліччю темних плям і слідів від сокири. Голову засудженого поклали на плаху. Один з помічників поставив ногу хлопцеві на спину, тримає. Другий слуга петлею з мотузки охоплює праву руку смертника й прив'язує до колоди. Спершу відрубують праву долоню — щоб навіть засуджений до страти не покинув цей найкращий світ без болю. Кат став на свою позицію, підняв сокиру. Натовп затих. Якийсь жартівник у задніх рядах скористався з тиші, щоб вигукнути черговий дотеп, але його швидко вгамували. Гесс з риком опустив сокиру... І зупинив за кілька дюймів від руки, яку мав відрубати.

Майстер Гесс пишається своїм умінням розважити юрбу. Рукою витирає з чола уявний піт, випростовується і розтягує руки, ніби щойно ніс щось важке. Публіка аплодує в захваті, і кат ще двічі повторює свою виставу. Засуджений починає плакати. Його вже ніхто не тримає, але він навіть не намагається встати. Кожен бачить, як усе тіло здригається від гучних схлипувань.

Але хоч який п'яний, Гесс добре знає порядок. Він мусить виконати вирок, інакше юрба розлютиться. Плач засудженого поступово переходить у розпачливе виття. Натовп затихає. Над площею висить очікування.

Помічник знову притискає сердешного вбивцю до плахи, а Гесс плює на долоні, заносить сокиру й різко опускає на прив'язану руку. Засуджений реве від болю, а слуга піднімає відтятий п'ясток і кидає у натовп. Пальці страченої людини приносять удачу, особливо великий — він може врятувати злодія від суду. Злодіїв тут багато, і вони марновірні. Той з глядачів, кому найбільше пощастить у бійці, розріже кисть на шматки й продасть приятелям.

Мортен Гесс готується завдати смертельного удару. Він ступає крок уперед до хлопчини, який верещить на пласі. Це вже не людський крик, це голос з якогось іншого світу. Крики грішників з-поза димної завіси чистилища...

Майстрові Гессу знадобилося кілька спроб, щоб таки відділити голову засудженого від тіла. Перший удар влучив у плече. Другий раз сокира вдарила в потилицю, розсікла скальп і тепер одне вухо висіло на смужці шкіри. Тепер вже важко було розрізнити, сміється Мортен Гесс чи плаче, коли замахується і дико реве:

— Тобі кара — іншим осторога! Тобі кара — іншим осторога!

Тільки після п'ятого удару обидва голоси стихають — і засудженого, і ката.

Найневдаліший виступ майстра Гессе за весь час, погоджуються всі знавці справи. Хоча б з пошани до своєї служби міг би й менше пити. Очевидно, недовго залишилося йому справляти цю посаду, скоро знайдуть когось сумліннішого, а самого Мортена прив'яжуть до плахи.

Натовп потроху розходиться. До місця страти підходять баби, збирають кров, що стекла в калюжки, — найкращий засіб від падучки. Помічники ката перевертають страченого на спину й піднімають догори ноги — хай кров швидше стече, щоб не заляпатися, коли нестимуть тіло до свіжої могили неподалік від шибениці.

Кардель відвернувся від місця страти й раптом побачив неподалік від дороги худу фігуру Сесіла Вінге. Мікель зовсім не чекав цієї зустрічі, тож кілька хвилин не міг вирішити, підходити до Вінге чи ні. Бліде обличчя Сесіла не відбивало жодних думок чи емоцій, не схоже було, що сцена, яку вони обоє щойно бачили, якось на нього вплинула. Лише коли Кардель нарешті підійшов ближче, побачив, що пальці Вінге так стиснули ціпок, що аж побіліли, і руки тремтять, мовби від пропасниці.

Повернутий обличчям до шибениць, Вінге відірвався від своїх думок лише тоді, коли Кардель став біля нього. Над пагорбом

Гаммарбю починав накрапати дощ. Вінґе кивнув Мікелю:

— Добрий вечір, Жане-Мішелю. Хтозна-коли востаннє бачив ката під час страти. Прийшов подивитися, як вчиняється правосуддя. З огляду на жахливе вбивство, яке ми розслідуємо... Така доля чекає вбивцю, якщо ми досягнемо успіху.

— І?

— Ніколи не розумів, де тут логіка? Держава вживає заходів проти вбивств, убиваючи своїх громадян, та ще й у такий жорстокий спосіб. Але найгірше, як на мене, що суд ніколи не намагається зрозуміти тих, кого засуджує. Ми намагаємося запобігти майбутнім злочинам, навіть не спробувавши зрозуміти злочини вже скоєні. Як це можливо? А причина в тому, що влада про це навіть не думає. Їм здається, що головне завдання — засудити й покарати, і більше нічого. Багато з тих, чії злочини я розслідував, потрапили на плаху або шибеницю. І єдина моя втіха — що нікому з засуджених я не відмовив у праві висловитися, спробувати довести свою невинуватість. Усе, що було в моїх силах, я зробив.

— Чернь ніколи не перевиховаєш, хоч скільки сили ти докладеш. Без страху сокири й мотузки Стокгольм спалили б за ніч.

Вінґе нічого не відповів, зате Кардель повів далі.

— Можливо, моя зустріч зі Стуббе на крок наблизила нас до правди. Розповім детальніше, коли сам знатиму більше, а зараз можу сказати, що ми шукаємо зелений паланкін. Імовірно, що ним Карл Юган вирушив в останню путь.

Вінґе й Кардель удвох пішли в напрямку Сканстулу, залишаючи позад себе шибениці й плями крові — все, що залишилося від людини, яку привезли сюди на смерть.

Вінґе перервав мовчанку аж під пагорбом:

— Ти якось висловлювався про короля Густава, про війну, і я не міг не помітити твоїх відчуттів. Ти стільки втратив на війні, розпочатій з хибних і нечестивих мотивів. І я хотів би, щоб ти знав дещо про мене — те, про що мало хто знає, але це

важливо. Ти про мене розпитував, і я знаю, що люди кажуть. Мовляв, я покинув дружину, бо не хотів її засмучувати.

Кардель якось несподівано розхвилювався. Він не звик, щоб інші йому звірялися, тож зніяковіло роздивлявся свої чоботи, поки вони йшли вулицею.

— З часом мій кашель посилювався, я ставав дедалі слабший, худіший, бліднув і загинався просто в неї перед очима. Я не мав більше що їй запропонувати. Не міг навіть бути тим чоловіком, якого вона потребувала.

Слабкий голос Вінге не передає ніяких емоцій, звучить рівно й байдуже, ніби читає зі Святого Письма. Але Кардель відчув,— от як перед штормом посилюється тиск,— що Сесіл докладає величезних зусиль, аби триматися спокійно, і лише міцна воля дає йому змогу говорити.

— Певна річ, я розумів, що відбувається. Робота в судовій системі не минає безслідно. Дрібні деталі, які розкривають таємницю,— у тому стані я їх розпізнавав як ніколи. Знайшов у нашому домі різні предмети, які невідомо звідки взялися. Вона ходила буцімто на зустрічі з подругами, а я потім дізнавався, що ніяких зустрічей не було. Але найпомітніше було по ній самій. Вона мала щасливий вигляд. Рожеві щоки, блиск в очах... де раніше була лише чорна ознака наближення смерті.

Вінге повернувся до Карделя. Обличчя спокійне, ніби чуже.

— Уперше за багато місяців вона була схожа на жінку, яку я покохав.

Після цих слів він на мить замовк, лише на мить.

— Зрештою, я їх таки застукав на гарячому. Я дуже старався, щоб цього не сталося, але... Мій кашель заглушив звуки їхньої пристрасті, а вони за своїми стогонами не почули, як я кашляю. Молодий офіцер, з шаблею, чорними вусами й цілим життям попереду. Я не міг її звинувачувати. Того ж вечора переселився до Роселіуса і відтоді її не бачив.

Кардель розтулив рота, щоб висловити співчуття, але Вінге, дивлячись на озеро Гаммарбю, над хвилями якого розгулювався вітер, випередив:

— Не треба нічого казати. Ти не чекав співчуття, коли ми вперше зустрілися. І я не чекаю і не хочу. Мої зізнання — не пропозиція дружби, просто я вважаю, що нам варто знати сильні й слабкі сторони один одного. З огляду на ту бурю, яка насувається... Це найважливіше. Мені не треба співчуття. І не думай, що зобов'язаний тепер бути моїм другом. Я не маю на це часу, а тобі за працю єдиною нагородою буде скорбота.

Розійшлися вони біля митниці, де Вінґе взяв собі кінний екіпаж.

— Зустрінемося завтра близько дев'ятої біля Малої біржі. Твій паланкін — важлива знахідка. Я теж маю що розповісти. Сподіваюся, вбивство Карла Югана не залишиться непокараним.

12.

Пересування паланкінами більше не в моді. Кардель переконався в цьому вже за кілька годин після того, як покинув місце публічної страти. Побачене там викликало в нього неоднозначні почуття. Відтак пошуки зеленого паланкіна здавалися не таким і складним завданням. З'ясувалося, що все значно складніше. У місті не існувало ніякого цеху носіїв, а старі паланкіни, які в часи його дитинства ще можна було побачити скрізь на вулицях, до цього часу або вже давно попалили, або ними заволоділи вуличні жебраки, і тепер, як у будках, чекали в них на того, у кого можна випросити монетку.

Кардель попитав між людей, і йому підказали зазирнути в стайню біля Барненгена в парафії Святої Катаріни. Але й там нічого дізнатися не вдалося. Бородатий господар у перуці з кінського волосу, жуючи тютюн, проклинав нові часи, через які він втратив свій хліб. Раніше панство було не проти скористатися послугами двох дужих носіїв і проїхатися вулицями міста в гарному паланкіні. Під кінець 1770-х, каже бородань, мав у стайні дві дюжини нош, а зараз лишилася заледве третина, а вартість послуг катастрофічно впала. Слуги його колись носили лівреї — зараз змушений вдовольнитися тим, що видає їм стрічку з візерунком стайні. Які кольори його паланкінів? Чоловік скрушно хитає головою — його фірмового чорно-білого забарвлення ніхто вже не впізнає. Зі стайні Кардель пішов ні з чим.

Спадала темрява. Тут і там чоловіки з драбинами або жердинами запалювали вуличні ліхтарі. Скрізь чути сморід горілої олії. Утім, старанність міської варти, яка має перевіряти, чи всі ліхтарі засвітили, слабшає з віддаленням від Стадсгольмена.

Кардель у дедалі густішій темноті прямує на інший край міста, в богом забуту частину Ладугорсландета біля Нуртулла. На північ уздовж смердючого потоку Реннілен з коричневою водою. Ліворуч від нього — кручі Брункебергсосена, праворуч — береги озера Трескет. Озеро дуже смердить, але не так жахливо, як Фатбурен. Тут хоч вода проточна, та й поверхня більша, тож сміття і фекалії помалу змиває.

Будинки за Трескетом уже не кам'яні, а дерев'яні, бруківка закінчилася і почалася глиняна багнюка. Місце, яке шукає Кардель, має бути десь біля Сурбруннена. Там живе столяр, який ще досі ремонтує і навіть робить нові паланкіни. Навколо темно, і для Мікеля несподіванка, що надворі ще є інші люди — адже жовтень, увечері надворі холодно. Он на ганку сидить якийсь чоловік, а за кілька кроків від нього ще один стоїть. Переминається з ноги на ногу, ніби не може вирішити, як саме стати.

Той, що сидить, махнув Карделеві рукою на знак привітання. Широкоплечий, як і Мікель, тільки значно гладший — куртка на череві будь-якої миті може луснути. Від його тіла віє незвичайним поєднанням суворої сили і ліні. Голова кругла, мов ядро. Шия коротка й товста. Широкий рот, повні губи, трохи косокий. Жує тютюн і через рівні проміжки часу спльовує жуйку крізь зуби. Кардель на його помах відповідає кивком голови.

— Мене звати Мікель Кардель. Я перепрошую, що так пізно, але я шукаю столяра, майстра Врійса.

— Ви його знайшли. Так мене й звать, і нікого іншого. Сідайте он там, пригощу вас тютюнцем.

Кардель залишився стояти, але взяв дрібку тютюну з кисета, який простягнув чоловік. Підійшовши, побачив, що другий чоловік ще досить молодий, фактично юнак, але такий високий, що порівняно з ним і Кардель, і столяр здаються геть приземкуватими. Схоже, трохи несповна розуму. Рот роззявлений, через губу на підборіддя стікає цівка слини. Очі

як у корови — порожні, байдужі. На ньому нашійник, довгим шкіряним ременем прив'язаний до перил.

— А чого це пан майстер вечір проводить на ганку?

— А хіба вечірнє повітря — не ліки для душі? А ви самі? Що вас такої години привело до мене, майстра Пітера де Врійса, який живе на іншому боці Трескету? — хитра посмішка з'явилася на обличчі столяра.

— Я шукаю паланкін, зелений паланкін з поламаною жердиною. Один жебрак з Котячого моря бачив, що його несли сюди. Десь три-чотири дні тому.

Чолов'яга замислено наморщив лоба.

— Та ні, шановний, нічого такого не пригадую. Шкода, що так далеко йшли, а натомість отримали тільки дрібку тютюну. Може, якомусь іншому майстрові віднесли?

Кардель замислено похитав головою:

— Тут поряд немає інших столярів. А ще мені сказали, що майстра де Врійса важко зрозуміти, бо він родом з Роттердама. Дуже погано говорить шведською, тож диво, що взагалі має клієнтів. Хоча майстер хороший.

Чоловік заіржав, мов кінь, підвівся, потягнувся, аж у спині щось захрустіло, і підсмикнув ззаду штани.

— Що ж, усе так. Йонс Кулінг. Нема чого заперечити, зловили, зловили.

Кардель головою показав на молодика, що так і стояв у тій самій позі, загублений десь у власному світі:

— Це хто?

— Мій брат Монс. Думаю, ви помітили, що він не зовсім при своєму розумі. Наші батьки не з великого міста, як ви, а з села. Село таке маленьке, що знайти шлюбну партію дуже складно. Коли батькові прийшла пора одружуватися, не знайшов іншого виходу, як взяти за дружину власну сестру. Такі злочини проти Божого закону не минають безкарно, і кара тепер має ім'я Монс. Мати померла, народжуючи його. Такого великого немовляти повитуха ще ніколи не приймала. На голову тугий, але якщо потрібен хтось, хто годинами носитиме важкі ноші й ні слова не скаже проти — Монс саме той, хто треба.

— А ти, значить, попереду, еге ж?

— Як у воду дивився. Якби він ішов попереду, були б в канаві і ми, і пасажир, перш ніж щось встиг би сказати. Столяр просив повернутися рано-вранці, але ці ноші — наш єдиний хліб, не хочеться залишати без нагляду. А ще він натякнув, що ми й так не дуже добре працюємо, а коли хтось почне розпитувати про наш паланкін — взагалі нам буде край. Якщо, звісно, самі не владнаємо проблеми на місці, як ти розумієш. І ось ми тут: ти, я і Монс.

Йонс підійшов до ґанку й відв'язав ремінь, яким припинав Монса. Ступив кілька довгих кроків у бік дороги, розім'яв шию, висякався з обох ніздрів. Зловісно посміхнувся Карделеві й підняв величезні кулаки. На плечах і стегнах перекотилися гори м'язів — недарма все життя тягав ноші.

— Не треба було тобі сюди приходити й винюхувати. Єдине, що ти знайшов — смерть свою. Ну ходи, потанцюємо. Побачу, що ти можеш запропонувати.

Кардель відступив лівіше, щоб бачити одночасно і Йонса, і Монса. Очевидно, придуркувате чудовисько відчуло напругу в повітрі, бо почало підскакувати на місці й нетерпляче щось вигукувати. З-під вузьких штанів випирав набряклий член завдовжки як пів руки.

Після кількох спроб атаки Кардель вдарив першим. Лівою дерев'яною рукою щосили влупив Йонса в бік, аж того зігнуло навпіл від болю. Той помацав під одягом і вийняв закривавлену долоню. Здивування на обличчі перейшло у сміх:

— Чорт забирай, Карделю! Оце удар! У боку пече, як на дні казана! Залізні пальці!

— Боюся, лише дерев'яні.

— Он як? Карделю, а ти брудно граєш! Це по-нашому. Але нечесно, еге ж? Битися треба на рівних. Монсе!

Брат тільки чекав команди. Його негайна атака була така проста й примітивна, що Кардель ошелешено завмер. Монс просто кинувся вперед і обхватив Карделя, той не встиг відступити, так і полетіли вони на землю — Мікель вниз, а вся Монсова вага зверху. Недоумок сів на Карделя і заходився його

лупцювати. Почувся хрускіт перенісся, луснула брова, обличчя залило кров'ю. Йонс підскочив зліва й Кардель відчув, що той пальцями намацує протез і ремінці. Розв'язав зав'язки, протез сповз зі свого місця, Йонс висмикнув дерев'янку з рукава й так залишив Карделя геть безборонним. Він чув якісь приглушені удари, і до нього не зразу дійшло, що це Монс досі б'є його по голові й плечах. Потім удари стали рідші й легші. Почувся голос Йонса:

— Ну все, заспокойся, любий Монсе. Хай Кардель трохи прийде до тями, та й побачимо, чи буде він такий зухвалий без своєї таємної зброї.

Кардель витирає очі від багна, моргає, але все одно нічого не бачить. Йонс Кулінг лиховісно регоче й кидає десь за спину дерев'яну руку. Протез падає перед ґанком, а Монс весело регоче й облизує свої мокрі скривавлені кулаки.

Кардель чує дзвін у вухах, увесь світ навколо починає крутитися в дикому танку — хати, небо, зорі. Кардель відчуває в роті уламки зубів і думає — а чи не зірки то надщерблені?

Перед очима спливає кривава піна на вустах Югана Єльма, коли він тоне в морі, чується далекий голос Сесіла Вінґе й постріли російських гармат, тремтить беззуба усмішка на розбитих губах Карла Югана в тьмяному світлі лампи. Кардель повертається до пари фігур, які мигтять перед ним, і відчуває, що його мертва рука знову набуває свого колишнього вигляду. Вона розлючена, вона пульсує, вона сповнена болем і ненавистю.

— Ну підходьте, погань.

Устав Адольф Сундберг зовсім недавно перемістив свою кав'ярню з Бренсгрендена біля Святої Клари на Залізну площу. Утім, на новому місці її швидко стали називати Малою біржею — саме сюди зачастили купці й капітани з Корабельної набережної. Дехто попиває шоколад, але більшість гостей, як і Сесіл Вінге, приходять сюди пити гірку арабську каву, чашку за чашкою, особливо коли почали ширитися чутки, ніби уряд планує заборонити цей напій, щоб шведи менше розсиджувалися у кав'ярнях і базікали про дурне.

Але поки що каву не заборонили, тож завсідники регулярно ходять її пити і пліткувати: про дивне ставлення п'ятнадцятирічного принца Густава до дворян, про любовні переживання герцога Карла, закоханого в пані Руденшельд, яка кохає зрадника Армфельта, про поета Томаса Турільда — кажуть, він у Любеку загуркотів зі стола, горлаючи, що вигнання зі Швеції принесло йому безсмертя, про яке годі мріяти тим, хто лиже дупу баронові Ройтергольму.

Вінге вирішив почекати Карделя годину. Але й до пів на одинадцять Мікель не прийшов.

Вінге пішов на північ вулицею Вестерлонгатан, дійшов до Госгрєнда й попитав там про Карделя. Допоміг йому один швець, що саме підбивав чоботи.

— Однорукий пальт? Так, знаю. Винаймає кімнату у вдови Пільман.

На сходах грається купка дітей. У будинку немає груби, лише камін, куди виснажена жовтолиця дівчинка саме підкинула дров. Вона вже кілька днів хворіє, тому сидить удома. Бачила, як Кардель учора вранці пішов з дому й більше не повертався.

Вінге зрозумів, що більше нічого не дізнається, і пішов до виходу. З-за спини почувся голос дівчинки:

— Скоро пані Пільман прийде по гроші. Якщо Мікель не заплатить, вона його викине.

Вінге пішов вгору вулицею до Великої площі, щоб мати час дорогою подумати. Без Карделевої допомоги його можливості стають геть обмежені. Зупинився біля криниці. Діти й слуги набирають води у відра. Трохи відпочивши, Вінге вирушив у бік Слоттсбакена й поліцейського управління. При цьому пообіцяв сам собі, що дорогою зупиниться лише раз.

Передвечірні тіні простяглися коридором перед дверима кабінету начальника поліції Нурліна. Вінге сидів на стільці й чекав завершення наради. Навіть крізь двері відчувалося, що поліцмейстер у поганому гуморі. Вінге підозрював, що його залишено чекати в коридорі, аби начальник міг трохи зібратися до купи. Нарешті за дверима почулися голоси, з приймальні вийшов поліцейський чин і показав Вінге на прочинені двері:

— Прошу вас.

Нурлін сидить за столом, заваленим паперами. Камзол розстебнутий, перуку кинув на стіл. Більше жодного стільця немає, тож Сесіл так і залишився стояти посеред кабінету. Нурлін почухав потилицю і потер почервонілі очі.

— Не так і давно ми тут востаннє зустрічалися. Пам'ятаєш, Сесіле, що я тобі казав про цю справу? Хіба не просив тебе діяти якомога обережніше? Замість цього ти вдираєшся посеред наради з гучними заявами й сороміцькими візерунками на тканині. Ти не бачив, як той пліткар Барфуд все ретельно записував?

— Я його не тільки бачив — я сам його привів. Особисто розбудив і вмовив піти зі мною, пообіцяв йому, що на поліцейській нараді почує цікаву історію, яку Гольмберг радо надрукує у завтрашньому числі «Екстра постен».

Нурлін долонями затулив обличчя.

— Барфут нам такого напише зі своїми біблійними цитатами! А Гольмберг, звичайно, радо надрукує, йому що провокативніше, то краще. І весь Стокгольм це прочитає. Навіщо, Сесіле?

— Схоже на те, що хтось схопив мого помічника у цій справі, пальта на ім'я Кардель. Інстинкт мені підказує: це через те, що він забагато дізнався. І ця тканина — моя остання надія. Дуже дорога, не інакше належала комусь достатньо багатому. Хто бачив цю тканину раніше, зрозуміє за описом у газеті, про кого йдеться. І якщо хтось впливовий захоче вгамувати ці розмови, то звернуться до тебе. Вони захочуть зі мною поквитатися. А може, і з тобою. І ти, Югане Густаве, повідомиш мені їхні імена.

— Ройтергольм читає «Екстра постен», як і всі інші подібні газетки. Для нього це буде ще один доказ, що я роблю все, тільки не те, що він мені наказує. Кращої нагоди йому годі й чекати. Ти підписав мій смертний вирок, Сесіле.

— Зважаючи на те, що посада начальника поліції зробила з тобою за останній рік, кожен, хто докладеться до твого звільнення,— твій рятівник.

— Я мав добре подумати, з ким укладаю угоду, коли просив тебе допомогти. Це ж Сесіл Вінге! Завжди готовий пожертвувати собою і всіма іншими заради своїх високих ідеалів.

Вінге недобре примружився.

— Так, ти просив мене допомогти і, мабуть, справді мав би згадати, хто я. Відданість тобі була для мене достатньою підставою взятися за цю справу, але з тієї миті, як я вирішив погодитися, моя відданість перейшла на покійного. Зараз він — головне для мене, а не твоя репутація чи посада. Усього кілька ночей тому на кладовищі церкви Святої Марії я оглядав тіло. Я тобі опишу, раз ти досі не бачив цього: якесь чудовисько довго-довго тримало його і одну за одною відтинало кінцівки. Кожній рані давали час на загоєння, достатньо, щоб тіло витримало наступну ампутацію. Багато місяців його тримали десь, прикованого до лежачка. Може, він навіть намагався кричати, але невдало, а як відрізали язика — стало ще складніше.

Можливо, він навіть намагався сам себе вбити, то йому навіть зуби повидирали. Навіть очей не залишили. Ти можеш це уявити? Лежиш самотній, безпомічний, і одного дня знову відчуваєш пилку на іншій частині свого тіла. Я знайду того, хто це зробив. І дізнаюся чому. І ти даси мені ті імена, які я прошу, щойно довідаєшся. І не треба мені плакатися про Ройтергольма й свою посаду. Ще кажеш щось про смерть? Мені у вічі? Тобі не соромно?

Нурлін відчув, що лють його покинула, а на її місце прийшла байдужість. Він скучив за дружиною, дочкою, їхнім запахом і сміхом. Через стіл подивився на Вінге. На худому виснаженому обличчі тільки очі світяться. Нурлін зітхнув і поклав руки на складений аркуш на столі.

— Уранці отримав листа з Парижа. Мій інформатор пише, що королеву-вдову збираються судити революційним трибуналом. Ми обоє знаємо, чим це закінчиться. Очевидно, що Марія-Антуанетта втратить голову, як і її чоловік. І кинуть її труп у гуртову могилу разом з бідолахами, що незадовго до неї познайомилися з гільйотиною. Похмурі часи, Сесіле.

Коли Вінге нарешті відповів, голос його лунав уже значно м'якше.

— Югане, ти сам мені сказав тієї ночі: навіщо ми взагалі щось робимо, якщо не для цього?

— Твоя правда, як завжди. Не сперечайся з Сесілом Вінге, він завжди правий — так казали і в університеті, і в суді. Хай буде по-твоєму. Ось тільки напишу зараз Ройтергольму смиренного листа. Виграю нам ще хоч трохи часу й спробую запобігти катастрофі... Як прочитає він газету!..

Вінге схилив голову:

— Дякую, Югане Густаве.

14.

Секретар Ісак Рейнгольд Блум зневажав квартали Стокгольма, які мали необережність вирости поза межами Стадсгольмена. Найбільше він не любив Ладугорсландет. Дрібний дощ перетворив вулиці на болото. Жебраки, безхатки й дрібні злодюжки туляться по кутках, ніби сподіваються захватитися там від смерті. Між ними видно й колишніх моряків і солдатів у подертій формі.

Треба було мати розум і не пертися пішки до маєтку графа Спенса. Немає іншої ради, тільки йти по калюжах, вода просочується між швами черевиків, і з кожним кроком хлюпання в них все сильніше, і Блум має нові й нові підстави клясти свою долю. Він уже сім років працює в поліції, а заробляє заледве сто двадцять далерів на рік.

Коли він покинув роботу нотаріуса й замінив старого Галквіста на посаді поліційного секретаря, сподівався на кращий заробіток. А тепер... Роботи стає більше, а платня так само мізерна.

Кашель Вінге чує ще здалеку. Це його трохи заспокоює — декому значно гірше, ніж йому. Сесіл Вінге міг далеко піти зі своїми здібностями, а буде щастя, якщо доживе до наступного року.

Блум постукав у двері, і відразу кашель стих. За якусь мить Вінге відчиняє — спокійний, як завжди, навіть ще спокійніший. Лише з кишені жилета визирає кінчик хустинки, червоний і вологий від свіжої крові. Сила волі цього чоловіка вражає Блума. Але зразу переходить до справи.

— Нурлін послав мене передати папери, які ти просив. Довго чекати не довелося.

Блум сів біля груби просушити черевики, а Вінґе розгорнув пакет. Усередині три листи зі зламаними печатками. Блум прокашлявся і повів далі:

— Очевидно, писані негайно після того, як «Екстра постен» надійшов у продаж. Усі на одну тему, але наводять різні підстави, з яких їх написано. У всіх вимагають, щоб поліцмейстер припинив твоє розслідування. Перший лист написав багатий купець, якого нібито хвилює вплив цієї справи на вартість бавовни й можливі несприятливі наслідки для фінансів усього королівства. Якийсь граф Енекруна з Комерційної колегії вказує на ризик морального занепаду суспільства, якщо народу показати речі, про які він навіть не здогадувався. І нарешті найважливіше: Їлліс Тоссе пише, що будь-які скандали самі по собі розбурхують революційні настрої. Тоссе пише особисто про тебе, називає якобінцем.

Вінґе розминає пальці рук, гріє їх у долонях.

— Тоссе я знаю. Може, і ти його пам'ятаєш? Він разом з нами був в Уппсалі.

— Наче ім'я незнайоме.

— Він був ледащо, ніяких здібностей, але родина доволі багата, мали змогу купити йому місце незалежно від успіхів у навчанні. Пам'ятаю, з якою погордою він дивився на нас, змушених протирати штани на аудиторних лавах. Припускаю, що наші зусилля вважав просто доказом бідності. Може, поліцмейстер сказав, чому він тебе послав аж сюди з цими листами?

— Не казав, але й потреби не було. Я не зовсім дурень. Я вів протокол наради, коли ти прийшов показати ту тканину. Потім прочитав новину в газеті. Ти сподіваєшся, що хтось із цих шанованих панів має інші підстави скаржитися, не ті, про які написали. Здається мені, це пов'язано з фатбуренським трупом.

Вінґе стиснув губи, заплющив очі й потер чоло.

— Усе так. Чесно кажучи, я чекав, що імена зразу дадуть мені чітку картинку. Але ні. Про тих двох я і не чув, і спільного в цих писак — хіба гроші.

Блум лукаво посміхнувся.

— Не тільки. Але на світі не буває нічого безплатного. Мені теж дещо потрібно.

— Усе, що в моїх силах, Блуме.

— Ти мені повідомиш, коли тобі стане зовсім погано. Тільки мені, і якомога скоріше. В управлінні закладаються на те, коли ти помреш. Зараз на кону сума, втричі більша за мою річну платню.

— Якщо ти мені повідомиш щось корисне — не маю нічого проти, щоб хтось заробив з моєї смерті. Тим більше, я все одно помру. Пошлю до тебе кур'єра зразу, як відчую, що вже мені край. А тепер твоя черга.

У Блума аж усе всередині затріпотіло від думки, як кардинально може покращитися його матеріальне становище. Він міг би дописати нарешті свою книжку «Необхідність релігії для існування суспільства», і не у своїй холодній кімнатці, а в улюбленій корчмі «У Класа», за кутовим столом, а йому з кухні приносять страву за страву: копчений оселедець, баранина, рагу...

— Прекрасно! Ти коли-небудь чув про Братство Евменідів?

— Краєм вуха. Одне з багатьох закритих добродійних товариств, якщо не помиляюся. Начебто утримують якісь сирітські притулки й найбільш парадні парафії.

— Точно. Евменіди дуже щедрі, і стати членом братства може тільки небідна людина. Ти ж знаєш, що я пишу вірші? Я був знайомий з Клаасом фон дер Еккеном, спадкоємцем власників однієї компанії, який чимало мені платив, щоб я читав йому свої поезії. Еккен був членом Евменідів. Справи в нього йшли дедалі гірше, і коли він надумав відмовитися від добродійності, щоб хоч якось протриматися на плаву, вони змовилися і знищили його. Якщо вже ти в братстві, то маєш виконувати зобов'язання без відмовок. Банк негайно затребував від Еккена повернути кредит, позичати йому більше ніхто не хотів. Якось увечері до мене постукав якийсь обірванець і став кричати, що гроші, які я отримав за декламацію, були тільки позикою. Звісно, то був Еккен. Мені стало цікаво, що ж то за Евменіди. Одного разу

була нагода, я кинув оком на їхній список. Пам'ять у мене не гірша за твою: усі, хто тобі написав,— члени братства.

Вінге легенько затарабанив ногами об підлогу.

— Твоя історія насправді не така дивна, як може здатися на перший погляд. А знаєш, звідки це слово?

— Евменіди? Ні.

— Один з моїх репетиторів був одержимий грецькими класиками. А ще він майстерно володів різками. Тож я багато годин провів, вивчаючи Есхіла. Нашою мовою це перекладається «доброзичливі». У греків мудреці так зверталися до фурій, богинь відплати, щоб не розлютити їх.

Блум радо вже встав би й пішов, але бажання наживи затримало його ще на кілька хвилин.

— І ще одне. Я чув, що вони збираються у домі Кейсера біля Червоних гамазеїв.

Вінге заходив туди-сюди по кімнаті.

— Я вже чув згадки про це місце. Казали, що там тримають один з тих таємних борделів, яких поліція воліє не чіпати, якщо там не стається ніяких інцидентів. Незвичайне місце для добродійного братства...

— Але насправді все ще дивніше. Я точно знаю, що братство не винаймає там кімнату чи поверх, бо їм належить уся будівля.

Вінге замислено повернувся до вікна, з якого видно було Ладугордську митницю, і згадав розповідь Карделя. Надворі вже стемніло, дощ ущух. Старий вітряк Куркан чекав вечірнього бризу.

— Ти стільки про них знаєш, Блуме... А чи не тримають часом у тому закладі паланкінів? А якщо так, то чи не зелені вони?

15.

Сесілу посеред ночі почали ввижатись усілякі жахіття. Світло, похило спадаючи на письмовий стіл, створювало довгі чудернацькі тіні від деталей його кишенькового годинника. І вже не зубчасті коліщатка, а химерні колючі створіння танцюють на стінах щоразу, як протяг гойдне полум'я свічки. Ісак Блум уже давно пішов додому. Його візит змусив Вінге опанувати жорстокі напади кашлю, що не давали спокою від самого полудня. Засунув під ліжко нічний горщик з червоним від крові мокротинням. Бронхи стиснулися і не дають вдихнути. Пече всередині...

Робота з годинниковим механізмом цього вечора не допомогла. Складання цих мертвих металевих деталей в єдине ціле, що несподівано постає уособленням якогось особливого виду життя,— за умови, що годинникар достатньо вміль, аби правильно поставити кожен частину на своє місце,— зазвичай заспокоювало його. Сьогодні ж він ніяк не міг відкинути думки про Карделя. Куди і якою дорогою він пішов після їхнього прощання біля Сканстулла?

Вінге не так багато знав про Карделя, але встиг помітити: каліка-пальт притягує насильство, як магніт збирає навколо себе залізну стружку. Але по ньому видно, що добре знає, як дати раду в таких ситуаціях. Дуже сумнівно, що Мікелеве зникнення ніяк не пов'язане з паланкіном, на пошуки якого він вирушив.

Вінге намагався усе в житті розглядати за принципом бритви Оккама. Зараз це могло означати одне: Кардель надто близько підібрався до якоїсь таємниці і охоронці подбали про її недоторканість. Нічого конкретнішого сказати поки що не можна.

Зібравши до купи механізм, Сесіл поміряв пульс — сто шістдесят три удари на хвилину. У грудях тупий біль. Так він не засне.

У скрині біля ліжка лежить скляна пляшечка тебаїну з аптеки Б'єрна на Фірверкаргатан навпроти Артилерійського двору. Це краплі опію зі спиртом, бурштиною кислотою і амонієм. Уже давно має цей розчин, але поки що остерігався приймати. Дуже сильний препарат. В аптеці попередили, що не можна перевищувати дози, а також що розчин не тільки гамує біль, а й уповільнює мислення. Здається, зараз він готовий уперше ризикнути.

У кухоль обережно накапав кілька крапель опійного розчину, випив. Невдовзі по тілу розлилося тепле поколювання і в ньому затремтіла надія. Горло, бронхи, легені — все ніби зааніміло. За вікном останні промені сонця кілька разів мигнули з-за крил вітряка Куркана, і на місто спустилася темрява. Вінге занурився у роздуми.

Після заходу сонця Вінге втратив лік часу, бо ще раз розібрав годинник. Навіть не міг сказати, скільки годин минуло, перш ніж він збагнув, якої помилки припустився. По-перше, Карделя, здається, прибрали з дороги і десть він уже знайшов свою смерть. А Вінге через ту новину в «Екстра постен» сам себе розкрив.

Хіба не логічно, що вбивця Карла Югана вже готує відповідні заходи і проти нього? Що може бути простіше за його вбивство? Стан здоров'я Вінге давно ні для кого не таємниця. Ніхто не здивується, коли сухотник, який вже кілька тижнів дивує своєю живучістю найкращих лікарів Стокгольма, нарешті здохне. Вистачить одного короткого нічного візиту — подушку на обличчя, і край, ніхто нічого не запідозрить.

Вінге раптом відчув, що його охопив страх. Підвівся, підійшов до вікна, але побачив тільки відображення свого виснаженого блідого обличчя.

Кинув плащ на плече, взяв свічку, долонею затулив полум'я від протягу. Внизу в передпокої пальцями загасив свічку,

прислухався. Дім порожній — слуги сплять в іншому будинку. У кухні дотліває жар на вогнищі. Вінге відчинив вхідні двері й відчув вільгість повітря — густа пара з полів і сіль з морського туману. Очі невдовзі звикли до темряви.

У маєтку тихо, ніде нікого. Між липами гуляє вітер. Ніде не світиться, тільки в місті між мостами. Напевно, вже за північ. Хвіртка в огорожі незамкнена. Над полями й пашами до крайнеба спускається місяць. Як спокійно тут удень, і як стає загадково й тривожно вночі...

Тут на початку століття у паніці закопували мертвих, коли один нідерландський торговець привіз до Стокгольма чуму. Часом трупи могли по кілька тижнів лежати на кладовищі церкви Святої Катаріни, пересипані вапном — не могли знайти місця для поховання. У Ладургордсландеті з наслідками чуми знайшли як впоратися: за найдальшою хатиною викопали велику яму й скидали туди всіх мертвих. Там і досі земля краще родить, ніж в інших місцях. І сади тутешні зеленіють аж до перших морозів, але всі садівники знають, що копати глибше, ніж на одну лопату, не варто.

Тут ще хтось. Вінге тут не сам. Від води наближається якась тінь. Іде повільно, пригнувшись, і дуже обережно, щоб не викрили. Вінге причаївся за муром. Щоразу, як хмара затуляє місяць, тінь зникає, а коли знову світлішає — видно, що вона наблизилася. Це не та смерть, з якою Вінге так довго намагався змиритися, певна смерть від туберкульозу, до приходу якої вже так-сяк приготувався. Це смерть насильна, принизлива, у страху й нерозумінні, від чого загинеш — заріжуть тебе, заб'ють палицею чи задушать.

Тепер уже чути, як вбивця крадькома ступає крок за кроком. Вінге намагається дихати абсолютно безшумно, а сам чує, як гупає його серце. Ось тінь минає хвіртку, вона вже на подвір'ї.

Вінге відчуває, що насувається черговий напад кашлю, і розуміє, що цієї битви йому не виграти. Вирішено: краще вічна-віч зустрітися зі смертю, хай пролеться кров. Коли його мертвого знайдуть під липами в калюжі крові, це хоча б викличе підозри, змусить когось подумати, чому його вбили.

Якщо не може отримати нічого більшого, то побореться хоча б за це.

Вінге підійшов до тіні, схопив її за руку — і тут-таки зрозумів, що схибив, нічого й нікого він не схопив. Це створіння не має тіла, не має фізичної форми. Отже, це ніякий не вбивця, а примара, що покинула могилу й вийшла на нічне полювання. Кров вдарила в голову, в очах засвітилися вогники. Створіння повернулося до нього. Вінге з жахом побачив, що воно не має обличчя, і непритомний повалився на холодну землю.

Прийшов до тями Сесіл у своєму ліжку. Перші ранкові промені пробивалися крізь запилені шибки вікна. У грубі тріщали дрова. Ще кілька секунд Вінге не міг збагнути, що сталося. Дія опію вже закінчилася, тепер він дуже добре відчував, як болить гуля на лобі. Язик не слухався, слова ледве виповзали з вуст.

— Я схопив тебе за ліву руку, Жане-Мішелю. Протеза більше немає, лівий рукав у тебе порожній.

Кардель підсунув стілець від стола ближче до ліжка.

— Яюсь так. Я відчув тільки, як сіпнувся рукав, а коли повернувся, ти вже звалився долілиць.

— Я думав, що то якась примара, що намагався вхопити привида. От дурень!.. Але на свій захист можу сказати, що твоє обличчя анітрохи не допомогло тебе впізнати. Що сталося? Де ти був?

Обидва ока Карделя заплили чорно-синіми набряками, ніби на обличчі в нього маска. Ніс зламаний, губи розбиті, і, схоже, не всі зуби на місці. Таким його справді важко впізнати.

Кардель скривився всією фізією:

— Відлежувався в одного знайомого біля митниці. Я повідомив би тобі, але так вийшло, що більше доби безпробудно проспав. Коли врешті приперся додому, до моєї кімнати вже вселилися якісь поляки, а мої манатки лежали у вузлі на сходах. Більше не мав куди піти навіть переночувати, то вирішив іти до тебе. Тому й прийшов так пізно.

— А паланкін?

— Знайшов і паланкін, і носіїв. Правда, вони не хотіли відповідати на мої запитання, довелося вмовляти. Один величезний просто, але головою слабкий, тому з ним неважко — налякати його гарненько, то бігтиме зайцем. Брат його — той міцніший горішок, довелося попотіти, поки знайшов до нього підхід. Вони удвох накинулися, то змогли протез зняти, але я потім його підняв і вже бив ним, як дубцем. Розбив, правда, вщент. Ну і я тільки розім'явся, а той тип уже поскакав з однією поламаною ногою до митниці. Сумніваюся, що його й брат-недоумок упізнає, якщо зустріне колись. На жаль, те саме можна сказати й про мене. Шкода, що не зміг я його наздогнати. Сам ледве на ногах тримався. Але дещо я з нього таки витяг, поки його пальці були під моїм підбором: з тим паланкіном вони працюють на одну людину. Живе вона біля Червоних гамазеїв, неподалік від Норрстрема перед озером.

— Дім Кейсера.

— Точно. Ти й сам дізнався?

— Дізнався. Дай мені ще трохи відпочити. Коли прокинуся, тоді поїмо. А ввечері убивця Карла Югана за все відповість.

16.

З настанням сутінок біля Червоних гамазеїв усе затихло. Розвантаження зерна з суденець закінчили, тільки на одному ще колупалося двоє п'яних матросів, катаючи палубою діжку.

Один наспівував сороміцьку пісню, розважаючи себе й приятеля:

Ех, була б я дівкою,
тра-ла-ла, тра-ла-ла,
Я б собі жеребчика
ой знайшла, ой знайшла⁵...

⁵Тут і далі переклад віршів перекладача роману.

Норрстрем несе свої води в Солоне озеро під покинутим недобудованим мостом. На тому боці потоку видніється Рицарське зібрання, шпиль церкви. На островці Стремсборг підноситься незвичайна будівля у формі хреста з маківкою, над яким майорять прапори.

Площа й містки, з яких жінки перуть білизну, геть порожні. На мосту через канал Клара чуються далекі голоси, дзенькання — портові робітники ідуть додому. Вінге зупиняється і дивиться на Стадсгольмен.

— А все одно гарне.

Кардель киває — явно мимоволі.

— Місто? Облиш. Смердюча трупарня, для якої головне — вгробити якомога більше людей. Але твоя правда, у вечірньому світлі гарне. І що більше між ним і спостерігачем води, то краще.

Кардель сплюнув тютюн у Стреммен і повернувся праворуч. Ось він, дім Кейсера, довгим фасадом звернутий до площі,

боком — до озера. Три поверхи, вхідні двері у формі арки. Рельєфне ліплення на вході.

На другому поверсі світиться, хтось голосно сміється. Кардель потирає куксу, яку більше ніщо не захищає від холоду.

— І що тепер?

— Якщо не маєш з собою кайла чи молота, то зробимо перше, що спадає на думку,— постукаємо.

Чоловік, який відчинив двері, так здивував Карделя, що бідолаха аж відсахнувся. Швейцар був чорношкірий, одягнений у світлу ліврею. У приглушеному світлі здавалося, що він безголовий. Кардель не раз бачив негра Бадіна, слугу короля Густава, і його позашлюбних дітей, що завжди крутилися біля суден на Корабельній набережній. Але так близько стикатися з чорношкірим ще ніколи не випадало. Вінге торкнувся пальцем капелюха:

— Добрий вечір. Я прийшов зустрітися з господинею.

Замість відповіді негр усміхнувся від вуха до вуха, розчинив двері й запросив їх зайти, розпростерши руки. Подзвонив у срібний дзвіночок, вказав на сходи, що півколом піднімалися на другий поверх, а сам зачинив за ними дубові двері й знову сів на своє місце на лавці під запаленою свічкою.

На другому поверсі двері вже відчинені. Чекає їх молода жінка в простій напівпрозорій сукні, через яку добре видно її соски. Коси перев'язані шовковою стрічкою, обличчя не нарум'янене, лише трохи помади на губах і мушка на щоці. Вона вклоняється й усміхається Вінге:

— Прошу вас, пане. Я бачу, ви в нас уперше. Дозвольте, я зніму ваш плащ і всі біди цього світу. Мене звати Нана, ваша покірний раба.

Стіни коридора прикрашені чорними й ліловими квітами. На підлозі червоні турецькі килими. Під стелею люстра на дюжину свічок. Свічки в свічниках розставлені на столиках уздовж стін.

Вінге простягає жінці дукат, і її губи округляються від здивування такому щедрому подарунку.

— Мене звати Вінге. Я прийшов зустрітися з господинею.

— Певна річ, мсьє! Саме так ми приймаємо наших нових друзів — довірливою розмовою, щоб наше знайомство всім приносило тільки радість. Мадам наполягає на цьому. Мусить знати про ваші потреби й побажання, щоб мати змогу їх задовольнити. Вам нема чого соромитися. Ми всі тут, щоб вам послужити. Будь ласка, пане, почекайте хвилинку, зараз я проведу вас у салон.

Вінге кивнув, дівчина на мить змовкла, а потім знову звернулася до нього:

— А ви любите карати своїх слуг, пане Вінге? Серед наших гостей багато таких, що поділяють цю пристрасть. І в цьому ми теж можемо вам допомогти. Тільки скажіть господині, і вона все влаштує.

— Ваш товар можна шмагати?

— Ваше бажання — закон для нас. Звичайно, надмір ентузіазму може вплинути на подальшу ринкову вартість нашого товару, але якщо клієнт готовий відшкодувати збитки — немає нічого неможливого.

— Розумію.

Десь із глибини почувся дзвіночок.

— Що ж, мсьє, якщо ваша ласка, прошу за мною. Хочете, щоб ваш слуга почекав тут?

— Краще, щоб був десь біля мене, якщо раптом мені конче треба буде когось відшмагати...

Вони пішли за жінкою в глиб дому Кейсера, за вікнами якого відкривався чудовий краєвид міста. У салоні, куди їх привели, поки що нікого немає. Диван, навпроти крісла. Жінка жестом запропонувала сісти, наточила у високий келих вина й з усмішкою піднесла Вінге.

— Мадам Сакс зараз прийде, мсьє. Сподіваюся, не здамся вам нав'язливою, якщо скажу, що з нетерпінням чекаю зустрічі з вами, — і вийшла.

Вінге поставив келих на столик, і кількома швидкими кроками підійшов до протилежної стіни салону. Підняв край завіси, яка прикривала вхід до сусідньої кімнати, розгорнув нижній шов —

зсередини побачив знайомий малюнок з пристрасними сценами кохання.

— Жане-Мішелю, думаю, сьогодні ми почуємо дещо значно гірше за те, що чули раніше. Дуже важливо, щоб ти тримав себе в руках. Заради Карла Югана. Мадам Сакс — наш єдиний шанс дізнатися хоч щось. Ти мене зрозумів?

Кардель розтулив рота, збираючись щось сказати, але так і завмер без жодного слова, німо кивнув і став під стінкою, стиснувши кулак у кишені.

Через хвилину з-за загадкової завіси в кімнату зайшла жінка, чий вік складно було встановити на око — чи то вона надто рано постаріла, чи щосили намагалася здаватися молодою, досить довго вже проживши на світі. Блискуча сукня з майстерно вишитими золотими трояндочками. Обличчя старанно вкрите білилом — вугри й зморшки замазала, але мішки під очима нічим не приховавш. На шиї ледь прикритий коміром шрам, ніби її колись вішали.

Холодна усмішка, з якою вона вже збиралася привітатися з гостями, сповзла з обличчя:

— Ви не ті гості, яких я чекала. Нана, либонь, уже п'яна. З вами мені нема про що говорити і нема чого вам запропонувати. Буде краще, якщо ви звідси зникнете.

Вінге підняв руку, зупиняючи її промову.

— Ви помиляєтеся, пані. Мене звати Сесіл Вінге, я прийшов з поліцейського управління. Розумію, що ваш бордель має змогу так відкрито працювати лише завдяки високим покровителям, очевидно, що і з поліції в тому числі. Але будь-яка система, заснована на таємності, дуже повільна й неповоротка. І в поліцейській службі чимало тих, хто не знає про ваш захищений статус, тому легко вас роздушуть, перш ніж ваші благодійники зможуть щось вдіяти. Двадцять поліцейських можуть бути тут уже через пів години.

Її обличчя не виказує ніяких емоцій, але голос тремтить, це помітно.

— Ти знаєш, проти кого стаєш?

— Ця будівля належить братству Евменідів.

— Якщо ти це знаєш, то всі твої погрози поліцією — блеф. І навіть якщо тобі вдасться те, що ти кажеш,— безкарно це не минеться, і кара буде страшна.

— Я помираю від сухот. Мій теперішній начальник ось-ось дістане відставку. Нам нема чого втрачати. Не спокушайте долі.

Жінка голосно форкнула.

— Ти молодий і легковірний. Усі мають що втрачати. Але твоя дитяча погроза означає, що ти просто хочеш щось від мене дізнатися і натомість мовчатимеш. Можливо, якщо я дам вам те, чого ви хочете, ви швидше звідси заберетеся. Отже, скажи. Чого вам треба? Кожному по жмені золотих з каси? Безплатний доступ до мого товару, щоб згадати забуту пристрасть тілесного кохання?

— Чоловіка з відрубаними руками й ногами винесли звідси в паланкіні й викинули у Фатбурен, замотаного в таку саму тканину, що висить там у вас за спиною. Розкажіть мені все, що знаєте про нього і його долю.

Очі мамки перескочили з Вінге на Карделя й зачепилися за його куксу.

— Ага... Тепер розумію. Нещодавно залишилася я без паланкіна і без носіїв. Більший з них позавчора приповз, побитий і переляканий. Уночі не може спати — кошмари мучать. Говорити він ніколи не вмів, а от коли дали йому крейду й дошку, намалював чорта без однієї руки. Але я бачу, що реальність не така страшна, як йому привиділося. Але ж він ідіот.

Мадам знову повернулася до Вінге. Кардель уже бачив такий погляд — у бійцівських псів, нацькованих на бій. Перш ніж кинутися одне на одного, вони оцінюють силу противника й міряються поглядами. І глядачі з їхніх поглядів часом визначають, на кого ставити свої далери, хто точно переможе. Кардель часом і сам ставив на собачих боях і вважає, що визначає переможця краще за багатьох інших.

Він бачить її наскрізь. Справжнє чудовисько. А Вінге? На перший погляд — він справжній невдаха, але очі... Очі його

говорять іншою мовою. У них немає страху.

Кардель знає переможця цього поєдинку за мить до атаки пані Сакс. Вона гірко сміється, показуючи гнилі зуби:

— Ви гляньте на себе! Напівмертвий доходяга й каліка-обірванець. І це ви смієте так на мене дивитися і мене засуджувати! Що взагалі такі, як ви, можуть знати про бажання шляхетного панства? Чоловіків, що росли під непосильним тягарем багатства багатьох поколінь їхніх предків, росли й тільки чекали, аби успадкувати гроші, майно, титули й владу! Такі люди виховані панувати. А це тяжка відповідальність. У них є потреби, які вони мають задовольняти, і в такі способи, що ви не можете уявити! Щойно вперше проливши сім'я вночі, він уже наказує служниці взяти в руку його член, попестити його руками для паничевого задоволення, а потім і посмоктати. До дванадцяти років він уже перепробував усіх дівчат у маєтку, до вісімнадцяти — усіх хлопчиків. Коли вони перепробують усе, що пропонує місто, і більше не знаходять задоволення, — йдуть до мене. Вони вже випорожнялися жінкам на обличчя, шмагали, мучили, били. А я можу їм запропонувати дещо краще. Та що казати... Усе, що тільки забажають, ми їм дамо. Я влаштовую вечірні прийоми з особливими забавами — більшість лише тут розуміє, що насправді їм подобається таке, чого вони навіть уявити не могли. Я маю цілу збірку дуже дивних слуг — є такі, поряд з якими будь-хто здасться красенем, інші викликають огиду або жалість. Горбуни, карлики, заячі губи, яйцеголові, безрукі й безногі... Я плачу повіям і тим, хто просить платні. А інші служать безплатно. От як той з озера. Певний час він був у нас зіркою програми! Не розумієте? Він найкраще міг продемонструвати, як буває в житті і наскільки пощастило всім іншим. Комусь було достатньо, щоб він лежав поряд, поки вони отримують задоволення. Інші хотіли скористатися саме ним — тим, що він ще міг запропонувати в такому стані. Не завжди він з охотою це робив, але позаяк зубів давно не мав, то... Як вони сміялися, затуляючи йому носа, поки він давився чийось членом і змушений був ковтати все, що в нього заливалося!.. Мої

клієнти правлять світом. Що значить пожертвувати якусь напівлюдину задля їхнього задоволення?

Вінге відчув, що Кардель просто не тямиться з люті. Поклав руку йому на плече, перш ніж той встиг зробити якусь дурницю, і кивнув мадам Сакс, припрошуючи розповідати далі.

— Хоч який він був огидний, а все-таки зберіг дещо від своєї вроди. Був ще молодий, мав гарне волосся. Через такі контрасти він був просто улюбленцем тут. Я на ньому справді збагатилася, до того ж не платила йому ані шилінга. То хіба не я перша маю горювати через його смерть?

— Смію припустити, що Евменіди тут не лише власники будинку, а й клієнти.

— Так. І перш ніж ви їх засудите, маєте знати, що значну частину свого багатства вони віддають на потреби бідних. Хто ви такі, щоб їх ганити? Як ви можете дорікати їм за те, що відбувається у цих стінах, якщо там, у місті, вони утримують більшу частину нічліжок і притулків?

— Як той чоловік потрапив до вас?

— Якось уночі у двері постукали. Візитер не відрекомендувався, але приніс подарунок — ту істоту. Не знаю, чому він це зробив. Сказав тільки, що в інтересах бідолашного каліки до кінця днів пожити під моїм дахом. Заплатив за його проживання і харч, дав інструкції, як з ним поводитися. Каліка сам не хотів їсти, тому ми мусили розтискати йому щелепи й заливати хоч раз на день рідку кашу. Коли ніхто його не замовляв, тримали в коморі.

— Він був сліпий, глухий?

— Не мав очей, рук, ніг, язика й зубів. А чи міг він чути, я не знаю.

— А з головою як?

— А хто міг би через таке пройти й не звихнутися? Я думаю, що він був божевільний. І ось що мене в цьому переконало. Я згадувала, що він не хотів їсти. Але якщо ми не встигали прибрати, він їв своє лайно, щоразу, коли слуги прогавлять і не приберуть. Навіщо комусь при своєму розумі таке робити?

— Що далі? Він помер. Ви його викинули.

— Так і було. Хоч ми його й годували, він день у день ставав худіший. А якось вранці перестав дихати. У нас був не більше чотирьох тижнів.

— А чому в Фатбурен? Норрстрем просто під вашими дверима.

— Ми й раніше мали потребу позбутися делікатних... наслідків, і Норрстрем для цього не підійшов. Тут викинеш — воно приб'ється до галерної верфі. У Трескеті багато чорного люду рибалить, їм байдуже, що там риба їсть. А у Фатбурені хіба ідіот закине вудку.

Кардель раптом кинувся через усю кімнату, і перш ніж Вінге встиг зреагувати, схопив мамку — його величезна долоня повністю обхопила тонку шию жінки.

— А ви добре вмієте плавати, мадам? Може, перевіримо, куди вас винесе течією? Чи приб'є до Корабельного, а чи в Солоне озеро винесе? Я багато бачив людей, які тонули. Чув, як вони верещать від страху. У багатьох, про кого й не подумав би, що мають совість, у такі моменти вона з'являлася. Цікаво, що ми від вас почули б.

— Я таких, як ви, не боюся. Якби я вважала себе живою, то вільно й щасливо жила б десь в іншому місці, а не складала гроші у цьому смітнику, який ви називаєте містом,— і плюнула йому в очі.

Від несподіванки Кардель відпустив її шию, а поки витирив слину з обличчя, Вінге вже став між ними.

Потираючи шию, мадам хрипко звернулася до Сесіла:

— Тікай звідси і забери свого одnorукого дурня. Я бачу, що могила по тобі плаче. Радійте, що на цьому ваші справи з Евменідами закінчуються, бо проти них ви не можете нічого. Про того, хто мені залишив каліку, я знаю не більше за вас. Не бачила його ні до того, ні після. Все, свою обіцянку я дотримала. Ідіть геть.

Між Червоними гамазеями панує цілковита темрява. Вдалині біля Королівського саду трохи світліше — в Арсеналі світяться всі вікна.

Кардель озвався першим.

— Коли все закінчиться, повернуся і придушу цю гадюку.

— Вона це побачила у твоїх очах, так само, як і я,— відповів неуважно Вінге, ніби боячись злякати якусь думку.— Якщо наступного разу ти її тут знайдеш, це означатиме тільки одне: вона сама чекає смерті. Ти їй лише допоможеш.

Вінге усівся на камінь і затулив обличчя руками. Минуло кілька довгих хвилин, перш ніж він знову заговорив.

— Боюся, що ми вперлися у стіну. Мені потрібен час подумати, а часу обмаль. Щось я проґавив, чогось не помітив, і воно десь у мене на порозі пам'яті крутиться, як нічний метелик за шибкою. І хоч як стараюся, не можу розгледіти...

Кардель відповів не зразу. Невидима рука стисла йому горло й не давала вдихнути. Серце злякано лупає в груди, і вперше за довгий час Мікель відчуває, що його охоплює жах, якого не може пояснити й від якого не може захиститися.

У кромішній тьмі знову почала вимальовуватися його ліва відрізана рука, посилаючи хвилі болю в усе тіло. Карделеві довелося докласти чималих зусиль, щоб нарешті відповісти.

— Має бути хтось, хто знає більше. Хтось, про кого поки що не знаємо ми.

Кардель відвернувся, щоб приховати свій стан від проникливих очей Вінге. Але той, здається, і так нічого не помічав.

— Так. Якщо ми їх не знайдемо, то вся наша робота безнадійна...

— Ти збираєшся здатися? Я правильно зрозумів?

Вінге вийняв годинник з кишеньки жилета. Стрілок майже не видно, але він таки зосереджує погляд на секундній стрілці й притуляє палець до артерії на шиї. Сто вісімдесят за хвилину.

Повернувся до Карделя і рішуче відповів:

— Ні. Але часу ми маємо зовсім мало.

Друга частина

Червона рідина

Літо 1793 року

Причин напиться життя дає чимало,
Лиш правильно прикмети розгадай.
Біда чи радість — хоч би що там сталося,
Не думай довго, просто наливай!
Вино щасливому дає ще більше щастя,
Нещасного ж рятує від напастей.

Часи такі, якими їх сприймаємо,
Залийте очі, та й собі втішайтесь.
Радійте друзям, поки ще їх маєте,
А як відійдуть — тепло попрощайтесь.
Життєвий шлях привчив нас до застілля —
На тризну, на хрестини й на весілля.

Анна Марія Леннгрен, 1793 рік

1.

Люба сестро!

Я збираюся писати щоразу, як матиму нагоду, але поки що сам не знаю, куди ці листи відсилати, тож вибач, якщо листи будуть дуже довгі.

З охотою підстругав я перо і пишу про цей день, що почався з добрих прикмет. Прокинувся я рано, швидко піднявся, дістав з-під ліжка нічну посудину, підняв сорочку й присів над горщиком. Випорожнення цього разу було таке, яке останнім часом переживаю нечасто. Харчуюся я зараз не найкраще, але консистенція була ідеальна: достатньо щільна, щоб чинити опір і залишати по собі відчуття певного досягнення, але й достатньо м'яка, щоб не створювати труднощів і ушкоджень. Тієї ж миті, коли я звільнився від свого тягаря, з сусідського двору фанфарами прокукурікав півень, ніби визнаючи мої заслуги. Тож коли я вмився й одягнувся, настрої у мене був пречудовий.

Але тривала моя радість недовго. Уже за кілька хвилин сталося те, чого я давно побоювався,— почувся стук у двері й гучний крик: «Крістофере Бліксе! Ану відчиняй двері, треба поговорити! Відчиняй, погань!» Я вирішив не відповідати, бо думав, прийшов той бахур, слуга одного пана, якому я винен певну суму. Тож я не гаяв часу, швидко зібрав своє шмаття в торбу, перекинув її через плече і вийшов у кухню, що поряд з моєю кімнатою. Біля печі поралася служниця Ельза Юганна. Як завжди, побачивши мене, вона закотила очі й невдоволено щось буркнула, коли я взяв зі столу свіжу булку й відчинив вікно у двір. До землі шість ліктів. Під вікном якраз гноїще, де власниця будинку, жадна до любовощів удова, що дозволяє мені квартирувати в неї у борг, складає продукти життєдіяльності коней з млину. Я виліз за вікно, схопився за край, повис на

витагнутих руках, заплющив очі, тихенько промовив «отченаш» і... полетів донизу.

Уяви: без жодної подряпини приземлився я на купу гною. Ельза Юганна не зраділа тому, що я не розбився, і загорлала з вікна: «Краще тобі тут більше не з'являтися! Коли пані Бек полічить, скільки ти вже їй винен, твої золоті кучері не допоможуть!» Я пригладив свої «золоті кучері»,— зараз вони мені вже до плечей сягають,— махнув розлюченій служниці, обтрусив сміття зі шкіряних штанів і побіг на інший край двору. Добре, що Ельза Юганна нагадала мені про волосся, бо сам я так і забув би. Натягнув на голову шапку й ретельно сховав під неї кожне пасмо. Як ти добре знаєш, я завжди пишався своїм волоссям, але не варто, щоб через нього мене впізнавали ще здалеку.

А Стокгольм, любя сестро! Як я хотів би, щоб ти могла побачити це місто так, як його бачу я. Воно так не схоже на нашу рідну Карлскруну! Тут будинки з цегли й обробленого каменю, і все місто світиться, мов золоте, особливо ясного дня на сході сонця. Будинки всі різні, але одного кольору. Один вчений пан у смугастому халаті пояснив мені чому: кажуть, так наказав головний міський архітектор Карлберг, а потім і його наступник Кеніг дотримувався цієї вимоги. Тільки подумай, сестричко: один-єдиний чоловік мав стільки кебети, що сам порядкував цілим містом, як дбайливий садівник насаджує і ростить сад. Ох, якби нашому рідному місту з його ветхими дерев'яними хатинками пощастило мати такий скарб, таку мудру людину!

Дорогою до Слуссена спускаюся з пагорбів Седермальма, і переді мною мов на долоні розкидається весь Стадсгольмен. До мене повернувся мій гарний настрій. На що мені скаржитися, коли дні мої минають у такому прекрасному місті? На острові сяють шпилі церков Святого Миколая, Святого Франциска й Святої Гертруди. Виблискує сріблом вода. На причалах Корабельної набережної гойдаються заякорені кораблі, хвилі Солоного озера розбиваються об підмурівки поважних

будівель. А з протилежного боку острова — королівський палац, такий величезний, що словами неможливо описати.

Ближче до полудня я перейшов Слюссен Червоним мостом, затуливши носа, проминув Мушаче віче, і рушив до Зернової площі. Мушаче віче — кумедна назва, чи не так? Тут звалюють всі відходи, тут вони лежать до вивезення на поля, і мухи сюди злітаються з усього міста. На вулицях повно людей — і шанованого панства, і голодранців. І на всіх дивитися цікаво, кожен чимось привертає увагу: чи годинник золотий на ланцюжку має, чи перуку незвичайну, а той клишоногий чи безрукий. Буває, що й хочеться відвернутися, але каліцтво вабить, так вабить, сестро,— не відірвешся.

Невдовзі дійшов я до Рицарської площі. Не встиг озирнутися — чую, хтось гукає: «Дивись-но, це ж Блікс! Чого це ти тут бігаєш? Знову житло шукаєш, чи чому з торбою?» Я обернувся як ужалений — не дуже мені хотілося зустріти когось із кредиторів, особливо якщо вони зі слугами, озброєними дубцями. Але причин для паніки не було: я побачив свого приятеля Рікарда Сільвана — у задовгих штанях, перелицьованому сюртуку з пришитим коміром і велетенській рудій перуці. «О, майстре Сільван! До ваших послуг! Може, ваша світлість знає, де здається кімната за доступною ціною? Або, наприклад, сінник під дахом у якогось щедрого пана, який ще й матиме змогу позичити кілька риксдалерів бідному юнакові з великим майбутнім!» Ми розреготалися і обнялися. «Мені шкода, Крістофере, але я і сам ніяк не можу знайти собі матрац, бажано такий, який не виходитиме вночі надвір на тисячі блошиних ніжок. Для різноманітності часом хочеться прокидатися там, де лягав спати. Але не все втрачено, друже: у мене в кишені є кілька шилінгів, цього вистачить, щоб поїсти і випити по кухлю темного». «Хвала Провидінню! — вигукнув я. — Я звід самого ранку відчував, що день сьогодні буде славний!» І разом ми рушили в місто.

У корчмі, що називається «Мир», вже у дверях нас зустрів недобрый усміх власника. Рікардові довелося довго вмовляти

його взагалі дозволити нам сісти до столу. Корчмар допитувався, чи не фальшиві принесені Сільваном шилінги, потім хотів забрати все, щоб погасити всі наші попередні борги, але ми таки вмовили його відстрочити виплату, пообіцявши, що й надалі всі гроші витрачатимемо лише в нього. Нарешті ми всілися до столу, поїли копченого оселедця під пиво.

Після кількох кухлів розповів я Сільвану про свої неприємності: мовляв, заборгував Юнасу Сільферу значно більше, ніж міг віддати. І якщо його посіпаки мене знайдуть і відлущують, це буде прикро й боляче, але потім мене чекає боргова тюрма, де вся моя молодість і краса пропадуть. А Сільван на те тільки розреготався: «Крістофере, ти хіба нічого не знаєш про анатомію боргів? — і поклавши руки мені на плечі, повів далі: — Слухай-но мене, треба тебе трохи навчити життя у великому місті. Ти ж недосвідчений провінціал». Поки він так говорив, відчував, очі мої ставали все більші й кругліші.

І Рікард розповів мені про безпрограшну методу не просто виживання, а й веселого життя в місті. Як ти, сестро, знаєш, лише питання часу, коли саме кредитор подасть до суду на боржника. А тоді в бідолахи заберуть все-всеньке, чим можна покрити борг. Якщо ж його майна недостатньо для відшкодування збитків кредитора, нещасного кидають у в'язницю і там тримають на хлібі й воді, аж поки родичі зберуть достатньо грошей, щоб викупити його. «І мистецтво,— пояснював мені Сільван,— полягає в тому, щоб ніколи не позичати забагато в одного "доброзичливця"! Ну от візьмімо твого Юнаса Сільфера. Позичив ти в нього два далери. Звичайно, ти не можеш їх віддати, бо давно вже витратив на вино, жінок і розваги. Тому треба шукати якогось іншого знайомого, у якого можеш взяти в борг чотири далери. Потім зустрічаєшся з Сільфером і домовляєшся з ним так, що зараз віддаєш далер, і обіцяєш скоро віддати залишок. І скільки в тебе тоді залишається грошей?» «Три далери!» — стрепенувся я. «Отож! І так повторюєш раз по раз, і поки навколо тебе будуть хороші знайомі, тобі завжди буде добре, бо новими позиками ти частково повертатимеш старі! — Сільван підморгнув і

жартівливо поцілував мене в щоку.— Отак у нас в місті робиться, брате Бліксе! Випиймо ж за нових друзів! Можливо, вже сьогодні ми з такими познайомимося, і їхня щедрість врятує тебе від Сільферових лобуряк!» «За здоров'я майстра Сільвана!» — вигукнув я, може, трохи голосніше, ніж хотів. Корчмар невдоволено нахмурився, а я... Випив ще келих пива.

Мабуть, ми там надовго затрималися, бо всього я до пуття і не пам'ятаю. Уже темніло, коли, притримуючи один одного, щоб не впасти, вийшли надвір. Площа й навколишні вулиці тонули в п'їтмї, але небо над головою ще гаряче червонїло, освїтлюючи нам дорогу. Біля криниці зустріли якусь компанію таких самих гуляк, як і ми. Вони йшли вгору до Слоттсбакена на якийсь бал, то й ми подалися з ними. Довелося довго вмовляти, щоб нас пустили всередину, я за цей час встиг виблювати частину випитого у «Мирі». «Sic transit gloria mundi!» — радісно загорлав Сільван, поки я витирав блювотиння з губ. Коли ми зайшли, люба сестро, побачив я таку прекрасну залу, якої раніше ніколи не бачив. Стеля вища, ніж у нашій церкві, вздовж стїн на другому поверсі балкони й галереї, і багате панство п'є бургундське з кришталевих келехів, з цікавістю розглядаючи нас. Потім вони цївочкою лили вино вниз, а ми намагалися зловити червону рїдину ротом. Сільвану ніяк не вдавалося підставити рота туди, куди треба, перука в нього намокла й почала смердїти. Але хїба це важливо, якщо всїм так весело?

Ми так неоковирно рухалися, що розсмішили всїх присутніх. У мене перед очима зала вертілася і так, тож я тільки спробував станцювати менует, мало не перекинув стїл, та й передумав.

Я лише на хвильку сїв під стїнку, але, мабуть, заснув. Прийшов до тями від того, що мене трусив чоловік у лївреї, він же мене й випровадив геть. Схоже, було вже під десяту вечора й треба було закінчувати розваги, бо сепарати могли наскочити. На площї досї ходили люди, розмовляли про щось своє. Ліхтарі майже нічого не освїтлювали. Я не знав, куди пішли Сільван та інші, робити було нічого, і я заговорив з

якимось паном, що сидів на сходах Біржі. Чоловік не хотів говорити ні про що, крім музики на балу. Я ж, щоб не здатися якимось дурнем провінційним, заходився критикувати музикантів,— це ж найлегший спосіб вдати з себе знавця. На щастя, моє пасталакання зацікавило співрозмовця. Я стверджував, що музиканти не надто стежили за нотами, і все це разом слухати було неприємно. Помітивши, що чоловіка найбільше цікавить роль валторни в оркестрі, я наполегливо став повторювати, що валторніст заслуговує найгірших відгуків, бо своєю грою заважав іншим, значно кращим музикам. Тим часом мої очі помалу звикали до темряви, і я зауважив, що чоловік сидить не на камені, а на якійсь коробці. Я роззирнувся, але нічого схожого ніде поблизу не побачив. І за мить мені сяйнуло, що коробка схожа на футляр від музичного інструменту, ба більше — це, мабуть, була саме валторна! І щойно я подумав, що це не може бути випадковістю, особливо зважаючи на тему нашої розмови, як дістав гарячого ляпаса! «Ах ти ж лайно собаче! — чоловік підвівся, і виявилось, що він на лікоть вищий за мене.— Зараз ти в мене заспіваєш, побачимо, як ти в ноти потрапляєш!» Я кинувся тікати. Скидалося на те, що я дуже його образив. Причому його впертість і швидкість значно переважали музикальний талант, бо аж до самої Нігтан я чув за спиною тупотіння його черевиків і люту лайку.

Я таки трохи подрімав під стінкою у бальній залі, тож спати мені ще не хотілося, і я пішов уздовж Слюссена до церкви Святої Катаріни зустрічати світанок. Голод утамував шматком вкраденої у Ельзи Юганни булки. От тепер на кладовищі сперся спиною на могильну плиту й пишу тобі листа чорнилом — роздушив каблуком вуглинку й розмішав з краплиною води. Якраз сходить сонце. Нема чого горювати. Хрести на шпильях церков уже блищать, сонячні промені вкривають золотим сяйвом Стокгольм. Хіба не соромно зараз думати про якусь розбиту губу?

2.

Люба сестро, минуло кілька днів, перш ніж випала нагода тобі написати. Я не зважився повернутися до вдови Бек, тому ночі проводив надворі, там, де було зручніше, насолоджуючись теплом початку літа. Часто по кілька годин дримаю у трактирах, але якщо корчмарі виганяють, то можна знайти й інші місця, якщо не маєш якихось особливих претензій. Вийдеш трохи ближче до околиць — там тобі й стайні, і сінники, городи, пасі. Хіба можна бажати чогось кращого за відпочинок на свіжому повітрі під зоряним небом і з листям замість подушки? Уранці церковні дзвони будять місто, і я знову йду до мостів — знайти щось поїсти і втамувати спрагу біля криниці. Зараз пишу тобі з однієї кав'ярні. Підкріпився кавою і скибкою хліба, а перо вмочаю у кавову гущу.

Я з моїм приятелем Рікардом Сільваном приєдналися до компанії купецьких синів, чії батьки провадять свою торгівлю на Корабельній набережній. Грошей у них повні кишені. Схоже, наші з Рікардом витівки їх звеселяють, тож вони з нами щедрі. Ми з Сільваном постійно у всьому змагаємося. Наприклад, хто довше простоїть на одній нозі, того проголошують Королем вечері й коронують супницею. Паничі іржуть як коні. Золотий час, люба сестричко! Веселоцям і випивці кінця-краю немає. Пригощають нас пивом усіх можливих сортів, брендів скільки захочеш, але мені таки найбільше подобається вино, та червона рідина, ніби сонячне світло, наточене в пляшку й келих. Неможливо перелічити всі трактири, яких тут є один біля одного, і світяться всю ніч, і так, що на вулиці видно, ніби вдень. І ми йдемо від одного до другого, підтримуємо один одного і говоримо, говоримо, аж поки всі наші приятелі по черзі підуть додому. Рікард народився

в місті, він не поділяє моєї любові до свіжого повітря, тому спить десь за грубою у когось із родичів за Новим мостом.

Якось ми сиділи в одній пивниці біля Стура-Нігата, аж тут раптом здійнявся страшний галас. Просто біля моєї голови пролетів глечик і розбився об стіну за спиною. Компанія іноземних моряків зірвалася на рівні й усі разом лаялися між собою незрозумілою мовою. Ми навіть не повернулися у їхній бік, а тим часом спалахнула бійка. Я сховався під столом. Один з чоловіків упав на підлогу, інші кинулися тікати, і я зі свого прихистку побачив, що той бідолаха поранений. По-перше, йому добряче хтось врізав, а до того ще й упав на скалки від пляшки, порізав зап'ясток і тепер стікав кров'ю. Мені здалося, що небезпека вже минула, тож я поповз до нього й оглянув його рани.

Найгірше було з порізом на зап'ястку, скидався на рани, до яких я звик за роки в Карлскруні. Зробив так, як тоді робив — притиснув рану, поклав на неї шматочок тканини, що відірвав від його ж сорочки, перев'язав. Туго-туго перетягнув руку, щоб кров зупинилася. За весь цей час моряк ні слова не сказав, наче й взагалі мене не помічав. Сидів на підлозі, хитався туди-сюди й тихо щось бурмотів своєю мовою. «Приятелі назвали його дружину шльондрою, але, здається, безпідставно», — пояснив мені один пан з червоним носом, якому все це дійство явно сподобалося. «Думаю, бажання погуляти в неї не зменшиться, коли чоловік повернеться з такою спотвореною пикою, — засміявся червононосий своїй дотепності. — Корчмарю! Дай бідоласі чарку, хай зап'є горе. І чотири рази ура хірургів!»

Так я став у тій корчмі «хірургом». Усі пили за моє здоров'я, багато хто виявляв бажання пригостити мене. Поранений так і сидів на підлозі, аж поки столярів підмайстер допоміг йому звестися на ноги. Моряк порожніми очима оглянув усіх навколо й подався у ніч. Той епізод нагадав мені, навіщо я приїхав у Стокгольм, але завдяки добрим людям у корчмі скоро я про це знову забув.

Сп'янілий від своєї популярності, вирішив я випробувати в дії формулу, якої мене навчив Рікард. Я підсів покурити до одного з паничів з нашої компанії, і в розмові попросив його позичити мені двадцять шилінгів, щоб я міг сьогодні знайти місце для ночівлі. Але він відреагував зовсім не так, як я очікував. Він зблід і здавався збентеженим. Нічого на моє прохання не відповів, перепросив товариство і пішов. Я не міг зрозуміти, у чому річ, адже це була абсолютно дріб'язкова сума, особливо для тих, хто розкидається грішми направо й наліво. Але алкоголь замакітрив мені голову, і більше я про це не думав.

Поступово трактир порожнів, нікого зі своїх знайомих я більше не бачив, тому вирішив, що, мабуть, пора й мені шукати місце, де я сьогодні почиватиму.

Надворі мене чекав Рікард. Щойно я поклав йому руку на плече, схопив мене за комір і притиснув до стіни, та так різко, що я стукнувся потилицею. «Бліксе, ідіоте! Це правда, що ти у Валліна просив двадцять шилінгів, щоб не спати сьогодні на вулиці?» Звичайно, я не міг цього заперечити, так і було. Гучно стогнучи, Сільван мене відпустив. Сповз по стінці долі й затулив обличчя руками. Я так і стояв мовчки, аж поки він глянув на мене й побачив з мого виразу обличчя, що я нічого не розумію. Приречено махнув мені рукою — сідай, мовляв. Обняв мене за плечі: «Крістофере, коли ти у Валліна попросив такий дріб'язок, він зрозумів, що ти жебрак. Я і так, і сяк намагаюся створити враження, що ми діти багатих, але жадібних батьків, і невдовзі маємо успадкувати їхні статки. А ти розвіяв усі сумніви, і тепер вони точно знають, що ми просто двійко шахраїв з порожніми кишнями». — «А що я міг зробити? Кишені в нас порожні!» Сільван зітхнув і закотив очі: «Ти, Крістофере, міг вигадати якусь кращу історію! Попросити більшу суму, бо тобі потрібна, скажімо, нова перука, або хочеш мамі купити намисто, а свої гроші вже розтринькав на вино й дівчат. І попросити так, ніби це абсолютно нормально. У таких людей легше взяти три або відразу п'ять далерів, ніж пару шилінгів». — «А що з нашим одягом? Ми ж ходимо в лахмітті! Хто повірить, що ми діти

багатих торговців?» — «Та в тому й річ — брехати треба так, щоб вони хотіли тобі повірити! Для хорошої брехні потрібні двоє: той, хто бреше, і хто готовий повірити!»

Я не знав, що на це сказати, і так тупо на нього витріщився, що Сільван не витримав і засміявся. «Ох, Бліксе, може, ти й безпросвітно дурний, але хоча б щиро дурний. А з цим ми якось раду дамо. Відтепер спершу радитимешся зі мною, перш ніж спробуєш позичати гроші в наших нових друзів». Здавалося, Рікард знову був у доброму гуморі. Він вийняв з кишені жилета добре натоптаний гаманець. «Поки ти псував усю мою гру перед Валліном, я витряс з Монтелля чимало далерів. Сказав, що мені терміново треба купити тростину зі срібним набалдашником, поки її не перехопив один підполковник, а татусь мій, від доброї волі якого, на жаль, залежить моє фінансове становище, саме в гостях у панства Де Гер у Фінспонгу». «Але я думав, що твій батько...» — я затнувся, побачивши своїм п'яним оком, як Рікард скрушно хитає головою. «Крістофере Бліксе, часом мені здається, що з тебе нічого не вийде...— він докірливо глянув на мене, а потім узяв під руку й повів вулицею: Уже не ніч, а ранній ранок. Ходімо вмисємося біля криниці, а потім підемо в кав'ярню і поснідаємо».

3.

Люба сестро, рано-вранці заскочила мене несподівана зміна погоди, що принесла холод, якого не було з початку квітня. Розбудив мене дощ, цілком заливши моє місце ночівлі. Одяг повністю намок, мене трусило від холоду. Щоб трохи зігрітися, я швидко підскочив і заходився бігати на місці й махати руками.

На сніданок довелося вдовольнитися кількома скибочками хліба й шматочком твердого сиру. Я чекав, що ось-ось зійде сонце, але з-за важких хмар не пробивалося ані промінчика, не кажучи вже про тепло. На щастя, дощ трохи втихомирився, і я вирішив більше не чекати, доки розпогодиться, а просто зараз іти до міста. Як ти, мабуть, пам'ятаєш, зміна погоди завжди впливала на мій настрій. Дорогою я мав час подумати, і зрештою вирішив таки зробити те, що так довго відкладав.

Досить швидко дійшов я до Ладугорсландета. Тут у стінах будинків такі щілини, що вітер висвистує, а подеколи здається, можна просунути руку й розбудити людей, які сплять усередині. На вулицях ще нікого не було, але внизу, біля Артилерійського двору, вже заворушилося: туди-сюди по одному й групами ходили солдати, вартіві вітали офіцерів.

З пагорба видно праль — полощуть брудну білизну в Котячому морі, тнуть, викручують якомога сильніше, щоб потім швидше висохла. Ця картина нагадала мені, що і я сам не надто чистий... Я ж іду в лікарню Серафимер, а туди краще приходити в пристойному вигляді. Спустився до містків у надії вмовити якусь служницю почистити й мій костюм. Переважно вони були надто зайняті, щоб взагалі мене помітити, а ті, що мали трохи часу, відмовляли. Трохи далі на березі одна наглядала за дітьми, а найменшеньке при цьому годувала груддю і наспівувала якусь пісню — мелодія сумна, а ті слова,

що я розчув, надто серйозні як на коліскову, щось про те, яке коротке життя і що не встигнеш народитися, а вже час помирати.

Зупинився послухати, а потім помітив, що й одна з праль на містках теж покинула своє прання, заслухалася і сльози в неї течуть по щоках. Вона глянула на мене і, нічого не сказавши, простягнула руку. Може, вона втратила сина, а я їй здався схожим на покійного. Швидко скинув куртку, стягнув сорочку через голову й подав їй. Жінка вмочила її в таз з мильною піною, потерла-потерла, прополоскала в озерній воді, викрутила й віддала мені. Я вклонився їй на знак удячності і вдягнув вологу сорочку — боже, яка ж вона була чиста, біла...

Через мілководний канал Клара зроблено насип, на ньому поклали дошки, вийшов довгий хиткий міст, яким можна перейти на Кунгсгольм. Я кілька хвилин вагався перед мостом біля Червоних гамазеїв. На озері Меларені перекочувалися білі буруни, хвилі піднімалися вище насипів і заливали дерев'яні дошки. Повз якась жінка вела на мотузці бруднющу свиню, побачила мене й засміялася: «Сміливіше, хлопче! Головне тримайся, тоді точно перейдеш на той бік раніше, ніж русалка схопить за ногу й потягне на глибину!» Я проковтнув клубок у горлі, побілілими пальцями схопився за мотуз, натягнутий між двома берегами, і з богом пішов.

Коли нарешті вибрався знову на тверде, вважай, уже був і на місці. Красиві ворота з аркою, на якій написано «Корол. шпиталь», два леви тримають щит з гербом. Поряд квітне прекрасний каштан.

Я пройшов під аркою до середини і застиг від величної краси цього місця. Головна будівля — чотириповерхова, з двома бічними крилами. Це шпиталь Серафимів, а в Стокгольмі всі називають його просто Сераф. Я не знав, куди далі йти, тому зупинив чоловіка, що йшов повз у якійсь своїй нагальній справі, і сказав, кого шукаю. «Професора Мартіна в Серафі не бачили з 1788 року, за що й вдячні долі — здається, це був рік його смерті». Я заляк, і чоловік подивився на мене зі

співчуттям: «Ви шукаєте саме Роланда Мартіна чи для вашої справи може придатися і його наступник? Якщо так, то професора Гагстрема шукайте в північній анатомічній залі». Я не знав, що відповісти, тому просто кивнув. «Другий поверх, праворуч».

Ще здалеку я відчув запах, який добре знаю і ніколи не забуду: запах смерті. Двері в залу були прочинені, і крізь щілину я побачив моторошну картину: на столі лежав труп чоловіка, розпоротий від горла до низу худого живота; шкіра відтягнута в обидва боки, у розрізі видно всі нутрощі. Грудна клітка розкрита і зафіксована залізними гаками. Від обличчя залишилася лише половина, щелепи й м'язи обличчя оголені. Білі як молоко очі втупилися у стелю.

Аж потім я помітив чоловіка біля стола. «Мене шукаєте?»,— спитав і негайно повернувся до всієї жахливої справи. «Шукаю професора Гагстрема»,— я зауважив, що голос у мене тремтить, і не стільки від того, що поряд труп, як від самого професора. Сказав би, йому десь близько сорока років, і схоже, що здоров'я у нього чудове. Одягнений у жилет, поверх нього пов'язав шкіряний фартух. Рукави сорочки засукав. «Це я. Заходьте, прошу, якщо вас не бентежать такі картини». Відклав скальпель і помив руки в порцеляновій мисці. «Чим можу допомогти?» — «Мене звати Юган Крістофер Блікс,— почав я, скинувши капелюха.— Від 1788 року я служив у Карлскруні учнем фельдшера Гоффмана».— «Емануеля Гоффмана?» — «Саме так, пане професоре».— «Що ж, тоді не дивно, що вас не схвилювали тутешні красоти, від яких звичайний відвідувач зблід би й побіг швидше до найближчого вікна,— зауважив Гагстрем.— Якщо ви були під час війни у Карлскруні, то це не я професор, а ви, принаймні стосовно досвіду споглядання смерті й каліцтв». Професор запросив мене сісти й зацікавлено розпитував про мій воєнний досвід. Гукнув, щоб нам принесли кави,— за кілька хвилин дівчина в білому вбранні вже принесла чайничок. Слова наче самі лилися з мене. Ніколи я нікому не розповідав про ті жахливі воєнні роки, навіть тобі, сестричко. А зараз, виходить, саме час.

Узимку 1788 року військовий флот повернувся з Балтики з захопленим біля Гогланду російським судном. Називався «Владислав» — лінкор з сімдесятьма чотирма гарматами. Ескадра зайшла в гавань якраз перед тим, як море замерзло. З «Владислава» почали везти на берег хворих з якоюсь дивною формою цинги — їх охоплювала пропасниця, тіло трусило, шкіра на обличчі жовтіла, а на руках і ногах з'являлися пухирі. У деякого хвороба діставалася до легень, і вони кашляли так, що губи синіли. Через кілька днів пропасниця минала так само несподівано, як починалася. Але невдовзі поверталася знову, і ставало ще гірше, ніж було. Я бачив, як здорові чоловіки після десяти нападів затихали й за кілька годин помирали — худі, згорблені, як дідугани зі згаслими очима. Зима була дуже холодна. Будь-яка дошка ставала лежачком для хворого чи пораненого. Пацієнтів було все більше, не тільки моряків, а навіть і тутешніх жителів, і місця на всіх у лікарні вже не вистачало. «Спершу був посильним, а потім, десь під Різдво, став учнем майстра Гоффмана, і служив у нього аж до його смерті, після чого ще три роки працював у лікарні». Майстер сподівався, що кількість хворих зменшиться навесні, але насправді стало ще гірше. Люди помирали тисячами, а на їхні місця все прибували нові й нові хворі. Професор мене перервав: «А Емануель Гоффман помер теж від цієї хвороби?» «Ні,— відповів я.— Майстра вбила російська тридцятишестифунтова гармата».

У червні флот знову відплив на схід для продовження російської кампанії. Гоффман теж пішов з флотом. Пішов і я разом з ним, бо кваліфікованих фельдшерів дуже бракувало. Прибули ми на лінкор «Хоробрість». Будував його Чапман у Карлскруні, корабель мав на борту шістдесят чотири гармати. Росіян зустріли з південного боку Еланда, обмінялися кількома залпами. Вони вирішили відступати. Я миттю здерся на щоглу — не зміг подолати спокуси, я ж ніколи не бачив морського бою. Перед цим я допомагав майстрові засипати тирсою підлогу, щоб не ковзати по крові, і скористався нагодою, поки

він мене не бачив. Я заліз так високо, що бачив не тільки весь корабель противника, а навіть і ядро, що вилетіло з їхньої гармати, промчало над хвилями й упало нам на палубу. Бачив і чиєсь розірване тіло в хмарі диму й купі трісок. «Так закінчилося життя майстра Гоффмана. І я, і вся команда можемо тільки дякувати Богу, що битва закінчилася так, бо стати повноцінним фельдшером для всієї команди без майстрового керівництва я ще не міг».

Флот повернувся до Карлскруни, і до кінця війни я вже залишався там. Пропасниця тільки ширилася. З корабельних вітрил ми пошили величезний намет майже на п'ять тисяч осіб. Добре, що осінь 1789-го була досить холодна й можна було покійників залишати просто надворі.

Навесні наступного року хвороба почала відступати, здавалося, що все вже налагоджується. Я залишився в лікарні й допомагав усім, чим міг. Коли поховали померлих за зиму, стали обходити будинок за будинком і виносили звідти жертв страшної хвороби.

Професор Гагстрем уважно слухав мене, аж доки я закінчив свою розповідь. «І так ви опинилися у Стокгольмі. Якщо я правильно зрозумів, ви прийшли до мене, сподіваючись продовжити своє навчання хірургії?» — «Не буду заперечувати». Гагстрем зітхнув: «Багато до нас таких приходять, Бліксе, дуже багато. Під час війни була потреба, кожен, хто мав руки, міг зійти за фельдшера, особливо якщо ніякого іншого фельдшера не було. Але часи змінилися. Подивіться на нашу лікарню. Ми вирвали медицину й хірургію з рук ремісників і підняли до рівня науки».

Захоплений своїми власними словами, професор підвівся і став над трупом. «Бліксе, можете сказати, що це за кістка?» Я був змушений визнати, що не знаю. «А яке найкраще місце для кровопускання з підшкірних судин?» І знову я не знав, що відповісти. «А Емануель Гоффман коли-небудь казав вам, у чому, на його думку, причина тієї страшно пропасниці?» Я зрадів, бо нарешті мав що сказати! «Майстер казав, що стояча вода й шкідливі випари боліт». Професор усміхнувся, але очі

його залишилися сумні. «Це він так думав. Ми маємо зараз інше пояснення. Боюся, учитель ваш належав до старої школи, був з тих, хто готовий хоч зараз відтяти ногу чи руку бідолашному пацієнту, але окрім цього — нічого більше». Гагстрем роззирнувся, взяв з полиці товстий оправлений шкірою фоліант і простягнув мені. «Розумієте щось із цього?» Знайомі літери ніяк не хотіли складатися в такі слова, значення яких я розумів би. Я так і сказав професору, на що він знизав плечима: «Боюся, що зараз я нічого не можу для вас зробити, Бліксе». Потім його очі зблиснули, ніби він щось згадав. «Зачекайте хвилинку»,— кинув він, розвернувся і вийшов, залишивши мене наодинці з трупом.

І тоді я дещо взяв, сестро. Зізнаюся. І пошкодував про це тієї ж миті, як зробив, але коли я опустив руку в торбу, щоб покласти на місце те, що вкрав, почув у коридорі кроки Гагстрема, і момент було втрачено. Професор зайшов з невеликим зошитом, списаним уже нашою мовою. «І гірші за вас ставали хірургами, хоч і не знали французької,— мовив професор і тицьнув мені в руку записник.— Я цей зошит написав, щоб полегшити навчання моїм учням. Якщо все добре вивчите, спробуйте скласти іспити вже наступного року. Хоча обіцяти я нічого не можу». Гагстрем знову подивився на мене з зосередженим виглядом свого інтелігентного обличчя. «У вас кров на куртці. Ваша?» Я похитав головою. Професор підійшов ближче й ніби навис наді мною. «У вас жовті білки очей. Як вам живеться, Бліксе? П'єте алкоголю багато?» Я відчув, що зашарівся. Відповідати вже не було потреби — Гагстрем і так зрозумів. «Підійдіть-но сюди, Бліксе. Підійдіть! Дивіться,— професор підняв шматочок нутрощів трупа й показав мені темну плоть з наростами й дірками: — Це людська печінка. Через це він помер. Якби менше пив, досі ще жив би нормальним життям. У багатьох жителів цього міста такі зруйновані органи, і тягнуть вони їх у могилу, ніби магніти до заліза. Хай це буде вам нагадуванням, що у всьому потрібна помірність».

Мабуть, на моєму обличчі чітко проступив весь жах, який я тоді відчув. Професорів погляд сповнився співчуття. Він вийняв з кишені плетений гаманець, одну за одною дістав кілька монет, трохи повагався і висипав на стіл усі. Згріб монети в купку. «Візьміть, Бліксе. Дбайте про себе. Я буду радий, якщо наступного року ви знову з'явитесь в нашій анатомічній залі, вже як студент». У мене відібрало мову. На столі лежало не менше двадцяти далерів! Мені таке в найшаленіших снах не снилося! Я зібрав монети, поклав їх у кишеню і кілька разів низенько вклонився моєму благодійникові. По щоках мені потекли сльози — частково від вдячності, а почасти через те, що я, такий негідник, украв у цього самарянина, цього неймовірно доброго чоловіка, такою капостю відповів на його добро. Тут навіть і професорові очі заблищали від такого... Без слів простягнув він руку, а я схопив її і поцілував.

І коли я вже був у дверях, почув за спиною його глухий голос: «А скільки вам узагалі років, Югане Крістофере?» «Цієї зими виповниться сімнадцять, якщо Бог дасть»,— так само глухо відповів я.

Ц.

Люба сестро, для нас настали чудові дні й чудові вечори, сповнені достатку й щастя. Прощайте, ночі під деревами за містом і між могилами на цвинтарі церкви Святої Катаріни! За частину грошей, що дав Гагстрем, я винайняв кімнату на вулиці Еверскераргренд у кварталі Помона. Краєвид за вікном такий, що подих перехоплює. З високого вікна, доки сягає погляд, ніби начищене золото, сяють вкриті бляхою дахи будинків. І тепер на найвищій точці цього золотого міста я маю своє ліжко, і навіть коли на вулицях уже темно, мені в кімнату ще світить сонце. Вночі до кімнати долинає мерехтливе світло вуличних ліхтарів, а варто підвести погляд — зорі, просто над головою. Для Сільвана приготував місце на підлозі біля груби. За пляшкою вина ми говорили про ці нові обставини й про те, як найкраще використати цю ситуацію, поки я приготуюся до навчання в Серафі, постійно перебивали один одного, сміялися, плескали по плечу й цокалися склянками.

Досить скоро ми придумали, як найкраще розпорядитися нашим статком, що складався з моїх майже двадцяти далерів, і чотирьох, що їх Рікард позичив у Клеменса Монтелла. Звісно, цих грошей нам надовго не вистачить. Ми обидва повинні спробувати збільшити наш капітал. «Щоб добути більше грошей, маємо справляти не таке враження, яке справляємо зараз. Отже, ми вдаємо дітей з багатой родини, яким скупі батьки не хочуть давати багато грошей, які й так фактично наші. Щоб нам позичали гроші, вважаючи це розумним вкладенням у майбутнє», — з цими словами Сільван схопив мене під руку й ми подалися в місто, до торговця одягом на вулиці Феркен. Частину грошей взяли з собою, залишок сховали в моєму солом'яному матраці. Торговець спершу не дуже зрадів нашому візиту, але ставлення його змінилося,

щойно перед носом задзвеніли монети в гаманці. Довго ми перебирали одяг у шафах і на полицях, шукаючи все найкраще, але щоб за розумною ціною. Приміряння того одягу — це було задоволення, якого я ніколи не забуду. Мов двоє молодих шляхтичів, ми кривилися, сміялися, плескали в долоні і вдавали, що хвалимо один одного по-французьки, вихиляючись перед дзеркалом: «Маніфікт, мосьє фон Блікс!» «Хіба це не чарівно, ваша милосте пане Сільван?» Вибрали багряно-червоні жилети з вишивкою, камзоли з золотим шитвом на манжетах, нові сорочки, штани з м'якої шкіри, довгі панчохи й шкіряні черевики з розкішними пряжками. Сільван знайшов собі перуку з кінського волоса, у значно кращому стані за його стару червону, а от я вирішив обійтися без перуки, а гарно розчесати свої світлі кучері густим гребенем і зв'язати шовковою стрічкою. Дивлячись на себе в дзеркало, не могли повірити, що це справді ми. Від невимовного захвату ми навіть обнялися. Сільван ще довго торгувався, намагаючись збити ціну, яку вимагав торговець, але врешті поклали гроші на касу й пішли.

Прощаємося не лише з обірваним ганчір'ям і ночівлею під зорями. Більше не треба ходити по дешевих корчмах, де пияки й безхатки блюють на сусідів за столом, заражають одне одного французькою хворобою, бо гуртом злягаються з тими самими хвойдами, і б'ють пики з найменшого приводу. Тепер ми ходили у «Біржу», найкращий ресторан міста, і на бали в палацах шляхти. Смішно навіть, як усі рвуться допомогти тому, хто з вигляду ніякої помочі не потребує, але обходять десятою дорогою усіх напевно бідних і злиденних. Ми швидко потоваришували з синами графів, князів і цехових старост. Старалися завжди бути люб'язними, дотепними, вчасно жартиувати. Сестро, пам'ятаєш, я тобі оповідав про перший бал на Слоттсбакені, де ми самі зголошувалися, щоб панство з галереї поливало нас вином? Дуже скоро й ми самі мали нагоду так розважатися і разом з нашими новими друзями дивуватися — як це ті незнайомі бідолахи готові так принижуватися за ковток вина? Ми ухвалили, що не платитимемо ні за їжу, ні за

напої, а завжди приєднуватимемося до тієї компанії, де заплатити за рахунком вважалося честю і шиком.

Так одна за одною минали літні ночі. Коли ми вже стали незамінною частиною будь-якої компанії, коли нас всі вітали, щойно ми десь з'являлися, почали ми позичати гроші. Охоче писали боргові розписки, підписувати які ми старанно тренувалися за цим самим столом і тим самим пером, що й тобі зараз пишу. Ніхто з наших нових друзів анітрохи в нас не сумнівався. Гроші для них нічого не значили, а нашу дружбу й товариство вони цінували. Увечері, сидючи на матраці в моїй кімнатці, вивертали кишені й лічили: тепер ми маємо не двадцять чотири, а тридцять далерів, далі сорок, а потім ще більше. Ретельно стежили за тим, у кого скільки позичили, і щовечора частину позичених грошей виділяли на те, щоб віддати третину чи половину попередніх боргів. Скоро нам усе більше довіряли, а якщо який кредитор не дуже був схильний нам позичати, ми просили когось із наших товаришів поручитися за нас. І так далер до далера наш скарб під матрацом множився. З п'ятдесяти стало сімдесят, а з сімдесяти — дев'яносто далерів.

«Дорогий Крістофере Бліксе, любий мій брате й дорогоцінний друже,— почав якимось Сільван, повернувшись з прогулянки розпеченою Корабельною набережною,— а ти чув коли-небудь про омбре?» «Звичайно,— відповів я,— це така гра в карти. Схожа на фараона?» «І так, і ні. Коли граєш у фараон, то переможця вибирає доля, випадок. А для омбре потрібен розум і знання, і зрадлива Фортуна тут не допоможе». «А чому тебе так зацікавили азартні ігри, дорогий Рікарде?»,— поцікавився я, насолоджуючись на своєму ліжку сонцем і теплом, як кіт.

Він мені розповів, що багато з наших знайомих просто одержимі тією грою, і щоночі з рук у руки переходять неймовірні суми за гральними столами в салонах, куди поліція і не потикається. Я сказав, що не маю ані найменшого бажання ризикувати нашими грішми,— мені ризик здавався значно

вищим за шанс щось виграти. «Стривай, Крістофере, дай пояснити! — вигукнув Сільван.— Бувають різні варіанти гри. Я в Лугордені зустрів Блока, пам'ятаєш, ти познайомився з ним минулого тижня в опері? Він мені розповів про одне особливе місце... Його приятель Карстен Вікаре збирає у себе вдома охочих пограти заїжджих купців, і запрошує не абикого, а лише тих, що відповідають трьом умовам: багаті, довірливі й швидко п'яніють. За столом п'ять гравців, але четверо грають спільно проти гостя, якому судилася одна доля: програти все до шилінга. Бідолаху вони називають зайцем, тобто себе вважають мисливськими псами. Між собою спілкуються без слів, лише домовленими знаками й жестами. Потім виграні гроші ділять, лише господар дістає вдвічі більше». «Ну гаразд, і що?»,— байдуже промовив я, хоча не можу заперечувати, що в мені прокинулася цікавість. «Крістофере, одне місце за столом вільне. Мені запропонували приєднатися. Ризику ніякого, Блок запевнив, що достатньо знати лише основи гри. Якщо заєць достатньо багатий, за ніч можемо подвоїти наше багатство, Крістофере! Двісті далерів!»

Мені здалося, ніби в животі загув рій джмелів. Підскочив на ліжку так швидко, що аж в очах потемніло. Знайшов пляшку з вином і дві склянки, налив в обидві. Цокнулися. «За Сільвана і Блікса! — вигукнув я.— Молодих, гарних, і невдовзі — багатих!» «За Сільвана і Блікса! — підтримав мене Рікард.— І за двісті далерів. Або більше».

Того ж дня після полудня ми купили карти й розіграли кілька партій згідно з правилами, які Рікардові нашвидкуруч накидав на аркуші Карл Густав Блок, аж до вечора, коли настав час ошатно вбратися і йти на вечірню прогулянку до центру, на Стурторгет. Гра здавалася не надто складною. Кожен гравець дістає вісім карт, потім по черзі всі називають кількість взятків, які матимуть з цих карт. Найсміливіший вибирає козир. «Як і в житті»,— заявив Сільван і допив вино зі склянки.

5.

У четвер ввечері ми привели себе до ладу: попудрили волосся, пов'язали нові краватки, почистили камзоли, особливо коміри й лацкани, щоб не залишилося ні волосинки. Критично оглянули один одного і дістали з матраца все наше багатство. Гравці мали зібратися о сьомій годині в задній кімнаті ресторану «Терра Нова» на Гаффельгрэнд. Приміщення винайняв Карстен Вікаре. Колись тут був доступний усім трактир, але зараз пускали тільки моряків і постійних гостей. За чверть сьомої ми зайшли в провулок. День видався дуже спекотний, над бруківкою тремтіло марево. Ми раз у раз озиралися — переживали за гаманець, який тримав при собі Сільван. Що як з-за рогу вискочить розбійник, і ми втратимо всі наші капітали? А йому напевно вистачить на все життя. У розбійників життя недовге.

Але страхи виявилися марними. Блок відрекомендував нас Карстену й не втримався, змовницьки підморгнув у бік «кролика» — середнього віку німця в дорогому камзолі з товстим золотим ланцюгом, що звисав з кишені жилета. Усім запропонували вина, а потім ввічлива служниця з безкінечними поклонами запросила до задньої кімнати. Але щойно я підійшов до порогу, мені в груди вперлася рука Карла Густава Блока. Він похитав головою: «Я прошу вас... Лише гравці. Можемо злякати дичину: ще подумає, що хтось із-за спини зазирає в його карти». Я переглянувся з Рікардом, він уже сів на вказане йому місце за столиком. «Усе гаразд, Крістофере. Почекай мене в корчмі "Заповзай", щойно закінчимо, я зразу прийду». Що мені залишалося робити? Я побажав хорошої гри і повернувся до зали.

У «Заповзай» навпроти королівського банку веселощі були в самому розпалі. Товстий дядько з малиновим носом водив

червоним смичком по струнах бувалої віолончелі, а його підтримував лисий напарник на дерев'яній флейті. Маю визнати: дует грав чудово. Я сів за столик і зрозумів, що зовсім не сумую на самоті. Музика — ось що мені потрібно. Підійшов до шинквасу, кинув монету у дванадцять шилінгів і попросив служницю доливати темного в глечик, тільки-но помітить, що він спорожнів.

Мене охопив дивний настрій. Зазвичай від випитого радість переповнює мене до країв, голова паморочиться, мов у нескінченному вальсі. Але не цього разу. Зараз було інакше. Мабуть, усе через ту з'їдену хворобою печінку в животі небіжчика, яку показав мені професор Гагстрем. Я став уважно придивлятися до свого оточення у трактирі, до жінок і чоловіків. Хтивий ненатуральний сміх, жовті зуби, сірі обличчя. У дзеркалі на стіні я побачив і власне відображення. Ні, я ще молодий, маю білу шкіру, тонкі, красиві пальці. Я на них не схожий, подумав я. Але тієї ж миті мене вразила неприємна думка: так, поки що не схожий. Поки що. Але буду схожий. Ніяке закляття не захистить мене від повільного розкладання плоті. І ніс стане схожим на гроно червоного винограду, і черево виросте, і печінка згниє, як у того бідолахи.

І я пообіцяв собі: я такого не допущу. Візьму свою половину, сто далерів, і витрачу їх розумно. Поверну Гагстремові його двадцять монет, найму вчителя французької, прочитаю підручник з хірургії. Якщо економити, то на рік вистачить — і на кімнату, і на їжу. І навіть можна буде пригостити моїх товаришів, що разом зі мною вивчатимуть неоціненну спадщину Ліннея, Шееля і Акреля. Я присвячу моє життя справжньому цілительству, допомагатиму всім людям, — і багатим і бідним, — я не вимагатиму у хворих грошей, а якщо на нашу країну знову впаде війна, я знатиму, що робити! Ми, я і мої побратими-лікарі, неодмінно знайдемо спосіб запобігти епідемії. Ніколи більше осиротілим дітям не доведеться копати могили в мерзлій землі, щоб поховати своїх батьків. Згодом одружуся, заведемо з дружиною дитину. Я буду хорошим батьком, не байдужим, не сварливим, не буду вічно п'яним і

злим. Ніколи не вдарю своє дитя. Мої діти виростуть у достатку...

Із задуми мене вивела якась жінка, що впала на мій стіл, не втримавшись під час танцю. Мабуть, я просидів досить довго, бо в трактирі майже нікого не було — розійшлися по домівках. Котра ж це година може бути? Запитав у чоловіка, у якого на ланцюжку від годинника висів орден. Той пробурчав, що північ. А Сільвана ще не було. Либонь, вирішив, що я давно повернувся і ліг спати, подумав я і пішов додому.

Але й удома його не було. Я відчинив вікно і висунувся назовні, сподіваючись зловити трохи вітру. Над затокою висів величний місяць в оточенні розкішних зір, у спокійній воді ледь помітно тремтіло його відображення. Я підсунув матрац ближче до вікна й милувався цим видовищем, поки не заснув, і вже ніякі сили у світі не могли змусити мене розплющити очі.

Прокинувся я з пересохлими губами, весь мокрий, як жертва корабельної трощі. Спросоння я ніяк не міг второпати, котра година, але місяць у небі здерся уже доволі високо. Прислухався, помацав підлогу біля груби — Рікарда не було. Піднявся і босоніж вийшов з кімнати — внизу стояло відро з водою. Запалив свічку, щоб не впасти на сходах, і почув якийсь дивний звук. Чи людина, чи кіт... Тримаючи свічку в руці, спустився вниз і на останній сходинці розгледів силует людини. Рікард Сільван стояв біля самих дверей і ридав ридма, сльози текли щоками й малювали темні доріжки на його напудреній шкірі. Розкішний камзол заляпаний багном. Я довго не міг витягти з нього ні слова. Поставив свічку на сходинку, обняв його і почав заколисувати як немовля. І тільки тоді він видавив із себе: «Це мене вони вибрали, Крістофере... Це я був зайцем».

Нас обкрутили, сестричко. І Карстен Вікаре, і Карл Блок, і той багатий німець з Померанії, який виявився ніяким не німцем, а теж шведом зі Стокгольма, як і ми. Вони нас ошукали, бо були такі самі, як і ми. Ми довго обманювали всіх навколо, а виявилось, що самі — довірливі ідіоти. Думали, що такі розумні... А ці картярі були ніякі не діти багатих батьків, за

яких вони себе видавали. Вони були такими ж жебраками, як і ми. І ми з нашою дурною жадібністю принесли гроші просто до них у руки. Вони витрусили з Рікарда все. Він думав, що програш тимчасовий, що це тактичний прийом, і все зрозумів, тільки коли вони з глузливим сміхом почали ділити його золото. Коли він спробував протестувати, його побили й викинули на бруківку. «Крістофере,— поклав Рікард голову мені на плече,— ми програли. Скоро треба буде віддавати борги, і нас посадять до в'язниці, і вийдемо ми звідти старими дідами. Усе життя нам доведеться провести в кайданах, гибіючи на якійсь мануфактурі». Я промовчав, хоча все моє єство протестувало проти такої долі. Коли свічка згасла, мої мрії знову повернулися до картин, які привиділися мені в трактирі «Заповзай». Але тепер я бачив, як усі ці привабливі картини розчиняються в темряві...

6.

Ми так і просиділи на сходинках до самого світанку. Мовчки. Нас охопив дивний спокій — безнадійний спокій. Байдужий відчай. Коли почало світати, піднялися в нашу кімнатку. Довго шукали аркуш, де записували всі борги, а коли знайшли, зрозуміли: кінець. У половини боргових розписок термін ось-ось закінчиться. Якщо ми не заплатимо, кредитори почнуть обговорювати наші борги між собою і дійдуть до висновку, що ми звичайні шахраї і вже достатньо напозичалися, щоб спробувати зникнути. Хтось із них піде до суду, чи й усі гуртом підуть, покажуть прострочені векселі й закличуть поліцію, щоб витрусити з нас гроші. Поступово з'ясується справжня сума боргу, і нас почнуть шукати ще ретельніше. «Треба тікати, Крістофере. Тікати, поки все не відкрилося». — «Куди?» — «Окремо. І поліція, і пристави будуть шукати двох молодиків у розкішних шатах. Поодинці нам більше шансів сховатися». — «А далі? Ми ж не можемо вічо ховатися». — «Але з міста неодмінно треба їхати, ти це розумієш, Крістофере?» Я з жахом згадав, чим довелося мені пожертвувати, щоб перебратися до Стокгольма. Згадав усі дороги, стоптані черевики, як мені доводилося розплачуватися за те, що мене підвезли на возі. Сільван народився і виріс у цьому місті, йому легше його покинути, ніж мені, а для мене втеча зі Стокгольма означала кінець надій, крах усього, за що я боровся. Рікард ніколи не бачив жахливої бідності, у якій живуть хутори й села, він не знає, яке це безглузде існування. Але він навіть слухати не хотів. «Я ітиму через Сканстувль далі на Фредріксталь. З Божою поміччю до кінця літа дістануся».

Ми швидко зібрали пожитки: я все у свою торбу, Рікард — у клумак зі старої сорочки. Вийшли з дому ще рано-рано, коли помаранчеве сонце лише піднімалося. Ми попрощалися

мовчки, без жодного слова — навряд чи хто з нас міг би висловити почуття тієї миті. Сільван пішов на північ, де жив його кузен,— хотів спробувати роздобути хоч кілька шилінгів на дорогу. Я пішов у провулок Феркен до торговця одягом. Довго чекав, а коли він спустився в крамницю, то вдав, що не впізнає ні мене, ні куплений у нього одяг. Я давно помітив, сестро: купці нюхом відчують, коли людина в нужді. Віддав йому своє розкішне вбрання, взяв на заміну грубий жилет, старий плащ замість розшитого камзола, полотняні штани й грубі черевики, зшиті, схоже, на все життя. Замість капелюха взяв плетену шапку. Коли я попросив виплатити мені різницю, він подивився на мене, як на божевільного. «Платити за ці поношені ганчірки? Ви, юначе, жартуєте?» Врешті-решт він таки кинув мені на долоню кілька шилінгів, аби тільки відчепився. Я вийшов на Корабельну набережну і роззирнувся.

Куди мені йти? Справді, у місті між мостами краще не показуватися. Випадкова зустріч у тісному провулку — і все, гаплик. Єдина можливість — Седермальм. Там серед натовпу я буду не такий самотній у своєму нещасті. Я перейшов Слюссен, пройшов повз чотири великі колеса водяного млина, які намагалися вгамувати швидкий потік, і почав підніматися на гору.

Всупереч моїм очікуванням, жебракам і бездомним у Седермальмі було ще важче, ніж у місті, бо більшість тутешнього населення була саме жебраками й бездомними. Шинкарі давно навчилися розпізнавати тих, хто без жодного шилінга заходить до закладу в надії перехопити якісь недоїдки або хоч подрімати кілька хвилин у теплі. Мене не впускали ні в один трактир, поки я не показував гаманця, де ще дзвеніло кілька монет. Люди шукали будь-який затишний куточок. Найчастіше це були сінники й комори, але господарі ночами здебільшого виставляли охоронців. Тому вечори й ночі я проводив бозна-де, в Данто чи й ще далі, у Вінтертуллені. Грошей, отриманих від купця, вистачало на черствий хліб — розмочував його у воді і їв. За воду з Орставікена ще грошей не

вимагали, тож я навіть мився і прав одяг, а на березі спорудив собі кубло між коренів верб, чиї гілки купалися у воді.

Прийшли по мене вночі, сестро, коли я вже спав. Мені снилася ти, твоє обличчя, але, коли я розплющив очі, побачив лиху посмішку. Важкий чобіт придавив моє плече до землі, я не міг навіть поворухнутися. З мене здерли шапку й піднесли до обличчя ліхтар, так близько, що я відчув жар. «Крістофер Блікс, звичайно. Канікули закінчилися». Я спробував вирватися, але де там... «Ніколи не чув про такого. Мене звати Давід Янссон. Я заблукав і думав дочекатися тут ранку».— «Он як... Давід Янссон? А як звуть твого батька?» — «Ян Давідссон, помічник ливарника в парафії Святої Гедвіги Елеонори. А мати — Ельза Фредеріка, уроджена Гудмундсдоттер». Я навмисно назвав найдальший квартал, сподіваючись, що вони полінуються перевіряти. Помилився. «Де їхній дім?» — «За пагорбом, поруч з млинами».— «Що ж, тобі пощастило дуже, бо ми проведемо тебе додому. Тут небезпечно ночами».

Дужі чоловіки підхопили мене попід руки й підняли. Тримали міцно, втекти годі було й думати. Їх було троє. Один — товстий дядько з ногами, як колоди,— ішов попереду, постійно спльовував тютюнову жуйку. Обличчя я не розгледів: було темно, а пика в нього була не те щоб і чиста. Двоє ішли позаду, їх я теж не бачив: коли пробував обернутися, отримував стусана. А якщо я об щось перечіпався, то мене щипали. Боляче! «Іди, щеня, бо можу і в'язи скрутити»,— просичав один мені у вухо. Запах з рота такий, що мене мало не знудило. Ми обійшли Фатбурен. Я поступово усвідомив усю безнадійність свого становища. Уяви, сестро, що вони зі мною зробили б, якби ми пройшли весь шлях до пагорба, і там усе з'ясувалося. Я в тих краях взагалі нікого не знаю. Я зупинився: «Стривайте. Я збрехав. Я той, кого ви шукаєте». Здоровань з ліхтарем повернувся. «Оце новина! Але ти не перший, смердюче. Ми вже не менше дюжини таких шмаркачів відловили. Отож — ходімо!» Він зробив якийсь знак рукою, і мене вдарили так, що

я впав і вдарився обличчям об камінь. Падаючи, я почув щось схоже на кінське іржання і помітив краєм ока закривавлену палицю. «Моя кров»,— подумав я і знепритомнів.

Прийшов до тями я від запаху нюхальної солі. З'ясувалося, що я сиджу на стільці. Голова нестерпно боліла. Кімната здалася мені надзвичайно великою. Величезний перський килим, гобелени на стінах. І при цьому жодного вікна. Мій стілець стояв посеред кімнати перед розкішним письмовим столом з різьбленими ніжками. Під стільцем постелено стару брудну ковдру. Я здригнувся. Чоловік, що сидів за столом, перехопив мій погляд і посміхнувся. «Помітили? Добре. Я ж не хочу, щоб ви забруднили мій турецький килим. Ви не перший, Крістофере Бліксе. Багато побувало тут таких... То кров, то ще щось. Ви так перелякалися, Бліксе, ніби до вас привид прийшов. Заспокойтеся. Ваша доля у ваших руках. Пам'ятайте про це, коли відповідатимете. Якщо вам не шкода себе, то пожалійте мій килим». Дуже дорогий одяг, коротка борода й таке ж коротке волосся, помітні залисини. Крижані блакитні очі. Років із сорок, але голос скрипучий, як у старого. «Мене звати Дюлітц. Ви знаєте, хто я?» Я похитав головою. Дюлітц встав, дотягнувся до краю столу, де стояв графин, схоже, що з водою, налив у склянку й надпив. «Ви марили, Бліксе. Багато чого я не зрозумів, але зрозумів, що ви не зі Стокгольма. Звідки ви родом?» «З Карлскруни». Він кивнув: «Ну, хоч щось у нас спільне є. І ви, і я далеко від рідного дому». Знову відпив води зі склянки. Я вмирав від спраги, але промовчав.

«На моїй батьківщині, у Польщі, я працював зі склом, Бліксе, — Дюлітц вимовляв моє ім'я так, ніби воно йому бридке. — Робив левів, драконів, королів, химер, танцюристів — розплавлене скло в моїх руках ставало витворами мистецтва. Приїхав сюди, коли росіяни захопили мою країну, і дізнався, що такі, як я, тут не потрібні. Я не мав права робити те, що дуже добре вмію. Так вирішив сам король. І знаєте чому? Правильно — на угоду місцевим. Хоча не розумію, як я міг завадити нездарам, які тільки й можуть, що різати криві шибки у вікна.

На щастя, я мав такі-сякі заощадження. І якось, коли я вкотре обмірковував, що ж робити далі, в мої двері постукали. Переді мною стояв молодий чоловік, чимось, до речі, схожий на вас. Я запросив його в дім, запропонував хліб і вино. "Мені потрібна позика",— сказав він. Я сторопів. "Певна річ, я маю якісь гроші, і міг би позичити, але чому ви звернулися саме до мене?" "Але ж ви єврей, чи не так?" Вашою кострубатою мовою, Бліксе, єврей — той, хто позичає гроші під відсоток. Лихвар. Той молодик навіть подумати не міг, що я жодного разу в житті нікому не позичав і ні в кого не просив. У вас тут думають, що коли я єврей, то кожен може прийти і взяти у мене в борг, не соромлячись і не вважаючи за потрібне подякувати. Ваші співвітчизники впевнені, що всі євреї однакові, що така природа єврейської натури». Під час розмови Дюлітц вийняв з футляру білу різьблену люльку, набив тютюном і підкурив від свічки. «Мій відвідувач був дуже рішучий, коли брав гроші, але від його рішучості й сліду не лишилося, коли прийшла пора повертати гроші. І тут я зрозумів, що знайшов нову професію».

По обличчю його промайнула тінь. Він узяв свічку і знову розкурив згаслу люльку. «Не подумайте, я не просто собі лихвар, Крістофере. Мене цікавить інший товар. Коли той чоловік не зміг віддати мені борг, я зрозумів ось що: тепер я його володар. Він зробить будь-що, аби тільки не потрапити до боргової в'язниці — надовго, може, назавжди. І тепер я торгую людськими життями».

Люлька знову погасла. Він кілька разів потягнув, намагаючись розкурити її, потім відклав убік і вийняв з шухляди шкіряну теку. Розгорнув її, один по одному розклав звідти папери на столі. При цьому не зводив з мене очей. «Упізнаєте ці папери, Бліксе?» Так, люба сестричко, я впізнав. Це були мої боргові розписки. «Я викупив ваші векселі, Бліксе. Усі до одного. Більше п'ятдесяти риксдалерів. І тепер я ваш володар, власник вашого тіла й вашої душі».

У мене перехопило подих, і кілька секунд я не міг вимовити ні слова. «І що ви збираєтеся зі мною робити?»,— запитав я. «А що ви можете? Що ви вмієте? — запитав він з удаваною

байдужістю.— Нашу першу розмову ми присвятимо саме цьому, бо я поки що не знаю, чи маєте ви якусь цінність».

Я розповів усе. Що мені ще залишалося робити? Розповів про роки в Карлскруні, про все, чого я навчився, що можу і чого хочу навчитися. Намагався розповідати якомога докладніше й сподівався, що моя розповідь його зацікавить, бо інакше... Я навіть не хотів думати, що буде. Дюлітц час від часу щось записував, вмочуючи біле перо в гарну срібну чорнильницю зі скляною вставкою. Мені здалося, що він записував не все, а тільки те, що здалося йому цікавим. «Це все? — запитав лихвар, коли я закінчив.— Слухайте уважно. Щовечора опівночі ви маєте стояти перед моїм будинком. І так щоночі, аж поки я вирішу, як вас використовувати». Я відчув неймовірне полегшення — мене таки випустять звідси! Хоч і тимчасово, і це не звільнення, але навіть дихати свіжим повітрям мені здавалося недосяжною річчю. Вийти звідси, відчути морський вітер, маленький промінчик надії... «Послухайте, Бліксе,— Дюлітц посміхнувся,— я знаю, що найперше спаде вам на думку — тікати. Але запевняю: я вас знайду, і тоді... Краще навіть не говорити про це, поки ви не забруднили підстилену ковдру. Раску! Будь ласка, покажіть панові Бліксу вихід».

Мене схопили за комір, підняли зі стільця, за що я, щиро кажучи, був вдячний, бо ноги мене не тримали, і потягли до дверей. Але навіть у такому стані я знайшов сили запитати: «А що сталося з моїм другом Рікардом Сільваном?» «Його ми знайшли значно раніше, Бліксе,— байдуже відповів Дюлітц.— Він, якщо можна так сказати, винуватець багатьох із тих плям, які ви могли бачити на ковдрі. Розмова була не дуже приємною. Зрештою я вирішив, що його борги значно перевищують його цінність. Я дав йому двадцять днів, щоб розплатитися, або передам справу до суду і його прикують до верстата на фабриці, де він працюватиме, доки не помре».

Просто попід сходами цієї страшної будівлі, у багні, куди полетіла й моя торба, я став навколішки, виблював і безсило впав...

7.

Соромно навіть згадувати той день, сестричко. Виблювавши душу, я підняв голову, витер губи й побачив, що будинок Дюлітца зовсім близько від Седермальмської площі. Значить, після того, як мене вдарили по голові, Дюлітцові бугаї не так і довго зі мною носилися.

Я не знав, що ж мені далі робити, куди себе діти, коли ця страшна ніч закінчиться і над Стокгольмом зійде сонце. Невідомо, яку долю для мене вибере той лихвар. Безцільно йшов вулицею Горнсгатан, аж поки вперся у пагорб Ансгарієбергет. Вулиця порожня, тільки коли-не-коли якийсь п'яниця чи повія пройде попід мурами, повертаючись зі своїх нічних походеньок. Далі вулиця огинає пагорб. Я постояв перед кручею, що піднімається над Скіннарвікеном, і подерся нагору, ніби намагаючись втекти якомога далі від людського житла. З верхівки пагорба поглядом охопив весь Стокгольм, що розкинувся піді мною. Усе видно, від Гельгеандсгольмена до Норрмальма, далі до моста на Кунгсгольм, а там — стіни Серафа... І таке почуття вини мене охопило!.. Я безсило опустився на землю і застиг, обхопивши руками коліна й опустивши голову.

Минулий тиждень був дуже теплий, а зараз, здається, спекотний вал спадав. З архіпелагу насувалися темні хмари. Удалині ледь чутним гуркотом озивався грім.

У моїй торбі досі лежало те, що я вкрав у Гагстрема. Вийняв свою злодійську здобич і підніс ближче до очей, щоб роздивитися у слабкому ранковому світлі, що ширилося зі сходу. То була скляна пляшечка. Всередині в якійсь рідині хвостом донизу плавала якась ящірка. Такі штуки були і в Гоффмана, майстер зберігав їх від гниття, опустивши в спирт. Зазвичай він не торкався своїх склянок і мені не дозволяв. Але

ця тепер була моя. Ящірка була не якась звичайна. Тіло товсте, чорне й слизьке, через розтулені щелепи визирає роздвоєний язик. На спині блідо-жовті плямки, що склалися у химерний візерунок. Якоїсь миті мені здалося, що рептилія люто й докірливо дивиться на мене через скло своїми круглими чорними очицями. «Ти невдаха, Крістофере Бліксе. Украв мене, а навіть не знаєш, що далі зі мною робити». Я здер віск, який тримав корок пляшки, розмотав смужку тканини й відкоркував посудину. Цей сморід я добре знав — спирт. Але до цього знайомого запаху додавався ще якийсь тонкий гостро-солодкавий аромат. Схопив пальцями слизьке створіння у пляшці. Дотик до гладенької мертвої шкіри викликав у мене нервові тремтіння. Кинув трупик ящірки з гори, підніс пляшечку до вуст і випив усе до дна.

Алкоголь швидко розтікся моїми судинами. Я багато пив, люба сестро, особливо в місяці, які провів у столиці. Але ніколи я ще не відчував того, що охопило мене на тій горі. Я ніби вперше розплющив очі й побачив новий, інший світ, прихований поза нашим. Сонце ще не зійшло, тож червоному світлу не було звідки взятися, але все навколо було червоне, місто плавало в морі крові, а ще більше її витікало з кожних дверей, кожного вікна й текло вулицями. Перед моїми очима вставали з могил мертві. Кожен шматочок землі тут хоч раз за всю історію став місцем убивства, смерті від чуми чи поховання загиблих на війні. Вони піднімали свої руки, виповзали з-під бруківки. Одні руки були білі й чисті, як кості, інші — гнилі й вимочені у воді, ніби в утоплеників. Руки хиталися в різні боки, мацали, шукали, намагалися схопити живих.

Тут мене застала негода. Важкі краплі дощу падали на Стокгольм, шуміли на його дахах, плюскотіли в затоках і стікали з пагорбів. Удари грому глушили всі звуки навколо. Численні блискавки розпорювали небо, схоже на великого синьо-чорного жука зі складеними крилами. Це чудовисько ходило між будинками на своїх ногах — крижано-синіх блискавках. Може, оглядало будинки, як і я в Карлскруні 1790

року ходив від дверей до дверей, затуливши обличчя хустинкою і шукаючи жертв невідомої смертельної хвороби. Я йшов за запахом смерті до безживних кімнат, де покійники чекали у своїх ліжках, а сотні щурів, які вже відвикли боятися людей, нападали на кожного, хто насмілювався забрати їхню здобич.

Перед моїми очима мигтіли страшні картинки: вагітні жінки кричать біля могил і народжують крихітні трупики, що з материнського лона випадають просто в могилу, пуповина тягне за собою і матір, і їх одразу й закопують... З палаців на Корабельній набережній і численних маєтків висипають святково вбрані аристократи з гострими зубами, ловлять жебраків, безпритульних дітей, повій, слуг і служниць, регочучи, роздирають їх на шматки, жеруть і впиваються кров'ю, аж поки черева їхні не лускають, як перезрілі чиряки.

Це не вранішнє сонце червонило стокгольмські дахи, а пекельне полум'я.

Я бачив Емануеля Гоффмана — він вийшов з вогню з діркою, яку російське ядро прорвало в його тулубі, за ним тяглися нутроці, голова висіла на зламаній шиї. Сліпими очима він роззирався навсібіч. «Де мої щипці, Крістофере? Де пилка? А йди-но сюди, зараз ти в мене одержиш! Кашлятимеш у мене кров'ю! Щоб ніколи не забув!»

Я прокинувся з диким болем у голові. Під дощем мене трусило, мов від лихоманки. А розбудив мене мій власний голос. Я лежав незрозуміло де в брудному ярку й без кінця повторював твоє ім'я.

8.

Коли я прийшов до Дюлітцового будинку втретє, мене впустили всередину. Попередні ночі двері прочинялися, визирало якесь обличчя, мені махали головою, двері зачинялися, а я йшов шукати собі прихисток на ніч. Наслідки випитого з професорової пляшечки відчувалися ще досі. Очевидно, ящірка випустила в рідину якісь сильні речовини, що впливали на мої відчуття. Коли я підводив погляд до зоряного неба, зразу все переверталось, і я дивився ніби не вгору, а вниз, у якесь провалля, де зірки танцювали химерний танець, від якого мене нудило.

Під час третього мого візиту на Чепмансгатан сталося те, чого я боявся. Двері відчинилися, громило в коридорі відійшов убік і махнув, щоб я зайшов. Невдовзі я знову був у тій самій кімнаті без вікон, де попереднього разу прийшов до тямі. Те, що тепер не було стільця й простеленої ковдри, не дуже мене заспокоїло. Дюлітц сидів за столом, ніби з часу нашої останньої зустрічі й не підводився, тільки глянув на мене, коли я зайшов. На його обличчі заграли тіні, і на мить мені здалося, що з-під його губ визирають довгі ікла, на лобі пробиваються ріжки, а на пальцях ростуть пазурі. Я навіть протер очі, щоб відігнати це видіння. «Юний Бліксе. Вас дехто чекає». «Що зі мною буде?»,— з тремтінням у голосі спитав я, чуючи, як моє серце гупає барабаном.

Дюлітц байдуже глянув на мене. «Вас продано, Бліксе. Усі ваші борги, як і ваше життя, переходять у власність покупця». — «Хто ж їх купив? Чого хоче від мене?» — «Хіба пекар питає, що покупці робитимуть з його хлібом? Чи м'ясник питає, що зроблять з його сосисками? Хтось з'їсть. Усе врешті-решт виконає своє призначення. Покупець може робити зі своїм придбанням, що йому заманеться. Так і з вами, Бліксе,—

Дюлітц заховав свій журнал.— Це наша остання зустріч. Не можу сказати, що дуже з цього засмучений, після ночівлі під парканами ваша присутність тут — серйозне випробування і для очей, і для носа. Ні ви, ні я не знаємо, що приготувала вам доля, але прошу вас про послугу: зробіть так, щоб я вас більше ніколи не бачив, навіть якщо колись будете вільні».

Сходами спустився якийсь пан. Я не знаю, чи це професорова ящїрка досї зі мною жартувала, але в мене все волосся стало дибки, навіть раніше, ніж я його побачив. Як тобі його описати? Він і не низький, і не високий, не старий і не молодий. Одяг, який він носив, колись точно був гарний і дорогий, але видно було, що власник про нього не дбає. Манжети на плащі потерті, нитки висоталися. На колись розкішному жилеті бракує кількох гудзиків. Перуки немає, рідке волосся спадає нерівними пасмами. Він ще навіть нічого не зробив, нічого, що могло б налякати чи насторожити, але викликав у мене такий страх, якого я не міг пояснити.

Щось із ним було не так, я це відчував усім своїм єством. Він здавався абсолютно порожнім, ніби його тут і не було, ніби це взагалі було якесь мертво тїло, що з лише йому відомих причин вирішило не погоджуватися зі своєю мертвістю. Якесь моторошне створіння, що вдяглося людиною, але так і не змогло оволодіти тонкощами людської поведінки. Ніякого виразу на обличчі, немовби м'язи, що мають рухати кутики губ і піднімати брови, обрізали, і всі частини обличчя так і застигли непорушні.

Дюлітц привітав його кивком голови й вказав на мене. Чоловік повернувся до мене, але складалося враження, що мене не бачив. Дивився так, наче на моєму місці просто анічогісінько немає, і він вивчає кімнату або пляму на стїні позад мене. Коли заговорив — навіть голос його нічого не додавав до його портрету, не розкривав ніяких його відчуттів чи сподівань. Єдиною особливістю його мови було те, що він трохи затинався, мовби деякі звуки не хотїли сходити з його вуст, чїплялися всередині за все, за що могли, і змушували його зупинятися і підбирати якесь інше слово. «Тут уся сума в

державних облігаціях, можете одержати за них риксдалери в банку чи деінде»,— чоловік простягнув Дюлітцу конверт. Лихвар зламав печатку й перевірів. Очевидно, вміст конверта його задовольнив, бо Дюлітц кивнув і віддав покупцеві пакунок, у якому лежали всі мої векселі. Чоловік поклав його в кишеню плаща, без жодного слова повернувся до виходу й показав мені, щоб я ішов поперед нього. Я зняв шапку й став перед ним: «Мене звати Юган Крістофер Блікс...»

Мій новий господар повернувся і вперше глянув мені у вічі. Цього було достатньо, щоб я замовк. У його блідих очах, що здавалися мені занадто великими для такого обличчя, не було ні милосердя, ні співчуття, лише стримана ненависть, якої я ще ніколи не зустрічав. Ненависть, яку могла б відчувати безкрая пустеля до подорожніх, що посміли вторгнутись у її дюни, ненависть терпляча, як вічність, і впевнена у своїй перемозі. Я потупився, але відчував, що він і далі роздивляється мене. Ступив крок до мене — підійшов так близько, що я відчув його подих на своєму чолі, і хоч як я хотів відійти, не зміг навіть поворухнутися. Минуло чимало часу, перш ніж він знову заговорив. «Хтось випорожнив свій нічний горщик на вулиці, тут недалеко. Ліхтарі дуже погано освітлюють тротуар, і дорогою сюди я вступив просто в ту купку. Щойно. Я і не помітив, що сталося. А тут почув сморід. Ти не був би такий люб'язний очистити мій черевик?» Знову запала тиша, поки я думав, що робити. Зовсім поряд Дюлітц і його помічник спостерігали за цим дійством, але мій господар не звертав на них ніякої уваги. Я знову глянув на нього, зустрівся з його поглядом — і знову не побачив нічого, крім тих неживих очей. Він стояв і чекав. Я опустився на коліна, натягнув рукав сорочки на долоню, збираючись витерти ним черевик. Чоловік махнув головою: «Ні, не так». Спершу я навіть не зрозумів, чого він хоче. Хоч як я тягнувся до черевика, щоб витерти лайно, він тим самим байдужим голосом зупиняв мене: «Не так». Я перепробував усе, що міг придумати. Після всього я опустив голову до черевика, висолопив язика й почав злизувати — і цього разу він нічого не сказав. Він не рухався з місця, не

підняв ноги, щоб мені було зручніше, а я повзав навколо нього, ледь стримуючи блювотні позиви й вилизуючи смердючий бруд. Я плакав і ковтав сльози, а він при цьому не показував ні задоволення моїм приниженням, ні роздратування через мої стогони й сльози. Наче мене й не існувало. Коли ж я закінчив і спробував звестися — зупинив мене: «Це не той черевик, який я мав на увазі». Я скорився і вичистив другий черевик. Без жодного слова чоловік знову показав рукою на вихід. Я підвівся і неслухняними ногами пішов по сходах.

На вулиці чекав екіпаж, запряжений четвіркою коней. Шкіряні фіранки закривали вікна. Візник зліз зі свого місця задати коням корму. Господар моїх боргів і мого життя показав, щоб я зайшов у екіпаж. Небагатослівний він був і з кучером. «Повертаємося». — «Тобто взагалі повертаємося? Пане, далеко ж. Невже ви не хочете десь зупинитися і перепочити?» — «Ні. Повертаємося, і ніде не зупинятися, ні в заїздах, ні в готелях». Візник щось пробурчав — я не розчув, що саме. Дзенькнули кілька разів монети, переходячи з рук у руки, мій власник сів навпроти мене, кучер клацнув язиком, змахнув батоном, і екіпаж рушив. Спустилися з пагорба до води, переїхали мостом через канал, далі Корабельною набережною.

Картинки міста змінювалися, я впізнавав у них місця, які бачив у своєму маячному сні на пагорбі, коли кров текла вулицями, а місто перетворилося на мисливські угіддя, де сильні й багаті пожирали всякого, хто ставав їм на дорозі. У світлі вуличних ліхтарів побачив Рікарда Сільвана — стояв біля стіни на вулиці, де продавали себе хлопчики й чоловіки. Мене він не помітив. У його очах більше не було нічого з того, що сяяло там раніше: ні веселого блиску, ні радості, ні захопленого ентузіазму чи хоч якоїсь вигадки. Усе це згасло, і залишилися тільки дві темні криниці відчаю. Погляд людини, чие життя вже закінчилося, от тільки тіло ще ходить і легені дихають. Серце моє мало не розірвалося.

Через майже годину їзди ми дісталися північної застави і візник зупинився перед воротами з аркою, достатньо високою, що навіть такий великий екіпаж, як наш, міг проїхати. Митник,

який щойно прокинувся, освітив карету ліхтарем і постукав у двері з правого боку. «Добрий вечір,— мовив хрипким голосом і позіхнув.— Пізнуvато подорожуєте. Можна побачити ваші документи?» Чоловік навпроти мене вийняв з кишені папір. Я, звичайно, не мав ніяких документів, люба сестро, від самого прибуття до Стокгольма — тоді я щось збрехав, аби тільки пропустили, а більше до митниці намагався і близько не підходити. Оскільки я сидів мовчки й не показував документи, митник вирішив, що чоловік у кареті — мій опікун, тому знову звернувся до нього: «А що в панича з документами?» Мертві очі мого нового господаря вперше глянули просто на митника, а потім так само неживий голос — ніби щось намагалось імітувати людину — запитав: «Як вас звати і хто ваш начальник?» — «Мене звати Юган Улоф Карлсон, а мого начальника — Андерс Фріс».— «Як Юган Улоф бачить, я в кареті сам-один».

Митник витримав його погляд кілька секунд, але все одно здався. Він зблід і був такий наляканий, що обличчя його вкрилося червоними плямами. Кинув погляд на те місце, де я сидів, і від цього погляду в мене кров похолола. Митник повернув папір моєму господареві, розвернувся і ляснув долонею по кареті, мовляв, їдьте, все гаразд. Мені знадобилася всього мить, щоб зрозуміти: володар мого життя не збрехав митнику. До мене дійшло: він відповів чистісіньку правду. Свою правду. Я для нього — не просто ніхто, а ніщо. Але що ж він зі мною зробить? Цього я ніяк не міг знати. Мене охопили недобрі передчуття і страх, якого я раніше ніколи не знав. Навіть під час війни у Карлскруні смерть і всі інші жахіття принаймні були зрозумілі, я їх упізнавав.

Рипіння коліс у тиші літньої ночі мене заколисувало, і хоч я щосили намагався не заснути, все-таки задрімав, не знаю, чи надовго. Прокинувся я від того, що екіпаж сильно струснуло. Ти, люба сестро, ніколи не покидала міста, тебе не заносило в глуху ніч так далеко від ліхтарів і камінів. Мене заносило. Там, за містом, морок з'їдає все перед собою і ти вже не можеш знати, що тебе чекає за крок попереду. Зникає все, ти сліпнеш.

Навіть коли зорі освітлюють місцевість — її не розпізнаєш. Я зумів тільки розгледіти, що обабіч дороги безкраїми рядами височіли ялини й сосни, зливаючись у суцільний непролазний ліс.

Чоловік навпроти мене не ворушився, але й не спав. Дивився у вікно своїми неживими очима і, здавалося, нічого там не бачив.

9.

Мабуть, ми цілу ніч їхали тією ж дорогою. Було вже світло, коли карета різко зупинилася, я мало не впав з лавки й прокинувся. День заповідався сірий. Літньої спеки й сліду не лишилося. Господар і далі сидів навпроти мене, і, здавалося, втоми він не відчував. Без жодного слова розчинив двері карети й вийшов. Я пішов за ним. «Маєте конюшню, щоб я напоїв коней? І непогано було б на сіннику десь подрімати»,— поцікавився виснажений візник. «Тут немає нічого ні для тебе, ні для твоїх коней»,— відповів пан, вийняв гаманець і кинув на сидіння кучера. Це миттю вгамувало візника, він розвернув екіпаж і поїхав тією ж дорогою, якою привіз нас сюди.

Ми стояли на подвір'ї з кам'яними будівлями. Посередині фонтан — скульптура жінки, яка сидить, оточена німфами й дельфінами. Вода вже не біла струменями, а помалу стікала з отворів, підживлюючи бурий мох, ніби саме каміння плакало. Вода в басейні була така брудна, що дна не видно. На іншому краю брукованого подвір'я височів будинок з двома крилами. Оточував це все ліс з трухлявих ялин і незасіяне поле. Маєток, колись багатий і розкішний, зараз занепадав. На бруківці валялися шматки штукатурки з фасаду, з-під фундаменту й скрізь по двору вибивалися високі бур'яни. У жодній коморі, у жодному хліву чи сіннику не було ніяких ознак життя. Тільки собака десь загавкав. Мене охопили страх і туга. Цей маєток уразила якась катастрофа і, мов гангрена, поширилася навіть за його межі. Колись було красиве місце, але не зараз. Язик мій — ворог мій, бовкнув раніше, ніж я встиг подумати: «Де це ми? Що тут сталося?» Спитав і перелякано затулився торбою, зрозумівши, що розтулив рота без дозволу. Але, на моє здивування, господар відповів. Стоячи посеред цього порожнього двору, з якимось навіть сумом в очах він

повернувся до мене — може, щоб бачити мою реакцію: «Це маєток мого батька. Птахи тут більше не співають». Я не зрозумів, що це означає, але не мав ніякого бажання запитувати.

Господар показав мені, щоб я ішов за ним, але попрямував не у великий будинок, а до низької споруди з лівого боку, за якою вже починалися поля. Відчинив двері й показав, щоб я заходив перший. Я майже нічого не бачив у темряві, але мене охопило якесь тривожне почуття, немовби всередині хтось був, а його присутність не віщувала мені нічого хорошого. Повітря в кімнаті затхле, стоїть сморід. Почувши приглушене гарчання поперед себе, я злякано завмер. Нарешті очі звикли до темноти, і я побачив велетенську істоту, що нетерпляче ходила туди-сюди. То був монструозний пес, найбільший з усіх, що я коли-небудь бачив. Зростом він був мені по груди, а важив точно більше за мене. Під шкірою перекочувалися могутні м'язи, з пащі текла слина, а в очах палало люте полум'я. Пес кинувся на мене, і за мить до того, як його щелепи мали схопити мене, стукнуло дерево, почувся металевий дзенькіт і пес зупинився. Я зрозумів, що він прив'язаний ланцюгом. Я впав на коліна й відповз від чудовиська. Очі сльозилися від його подиху, а все обличчя стало мокре від його бридкої слини, що вилітала з пащеки з кожним новим видихом. «Це Магнус»,— мовив голос за моєю спиною. Чоловік зняв з мене шапку, кинув у морок, і тварюка кинулася на неї. «З часом тобі може набриднути моя гостинність,— вів далі мій господар,— але якщо ти раптом вирішиш покинути цей маєток, знай, що я відв'яжу Магнуса. Він ніколи не забуде твого запаху. Він відчуває сморід твого страху й сечі, яка стікає в тебе по ногах. Знайде тебе, хоч де ти спробуєш сховатися, роздере на шмаття і крукам залишить лише клапті». З цими словами господар пішов надвір. Я посунув за ним.

Як я і припускав, побачивши дім знадвору, розпадався він і всередині. Багато розбитих вікон, штукатурка пообсипалася. Скрізь сильний запах вільгості й плісняви. Напевно, в дощ вода

й стінами тече... Шпалери повідклеювалися, візерунки від вологи знебарвилися і майже зникли. Дошки на дерев'яній підлозі покрутило від води, під нашими ногами вони страшенно рипіли, зали всі порожні й неосвітлені, тканина на кріслах і диванах подерта й назовні стирчать пружини. У великій залі господар через плече кинув мені кілька слів, перш ніж розвернутися і піти у свої покої: «Завтра почнемо роботу». Почувши його кроки в коридорах, я зрозумів, що він залишив мене самого.

Оскільки він не показав, де мені спати, я вирішив знайти собі місце сам. Багато дверей не відчинялися. Нижній поверх призначався для прийому гостей. Велика зала для танців — порожня і занедбана, стільці складені стосами один на один. За довгим столом у їдальні могло сісти з двадцятіро людей, але стільниця тріснула посередині й широка тріщина пролягла від одного краю до другого. Над каміном висів портрет, писаний олійними фарбами. Судячи з одягу, на картині був зображений чоловік. Він стояв перед засіяним полем, на руках персні, на шії ланцюг з медальйоном. А обличчя не було, люба сестро. Хтось вирізав його з полотна. Над плечима фігури — дірка з покошланими краями. Аж згодом я знайшов цю вирізану частину портрета в попелі в каміні.

На другому поверсі рядком розташувалися спальні, усі як одна порожні. Одну з них я вибрав для себе. Матрац на ліжку вологий, рама трухлява, тож я вирішив спати на підлозі, підклавши замість подушки свою торбу. Ляжу якомога далі від дверей, спиною до кутка.

У протилежному крилі будинку спальні більші — мабуть, колись у них жили господарі. В одній з них був ще портрет, цього разу жінки. У старовинній сукні, руки простягнуті до глядача, мовби кличуть його зайти до неї, у картину. Її обличчя теж вирізали, але значно обережнішими рухами, не так оскаженіло, як з портрета чоловіка у великій залі. Ту частину я знайшов досить швидко. На широкому ліжку під стіною з простирадла й ковдри викладено контури жіночого тіла, що

лежить на спині, вкрите покривалом, а на місці голови лежала вирізана з картини частина. Обличчя цієї своєрідної ляльки тепло всміхалося, але мені здалося, що очі й обличчя відкривають зовсім інші, не радісні й добрі відчуття. Чи справді жінка щось таке відчувала, чи художник не впорався зі своїм завданням — цього я не міг знати.

На матраці біля цієї незвичайної ляльки виднілася вм'ятина, і я зрозумів, що мій господар частенько проводить ночі тут, лежачи на боку й поклавши руку на стан уявної жінки. Моя підозра підтвердилася у наступні ночі — я чув через зачинені двері кімнати, як він говорить з лялькою, але завжди тихо, нічого до пуття розібрати я так і не зміг. Іноді чулися й інші звуки — не можу сказати напевно, сміх чи плач.

Я повернувся у свою кімнату в пригніченому настрої від усього побаченого. Поставив стілець під дверима, усівся у свій куток, підтягнув коліна до підборіддя, і так і трусився від холоду й тяжких відчуттів, що не відпускали мене, аж поки я заснув. У темряві будинок був сповнений різних звуків, сестричко, ніби ті, що колись тут жили, хотіли до підмурку розвалити його. Спав я якимись уривками. Сон переривався, потім я знову провалювався в небуття, а на межі між сном і явою мені здавалося, що я чую кроки в порожніх коридорах, крики задоволення і болю, благання про допомогу, сміх, зойки й музику якогось давно забутого свята... Мені ввижались чоловіки й жінки з незвичайними масками, вони бігали залами й кімнатами, граючи в хованки...

Уночі здійнявся вітер і пішов дощ, повітря в кімнаті стало ще вологіше й холодніше, а краплі дощу гучно стукали в бляшаний барабан даху.

10.

Розбудила мене та важкість, що буває, коли на тебе хтось дивиться. Я розплющив очі. Мій господар сидів на ліжку, на якому я так не хотів спати, що вибрав лягти на підлозі. «Пора», — коротко сказав він. Я протер очі й підвівся. Пішов слідом за ним з кімнати вниз сходами, далі через подвір'я до будівлі, звідки Магнус вже бажав нам доброго ранку скаженим гавкотом. Я дуже боявся нової зустрічі з лютою звірюгою, але ми проминули його апартаменти й пішли далі до меншої кам'яної хатинки. Господар відімкнув двері великим залізним ключем і показав мені, щоб я зайшов.

За сіньми у просторій кімнаті зі згаслим закіптюженим каміном стояв стіл, а на ньому на весь зріст лежав юнак, навряд чи старший за мене. Руки й ноги його зв'язані стягнутими під столом ремнями, тому він не міг навіть поворухнутися. З рота стирчала ганчірка, яку притримувала дерев'яна палиця, мотузкою прив'язана до голови,— щоб не кричав. На очах пов'язка. Він був не при тямі. Біля стола стояли пляшки від вина, валялася лійка, у повітрі витав кислий запах винного перегару. Схоже, його заливали вином, аж поки він знепритомнів. Чисті гарні риси обличчя, довге, до плечей, золотаве волосся — зовсім як моє. Я ще не встиг до кінця збагнути, що ж побачив, а з-за спини вже пролунав той самий байдужий голос: «Мені сказали, що ти був учнем фельдшера. Скільки кінцівок ти відрізав, щоб урятувати життя пораненого?» «Самостійно пилкою і ножом я не працював, але допомагав майстрові в роботі дуже багато»,— відповів я, відчуваючи грудку в горлі. Господар кивнув. «Тепер це твій пацієнт, Крістофере Бліксе. Я хочу, щоб ти відрізав йому руки й ноги, ніби він дістав поранення багнетом чи картечю. Обидві ноги, обидві руки. Також я хочу, щоб ти його осліпив. І відрізав

йому язика. І щоб він оглух. Це завдання, яке ти маєш виконати, щоб виплатити свої борги. Його життя — у твоїх руках. Якщо даси йому померти через співчуття чи якусь помилку — його доля здасться тобі казкою порівняно з тим, що чекатиме тебе. Усі інструменти й приладдя, які треба, я тобі надам. Ти все зрозумів з того, що я сказав?»

Приміщення закрутилося в мене перед очима. Я не вірив своїм вухам. Мені здалося, що той нічний кошмар, який я пережив на пагорбі, повернувся, щоб знову мене мучити. Від потрясіння я навіть забув про своє становище й втратив обережність: «Ні! Я цього не робитиму нізащо, навіть за свою волю! Відішліть мене назад у Стокгольм, посадіть у боргову в'язницю, краще я двадцять років працюватиму, прикований до столу, ніж зроблю таке! Благаю, відішліть мене назад!» Чоловік махнув головою: «Це вже неможливо. Іще раз скажеш щось поперек мого слова — зразу кину до псюри. Почне з ніг і з'їсть тебе всього». «А що він хоч зробив, чим заслужив такої страшної долі?» Господар мовчки подивився на мене й сказав одне слово: «Зважуйся».

Він був незворушний, спокійно дихав, а я плакав і втирався рукавом. Йому не треба було чекати на мою відповідь, бо ми обоє знали, що я скажу. Він знову заговорив: «Пацієнт від вина проспить до вечора. Увечері я хочу бачити відрізаний язик. Далі можеш діяти в тій послідовності, у якій забажаєш. Зробити все треба якнайшвидше, але без небезпеки для життя. Під столом стоїть дерев'яний ящик, які мають фельдшери на флоті. Інструменти всі нагострені. Якщо треба ще щось — кажи зразу, тільки-но про це подумаєш». Я не міг зупинити плачу, але навіть за слізьми й шмарклями негайно згадав настанови покійного Емануеля Гоффмана. Старий майстер наказував назавжди запам'ятати, чим можна запобігти зараженню ран. «Потрібні ялівцеві гілки — обкурити кімнату, і соснова глиця, щоб підлогу посипати,— повідомив я.— І винний оцет».

11.

Господар залишив мене самого в кімнаті зі зв'язаним хлопцем. Моє обличчя палало, я ніяк не міг схопити хоч ковток повітря, а коли нарешті трохи заспокоївся, почув дихання цього бідолахи. Від думки про лиходійство, яке я маю вчинити з ним, на мене напала паніка і я вискочив надвір. Він міг би бути моїм братом!

Господаря ніде не було видно. Я сказав правду: багато разів бачив, як Емануель Гоффман натренованим рухом розтинає шкіру, м'язи, оголює кістки, кліщами перекушує жили, впирається коліном у плече пораненого і за кілька рухів пилки рука падає на долівку. Потім рану перев'язували. Звичайно, не всі виживали після ампутації, а дехто помирав уже під час одужання. Там, де голкою зашивали шкіру, починалося гниття, кукса червоніла, потім чорніла, а потім пацієнт помирав від лихоманки. Але Гоффман ні разу не давав мені самому відтяти руку чи ногу. І мені, і йому було краще, щоб я просто подавав інструменти, яких він не міг дістати рукою. Як я взагалі зможу це зробити?

Я дійшов до будівлі, де скаженів потвора Магнус. У напівзруйнованих стінах зяяли широченні тріщини. Я прикрив очі з боків долонями й зазирнув крізь щілину в морок. Побачив його зразу. Пес повільно підвівся — щось дике всередині нього підказало: на тебе дивляться. Мені здалося, що він дивиться просто на мене, своїми голодними очима він зустрівся з моїм поглядом. Гучно хекав з роззявленим ротом, слина стікала з нижньої губи між жовтими іклами. Я уявив, як падаю на землю під цим чудовиськом. Уявив свої ноги в його щелепах, як він розгризає аж до кістки, жує, як горіховою шкаралущею тріскаються мої колінні чашечки. Люба сестро, з моїх очей знову потекли сльози — я зрозумів, що ніякої хоробрості мені

не треба, і я запросто скалічу іншу людину, аби тільки врятуватися самому. Дуже легко я здався.

Біля фонтану згадав про зошит, який дав мені Гагстрем. Побіг у свою кімнату і якомога швидше заходився читати. Тут я знайшов допомогу — описи й малюнки різних операцій, ампутацій та інструментів, потрібних для цього. Можливо, професор своєю книжкою врятував мене... А що з язиком? Ніде нічого про язик я не знайшов. Тут я був залишений напризволяще. Мені здавалося, що найбільша проблема — зупинити кров. Коли хтось захворів, кровопускання часом може допомогти, але треба знати міру.

Я вирішив зробити так, як робив Гоффман, бо нічого схожого на моє завдання у записнику професора Гагстрема не знайшов. Гоффман вважав, що невидимі випари з нечистих місць всередині землі — міазми, як він казав — через легені потрапляють у рани пацієнта й викликають гангрену. Майстер постійно посилав мене принести необхідні для запобігання цьому засоби. Тож і я зараз пішов на пошуки. Нічого схожого на винний оцет я не знайшов, але за порожніми полицями побачив ще одні двері — у підвал. Підпаливши смолоскип, я спустився сходами й побачив довгі ряди запорошених пляшок. Це був винний підвал. Я шукав винний оцет. Для Гоффмана я не раз робив оцет, залишаючи вино без корка закиснути. Узав кілька пляшок і пішов нагору.

Ялівець і сосну знайшов у лісі, далеко йти не довелося. Сосною глицею посипав підлогу навколо стола, ялівцеві гілочки змотав у жмут і підпалив, а коли добре розгорілося — загасив. Кімната наповнилася густим білим димом.

У ящику під столом знайшов я все, що бачив у Гоффмана, тільки значно чистіше — схоже, ніхто цими інструментами не користувався. Тут були щипці, пилка, ножі. Попробував леза пальцями — усе нагостре.

Тепер я мусив відрізати йому язика, любя сестро. Розв'язавши мотузку, яка тримала дерев'яну палицю між його зубами, вийняв з рота мокрий кляп і розв'язав пов'язку на очах. Розпалив вогонь у каміні й поклав у жар кочергу. Температура

зростала, залізо помалу розпікалося до червоного. З поліна вирізав клин і вставив між зубами, щоб він не міг стулити рота. Голову хлопця повернув так, щоб він не захлинувся кров'ю. Узяв ножа, але руки так тремтіли, що на певний час мене охопив відчай.

Потім пальцями розсунув його теплі вологі губи, але ніяк не міг витягти язика — вологий кінчик раз за разом вислизав з пальців. Згадав, як намагався зловити ящірку в скляній пляшечці на пагорбі Скіннарвіксбергет. Поклав ножа й вийшов з кімнати. Узяв пляшку вина — угорське токайське, відбив шийку, бо не мав іншої можливості відкоркувати, і пив, пив, пив, аж поки моя і так не дуже біла сорочка геть змокла від вина, а в горлі запекло.

Сонце схилилося до обрію. Ще не вечір, але вже близько. Я обхопив руками коліна й хитався вперед-назад. Тоді я вперше почув його голос за спиною — крізь страшний алкогольний чад пробурмотів усього два слова: «Де щебетун?»

Те, що я мав зробити, можливо лише з непритомним пацієнтом. Якщо він прийде до тями, я не матиму жодних шансів. Збадьорений вином, я кинувся до стола. Розпечене залізо своїм запахом заглушило навіть аромат глици й ялівцевий дим. Без особливої надії почав я порпатися в інструментах з ящика. І хоч який я був некмітливий, а таки добрав, що мені могло б допомогти — щипці й ножиці. Узяв інструменти, схопив язика щипцями, потягнув — і знову невдача: побачив, що навіть так корінь язика недосяжний для ножиців.

Знову побіг до ящика з інструментами, цього разу взяв молоток і якесь долото з тупим кінцем. Колись я бачив, як Гоффман робив з одним пацієнтом те, що я зараз мусив зробити зі своїм, правда, в меншому обсязі. Тоді мене мало не вивернуло.

Я повернув голову юнака так, щоб його щелепа вперлася у стіл, приставив кінець долота до зуба й став стукати молотком. Почув, як тріснув корінь зуба. Переставив долото і знову стукав, і далі, і далі. Зрештою на місці, де нещодавно були зуби,

залишилися тільки розбиті ясна й уламки. Тепер я міг дотягтися ножицями і відтяв язика так близько до кореня, як тільки зміг. Потягнувся до кочерги, забувши, що вона гаряча, і схопив голою рукою. Уперше від часів життя в Карлскруні відчув сморід смаленого м'яса. Люто вилаявся, обмотав руків'я ганчіркою і встромив розпечене залізо в потік крові, що лилася з рота.

Тільки після цього він закричав. От тільки... Люба сестро, не це було найгірше. Найгірше було те, що він розплющив очі й подивився просто на мене.

Цей погляд переслідуватиме мене до самої смерті.

12.

Зараз я маю вдосталь часу, щоб писати тобі, люба сестро. Середина літа минула, почався «собачий місяць». Робота, яку я маю виконувати, залишає мені багато вільного часу. Ранам потрібен час на загоєння, а я маю пильно стежити, щоб пацієнт мав достатньо сил. Часто мої обов'язки обмежуються тим, щоб погодувати кашею і обмити сердегу. Коли надто бушує чи намагається кричати, даю йому вина, щоправда, доводиться заливати його до рота через лійку. Не можу я його слухати... Але сп'яніння його заспокоює.

Те саме можна сказати й про мене. Я постійно спускаюся до винного підвалу по нові пляшки, п'ю так багато й так часто, як тільки можу. Здається, мого господаря не дуже переймає, що я роблю, коли маю вільний час. Він навіть бачив, як я виходжу з підвалу і, хитаючись, піднімаюся сходами до своєї кімнати, але не сказав ні слова. Сп'яніння не приносить ні полегшення, ні радості, але все одно краще, ніж залишатися тверезим. Принаймні сцени, які постають у мене перед очима, хоч трохи розпливаються. Можеш уявити, що я відчував, приставляючи ножа до його ока й тиснучи доти, доки світло для нього остаточно згасне?..

І кожного дня усі ці страшні картини знову й знову крутяться в моїй голові. Усі ампутовані частини тіла відношу Магнусу. Щоразу бачу, як пальці рук і ніг зникають у його червоній пащі, як трощить кості до самого кісткового мозку, і чудовисько дивиться на мене зі свого кутка, ніби каже: «Ти наступний».

Від постійного пияцтва я часом не можу відрізнити, де сон, а де ява. Візерунки на шпалерах починають ворушитися, коли я проходжу повз, перетворюються на щупальці, тільки й чекають, щоб схопити мене, коли я підійду достатньо близько.

Якось я пізнього вечора пішов до підвалу по чергову пляшку вина, і там у світлі сірника побачив щурячого короля і цілу зграю зв'язаних хвостами докупи пацюків. Вони верещали й бігали підвалом... Чи це мені привиділося? Це може бути якесь попередження. Здебільшого я п'ю, аж доки падаю і засинаю. Так краще: легше засинаю, а прокидаюся ще п'яний, що теж добре.

Однієї ночі мене розбудили якісь звуки. З'ясувалося, що то мій господар зайшов до кімнати, порпався в моїх речах, потім сів на ліжку, читав мої листи до тебе, сестричко, призначені лише для тебе. Не знаю, сон то був чи ні... Здається, я чув його сміх.

Записник професора Гагстрема дуже мені допоміг. Там є навіть картинки, де показано, як найкраще відділяти кінцівку від тіла, де треба різати і як важливо зберегти шматок шкіри, щоб закрити рану на куксі. Щоб зупинити кров, я перетягував кінцівку шкіряними віжками, які знайшов у стайні — відрізав шматок потрібної довжини, добре змастив смальцем, щоб шкіра стала м'якша, еластичніша і не порвалася, коли я затягуватиму.

Апетиту я майже не маю, люба сестро, але це й на краще, бо шукати собі їжу мушу на покинутих грядках і в полі. Не знаю, з чого тут живе мій господар, може, десь у нього приховані запаси їжі, про які тільки він знає. Зараз сорочка на мені теліпається, штани сповзають — доводиться підперезуватися паском, щоб не загубити. Портрет із зали став з'являтися мені уві сні. Господар сказав, що то його батько. Що ненавидить його. У снах я бачу чоловіка в гарному одязі, що навпомацки ходить кімнатами й залами будинку, а на місці голови в нього дірка. Шукає свого сина, тільки не знаю, задушити він його хоче чи обняти.

Учора готувався відрізати хлопцеві ліву руку. Залишилася вона і ще права нога. Після цього треба знайти новий спосіб прив'язувати пацієнта до столу, бо вже не матиме кінцівок. Нагострив ніж, перевірів кожен зуб пилки для кісток — чи ж

гострі? Обприскав винним оцтом підлогу й стіни, замінив стару глицю на підлозі, обкурих ялівцевим димом кімнату. Шкіряні віжки зв'язав найміцнішим вузлом, який знаю, протягнув крізь нього шматок дубової гілки — так зручніше перетягувати руку. Я вже збирався братися до справи, аж тут сонце кинуло промінь у кімнату й освітило його руку. На мізинці лівої руки блиснув перстень. Звичайно, я бачив його і раніше, але чомусь не звертав уваги. Нагнувся, щоб краще роздивитися, — золотий перстень, овальний щиток з каменем і якимось зображенням. Я плюнув на його палець і зняв перстень — він спробував подряпати мене брудними нігтями, але я виявився спритніший і нічого в нього не вийшло. На темному камені ретельно вирізьблений герб з багатьма деталями. У мене запаморочилася голова, ніби хтось мене сильно вдарив. Я кинув шкіряну петлю, вискочив з хижі й сів на поріг.

На верхівці берези закричав крук, далі запала тиша. Довго ще я сидів і роздивлявся перстень. Такі носили чоловіки зі шляхетних сімей, з родовими гербами. Навіть якщо я ніколи не дізнаюся імені свого пацієнта, людина, що знається на гербах, легко встановить його особу.

Мене почало трусити. Провидіння дало мені шанс зробити хоч щось добре для того, кому вчинив стільки зла, скільки найгіршому ворогові не побажаєш. Але як? Я став ходити туди-сюди перед хижею. Від вина думки ледве збиралися до купи. Зненацька за спиною почувся голос. Я так перелякався, що думав, зараз помру на місці. «Як справи з лівою рукою? Не бачу свіжих плям на одязі. Чого ти зволікаєш?» Господар стояв просто в мене за спиною. Як він так тихо підійшов? Я відчув, що в мене волосся стає дибки, а тремтіння в голосі зразу видасть фальш. Сильно стиснувши в кулаці перстень, якомога спокійніше відповів: «Та нічого такого, пане. Якраз збирався починати». Його обличчя як завжди нічого не виражало, очі порожні й чорні, як два темних озерця під нічним небом. «Що ти там стискаєш у руці? Кісточки побіліли. Ану покажи». Я потупився і розтулив долоні. Нічого. Я вже звик до його надзвичайного чуття на всяку брехню, тому непомітно кинув

перстень у траву й наступив на нього ногою. Він ще кілька секунд подивився на мої тремтливі руки й мовив: «Не тягни. Час іде, ти все худнеш, мені не треба, щоб ти здох з голоду, перш ніж зробиш роботу». З цими словами він повернувся і пішов. Коли він нарешті зайшов у будинок, я присів і знайшов у траві перстень. Його останні слова подали мені ідею, до якої я сам не дійшов би.

Я повернувся в кімнату й поклав руку на щоку свого пацієнта. Його обличчя досі було вродливе, хоча під пов'язкою ховалися порожні очниці, а щоки запали. Раніше я ніколи його так не торкався. Мені здалося, що він заспокоївся. Тримаючи перстень двома пальцями, я притулив прикрасу до його вуст. Коли мені здалося, що він упізнав його форму, я поклав перстень йому до рота, приніс води й дав напитися. Після кількох ковтків зазирнув до рота — нічого золотого не видно. Ковтнув.

Мій господар мав якийсь план щодо цього бідолахи. Цей шматок людського тіла мав ще послужити десь в іншому місці. Тепер у своєму животі мій пацієнт нестиме доказ свого імені й походження. Скоро я відріжу його останні кінцівки, тому не знаю, як він буде спілкуватися зі світом, але, може, він знайде якийсь спосіб, і хтось знайде перстень, простежить його моторошний шлях і дійде до чудовиська, відповідального за таке нечуване злочинство. Не знаю, чи мій пацієнт ще чує хоч щось, адже за наказом господаря на третій день свого перебування тут я встромив у хлопцеві вуха дерев'яні тріски, так глибоко, як було можливо. А наш мучитель потім перевіряв результати роботи, гучно ляснувши в долоні біля кожного вуха — ніякої реакції. Але я все одно нахилився до нього й сказав: «Якщо перстень вийде, я його помию і знову дам тобі проковтнути. Коли залишишся сам, мусиш придумати, як тобі його зберегти. Я сам не знаю, як це зробити».

Якщо він мене зрозумів, то ніяк цього не показав. Після того я відрізав йому ліву руку, у відрі відніс до Магнусових апартаментів, пішов у підвал і напився як свиня. І все одно не міг заснути. Як колись давно, змішав кіптяву з водою, зробив

чорнило, вмочаю перо й пишу тобі листа, люба сестро, мій єдиний друже.

Пам'ятаєш, сестричко, як ми говорили про далекі світи тими весняними ночами, коли я сидів на колінах біля твого ліжка, аж поки пташки зачинали свою ранкову пісню й перші промені сонця освітлювали вікно? Як мріяли про щедрі прекрасні луки десь далеко від цих полів страждання і болю, прегарні місця, де одного дня ми разом бігтимемо, тримаючись за руки, між літніми квітами, без страху й турбот, де нас ніколи не знайде біда? А якщо стомимося, то ляжемо під кленом, підставивши обличчя свіжому вітерцю. Питимемо солодку воду з джерела, тамуватимемо голод яблуками й дикою малиною, будемо весело сміятися далеко від охопленої пропасницею Карлскруни, куди щодня з військових кораблів на рейді човнами привозять нові й нові синьо-чорні трупи й скидають на берег. Ми були б такі щасливі, як можуть бути тільки брат і сестра.

Мені більше не сняться луки й дика малина, люба сестро. Їх для мене більше не існує. Кажуть, якщо втратив невинність, повернути її вже не вдасться — і це літо вкрало всі мої мрії. Як я зможу ще коли-небудь відчувати радість і щастя після всього, що побачив і зробив?

Ще трохи, і мине чотири роки відтоді, як пропасниця забрала тебе в мене, як серце твоє зупинилося, щойно випране простирадло накрило твої груди, і я зрозумів, що ти більше не дихаєш і мені не залишається нічого іншого, як викопати могилу, з гілок зробити хрест і сплести з весняних квітів вінок для твого останнього земного прихистку.

Більше я не молюся про те, щоб ти чекала мене в тіні під деревом, рожевощока і в білій льняній спідниці, що її мама подарувала тобі на останній твій день народження. Замість цього я щодня молюся, аби ти мирно лежала в тій ямі, де я тебе залишив, аби не було ніяких райських луків і щоб ти ніколи не дізналася про все, що я наробив. І щоб мене швидше вже опустили в темну яму, де є саме порожнє ніщо, і нічого більше.

Третя частина

Нічний метелик

Весна 1793 року

О почуття! Жага життя! Де ви?
Лиш порожнеча душу обнімає,
Лиш темні тіні, самота німая
І відгомін минулого з глибин.
Недоля мені визначила путь,
І хмари, наді мною що пливуть,
І мої думи болісно-смуtnі,
І холод, від якого стигне кров,—
Усе мені доводить знов і знов:
Я не живу, я вже давно в труні.

Юган Генрік Келлгрєн, 1793 рік

1.

Анна Стіна знає, що вогонь — штука непроста. Треба правильно скласти тріски й цурпалки, щоб полум'я мало де розгулятися. Вогонь — теж жива істота, теж має дихати. Анні здається, що в каміні у неї вдома в Катарініному кварталі значно складніше розпалити дрова, ніж тут. Вздовж затоки Орставікен накладені в'язки сухого хмизу — запалають, щойно піднесеш смолоскип. Священник чекає, поки годинник проб'є сьому. Коли хлопчак, що сидить на дзвіниці церкви Святої Катаріни, вдарить у дзвона, займуться багаття на честь Святого Вальборга.

Раніше Анна Стіна боялася вогню. У дитячих казках і переказах вогонь завжди був чудовиськом,— так його описували ті, хто на власні очі бачив, як полум'я зжирало дерев'яні будинки міста. Але Анна Стіна — дитя нового часу, вона виростає в кам'яному, а не дерев'яному Стокгольмі, і з роками стає дедалі важче бачити зв'язок між пожежами й теплими язичками полум'я в каміні. Навіть цього вечора, коли вогонь фактично випускають на волю, він все одно приручений і обмежений відрами з водою і шлангами.

Вечір теплий, але з моря дме свіжий вітер. І добре, що так. Поле Барненґен простягається до Фатбурену, там земля ще мерзла, але сморід можна не тільки внюхати, а й побачити між роями мух. Вечори цієї весняної пори дедалі світліші, минули зимові місяці, коли темно, мов у норі, а кому випало ввечері кудись іти, мусить мало не руками мацати дорогу від одного ліхтаря до іншого. Під час такої подорожі якщо щось впустив з рук — вважай, уже назавжди загубив. А хочеш знайти — ночуй на цьому самому місці або повертайся вранці й викупувай у вуличних прибиральників. З усіх пір року Анна Стіна

найбільше любить весну. Рік ще не встиг порушити своїх обіцянок, усе ще здається можливим...

Радісно не тільки їй. Усе поле повне людьми. У траві сидять діти, жебраки й безхатки з Катарининської і Маріїнської парафій, біля них робітники з мануфактур, у кого ще залишився час і сили. Трохи віддалік стоять люди у випрасуваних костюмах — власники майстерень зі своїми міськими друзями, аристократи в шовках з мереживом. Біля Анни сидить Андерс Петтер, її сусід. Він на кілька років старший, уже вчиться морської справи, готується виходити з батьком у море. Одного дня впевненим кроком він зійде трапом на борт корабля, і білі вітрила понесуть його в Балтійське море, разом з ними зникне він за островом Бекгольмен і попливе у світ. Далеко від Стокгольма. Анна йому заздрить. Вона прикована до міста кайданами, яких, може, і не видно, але тримають краще за ланцюги.

Вітер з озера Гаммарбю посилювався. Анна Стіна підтягла коліна до підборіддя і зіщулилася. Аж тут хтось крикнув згори, смолоскип піднесли до купи хмизу й вогонь перекинувся на нього, полизав, схопився за сухе гілляччя і поліз угору. У натовпі пробіг шум — вигук пролунав не з дзвіниці, просто хтось із голодранців втомився чекати. Але вже нічого не поробиш. Вартовий нехотя іде на пагорб, щоб спробувати затримати порушників порядку, ті кинулися врозтіч, юрба сміється, священники знизують плечима. Веселощі ширяться людським морем разом із пляшками бренвіну. Спускаються сутінки. Багаття вже розгорілося і прагне дотягтися до неба, через його яскраве світло навколо видно самі силуети. Один силует привертає загальну увагу: поліцейський тримає надто п'яного гуляку ковбасними кліщами з довгими ручками за шию, той крутиться, смикається, але не може ні звільнитися, ні дотягтися до вартового порядку. Своїми спробами й гучною лайкою викликав симпатії мало не всіх присутніх — натовп радісно гиче, усі задоволені. Тільки коли юрба пройшла повз, Анна Стіна помітила, що Андерс поклав свою руку на її долоню.

Анна знала, що колись цей день настане. Вона не наївна. Андерс Петтер завжди був їй добрим приятелем, вони разом гралися у дворі й на вулицях, але час ішов, вони росли, і його зацікавленість Анною перейшла далеко за межі дружньої симпатії. Вона нічого не мала проти Андерса Петтера. Він ввічливий, приємний і на вигляд симпатичний — темні кучері, світлі очі... Але вона не була готова до того кроку, якого він від неї чекав. Анна Стіна мріяла не про чоловіка, за яким зостанеться сама з дитиною, як і мама Мая не хотіла такої долі — а все життя провела сама. Може, якогось іншого вечора вона цього й захоче. Хто знає, може, це навіть станеться зовсім скоро. Але не зараз. Не сьогодні. Але правда: вона чекала цього дня. Ночами не спала — думала, як йому відмовити й не втратити його дружби. Тому сама здивувалася, як зреагувала на цей дотик, так швидко, що не встигла навіть зрозуміти — висмикнула руку. Запала незручна мовчанка. Анна Стіна не знала, що сказати. Добре хоч, темно вже, не видно, як вона зашарілася. Андерс Петтер заговорив перший.

— Ти знаєш, Анно, що я тебе кохаю. Завжди кохав.

Вона нічого не відповіла.

— Уже скоро тобі час іти заміж. Мати твоя вже слабка й хвора. Покине тебе, і не матимеш нікого більше. Можемо піти до священника, хай оголосить про наші заручини...

Він говорив тихіше, тихіше, а потім взагалі змовк. Анна й далі не знала, що їй відповісти. Майже ненавиділа себе за це — ніби своєю мовчанкою навмисно ятрить йому рану. Почувалася як шматок мармуру, що загубився десь у бур'янах дорогою до майстерні геніального скульптора.

Схлипування Андерса Петтера повернули її до реальності. У темряві вона нічого не бачила, але добре чула, що тут зараз він, її друг з дитинства, той самий хлопчак, якого вона втішала, якщо він збивав коліно чи діставав синьо-червоні синці від батькового «виховного» канчука. У дитинстві їхній квартал не здавався таким диким і занедбаним, як зараз, це було казкове місце їхніх ігор і пригод. Вигадувала все завжди вона, але без

Андерса нічого втілити не змогла б. Дах якоїсь халупи перетворювався на палубу судна, що пливе до Китаю чи Індії, каміння і черепки — на порцеляну й коштовне каміння, яке зробить їх багатими. Коли з Катаріниного пагорба стежками вниз стікала вода літніх дощів, вони гралися в пожежників. Анна Стіна описувала жахливе полум'я, яке бачила тільки вона, а Андерс Петтер зі сміхом гасив його за допомогою дірявого відра. Своїми мріями Анна наповнювала їхні дні і довго вірила, що саме цим так йому подобається.

Наступної миті вона зробила те, що звеліло їй серце — без розрахунку, без довгих роздумів обняла його, сховала його обличчя в себе на грудях і стала тихенько гойдати вперед-назад, ніби заспокоюючи дитину. Він теж обняв її, притулився, Анна Стіна гладила його по голові і вже подумала, що все буде добре, але раптом його губи зустрілися з її вустами, він сильно стиснув її руками, а коли вона спробувала відсторонитися, нахилився за нею, вони обоє впали в траву й Анна відчула, як сильно він притис її до землі. Коли ж вона спробувала щось сказати — відчула, як він проник своїм солоним язиком до її рота.

Анна Стіна подумала, що він щось не так зрозумів. Потім її охопив страх. Андерс Петтер знає, що вона йому відмовила. Може, він сподівається, що гарячі поцілунки змусять її змінити думку? Чи вважає, що її відмова — просто для годиться, мовляв, вона дівчина порядна, а насправді вдячна за його рішучість, бо тепер може вдавати, що вся вина на ньому... Вона спробувала щось сказати, вгамувати Андерса Петтера, потім крикнути, покликати на допомогу, але всі звуки заглушали його губи. Тепер вже її охопила паніка. Спину й плечі її Андерс міцно притискав до землі, а ногою намагався розсунути її стегна. Хоче забрати в неї те, чого вона не збиралася йому віддавати. І Анна нічого не може вдіяти проти цього.

Потім Анна Стіна дивуватиметься, як вона встигла за такий короткий час так багато всього передумати. Суперечливі відчуття. Одна частина її ества нашіптувала, що вона сама винна, і те, що зараз відбувається, — цілком природно, нема чого опиратися, так і має бути. Він знає її все життя. Чому ж не

мав би її пізнати ще й так? Принаймні в їхньому передмісті це стається постійно — діти разом ростуть, їхня дружба переростає в дорослі стосунки. Чимало тутешніх пар починало своє сімейне життя саме так: хлопець, який стає чоловіком, знає, що для них краще, і має — хоч і силою — напоумити дівчинку, яка стає жінкою.

Але ні. Вона втягла його нижню губу і щосили вкусила — до крові, поки відчула гарячий солоний потік. Андерс відсахнувся, і Анна раз і вдруге вдарила його просто в закривавлену губу. Андерс Петтер відпустив руки, спробував зупинити кров, сповз з неї і так і залишився лежати в траві.

Тепер плакали обоє, кожен про себе. Анна Стіна змовкла перша. Простягла руку, торкнулася його як друг, немовби намагаючись сказати, що може пробачити те, що сталося. Його ж той доторк наче обпik. Він різко відскочив, мало не впав, але став на ноги й побіг з пагорба вниз.

Анна Стіна ще кілька хвилин сиділа на місці. Багаття біля затоки згасло й перетворилося на попіл. Трохи вище на схилі якийсь щербатий обірванець у пом'ятому капелюсі однією рукою чеше кошлату бороду, другу засунув у брудні оббльовані штани. Це він весь час там сидів?..

— Вистава могла бути й цікавіша. Нічого, може, колись знайдеш кращого хлопчину, то ти вже не забудь про мене, сердешного. Шилінг дам, аби тільки подивитися на ваші забави.

Чоловік весело заіржав, тішачись своєю дотепністю. Анну пересмикнуло від огиди. Вона обтрусилла траву з одягу й пішла вниз — тією ж дорогою, що й Андерс Петтер, додому.

2.

Весна приносить тепло, з теплом приходить пропасниця. Шириться дуже швидко, забирає життя і старих і малих, і багатих і бідних, але найсильніше потерпають найслабші. Скільки Анна Стіна себе пам'ятає, її мати Мая працювала пралею. Пліч-о-пліч з іншими жінками день за днем виносила на дерев'яні містки брудну льняну й вовняну білизну. І щовесни була серед перших, кого лихоманка вклала в ліжку. Спершу болить горло і набрякають залози на шиї з обох боків. Уночі підвищується температура, починається гарячка, мама відкидає ковдру, обливається потом. На ранок вже не може встати з ліжка. Їй то жарко, то холодно, то забирає на себе всю ковдру, яка в них одна на двох, то знову повністю розкривається. Не хоче їсти, майже не п'є, доводиться довго її вмовляти, щоб проковтнула хоч щось. Часом марить. Тоді слова ллються з неї так швидко, що нічого не розбереш. А потім раптом починає говорити так чітко й зрозуміло, ніби цілком при тямі. Цього вечора, поки Анна Стіна намагається вмовити її ковтнути ложечку бульйону, говорить про вогонь. Як і більшість старших людей тут, називає його «червоним півнем», маючи на увазі пожежу 1759 року, що знищила фактично всю Маріїнську парафію.

Мая Кнапп мала тоді всього кілька років. Анна Стіна чула цю історію стільки разів, що й не злічить, але ніколи не було в ній таких подробиць, як цієї ночі. Мая марила, але говорила чітко й описувала деталі тих подій так, ніби досі бачила перед очима. Це була історія про те, як вони перебралися сюди, в Катарініну парафію. Зараз Мая Кнапп винаймає куток для себе й своєї дочки тут, але народилася вона в Маріїнській парафії. У домі своїх батьків була й того дня, коли тепло нікого не тішило, а

несло з собою тільки горе й смерть. Маленька Мая гралася на подвір'ї, будувала свій іграшковий маєток. Каміння з вулиці грало роль будинків, з гілочок зробила паркан. Її батьки вдень працювали в полі за Данто, дівчинку доглядала сусідка — застара, щоб робити щось інше, та ще й з паралізованим лівим боком. Постійно провалюючись у сон, баба впівока стежила за дитиною, а та гралася собі в тіні великої липи.

Після полудня з церкви Святої Марії безладно задзвонив дзвін — двічі, потім ще кілька разів, і ще... Подзвін зразу підхопила дзвіниця Святої Катаріни, через мить — ще три дзвони в Місті між мостами. За ними почулися дзвони й з того боку Золотого фіорду — з церков Святої Клари, Святого Якуба та Святої Гедвіґи, далі ще хор дзвонів з Брункебергсосена. Невдовзі двічі вистрелила гармата на Корабельному острові, по всьому місту вивісили прапори, що вказували напрямок до місця пожежі.

Скоро розлетівся і сморід з димом. Виїдав очі, не давав дихати. На вулицях з'явилися перші втікачі — на візках чи й просто на плечах тягли клумки добра, яке встигли врятувати.

У перші хвилини їх було небагато, і жителі вулиць біля церкви думали, що пожежу скоро погасять. Надія на це зникла, коли побігли щури. Сірою хвилею вискакували з підвалів, льохів, портових складів і тікали в бік Солоного озера. Усі знали, що це означає. Якщо вже щури біжать всі разом, аби тільки врятуватися, — це вже всьому кінець. Піднялася паніка. Усього через годину після перших дзвонів сильний вітер розніс дим і полум'я на всю Маріїнську парафію.

Якийсь юнак прийшов по літню сусідку. На Маю навіть не глянув, і лише коли вже виходив з двору, таки зупинився: «Мала! Тікай. Вогонь насувається з Данто і Горнстулла. Біжи до Слюссена!»

Але їй суворо заборонено самій виходити на вулицю, тому вона слухняно чекала біля будинку, аж поки від диму не почали сльозитися очі й кожен вдих перетворювався на кашель. На вулиці вона швидко загубилася — далі свого подвір'я вона ще

ніколи не ходила, а дим огорнув навіть ті кілька знайомих орієнтирів, що вона бачила раніше — дзвіниці й млини.

Сотні переляканих чужих людей. Важкі дерев'яні черевики, возики, клумаки... Вона боялася, що її затопчуть, і сховалася між дерев'яними будинками, лягла на землю. Дихати стало значно легше. Притисла щоку до землі й чекала. Із заходу з димного туману доносилися моторошні звуки — кричали покинуті у вогняному пеклі корови, болісно іржали коні...

Мая Кнапп просиділа в своїй схованці чотири години. Сонце вже зайшло, люди кудись зникли, і тільки тоді наважилася вона підвести голову. Глянула вгору і побачила: небо горить. Це й був червоний півень, про якого розповідала мама. Вищий за шпиль Маріїнської церкви, він розсипав іскри в темне небо, а потім ще й ще. З гулом піднімався він на пагорб, зносячи все на своєму шляху. Дерев'яні будинки зникали за кілька хвилин, але й багаті кам'яні будинки не довше витримували. Стіни чорніли, обсипалася штукатурка й ліпнина, тріскалися шибки, і будинки перетворювалися на багаття, у якому меблі, штори, килими... Розпечена мідь з покрівель падала на землю. Навколо гарячими джмелями літали червоні іскри, на шкірі з'явилися пухирі. І тоді вона зірвалася і побігла. Кричала від страху, розмазувала сажу й сльози по щоках, їй здавалося, що вона біжить через ліс, де замість гілок і листя — гарячі язики полум'я.

Маму Мая знайшла на площі в Седермальмі. Юрбу очманілих від диму й жаху людей міська варта відтіснила до води, але майже ніхто й не намагався проривати цей імпровізований кордон. Пожежа тривала ще добу. Батька Мая після цього більше не бачила.

Жила вона з мамою спершу на подаяння від громади, потім їх пустив пожити один землевласник у Данто. Від будинку їхнього не лишилося нічого, батькового тіла так і не знайшли, а якщо й знайшли, то годі було його впізнати — усі трупи обгоріли так, що встановити, хто де, неможливо. За ніч усі їхні сусіди перетворилися на безхатків, волоцюг, жебраків, приречених випрошувати милостиню. Вогонь поглинув двадцять кварталів.

Мая росла, згорілі квартали відбудовували, на місті дерев'яних хижок росли кам'яні будинки. Теслі голодували, зате каменярі й муляри багатіли. Мая з матір'ю вселилася в одну з уцілілих халуп, до якої господар прибудував ще кілька коробок — бездомних було дуже багато, тож вони ніколи не пустували. У них протікала стеля, взимку вода у відрах замерзала — так холодно було. До груби Мая ще довго боялася підходити — що як вилетить іскра й спалить усе... У цій жалюгідній кімнатчині минули її дитинство та юність. Потім вона закохалася, хлопець теж її ніби любив. Мая завагітніла й народила дочку. Батько Анни Стіни зник, тільки-но помітив, що у Маї росте живіт.

Анна Стіна поклала руку на мамин лоб — гарячий. Дихання важке. Мабуть, саме через гарячку мама й згадала червоного півня і пожежу в Маріїнській парафії. Анна Стіна не хотіла залишати матір, але сама вона не впорається. Треба бігти по допомогу, хоча й нічого запропонувати натомість.

Накинула шаль, відчинила двері — на порозі Буман, дзвонар з церкви Святої Катаріни. Ще молодий, але перспективний: він сподівається, що пастор Лісандер скоро відійде в кращий світ і місце перейде йому. Від Бумана тхне алкоголем — мабуть, щойно приклався до пляшки. Анна Стіна не чекала, що хтось прийде їх провідати.

— Будь ласка, я вас дуже прошу, почитайте молитву над мамою, у неї гарячка. А я збігаю по аптекаря.

Через півгодини Анна Стіна повернулася — аптекар Юзеф Карлсон пішов десь розважатися, його жінка сказала, що до цього часу вже напевно набрався по зав'язки, тож навіть якщо збігати аж на Юргорден, нічого це не дасть.

У хатині тихо, біля дверей зібралися сусіди. Біля ліжка стоїть, склавши руки, дзвонар. Мама накрита простирадлом — Анна Стіна спочатку не зрозуміла чому. Буман прокашлявся.

— Анно Стіно, ваша дорога матінка Мая покинула нас. Хай Бог буде до неї милостивий...

Дзвонар пробурмотів щось ще — вона не розчула. У неї підігнулися коліна і перехопило подих. Анна Стіна не вимовила ні слова, не заплакала — ніякі плачі, стогони й сльози не заповняють порожнечі в душі. Мая Кнапп стільки років непосильною працею утримувала їхню маленьку сім'ю, сама виростила дочку, яка вважається незаконнонародженою, терпіла презирство й кпини сусідів — і все для того, щоб померти на самоті, без слова розради... Як таке могло статися? Вона ніяк не могла вгамувати тремтіння. Дзвонар Буман знову прокашлявся і зніяковіло заговорив:

— Але я не до вашої матері прийшов. Мене пастор надіслав. Ніхто не знає, яка нас доля чекає. Думаю, саме Провидіння подбало, щоб в останні хвилини життя біля вашої матері Маї був слуга Божий.

Буман забув, що хотів сказати, тож потер носа, потім згадав і закінчив:

— На вас написали скаргу. Ви маєте постати перед церковною радою, щоб відповісти на звинувачення у блуді. Але перед цим пастор хоче особисто з вами поговорити.

3.

— Де ти береш гроші на прожиття, Анно Стіно?

Еліас Лісандер опецькуватий і гладкий. У свої майже п'ятдесят років він став схожий на кулю, завширшки мало не такий самий, як заввишки. Чорна ряса натяглася на череві й плечах, здається, ось-ось лусне, підборіддя звисає над коміром. Кабінет у нього темний, тканина на стінах висить тут уже кілька десятиліть. Усе, що мало символізувати святість і чесноти, давно вже свідчить лише про старість і занедбаність. Книжки й журнали купами лежать на столі й лавах, між ними — чорнильниці, глиняні люльки й кухлі. Лісандер за своїм письмовим столом приймає і гостей. А зараз перед ним стоять звинувачені. Анна Стіна, здається, ніколи не бачила пастора не в церкві. Тут він якийсь інший, одночасно і менший, і більший. Від нього смердить потом і тютюном, а з рота тхне оселедцем, яким священник снідав. При цьому влада, яку він уособлює, відчувається сильніше, адже зараз вона спрямована не на всю громаду, а на неї одну. А голос — таки той самий сильний пасторський голос, що його завжди чує з кафедри. Анна Стіна не може нічого з собою вдіяти — її охоплює тремтіння.

— Я продаю фрукти й одержую частину від заробітку.

Лісандер киває, немовби ця відповідь підтвердила те, що він уже знав. Трохи помовчавши, він веде далі, весь час дивлячись на Анну Стіну:

— Дзвонар Буман повідомив мені, що твоя мати Марія Кнапп нас покинула.

— Мая. Мою маму звати Мая.

Голос Анни Стіни тоненький і слабкий. Лісандер люто зиркнув на Бумана. Дзвонар у кутку тримає руки за спиною і вдає, що не помітив цього погляду. Анна Стіна виправилася, розірвавши тяжку тишу:

— Звали...

Лісандер труснув головою, намагаючись відкинути своє роздратування. Буман полегшено зітхнув — пронесло...

— Господь дає, Анно Стіно, і Господь забирає. Втішайся тим, що твоя матінка зараз у кращому місці.

Схоже, висловивши співчуття, Лісандер тепер не може вирішити, як йому змінити тему розмови. Від випитого вчора у пастора страшне похмілля, голова болить, і не допомогли ні кілька чарок бренвіну за сніданком, ні кава. Якогось елегантного рішення пастор так і не знайшов, тому спересердя вирішив зразу перейти до справи.

— І як ти плануєш далі жити, коли залишилася сама? Мати твоя була незаміжня, батька ніхто ніколи не бачив, ти не маєш нареченого, хоча вже й на виданні.

Ще й доби не минуло відтоді, як Маю Кнапп віднесли на ношах з каплиці до бідняцького кладовища Катарінінської парафії. Анна Стіна зробила все, що могла, аби маму поховали по-людському. Вона й сама про це думала і підозрювала, що відповідь, яка не дуже влаштувала її, не влаштує і пастора Лісандера.

— Якби я могла платити за кімнату трохи менше... Може, домовласник дасть мені меншу кімнату... Тоді я мала б достатньо грошей на інші витрати. І я могла б продавати більше фруктів, якщо торговець Янссон мені дасть можливість... Я готова працювати більше й щодня.

Лісандер і Буман обмінялися багатозначними поглядами.

— А які ти фрукти продаєш?

Анна Стіна відчула щось загрозливе у пасторовій інтонації.

— Лимони, коли є, а так — сливи, різні ягоди, яблука. Влітку і восени.

Лісандер строго подивився на неї:

— Анно Стіно, знаєш, що кажуть про молодих дівчат, які ходять дворами з кошиками фруктів?

Анна Стіна знає. Відповідаючи, не може глянути пасторові у вічі:

— Що багато з них продаються за гроші й навіть фруктів у кошиках не мають.

Вона й сама під час роботи зустрічала таких на вулицях і між маєтками. Бачила, як деякі дівчата, з якими вона працювала, виходили з дворів розпатлані, з пом'ятими сукнями, а в кошиках було стільки ж фруктів, як і зранку. Усі вони мріяли знайти собі нареченого. Усі знають такі історії. Кожна має подружку, чия подружка зараз танцює поміж баронів у перловому намисті з височезною зачіскою, аж кришталеві люстри чіпляє. Когось така «робота» на матрацах і в підворіттях улаштовує, хтось страждає і плаче ночами, але мало хто витримує довго. Кудись вони зникають. І краще не знати куди. Є такі, що покидають ходити з кошиками, але переходять не в панські палаци з балами й гарним вбранням, а в борделі, де більшість часу проводять, лежачи на спині, поки клієнти змінюють один одного між їхніми ногами. Повії. Їх називають нічними метеликами.

— Не схоже, що вам двом чогось бракувало, хоч чоловіка в домі й не було. І матір тебе зачала й народила в гріху. Виходить, товарами зі свого кошика ти не так і мало заробляла. І ти стоїш переді мною і смієш стверджувати, що клієнтам аж так подобалися твої лимони?

Анна Стіна відчуває, що зашарілася. Вона знає, що її почервоніння сприймуть як ознаку винуватості. Але що сказати — вигадати не могла. Здається, тут уже хоч що скажи, правда все одно не переборе брехні.

Пастор Лісандер відкинувся на спинку крісла, схрестив руки на грудях і навіть не став чекати, поки вона відповість:

— Нічого, можеш і далі мовчати. Є свідки твого блуду. Парафія Святої Катаріни — небагате місце, але якщо ти думаєш, що тут немає людей, готових боротися за праведність, — помиляєшся.

Самому Еліасу Лісандеру було б приємніше цей день провести спокійно, на кріслі в саду на самоті зі своєю люлькою. Ця справа така ж нудна, як і очевидна. І чому вона вирішила, що

може брехати йому, хто десятки років служить у цій парафії і напам'ять знає ці історії? Дівуля — шльондра, як і її мати. Вони з тих жінок, родовід яких можна простежити протягом усіх поколінь аж до первородного гріха, з тих жінок, що не бояться Бога й не вміють вибирати між праведністю і гріхом. Віддаються тілесним насолодам, як тварини на полях, дурні безбожниці, вклоняються лише Мамоні, Бахусу й Венері. Століття добігає кінця, усе в цьому світі лише погіршується, і пасторові Лісандеру все важче нести свій хрест.

Пожежа 1759 року ввергла парафію Святої Марії у бідність, а коли почали будувати кам'яні будинки й вартість житла зросла, усі тамтешні жебраки перебралися до Катаріни. Тепер Еліас Лісандер відповідає перед Богом за всі ці втрачені душі, і біда в тому, що хоч скільки їх наставляй, ніколи цього не буде достатньо. Найгірша частина роботи — засідання церковної ради, де перед священниками всіх міських парафій — церков Святої Клари, Святої Марії, Святого Якуба, Святого Миколая і Святої Гедвіги-Елеонори — змушений виставляти всю свою брудну білизну. Він уже давно звик перед засіданнями випивати на дві-три чарочки більше, але навіть це не допомагає вгамувати роздратування, коли його колеги в кінці кожного засідання зловтішно постановляють: Еліас Лісандер — поганий пастор своєї пастви. Ще одна вівця відбилася від стада, а він нічого не зміг зробити. Від цієї кривди його охоплювала безсила лють.

— Анно Стіно Кнапп, немає сенсу брехати. Натанаель Лундстрем і його дружина Клара Софія, обоє добродішні й набожні люди, що своїми молитвами й подаяннями чимало зробили для нашої громади, письмово засвідчили, що ти намагалася спокусити й погубити безсмертну душу їхнього сина Андерса Петтера. Я говорив з отроком. Жіночим лукавством своїм ти заманила його в усамітнене місце, показала йому свої срамні принади, обхопила його ногами, пропонувала злягтися з тобою і забути про священні заповіді. Як і іншим жінкам, для тебе найголовніше — знайти собі Адама, якого, мов ваша праматір Єва, можеш дурити й

заводити у гріх. Для мене очевидно, яку роботу ти робиш зі своїм кошиком, а подружжя Лундстрем це підтвердило. Не маю більше підстав сумніватися.

Лісандер підвівся. Від своєї тривалої промови він задихався, серце гупало в грудях, мов скажене. Перед ним стоїть дівчисько: лляна сукня, поділ нижче колін, але не до землі, щоб не закаляти об багно на вулицях, носячи свого кошика. Пастор знову заговорив, уже тихіше, ніби сам до себе:

— Але хай цього разу шльондри з Ладугорсландета чи Брункеберга ганьблять своїх пастирів перед радою. Хоч яке серйозне це звинувачення, та мені не хотілося б бачити тебе перед столом церковної ради. Ти ще молода й недосвідчена, це тебе трохи виправдовує. Було б найкраще, якби це все вирішилося в нас у парафії. Одначе й без покарання я цього залишити не можу. Тому я пропоную ось що: ти покаєшся переді мною і дзвонарем Буманом у своєму гріху, помиришся з Андерсом Петтером і його сім'єю, попросиш у них пробачення і пообіцяєш прийняти своє покарання і виправитися. І залишається церковне покарання.... Я розумію, що грошей у тебе небагато, і не хочу, щоб ти знову йшла з кошиком попід двори. Тому відкуп буде символічний. Ти все зрозуміла, Анно Стіно?

Анна Стіна ошелешено мовчить, як перед смертним ложем своєї матері Маї. Не може ні дихати, ні говорити. Просто стоїть. Буман крутить головою, а обличчя Лісандера все більше червоніє:

— Ти говориш розучилася? Мабуть, не розумієш? Я ж роблю все можливе, щоб тебе врятувати! Просто визнай свій гріх і приймай покарання!

Може, через те, що Анна Стіна нічого не мала,— багаті люди, захищаючи своє майно, легше погоджуються на неправду,— вона раптом вирішила будь-що захищати своє чесне ім'я і не прийматиме його пропозиції. Правда на її боці, і вона не відступить. Мая померла, і вперше з часу її смерті Анна Стіна

відчула якесь полегшення. Мама вже в чорній землі й ніколи не дізнається про катастрофу, яку Анна Стіна вже передчуває. Вона шепнула тихо-тихо, але почула це як гучне відлуння між стін і в собі самій:

— Ні.

Дівчина замружилася, чекаючи водоспаду пасторового гніву. Нічого не сталося. Вона розплющила очі. Усе так само, як і раніше. Лісандер всівся назад у крісло, його тілеса звисають з сидіння, Буман вдає, що його тут взагалі немає. В очах пастора світиться тиха ненависть. Він більше не підвищує голосу. Каже майже ніжно:

— Зникни з-перед очей моїх, Анно Стіно Кнапп.

Бідолашна сирота повертається, і лише тоді починає плакати. Сама собі обіцяє, що ці сльози — останні в її житті.

Як же вона помилялася!..

Ц.

— Тебе якісь двоє шукають.

Анна Стіна знає тільки, що цю дівчину звати Улла. Прізвища її не знає, мабуть, і вона сама. Хто це її може шукати? Може, вона щось переплутала? Улла не зовсім при своєму розумі, таке ще вигадас. Вона теж, як і Анна Стіна, ходить з кошиком у Маріїнській парафії, тільки далі на схід. Торговець Ефраїм Янссон розробив для своїх дівчат систему: кожна йде своїм маршрутом. Всі квартали поділено між продавчинями, а якщо котрась забреде не на свою вулицю — вилають, волосся видеруть чи подряпають, або й поб'ють.

Іноді вони зустрічаються одна з одною на межах відведених їм ділянок. Анна Стіна йде від берега озера Луртфіорду до вулиці Репслагаргатан, а Улла ходить навколо Фатбурену — найгіршої місцини. Зараз зустрілися на вершині пагорба Постместарбакен, звідки відкривається чудовий краєвид на Слюссен, Стадсгольмен і Місто між мостами. Кошик Анни Стіни майже порожній, вона може повертатися в крамницю до Янссона, дорогою напевно продасть те, що залишилося. Може, пощастить і він пошле її ще на одне коло — до вечора ще довго.

Улла дивиться на Анну своїми косими очима, з напівроззявленим ротом. Анна Стіна майже нічого про неї не знає. Улла почала працювати навесні, і місяці роботи на вулиці залишили свій слід — шкіра обвітрилася і потемніла від засмаги й пилу, спина скривилася від кошика, — мабуть, вона забувала або не здогадувалася носити його то однією рукою, то другою. Улла продає дуже мало, Янссон щоразу її сварить і розподіляє залишок іншим, щоб продали хоч за яку ціну, аби тільки не пропало. Анна Стіна не раз бачила, як Улла тяжко виходить зі стайні чи хліва з висмикнутою блузою і брудною спідницею. Думки Анни стіни повернулися до свята Вальборґа й Андерса

Петтера, і її пересмикнуло — скільки таких сцен довелося пережити бідолашній Уллі... Диво Боже, що вона ще не завагітніла.

Анна Стіна після розмови з пастором Лісандером не могла заснути, постійно намагалася зрозуміти, що сталося. Мабуть, засмучений відмовою Андерс Петтер прибіг додому в сльозах, батьки побачили, що щось негаразд. Батьки Андерса Петтера що далі, то з більшою підозрою дивилися на Анну Стіну. Особливо мати. Їй зовсім не хотілося мати невісткою таку жебрачку. Син вивчиться на штурмана й може знайти кращу наречену. Якщо Андерс Петтер не сказав батькам правди, це тільки підтвердило їхні підозри, і тепер вони напевно вважають її спокусницею, яка хотіла захомутати їхнього сина. Йому треба було тільки кивнути, щоб мати дістала підтвердження своїх висновків.

Улла шморгнула носом, і Анна Стіна повернулася до реальності.

— Які двоє?

Улла витерла ніс подертим рукавом сукні.

— Одяг у них дивний. І в одного ока немає.

— І що їм від мене треба?

— Вони спитали, чи знаю я Анну Стіну. А яку, Кнапп чи Андерсон? Кажуть, Кнапп, яка ходить з кошиком.

— Коли це було? Що ти їм сказала?

Улла наморщила лоб, намагаючись знайти відповідь на так багато запитань зразу.

— Раніше було... До полудня, бо дзвін ще не дзвонив... А дзвонили вже пізніше, я йшла до криниці біля церкви, бо пити хотіла...

— А чому ти не пішла на Криничну вулицю? Якби Дракониша тебе побачила, знову одержала б на горіхи. Ти ж це знаєш краще за інших.

Улла знову голосно шморгнула носом і гордо підняла пальцем верхню губу, показавши дірку на місці трьох зубів, які вибила каменякою Карін Ерсон, що її всі називають Драконишою —

вона продавала фрукти в кварталі Дракен і не дуже зраділа візиту Улли.

— Питали, чи знаю я Анну Стіну Кнапп і де її знайти. Я спитала, що сталося з оком того високого й ногою того низького, то низький сказав, щоб я замовкла й відповідала на те, про що питають. Я сказала, що спробую, але одночасно замовкнути й відповідати не так і легко. Тоді високий схопив мене за косу.

Улла підняла капелюшка й показала червону цятку за вухом, звідки вирвано пасмо волосся.

— Так пекло, що я впустила кошик і мало не заплакала, але, думаю, Анна Стіна завжди була добра до мене, а від цих двох нічого хорошого не чекай. Кажу: знаю, звичайно, висока така, чорнокоса, з горбом на спині. Ходить з кошиком на Б'єрнгордені.

Анна Стіна білява, горба не має і працює значно західніше. А ось Карін Ерсон з Дракена — якраз підходить під опис...

Дівчата розійшлися. Анна Стіна поспішила вниз пагорбом. Сонце вже котилося до заходу. Ефраїм Янсон у своїй крамниці вже підбивав підсумки дня. Анна Стіна не схотіла йти на ще одне коло — торговець був дуже невдоволений:

— То вельмишановна панна Кнапп уже ніжки набила? Поспішаєте додому попудрити щічки й попирскатися трояндовою водичкою?

Анна побачила знайомий жадібний блиск в очах Янсона. Він розгорнув журнал.

— Ревінь уже в'яне, завтра вже не зможемо продати за цю саму ціну. Ти це й сама добре знаєш. Різницю забираю з твоєї платні.

За день роботи одержала кілька дрібних монет. Менше, ніж розраховувала, але вже як є.

На Постместарбакені тіні вже довгі, сонце майже спустилося, все навколо забарвлене помаранчево-червоним. Анна Стіна весь час озирається, але тих двох, про яких казала Улла, наче не видно. Ні на пагорбі, ні нижче, на площі біля Слюссена. Вона піднімається вище, повз кладовище й швейну фабрику. Далі починається суцільний лабіринт дерев'яних халуп, прорізаний десятками проходів і провулків, назви яких навряд чи знають і самі мешканці. Десь там і її хатина, але вона не наслідуюється туди повертатися.

Анна Стіна побачила їх тієї ж миті, що й вони побачили її. Чекали, причаївшись за сусіднім будинком з обідраним дерев'яним фасадом. Сині з білим поясом камзоли без лацканів, шкіряні гетри до колін. Низький зі шпагою, високий з кийком і мотузкою. Коротун зламав глиняну люльку від несподіванки і сердито вилаявся. Анна Стіна шмигнула в проміжок між будинками, протиснулася в щілину й опинилася на подвір'ї. На ганку сидів каліка й щось майстрував. Не встиг він здивуватися, як вона, махнувши йому рукою, пробігла через двір, перестрибнула через паркан і вискочила в брудний провулок. Навмання звернула праворуч і кинулася бігти щодуху. За спиною почулися вигуки: «Злодій! Ловіть злодія!» Вона навіть не зрозуміла, хто кричав, чи той каліка, чи її переслідувачі. У цих кварталах всі знали: якщо хтось біжить — напевно злодій і від когось тікає.

Біля одного сараю стоять притулені дошки — Анна Стіна залізла під них, затулила дірку важкою дошкою, скоцюрбилася і стала чекати темряви. Вона не знала, скільки так просиділа, але коли обережно визирнула, на небі вже сяяли зорі. У Катаріні нечасто запалювали ліхтарі. Треба забиратися звідси, але вона має забрати хоча б ті дрібниці, що має — кілька шилінгів у полотняному мішечку, мамина брошка, плетений браслет — подарунок на іменини, і жменя скляних кульок. Трохи їжі. Вона перейде Слюссен і зникне у вирі людей в Місті між мостами або в Норрбру.

Крадькома і притискаючись до стін будинків, Анна Стіна про всяк випадок обійшла квартал і до будинку наблизилася з іншого боку. У їхньому домі кілька дверей — що більше ставало прибудов, то більше вхідних дверей. Анна пройшла вздовж стічної канави і зазирнула в дірку в паркані. Трохи постояла — тихо.

Двері, якими зазвичай користуються підмайстер тесляра Альм і його дружина, замкнені, але підчепити гачок паличкою нескладно. Навшпиньках увійшла в темний передпокій. Хропіння Альма перекривало рипіння дощок. Анна Стіна відчинила двері у свою кімнатку. У темряві за кілька хвилин зібрала речі. Уже на виході зупинилася: сковорідка! У кухні залишилася мідна сковорода, на яку вони з матір'ю збирали кілька місяців. Та не встигла вона дійти до плити, як на плече їй опустилася шпага.

— Анна Стіна Кнапп. А ми вже думали, ти цієї ночі й додому не прийдеш. Чи не так, Тюсте?

У темряві Анна роздивилася, що говорив коротший. Довгий щось пробурчав і знизав плечима.

— Бачиш, недарма його звать Тюст. Він такий і є — тихий. Його росіяни так налякали, що відтоді він і двох слів не сказав. Мені доводиться говорити за нас обох. А я Фішер, і я базікаю постійно. Стань-но до плити, поки Тюст запалить свічку. Може, у твоїй торбі знайдеться щось перекусити?

Тюст запалив кресалом свічку й щось буркнув, коли кімната освітилася слабким нерівним світлом. У нього замість одного ока — червоний шрам. Фішер приземкуватий і широкий у плечах, волосся рідке й зачесане назад. Чорні вуса прикривають шрам на розсіченій верхній губі. Він бридливо висипав з торби все на підлогу.

— Тухла риба, гнилі овочі... О, ну хоч кава. Якщо Тюст буде ласкавий запалити плиту, зваримо собі кави.

Фішер взяв з полиці млинок, стиснув його колінами, подивився на Анну Стіну й клацнув пальцями, щоб привернути її увагу.

— Я тобі розкажу дещо про життя. Оці зернята — це Анна Стіна Кнапп і її подружки, готові розставити ноги в будь-якому сараї.

Показав на млинок:

— А це я і Тюст. І взагалі влада, яку ми представляємо.

Він висипав зерна в млинок і покрутив ручку. Зерна захрустіли.

— Сюди й веде шлях Анни Стіни. Здається, не надто приємна доля. Але поглянь!

Він вийняв з нижньої частини млинка коробочку, понюхав і усміхнувся:

— Готова кава для втіхи порядних людей. Усе добре, що добре закінчується. Так буде і з Анною Стіною, коли покаранням виправить своє грішне життя.

Кілька хвилин помовчали, поки в чайнику забулькала кава. Анна Стіна дивилася в підлогу. Фішер нагнувся до неї — з його погляду зникла вся веселість, залишилася тільки жорстокість.

— А ти знаєш, хто ми?

Анна Стіна знала. У парафіях Марії і Катаріни всі, може, крім Улли, знали цих мужланів у синіх камзолах. Здебільшого це були інваліди, непридатні не лише до служби в армії, а навіть і до міської варти. Залишалося їм днями й ночами полювати на дрібних злодюжок, жебраків, безпритульних, але найбільше — на повій.

Більшість з пальтів, або сепарат-вартових, особливої безпеки не представляють. Кожен зароблений гріш вони як правило пропивали, від них можна було відкупитися, а іноді навіть просто вмовити не звертати уваги на незначне порушення.

— Ви пальти.

Фішер невесело засміявся:

— Еге ж, кажуть на нас і так. Май на увазі: ще раз так скажеш — пошкодуєш. Наша служба називається сепарат-вартові. На наші плечі покладено завдання знаходити всяке людське сміття в такому болоті, як ваші квартали, і дбати про повернення вас на путь праведну. Еліас Лісандер втомився від вас, шльондри.

Літаєте, мов мошкара між вівцями стада його. І щороку ви все молодші й молодші. Пастору набридло опускати очі від сорому на зборах церковної ради. А ми вас ловимо, і вас начебто немає. Ми вас ловимо, отримуємо гроші за кожну, а він ходить з гордо піднятою головою. Ось дочекаємося ранку, та й підемо. Спустимося до Південної ратуші, перепочинемо, далі вздовж затоки. Іти недовго, сама побачиш.

Анна Стіна й сама знала відповідь, але зрештою зважилася таки запитати:

— Чого ви від мене хочете? Куди поведете?

— Ми хочемо, щоб ти стала кращою людиною. Ні, неправда. Ми хочемо отримати за тебе свої гроші. А що далі буде з тобою, нас не цікавить.

Тюст незвично рохнув — це було щось середнє між передсмертним хрипом і глухим сміхом.

— Куди ми тебе поведемо? Зв'яжемо і відведемо в тюрму для таких, як ти. Ти нічний метелик, і ми підрізали тобі крильця.

5.

Усе сталося саме так, як казав Фішер. Спершу вони спустилися з пагорба до затоки. Повітря ще було вологе від туману й роси. Анна Стіна йшла, прив'язана мотузкою за правий зап'ясток. Сміттярі й прибиральники радо вигукували образи, хоча серед них напевно були й ті, хто пройшов такий самий шлях. Почекали біля суду. Потім швидко засідання, заслухали письмове свідчення пастора Лісандера, доповнене Фішером, і за кілька хвилин вирок. Кілька виховних слів — і все, Анну Стіну Кнапп оголосили винною у розпусті й блуді. Суд постановив негайно доправити її у в'язницю, оскільки опікуна вона більше не має, а торговець Ефраїм Янссон не бажає надалі тримати такого працівника. У судді червоне набрякле обличчя, мовби він щойно прокинувся. Ловить блоху під сорочкою і скоромовкою завчено промовляє останні слова:

— Суд сподівається, що вміння прясти, якого Анна Стіна Кнапп навчиться у в'язниці, надалі допоможе їй чесно заробляти на мануфактурі. Твій термін становитиме півтора року. За той час з тебе має вийти півтори пряді,— суддя захихотів з власного дотепу, стукнув жезлом, подивився на впольовану блоху й витер руки об край своєї суддівської мантиї.

Анну Стіну зразу вивели з зали, вона навіть не встигла нічого спитати чи сказати. За нею ще цілий ряд сепаратів і вартових, готових завести до судової зали порушників, яких наловили за ніч. У тиші її провели повз довгу низку чоловіків і жінок, п'яних і побитих. На площі перед ратушею Фішер позіхнув, сів і простягнув свою скалічену ногу.

— Ти собі уявляєш, щоб я перся оце на Лонгольмен? Знайдемо когось, хто нас підвезе.

Тюст кивнув. Фішер кілька разів марно спробував розкурити свою поламану люльку, але покинув марні спроби, побачивши навантажений дровами віз, що повільно сунув від Слюссена. Перекинувся кількома словами з візником і махнув Тюсту, щоб підійшов до них. Місця на возі вистачить для них двох. До бортика воза прив'язав мотузку, яка тримає Анну Стіну.

— Чекаємо ще одну попутницю. Скоро вже буде готова, Тюст по неї збігає.

Коли Тюст через кілька хвилин вийшов з дверей ратуші, на мотузку він вивів Карін Ерсон — Драконику. Фішер побачив, що Анна Стіна її знає і знизав плечима:

— За цю теж дістали винагороду. Завдяки тій малій дурепі з кошиком. Її ще швидше знайшли, ніж тебе,— треба було просто йти на стогони гончаря. Панночку Ерсон буквально схопили на перелюбі.

Анна Стіна вперше докладно роздивилася Драконику. Сукня брудна, вся в засохлій глині. Спина скривлена, на одному плечі горб. Цей силует кожна дівчина-корзинниця впізнавала здалеку. Скидалося на те, що Драконику переживала не найкращі часи. Вона страшенно схудла, коси брудні, ніби аж сиві від вуличного пилу, на потилиці зашкарубла кров, ноги босі й зранені. Напевно, вже не один тиждень ночувала просто неба.

Очі широко розплющені й блакитно-крижані. Анна Стіна вже бачила такий погляд — у ведмедя, якого тримають на ланцюгу й змушують танцювати задля людської втіхи, а господар його цвюхає батогом. У цьому погляді затамована безпомічна, відчайдушна лють, завжди готова вибухнути, шаленство, яке настільки виросло, що вже нічого не страшно.

Тюст штовхає Драконику поперед себе до воза. Та коротко глянула на Анну Стіну й втупилася у дрова на возі. Візник вперіщив віжками вола й розкішний екіпаж посунав угору на Горнсгатан. Проминули боргову тюрму, звернули на дорогу вздовж затоки, повз млини Губбхюс і Альман далі до вулиці Горнстувльгатан. Потім повернули праворуч, і тоді Анна Стіна

вперше побачила його — острів Лонгольмен, на який веде В'язничний міст. Вона чула, що його ще називають Мостом зітхань.

Острів голий і холодний. Земля не хоче триматися на цих чорних грубих скелях, що вже багато століть здіймаються тут до неба. По той бік моста — кілька будівель, а далі — сама в'язниця. Анна Стіна ніколи не бачила таких споруд у своїх передмістях. Ближче до берега — дзвіниця в'язничної церкви. Під шпилем з хрестом і вузьким стягом — єдиний чорний дзвін. Позаду дзвіниці видніються два крила головного корпусу в'язниці з заґратованими вікнами.

Старі люди кажуть, що деякі місця мають власні спогади й власну силу. Анна Стіна вірить у це. Вона не раз відчувала холод, яким віє від лобного місця на Гаммарбю, коли проходила повз кладовища, де поховано померлих від чуми, їй завжди ставало зле, і жах охоплював від наближення до іспанського віслюка чи ганебного стовпа.

Навіть біля мануфактур відчувалося щось недобре, ніби саме каміння будівель просочене горем людським. Такі самі відчуття охопили її, коли перетинали В'язничний міст. З-за стін в'язниці війнуло якоюсь задавненою багатолітньою ненавистю. У цьому місці люди пережили багато зла...

Раптом почулися якісь звуки — мабуть, останні з тих, що сподівалася тут почути. Хтось співає. День безвітряний, голос відлуною далеко, і Анна Стіна зауважує, що замолоду з цієї людини був дуже добрий співець. Правильно виводить тони, ніде ніякої фальші... Хіба сила голосу вже не така.

— Тут ночі бог свою чигає здобич...

Пісня долинає з відчиненого вікна найбільшого будинку одразу біля дороги. Стіни його пофарбовані в той самий жовтий колір, що й у Місті між мостами, але близькість затоки, вологість і морози зробили свою справу — фарба пооблазила, штукатурка повідпадала. Коли віз під'їхав до головного корпусу, стало видно, що все тут у такому стані.

— У темній глибині провалля, куди спуститися я мушу...

Голос віддалявся, слабнув і нарешті зовсім стих.

Візник зупинив свого вола. Фішер і Тюст відв'язали Анну Стіну і Драконику. Фішер швидко роззирнувся і махнув візнику:

— Що ж, приятелю, час розрахунку. Ану, дівчата, піднімайте сукні, покажіть нашому другові свої принади.

Драконику спершу завмерла, але знизала плечима, посміхнулася, показала візникові язика й зробила те, чого від неї хотіли. Анну Стіну охопили ті самі відчуття, що й під час розмови з Лісандером. Немовби в неї хочуть забрати щось, що належить лише їй і чого вона нікому віддавати не хотіла, і збиралася рішуче боронити своє право. Анна Стіна й далі стояла непорушно, стиснувши кулаки так, що нігті врізалися у долоні.

Візник невдоволено глянув на Анну Стіну й пробурчав:

— А ця? Та потвора нічого не варта, заради неї я нізащо не поперся б так далеко.

Фішер люто глянув на Анну Стіну й мовчки показав щось Тюстові. Той вийняв з-за пояса свою палицю, але тут позаду них відчинилися двері. Надвір вийшов чоловік у чорній священницькій сутані. Побачивши мальовничу групу перед дверима, він запитально глянув на пальців. Священник високий і худий, з рідким сивим волоссям. Очі дивляться так гостро, що ніби аж світяться. Схоже, він зрозумів, що тут відбувається, хоч Драконику зразу й опустила сукню. Пастор підійшов і гидливо звернувся до Фішера й Тюста:

— Ну?

Фішер швидко стягнув капелюха й запобігливо доповів:

— Фішер і Тюст, номер дванадцять і номер двадцять п'ять міської сепарат-варти. Привели двох нових засуджених передати для перевиховання інспекторові Б'єркману.

Священник форкнув і впритул наблизився до Фішера, аж той відсахнувся.

— Б'єркману для перевиховання, кажеш? Не може бути, що ти кажеш про того самого Б'єркмана, який цілими днями горлає

давно забуті арії з давно забутих опер, якого королівська величність сюди призначила лише для того, щоб він міг тут безперешкодно віддаватися пияцтву й розпусті. Я не вірю, що кажучи про перевиховання, ти мав на увазі саме цього Б'єркмана.

Фішер зацікавився і не знав, що робити. Він спробував глянути пасторові у вічі, але від цього в нього аж сльози на очі навернулися.

— Здається, ти розучився говорити, Фішере. Тоді я тобі дещо поясню, і наступного разу ти вже знатимеш, що краще трохи подумати, перш ніж згадувати Б'єркмана. Він розпусник, пияк і свиня, не гребує блудити навіть з телицями, а потім ще й засинає на місці злочину голий і лякає людей своїм хропінням.

Голос пастора стає все гучніший, з кожним словом з рота бризкає слина. Анна Стіна зрозуміла, що Фішереві очі сльозяться не від сили погляду священника — тепер і до неї долетів перегар, який святий отець видихав просто пальтові в обличчя.

— Але, може, Фішер теж такий самий? Принаймні добре напхане черево свідчить на користь цього...

Пастор обійшов Фішера, тримаючи руки за спиною, як високий поліцейський чин.

— Ти, Фішере, дивився хтиво на нашу худобу дорогою сюди? Може, і сам хотів стати биком і ганяти корівки на луку? Формально тварини не належать до моєї пастви, і чи можуть вони взагалі спастися для Царства Божого — запитання до більших за мене мудреців. Але якщо раптом таки можуть, то я обіцяю, що ніяк не сприятиму спасінню Фішерової душі, навпаки, усіляко допоможу, щоб ти опинився в пеклі. Власне, я пропоную тобі забиратися до дідька вже зараз, щойно здаси свій товар і розпишешся у журналі. Отже?

Фішер аж спітнів від такої атаки, але з явним полегшенням відв'язав руку Анни Стіни, при цьому схилившись до її вуха й прошепотівши:

— Якщо ми ще колись зустрінемося, Анно Стіно, молися всім богам, щоб ти мене перша побачила.

Відвів її і Дракониху до воріт, де чекав вартовий у такій самій блакитній формі. Священник тим часом невпевненими кроками пішов до моста, бурмочучи собі щось під ніс. Може, і далі вичитував Фішера. Пальт плюнув пастору вслід.

— Он воно що — це пастор Неандер. Я чув про нього, що він геть безверхий. Тепер точно знаю, що так і є.

Вартовий на воротах, літній чоловік з обпеченим обличчям без бороди й брів, неприємно посміхнувся:

— Атож. Зустрів Неандера, коли він не в гуморі,— вважай, що не пощастило.

— А що це з ним?

— Якщо не брати до уваги, що він скажений? Щойно дізнався, що Б'єркман попросив відставки й збирається виїхати до Фінляндії.

— Якщо він так ненавидить інспектора, то мав би радіти...

— У них взаємна ненависть, і триває це вже кілька років. Пастор не один рік писав скарги на інспектора в усі державні установи, навіть самому королеві Густаву. Закінчилося все тим, що на пастора наклали штраф у двадцять далерів, бо тон його листа припав королю не до вподоби. Подейкують, що коли в короля стріляли, Неандер на radoщах шаблею відкрив пляшку шампанського. Я так думаю, він розлютився, бо своєю відставкою Б'єркман ламає йому план помсти, якої пастор так довго домагався.

— А хто прийде на місце Б'єркмана?

— Цього ніхто не знає. Але це ще не скоро, може, восени... Хто взагалі захотів би сюди перебиратися? Б'єркману вже два десятки років тут було на все начхати, і лише тому він досі при своєму розумі. Якщо можна так сказати. У в'язниці його не бачили від зими. Неандер приходив читати молитви вранці і ввечері, але завжди такий п'яний, що й з книжки ледве читає. А про дівок згадує, тільки якщо вони можуть допомогти в інтригах проти Б'єркмана. Заправляє тут усім Петтерссон. Та ти й сам знаєш — навряд чи щось зміниться, навіть якщо нам пришлють нового інспектора.

— Ох і яма тут у вас! Не так багато в моєму житті хорошого, але те, що не потрапив на службу сюди — хвала Всевишньому. Ось тобі дві нові повії, приймай. Хай щастить, дівулі.

Фішер з вдаваною поштивістю торкнувся капелюха, розвернувся на п'яті й вийшов за ворота.

6.

Вартовий з обпеченим обличчям покликав молодшого колегу, відчинив засув і впустив усіх у двір. Там посередині — криниця з помпою. Маленький квадрат неба над головою такий далекий, що Анні Стіні здається, ніби вона дивиться на нього з дна якоїсь шахти. За шибками заґратованих вікон вгадуються постаті жінок, схилених кожна над своєю роботою. З протилежного боку двору — будівля, явно збудована давніше й для інших цілей. Більше схожа на особняки, що їх Анна Стіна бачила в Седермальмі, сторічні дачі для панського відпочинку. Отже, ця споруда зведена перша, а частиною тюрми стала, коли добудували інші будинки.

Вартові зупинилися під стінкою — треба почекати старшого наглядача. Той не поспішає.

Якщо Дракониха й відчуває те саме хвилювання, що й Анна Стіна, то зовсім цього не показує. Навпаки, весь час дістає вартового, підскакує на місці й каже, що їй треба в туалет. Вартовий знизує плечима.

— Тобі краще мовчати, якщо маєш смальцю в голові. Зараз Петтер Петтерссон прийде, а його не варто дратувати.

Дракониха люто дивиться на нього, відвертається і кривиться. Чекають.

Головний наглядач — величезний тип, плечі в нього такі широкі, що Анна Стіна мусила б розкинути руки, аби дотягтися від одного до другого. Блакитний камзол розстебнутий, і Анна Стіна сумнівається, що його вдалося б застебнути, навіть якби хтось цього зажадав. Дуже пітніє. Обличчя велике й кругле, рот від вуха до вуха, ніс широкий і кирпатий, схожий на свиняче рило, очі напівзаплющені, під ними мішки. Густі кучері зібрані в пучок на потилиці. Голос відповідний — густий бас.

— Ласкаво просимо в нашу бідну обитель, мої курочки. Мене звати Петтерссон, я тут начальник варти, а це мій колега Гюбінетт. Ви тут, щоб покинути грішне життя, до якого звикли. Ваші імена?

Молодий вартовий вказав на дівчат і відповів замість них:

— Анна Стіна Кнапп. Карін Ерсон.

Петтерссон оглянув обох по черзі. Анна Стіна потупилася — знала, що такі чоловіки люблять, щоб їх побоювалися. Дракони́ха ж уперто дивиться йому у вічі. Мнеться, переступає з ноги на ногу — хоче в туалет. Петтерссон великою, як копчений окорок рукою, вказав на неї:

— А що це з панною Ерсон?

— Та от дівуля каже, що їй до вітру треба.

— Он як... Панно Ерсон, ви, мабуть, звикли справляти свої потреби де й коли вам заманеться, як дикі тварини в лісі.

Дракони́ха на мить задумалася, що відповісти. Анна Стіна почула виклик у словах Петтерссона й про себе благала Господа, щоб Карін не піддалася на нього. Але з'ясувалося, що не така Дракони́ха й розумна: вона вперто підняла бороду й форкнула у відповідь:

— Коли треба спорожнити міхур, більше ні про що думати не можеш.

Петтер Петтерссон посміхнувся так, що Анна Стіна затремтіла. Він був схожий на гладкого сільського кота, який вчепився пазурами в мишу. Повільно облизав губи й підійшов до бранок.

— Ану дай на тебе глянути.

Двома пальцями схопив Карін за підборіддя і повернув її обличчя до світла.

— Ох, знаю я таких дівчат, як панна Ерсон. Справжня краса міських трактирів і борделів, ніде правди діти. Любиш танцювати?

Анна Стіна дуже хотіла б сказати Карін, щоб не чіплялася на той гачок, стулила пельку й сподівалася, що наглядачеві набридне ця гра. Але нічого сказати й зробити вона не може. Дракони́ха ж самовпевнено посміхнулася:

— Я завжди охоча до танцю.

Петтерссон із вдаваним замилюванням озирнувся на свого колегу:

— Ну, хіба я тобі не казав? Я знаю своїх підопічних! А ти добре танцюєш, панно Ерсон, чи як лантух сіна чіпляєшся за кавалера, а ноги за одну-дві польки вже заплітаються?

Дракониха презирливо скривилася:

— Перед тобою дівчина, яка може танцювати цілу ніч, коли вже всі інші попадають!

Петтерссон кивнув.

— Якщо ти так кажеш... Я охоче тобі повірив би, звісно, і на слово, але досвід підказує, що слова часто розходяться з ділом. Не хочеш тут станцювати для мене?

Дракониха ошелешено завмерла, не знаючи, що вчинити, потім спробувала ступити кілька кроків.

— Ні-ні! Біля криниці. Так у нас тут на острові робиться. Станцюй-но нам кілька кіл, побачимо, як у тебе виходить.

Наглядач простягнув їй руку, вклонився і провів до криниці, біля якої над кам'яним цебром схилилася помпа. Дракониха спершу нерішуче потопталася, але таки зважилася, підняла руки до невидимого кавалера й під музику, яку чула тільки вона, відтанцювала коло швидкого танцю на три такти. Петтерссон заплескав у долоні й засвистів.

— Ну це ж треба! Панна Ерсон справді непогано танцює! Чи смію я попросити ще одне коло?

Друге коло Дракониха відтанцювала так само жваво й запально. Але коли Петтерссон попросив станцювати втретє, потім вчетверте, Карін це вдалося вже не так добре. Гра Драконисі набридла, вона опустила руки й уповільнила темп. Коли Петтерссон поплескав і попросив станцювати ще раз, вона схрестила руки на грудях:

— Годі вже танців. Це вже не весело, і мені досі треба в туалет, чи в кущі, чи хоча б у той куток.

Петтерссон, не зводячи очей з Карін, клацнув пальцями в бік вартового, що стояв біля Анни Стіни. Той без жодного слова

перейшов подвір'я і зник у дверях однієї з будівель. У голосі Петтерссона більше не чулося веселого глузування:

— У туалет потім. Зараз будеш танцювати. Отже, панно Ерсон: ще одне коло. Поки Леф повернеться і принесе сюрприз, встигнеш якраз дотанцювати коло. Або й два, якщо пощастить.

Танець у Дракониhi уже не вийшов, радше підстрибування з якимись дивними рухами. Коли Леф повернувся з торбиною в руці, Петтерссон підійшов ближче до Дракониhi. Молодший вартовий простягнув йому торбину, наглядач узяв її і показав Карін:

— Тут живе Майстер Ерік. Зараз я вас познайомлю.

З торби вийняв плетену шкіряну нагайку, завдовжки зо два лікті, з різьбленим руків'ям.

— Мадемуазель, може, до цього ніколи не бачила справжньої нагайки. Але Майстер Ерік нам не знадобиться, поки панна Ерсон триматиме темп. Станцюй-но ще одне коло, і жвавніше, будь ласка.

Дракониha відтанцювала три з половиною кола, перш ніж Петтерссон уперше її вдарив — так стишила крок, що вже ледь не падала. Удар нагаєм дзвінким відлунням ляснув між стінами в'язничних будівель, зразу за ним почувся крик Карін. Вона закусила губу, щоб не заплакати, але в її пришвидшеному диханні відбилосся, що вона ледь стримується. Петтерссон це помітив.

— Мушу сказати, панно Ерсон, що це було так, дрібничка. Майстер Ерік вмiє значно краще. Танцюй далі, побачимо, чи знадобиться тобі його компанія знову.

У вікнах з усіх боків подвір'я з'явилися худі й бліді обличчя. Дракониha відтанцювала ще п'ять кіл, і нагайка знову цвюхнула її, цього разу по ногах, що аж шкіра луснула. Після ще семи кіл Карін не витримала — випустила сечу, далі танцювала в мокрій сукні. Сіль з поту пекла рану, вона плакала, спершу тихо, мовчки, потім все голосніше. Невдовзі її скрики після ударів уже не вирізнялися на тлі гучного ревіння. Вона

проклинала, благала, обіцяла Петтерссону зробити все, що той захоче, але він анітрохи не звертав уваги. Зрештою Карін просто довгими протяжними криками кликала маму. Через дві години вона могла лише повзти, а Петтерссон і далі шмагав її по ногах і спині.

Коли сонце піднялося в zenit, з дзвіниці вдарив дзвін. Ув'язнені повиходили зі своїх цехів на обід. Дехто тицяв пальцем на Драконику й підсміювався. Більшість навіть не глянула на неї.

Уся жорсткість, яку Драконику весь рік демонструвала на вулицях Маріїнської парафії, розсипалася і зникла під ударами нагайки, ніби Петтерссон почистив цибулину, одну з тих, що дівчата продавали зі своїх кошиків. Після всього біля криниці залишилася лише налякана дитина.

Анна Стіна й далі стояла посеред двору. Про неї забули, і вона заплющила очі й щосили намагалася рівно стояти на слабких ногах. Відчуває, що щось у ній надламалося і створило навколо неї твердий панцир. Вона чує і бачить, як жорстокий мужлан просто задля розваги мучить дівчисько, і закон на його боці, і ніхто навіть і пальцем не кивне, щоб його зупинити. Петтерссон — така ж потвора, як Андерс Петтер з пагорба на Барненгені, як Лісандер у своєму кабінеті, як суддя міського суду, як Фішер і Тюст з палицею, мотузкою і шпагою. Поки Карін залишає червоні криваві кола біля криниці, Анна Стіна подумки обіцяє, що ніколи не дозволить собі бути безпомічним дівчиськом, яке в ній бачать усі на цьому світі. Думки й справи свої мусить спрямувати лише на одне: якомога швидше вибратися з цього мерзенного місця, перш ніж збожеволіє і приєднається до цього стада живих мерців. Карін Ерсон уже пізно. Анна Стіна знає, що Карін вже ніколи не буде Драконику.

Петтерссон хекає так, що груди під сорочкою здійснюються, мов міхи в кузні. І не тільки через втому. Анна Стіна здригається: вона розуміє, що наглядяч хекає від збудження.

Петтерссон зупинився, витер піт з лоба, глянув на Анну Стіну й звернувся до свого помічника, який уже й задрімав на

жаркому сонечку:

— Гей, Юнатане! Відведи цю, покажи, де її ліжко й де вона працюватиме. І принеси мені ще одну пляшку. Виховний процес викликає спрагу, а я відчуваю, що панна Ерсон здатна на ще кілька вальсів. Хоча по ній і не скажеш.

7.

Помалу Анна Стіна вчилася жити у в'язниці. Вона пряля. Цілими днями має прясти на старому верстаті серед десятка інших таких самих. Верстати риплять, педалі й колеса стерті незліченними годинами роботи. Жінок піднімають о четвертій ранку на ранкову молитву, яку читає той-таки пастор, що їх зустрів першого дня. Зазвичай він такий п'яний, що має триматися за кафедру, а руки тремтять, як від падучої. Після молитви — сніданок з сухарів і квасу, в тих самих залах, де й прядуть, а ввечері там же й лягають спати на лежаках, поставлених уздовж стін. Обід одержують опівдні, після роботи о дев'ятій вечеряють — шматочок солонини або гнилого оселедця з замоченою крупою і пареною ріпою. Їжу подають в одній дерев'яній мисці на чотирьох. Наїстися з неї неможливо. Скоро стає зрозуміло чому. На обіді завжди присутній один з вартових — у нього можна взяти добавки. У великому журналі він записує, хто, коли й скільки взяв. Прялі за свою роботу одержують мізерну платню, і з цих грошей можна купити їжі. Масло, сир, молоко, м'ясо — досить свіже, не тухле. Усі купують. Вони мають право вибору — або купувати, або повільно помирати з голоду.

Роботу вимірюють у мотках пряжі — це три тисячі ліктів. За весь перший день Анна Стіна випряла сто ліктів. Вона завжди краще все робила лівою рукою, а не правою, тому робота просувається нелегко. Нитка виходить то товща, то тонша, часом рветься, і треба її швидко зв'язати, поки наглядач не побачив. До вечора зрозуміла, що навчання йде не надто успішно. Якщо не зможе прясти довше й швидше, то не заробить грошей, а без грошей не матиме сили прясти. Вона не раз залишалася голодна, добре знає, як думки й рухи уповільнюються від голоду.

Анна Стіна працює в групі з трьома жінками різного віку. Одна зовсім стара, згорблена, ніби все життя крутила колесо прядильного верстата, постійно щось бурмоче собі під носа. Одне око повністю закрило молочно-біле більмо, другим порожньо дивиться у простір поперед себе. Руки працюють самі по собі.

Далі сидить жінка віку мами Маї. Зовсім виснажена й нервова. Щоразу, як наглядач проходить повз неї, скося дивиться на його палицю, тяжко дихає і втягує голову в плечі, ніби боїться, що її зараз поб'ють. Іноді здригається так різко, що нитка рветься.

Найближча до Анни Стіни дівчина — її однолітка, темнокоса й темноока. Схилилася до своєї роботи, ні на що не зважає, але очі ніби живуть своїм власним життям. Прикриті пасмами волосся, вони пильно стежать за всім, ніщо не приховується від них. Анна Стіна відчула її погляд, ще коли їй показували робоче місце і коли тільки почала прясти. Зараз більше не відчуває. Не багато треба часу, щоб дізнатися про новеньку все. Коли наглядач відвернувся поговорити зі своїм колегою, що прийшов на зміну, Анна Стіна нагнулася до дівчини:

— Покажи мені, як прясти.

Дівчина, в тому самому темпі натискаючи на педаль, яка крутила колесо прядильного верстата, глянула на Анну. Наглядачі перекинулися кількома словами, і тепер уже новий пішов кружляти залом. Коли він відійшов достатньо далеко, сусідка прошепотіла:

— Я покажу, але ти мені віддаси платню за перший моток пряжі.

Наглядач повернувся на п'яті — точно щось почув, але не може з'ясувати звідки, тому оглянув усіх пряль і пішов далі. Після доволі тривалої паузи Анна Стіна зібралася з духом і відповіла:

— Дам тобі платню за перший моток і половину за другий, тільки за першу пряжу гроші віддам пізніше.

Дівчина підозріло глянула на неї, але Анна Стіна не відвела очей.

— Якщо я найближчими днями не поїм нормально, то ні одна з нас на мені нічого не заробить.

Дівчина нагнулася до неї і простягла руку з виставленим угору великим пальцем. Анна спершу не зрозуміла, чого та хоче, але швидко збагнула й простягла свою руку. Їхні пальці торкнулися один одного, скріпивши угоду, і Анна Стіна додала:

— Якщо нитка порветься чи треба буде переробляти, я нічого не платитиму. І перший моток має бути готовий до завтрашнього вечора.

Сусідка кисло посміхнулася і форкнула:

— Добре. А якщо ти помреш з голоду, перш ніж навчишся прясти, я забираю твою сукню і все, що після тебе залишиться.

Юганна — так звали дівчину — стала повільно й акуратно крутити колесо, показуючи кожен свій рух так, щоб Анна Стіна могла добре роздивитися. Це допомогло.

Пізніше ввечері змогли й трохи поговорити дорогою на молитву й на ній, сидячи на лавках церкви.

— Скільки тобі тут бути? — спитала Юганна.

— Півтора року.

Дівчина сумно засміялася і на якусь мить замовкла — пересвідчитися, що ніхто не звернув на них увагу.

— Новенька... Тут наше покарання відміряють не роками й днями, а пряжами. Коли суддя сказав, що твій термін півтора року, малося на увазі — тисяча пряж. Вони кажуть, що ми маємо прясти понад сімсот пряж на рік, якщо добре працюватимемо. Це два цілі мотки на день, шість тисяч ліктів. Навіть Вівця, та одноока баба біля нас, не може стільки напрати, а вона мала ціле життя для тренування.

Анна Стіна мовчки полічила. Уявила, яким буде її найближче майбутнє, спробувала відчутти вовну між пальцями. День за днем вона ставатиме дедалі кращою прялею, руки й ноги працюватимуть дедалі швидше. Анна Стіна перевела тисячі ліктів пряжі в години, дні й роки... Її ніби хтось ударив:

— Три роки! Чи й більше...

Юганна помовчала — мабуть, на знак співчуття. Сама якось так лічила й відчула той самий удар в дихало. Знизала плечима.

— Або чотири чи п'ять. Якщо заведеш собі ворогів, перше, що зроблять,— відіб'ють тобі пальці. Тоді більше мотка за тиждень не зробиш. Щоб не вмерти з голоду, почнеш красти. А як попадешся — додадуть ще термін.

Біля них дрімають прялі, намагаючись урвати хоч кілька хвилин сну, перш ніж наглядачі, походжаючи між рядами, помітять і потягнуть палицею поперек спини. Дівчата тихо сидять на лаві, пастор Неандер бурмоче, читаючи щось із Біблії. Юганна нахилиється до Анниного вуха.

— За що ти тут?

— За блуд. Але я не винна. А ти?

— Ну це ж треба! Посадили двох невинуватих за сусідніми верстатами! Але тут є й не такі невинні. Є убивці, є злодійки. Увесь мій злочин — злягалася з мужиками за півшилінга...

Високо в небі над подвір'ям сяють зорі. Коли бранок із церкви відводять у їхні зали, наглядачі забирають із собою лампи й залишають жінок у темряві. Двері зали замикають на замок. Весняні ночі не такі й темні, знадвору до зали вливається трохи світла, залишаючи на підлозі тіні ґрат. Анна Стіна не спить. Сіно в матраці смердить і кишить блохами. Вздовж стін бігають щури в пошуках їжі. Захисні оболонки, які прялі зводять на час денної роботи, уночі руйнуються, і зараз багато бідолах плаче й жаліє себе. Інші хропуть, смикаються, говорять уві сні. Анна Стіна відчуває, що і в неї сльози навертаються на очі, але згадує обіцянку, яку давала сама собі, і стримується. За кілька хвилин нарешті вдається опанувати себе, і вона пошепки звертається до Юганни:

— Ти не спиш?

Та відповідає не зразу.

— Ні. Тяжко заснути, хоч який довгий робочий день...

— А хто ці дві, що їдять з нами?

Юганна зітхає, мабуть, розмірковує, що краще — спробувати все-таки заснути чи розважитися розмовою. Зважується на

друге.

— Одну звать Ліса. У неї не всі вдома. Була заміжня, але кажуть, що чоловік довів її до божевілля. Якось її зловили в місті, ходила вулицями зовсім гола. Могли відвести в лікарню у Данвікен, але послали сюди. Пряде не досить швидко. Уже зовсім худа, у нас тут закладаються, чи дотягне до осені. А на те, що до першого снігу доживе, вже ніхто й не ставить.

— А стара?

— Ми її зємо Вівцею, бо кучерява, як вівця, і нічого не каже іншим, тільки дякує, і так тоненько, що схоже на мекання. Вона тут найдовше. Постійно говорить сама з собою і з кимось, кого тільки вона бачить. Вона ще пам'ятає часи, коли тут був тільки маєток Альстедта, і ні церкви не було, ні прибудов. Ми ж тут розділені — блудниці й злодійки в нашому крилі, а в кого тяжчі злочини — ті в іншому. Вівця багато років була в тому крилі, тільки недавно перевели її до нас, бо вже геть стара стала. Тут уже буде, доки винесуть...

— А що вона зробила, що її так покарали?

— Кажуть, що втопила своїх дітей у криниці.

Обоє кілька хвилин лежать мовчки.

— Юганно, я не можу тут залишатися.

Та нічого не відповідає.

— Має бути якийсь спосіб втекти звідси.

У відповідь чує гіркий сміх.

— Уже немає. Торік кілька дівок з іншого крила тікали. Спиляли ґрати на одному вікні, семеро зважилося стрибати й бігти до мосту. Був великий скандал, і тоді я єдиний раз бачила тут самого інспектора. У нього гарний голос, але тоді весь час лаявся. Перевірили всі ґрати, познімали іржаві, замінили новими, перелічили всі ключі й поставили більше вартових. Тих, хто лише подивиться кудись не туди, зразу б'ють канчуками. Відтоді ми тихо-мирно сидимо за своїми верстатами. І більше ніхто не зміг утекти.

Анна Стіна відчула, що її надія відлітає, мов метелик, або полум'я, яке гасить протяг. Після нетривалої мовчанки Юганна шепоче:

..

— Насправді — змогла ще одна. Її звали Альма. Альма Густавсдоттер. Вона працювала разом з Вівцею, а потім на її місце прийшла я. Але ніхто не знає, як їй це вдалося. І ще одне: звичайно не так і багато часу потрібно, щоб утікачки знову опинилися тут. Пальти знову зазирнуть у ті самі квартали, знову прив'яжуть мотузку на руку, і ось вони знову за тими самими верстатами і роблять те саме, що й раніше. Окрім Альми. Її не стало. І ніхто не знає як.

З затоки почулося рипіння весел. Мая Кнапп завжди казала, що то плачуть душі потонулих моряків, які з глибин просяться назад, на рідну землю.

8.

Лише через два тижні Анна Стіна побачила Драконику. Власне, цілком можливо, що вона бачила її і раніше, навіть коли навмисно шукала її очима, але просто не впізнала. Її колись високе тіло тепер зігнулося, одна нога викручена всередину в неприродному положенні, і їй доводилося широко розставляти ноги під час ходьби. Кожен шматочок шкіри, який визирав з-під одягу, досі був синій, блакитно-червоний чи жовто-зелений. Здається, її досі трусило. За кілька днів Карін перетворилася на бабу. Анна Стіна зустрілася з нею поглядом — не схоже, що Драконику її впізнала. Якщо вона не перестане труситися, то не зможе прости й купувати їжу, а на прикладі декого зі своєї зали Анна Стіна бачила, до чого це призводить. Вони стають повільними, все менше рухаються, невдовзі просто апатично сидять і майже не прядуть. Трохи починають щось робити, тільки коли наглядачі пригрозять нагайкою. Менше прядуть — менше заробляють, не можуть купити їжі, і зрештою від людини залишається костур. Потім їх відводять у в'язничну лікарню, але це просто коротка зупинка перед останньою путтю — на цвинтар.

Анна Стіна вже давно носила з собою шматочок сиру й хліба за відворотом рукава і, якимось у дворі проходячи повз Драконику, спробувала їй передати, щоб наглядачі не побачили. Перелякана Карін відсахнулася, як від чорта. Мабуть, головний наглядач Петтер Петтерссон дуже пишається собою — аякже, так нажахав балакуче дівчисько. Час від часу він підкрадався до неї і гучно кричав над вухом: «Бу!» Його приятелі-наглядачі сміялися, звісно, але вони все-таки трохи кращі за цього монстра. Щодня когось карають, щодня комусь помалюють спину канчуком, але ніхто від цього не одержує стільки насолоди, як Петтерссон.

«Уже й на неї роблять ставки»,— шепоче Юганна. Не їсть взагалі нічого, навіть не боронить своєї порції, коли інші жінки забирають з миски. Якщо проживе ще два тижні, буде диво. Для Анни Стіни це було зайве підтвердження того, що вона й так знала. Дракониha просто пережила все це дуже швидко, але багато з цих жінок і дівчат пройдуть цей самий шлях. Просто трохи повільніше. І навіть якщо когось випустять звідси, вийде вона на волю вже не живою людиною. Принаймні не в повному розумінні цього слова. Усі вони помирають всередині, навіть якщо тіло рухається. У такому стані вони тільки й годяться, що для роботи на мануфактурах. Вона не допустить цього. І перша фаза звільнення — та сила, яку вона відчула в собі, коли спостерігала еkзекуцію Дракониhi. Можливо, вона допоможе їй пережити все. Хоч ціна й зависока...

Тільки вночі у темній залі під акомпанемент плачу й скриків вона може відверто говорити з Юганною. Поки що подругами вони не стали. Юганна певна, що Анна Стіна теж це знає. Дружба — слабка ланка, дірка в стіні, через яку можуть до тебе дотягтися небезпечні речі. Сильний особистий зв'язок — майже завжди підґрунтя для неспокою і зради. Вони вдовольнялися взаємною повагою.

Юганна знала про дівчину, якій вдалося звідси вибратися, і Анна Стіна купила собі інформацію, яка могла їй коштувати значно дорожче. При цьому вона вже не боялася, що сусідка її видасть,— це теж немало.

— Розкажи про дівчину, яка втекла.

— Не знаю більше того, що вже сказала. Можу розпитати, але це небезпечно, Петтерссон тільки й чигає. Якщо даси мені платню за пів мотка пряжі — дізнаюся.

Анна Стіна вже пряде значно краще, хоча й не так швидко, як Юганна. Їй так само далеко до виконання своєї квоти, як і більшості дівчат, але вона принаймні може раз-двічі на тиждень купити собі масла і м'яса. І хоча половина платні — доволі висока ціна, їй доведеться кілька вечорів лягати спати голодною, але рішення однозначне:

— Домовилися.

Зараз Анні Стіні сняться інші сни, не такі, як раніше. Юганна вже давно дихає глибоко й рівно, а Анна досі дивиться у стелю і бачить на ній відображення своїх думок. Бачить бліду мертву маму Маю в чорній могилі. Бачить Андерса Петтера, Лісандера, суддю, пальтів, головного наглядача, і всі вони дивляться на неї зверхньо й глузливо. Ось і сон підкрався.

Від самого дитинства їй снилася пожежа. Той страшний червоний півень, який описувала їй мама Мая, вбиваючи в голову небезпеку вогню. Вогонь ніколи не дав спокою їй і проник у сни її дочки. Раніше у снах вогонь викликав жах. Зараз сни ніби й ті самі, але ролі змінилися. Тепер вона сама — вогонь, червоний півень. Знищує все на своєму шляху. В'язниця, церква, передмістя, маєтки, міський суд — вона палить усе й відчуває безмежне щастя. У її страшному гарячому нутрі зникають один за одним усі її кривдники. Коли прокидається посеред ночі від свого сну, серце шалено стукає в грудях від незбагненої ненависті. В'язниця у її житті для того, щоб навчити прями й повернути в життя продуктивною і слухняною працівницею мануфактури. Але найперше завдання в'язниці — навчити її ненавидіти.

Юганнині розпитування дали результати лише в кінці тижня. Анна Стіна звикла, що під час нічних розмов не бачить обличчя тієї, з ким розмовляє. Це добре. У своїх мріях вона може наділити цей голос тим обличчям, яке захоче. Хай вона буде здоровіша, кругловидіша.

— Альму Густавсдоттер багато хто пам'ятає, хоча чимало й таких, що були в ті часи тут, але не пам'ятають, або думають, що пам'ятають, бо чули про неї від когось. Вона пряла з нашого краю, їла з однієї миски з Вівцею. Привели її торік восени, втекла у березні. Хворіла на французьку, то її часто гнали в лікарню митися і на ртутні процедури. Узимку її звинуватили в крадіжці й відшмагали. Добре, що не Петтерссон.

— А втечу?

— Усі сходяться на одному. Альма була на вечірній молитві, вечеряла з усіма, лягла в ліжко, коли погасили лампи. Уранці ліжко було порожнє. Наглядачі обшукали все. Перевернули всю залу, усі ліжка знесли на середину, простукали підлогу, перевірили ґрати. Потім ми через вікна бачили, як вони своїми шпагами й палицями штрикали кущі. Альми Густавсдоттер так і не знайшли. Зникла.

Анна Стіна відчула гостре розчарування. У всій цій історії немає нічого, що могло б їй допомогти. Ніяких деталей, що дали б їй змогу втекти.

— І це все?

— Не так багато за пів мотка пряжі, правда? — з якимось навіть задоволенням прошепотіла Юганна. — Заспокойся. Є ще дещо. Говорила з однією дівчиною, її ліжко зразу біля дверей. Каже, точно знає, що сталося. Вона не стара, але, на жаль, не всі клепки на місці. Розповіла, що в той час, коли Альма зникла, вона часто прокидалася серед ночі. Мовляв, замок на дверях дзенькав. Вона подумала, що то дух з кладовища намагався зайти до зали й знайти собі поживу. І так повторювалося кілька ночей. Вона вкривалася з головою і цокотіла зубами. Зрештою він таки відімкнув двері й зайшов. Вона відчула протяг. Ну от, вона каже, що дух заліз у залу й зжер бідолашну Альму, після чого повернувся у свою могилу.

— Ти сказала, що Альму звинуватили в крадіжці. Що вона вкрала?

— Украла олов'яну ложку, якої в неї не знайшли, а ще кілька коробочок з ліками. Казала, що дуже зуб болів. Тепер ти знаєш про Альму Густавсдоттер усе, що знають інші. Навіть більше, бо ти знаєш ще й про голодного духа. Знаю, що не дуже багато, але все одно мусиш заплатити.

Щось у цьому є, Анна Стіна відчуває. Дівчина, ложка, ліки з лікарні, зубний біль, дзенькання замка вночі... Вона звернулася до Юганни востаннє:

— А з Вівцею ти говорила?

— Пф! З нею вже багато років ніхто не говорив. Вона розмовляє тільки сама з собою.

Наступного дня після сніданку Анна Стіна почала підсувати свій верстат все ближче й ближче до Вівці. Стара непорушно дивилась у якусь невидиму точку своїм здоровим оком і автоматично пряла. Дівчина спробувала розчути, що бабця безперестанку бурмоче, так тихо, що наглядачі не могли розібрати. Її бурмотіння губилося між рипінням коліс верстатів, і Анні довелося підсунутися ще ближче. Нарешті вона почула щось схоже на дитячу лічилку,— не пісня, бо без мелодії, але ритмічно, у такт педалі.

— Три оберемки, три сплески, три десятиліття, три десятиліття і три тисячі ліктів пряжі на день, усього хорошого — по три.

Коли наглядач на хвилину вийшов із зали, Анна Стіна якомога ближче нагнулася до Вівці й шепнула їй на вухо:

— Три сплески — це про ваших дітей?

Вівця здригнулася і збилася з ритму. Здоровим оком глянула на Анну Стіну, ніби вперше її бачить. Потім наморщила лоба й повернулася до пряжі. Знову зловила ритм педалі й почала повторювати те саме:

— Три оберемки, три сплески, три десятиліття, три десятиліття і три тисячі ліктів пряжі на день, усього хорошого — по три.

— Ви тут уже тридцять років?

Баба знову збилася і глянула на Анну.

— Ви пам'ятаєте Альму Густавсдоттер, її привели минулої осені, а навесні вона зникла? Ви їли разом.

Вівця ніби завагалася, що їй вчинити, а потім схилилася до Анни:

— Кажуть, я це зробила, бо ненавиділа їх. Але ні, навпаки. Я їх любила й звільнила їх від того болю, який світ для них приготував. Кожен день гірший від минулого. І я рада, бо щоразу, як сонце сходить, я бачу, що правильно зробила.

Анна Стіна навіть не знала, що на це сказати, тільки кивнула, а Вівця знову стала прясти:

— Три оберемки, три сплески, три десятиліття, три десятиліття і три тисячі ліктів пряжі на день, усього хорошого — по три.

Безнадія захлиснула Анну. Схоже, Вівця — просто ще одна божевільна, ще одна божа істота, яку ця жахлива в'язниця зламала й перемолола. Несвідомий придаток до свого верстата.

Повертати верстат назад на позначене крейдою місце Анна Стіна не стала — ще побачать наглядачі, буде непереливки. Краще почекати до вечора. Коли після обіду Вівця раптом з нею заговорила, Анну Стіну це заскочило зненацька. Почалася її промова майже непомітно, у тому самому ритмі, у якому баба промовляла свою лічилку. Вівця стала переповідати свої спогади про десятиліття у в'язниці.

— Вони вважають, що прясти вовну — важка робота. Вони нічого не знають. Думають, що їжа тут погана. Не розуміють, що кажуть. У тому році, коли король Густав зійшов на престол, у сімдесят другому, надумали тут маєток Альстедта перебудувати. І всі ми, кого тут тримали, тягали все на собі, і самі платили за їжу й одяг... Носили колоди, каміння, цемент і штукатурку... мерли тут всі як мухи... Але не стара Марія, ні... Вона ще й тоді була жилава. Гризла пальці й каміння, коли не було чого жерти. Вони думають, що Петтерссон злий... та він і на половину не такий лютий, як старий Бенедіктіус, або фон Торкен, або Юган Вік. Морили нас голодом, заганяли до смерті на роботі... Працювали тут, ніби собі могили копали. Стара Марія усіх пережила... У тому будинку мав жити інспектор, але не склалося...

Вівця усміхнулася своїм спогадам. Анна Стіна скося глянула на її старі вузлуваті пальці, які тримали нитку й веретено, і зіщулилася, побачивши сліди зубів.

— Тієї весни тільки встигли збудувати підвали. Літо було тепле... Один з чоловічого крила повів мене у кущі. Гарний був хлопець. Помер від голоду ще до кінця того року, але досі його пам'ятаю. Ціле літо ніхто нічого не будував, усе святкували,

пили, танцювали, салюти стріляли... Осінь прийшла, дощі, а даху немає. Бенедіктіус горлав як різаний, усіх тягав за коси. І почали ми витягати каміння з підвалу знову нагору, зробили в підвалі дірку, щоб вода стікала... А дім всю зиму без даху простояв, і все одно води набрався, стіни відсиріли, розповзлися... Інспектор і священник не схотіли в такий будинок вселятися. Тепер там тільки мішки з гнилою ріпою лежать...

Анні Стіні знадобилася коротка мить, щоб зрозуміти, що вона почула й наскільки це важливо. Кров вдарила їй у голову, і вона мусила нагнутися ще ближче, щоб за стуканням свого серця розчути слабкий голос Вівці.

— Пані Маріє, а ви розповідали про це Альмі Густавсдоттер? Тій другій дівчині, що сиділа на цьому місці, де я зараз.

Вівця здивовано глянула на неї.

— Три оберемки, три сплески, три десятиліття, три десятиліття і три тисячі ліктів пряжі на день, усього хорошого — по три. Який же гарний хлопець був...

Ось рішення. Десь є підвал, у якому пробили підземний тунель для стоку води й талого снігу, коли 1772 року обидва крила в'язниці стояли без даху. А коли все добудували, про тунель забули. І Альма Густавсдоттер дізналася про це. Все, що треба було зробити,— якоїсь ночі непомітно дістатися підвалу, відтягти мішки з ріпою, проповзти кілька ліктів до свободи й назавжди зникнути.

9.

Заснути цієї ночі їй не вдається. Замість цього Анна Стіна пробує уявити минулі місяці, коли зима вчепилася своїми пазурами в острів Лонгольмен, коли сонце майже не визирало з-за хмар і не могло розтопити криги в Ріддарефіордені, а жінки у в'язниці працювали в сутінках. Час тягнеться страшенно довго, Альму Густавсдоттер охоплює туга. Помалу підсуває свій верстат ближче до Вівці, сподівається, що час бігтиме швидше, якщо прислухатиметься до бурмотіння старої. І раптом дізнається, що звідси є вихід!

Скільки часу знадобилося Альмі, щоб приготувати втечу? Доправили її восени, втекла навесні. Можливо, Вівця розповіла їй свою історію ще торік, коли Альма була зовсім новенька. Значить, вона достатньо розумна, щоб дочекатися, поки земля розмерзнеться, інакше вирушати на пошуки тунелю було дуже ризиковано. Дірка могла повністю замерзнути, чи з того боку міг виявитися замет, важкий, мов купа заліза. Альма терпляче чекала свого часу — весни.

Анна Стіна спробувала уявити, що Альма зробила для підготовки до втечі. Те саме має зробити й вона. Де саме той підвал? Мабуть, це найлегше. Підвал є в будівлі у старій частині маєтку, але це колишній будинок пивовара Альстедта. Він його продав, і потім тут зробили в'язницю. З тильного боку маєтку добудували нові споруди. Очевидно, що в них і є той підвал. Вівця згадала про мішки з ріпою, а всі продукти, як Анна бачила, несуть з флігеля з заднього боку. Якраз там і кухня — звичайно, овочі й інші продукти триматимуть поблизу. Анні Стіні дещо спало на думку, вона тихо встала з ліжка й повільно пішла між верстатами до вікна. Вона притулила щоку до шибки й намагається роздивитися сусідні будівлі аж до особняка Альстедта. Кут такий, що за рогом їхнього крила нічого не

видно. Вона вже думала йти в ліжко, але тут визирнув місяць, і вона чітко уgliedіла: покрівля в'язничного крила темна, на неї лягає край покрівлі старого будинку, а за ним простягається дах ще однієї прибудови. Там! Там її чекає воля. Треба тільки знайти спосіб туди дістатися.

Минають дні, Анна Стіна пряде моток за мотком, навіть не рахуючи. Замість цього стежить за звичками наглядачів, особливостями тюремного життя. Альміні клопоти й перешкоди стали тепер і її власними. Перша перешкода — двері їхньої зали, які щоночі замикали. Знадобилося їй кілька ночей, щоб скласти докупи все, що вона вже знала. Рішення — олов'яна ложка, у крадіжці якої звинуватили Альму і навіть покарали, але якої так і не знайшли. Можливо, вона зуміла зробити з неї щось на зразок ключа, а численні нічні візити духа з кладовища були всього лише її спробами відімкнути двері, і тривали вони доти, доки Альма переконалася, що ключ підходить.

Анна Стіна уважно прислухалася щоразу, як черговий наглядач замикав їхню залу. Ключ на в'язці великий і важкий, замок іржавий, судячи зі скрипу, багато років не змазаний. Олово — м'який метал, і дуже сумнівно, що такою ложкою можна повернути механізм, який ледве повертається залізним ключем. Можливо, Альма знайшла спосіб зробити олово твердішим. Чи не для того вона вкрала ліки з лікарні? Але це неважливо. Усі ложки, які Анна Стіна тут бачила, — з крихкого дерева, нічого гострого тут немає, а про олово вона знає не більше, ніж про замки. Та все одно мусить знайти спосіб пробратися уночі через замкнені двері. Це перша перешкода. Перша з чотирьох.

Чи будуть дорогою інші замкнені двері? Якщо Анна Стіна не помиляється у своїх роздумах, Альма скористалася всього одним-єдиним ключем. Двері будинку Альстедта часто відчинені, щоб наглядачі могли вільно заходити у свої кімнати, не проходячи крізь зали з ув'язненими. Якщо їх не замикають і на ніч, то, вийшовши у двір, можна безперешкодно дісталися до

старого будинку й у підвал. Напевно, саме так Альма і вчинила. Чи наглядачі відтоді стали пильніше стежити за бранками після отриманої від Б'єркмана прочуханки? Якщо навіть так, Анна Стіна нічого такого не помітила. Отже, у неї на шляху замок лише один. Друга перешкода — дорога до підвалу. Треба пройти непоміченою.

Третя складність — знайти ту саму дірку, той самий тунель, і проповзти крізь нього. Буркотання баби Вівці небагато відкрило про це місце. Очевидно, отвір не надто широкий, якщо за двадцять років наглядачі його так і не помітили. Якщо навіть усе пройде за планом, вона матиме лише кілька годин, щоб уночі знайти потрібну дірку.

Четверте, і останнє: вона не може повернутися ні в Катарініну, ні в Маріїнську парафії, де всі її знають і де сепарати найперше її шукатимуть. Юганна казала, що саме так усе й буває. Анна Стіна не має підстав їй не вірити. Навіть ті, кому вдалося втекти, дуже швидко повертаються, і до звільнення залишається ще більше пряжі, ніж було. Якщо вона вибереться на той бік стін, має знайти собі нове життя, і таке, щоб її ніхто ніколи не дістав. Але як це зробити? Цього Анна Стіна не знає.

По неділях прялі не працюють — у церкві довге богослужіння. Пастор Неандер останнім часом вечірні молитви передав своєму дзвонареві, бо сам до вечора вже на ногах не стоїть. Та й взагалі забуває, коли треба співати псалом, коли читати молитву, коли виголосити проповідь, а коли гріхи відпустити. Руки тремтять, а він довгими ковтками причащається церковним вином, не звертаючи уваги на те, побачить його хтось чи ні. Замість проповіді просто читає уривок з Євангелія від Матвія про повернення Ісуса до Єрусалиму. Явно мучиться, очі аж сльозяться від напруження. Усі присутні вже не один раз чули ці рядки. Ось Неандер доходить до двадцять першого розділу, де Спаситель виганяє торговців з храму.

— Адже сказано: Дім мій Домом молитви хай буде. А ви з нього зробили розбійницьке лігво!

На цих словах Неандер зупинився і про щось задумався.

— Мій Дім... Розбійницьке лігво...

Пастор закрив Біблію, грюкнувши так, що попрокидалися усі, хто спав, і зустрілися очима з лютим поглядом священника. Закінчення проповіді він уже не читає, а виголошує. Голос його сильнішає. Він уже не говорить, він майже кричить, розповідаючи про книжників і фарисеїв, торговців і римлян, усіх тих, хто багатіє і розкошує, поки праведники страждають. Пастор шкіриться, показуючи коричневі зуби, все менше говорить про Святу землю часів Христа й усе більше — про те, що зараз бачить перед собою на Лонгольмені. Очевиднішим стає його намагання показати інспектора Ганса Б'єркмана ворогом віри Христової і особисто Спасителя. «Приспінники Сатани мають гарні голоси, але язики їхні роздвоєні, а своє мистецтво обману й спокуси вони удосконалюють на найвищих сценах!»

Коли вже навіть найтупіші прялі зрозуміли, до чого веде пастор, дзвонар спробував врятувати ситуацію. Та оскільки його покашлювання ніяк не вплинуло на пастора, помічник зважився і раніше, ніж треба було, почав дзвонити. Неандер ледве-ледве заспокоївся.

Як і всі присутні, Анна Стіна спершу здивовано слухала виступ пастора. А потім їй сяйнуло, що Неандер може стати її перепусткою до порятунку. Цей скривджений старий, що все більше занурювався у пияцтво, шукаючи в зеленому змії втіхи, незабаром може втратити сенс життя — помсту. Анна добре пам'ятала розмову пальтів, яку почула свого першого дня у в'язниці: скоро прийде край двадцятилітній службі Ганса Б'єркмана на посаді інспектора. Збирається їхати до Фінляндії.

Анна Стіна ледве досиділа до кінця проповіді. Щоб її план вдався, треба діяти швидко й сподіватися на удачу, бо щойно вимовлять «амінь», наглядачі зразу виженуть жінок у двір і поведуть у їхні зали.

Ось. Усі підводяться з лав, виходять у центральний прохід і просуваються до дверей. Анна ж пробиває собі дорогу у зворотному напрямку — до кафедри, де Неандер виціджує собі

в рота останні краплі вина. Біля нього головний наглядач Петтер Петтерссон — стежить за ув'язненими й чекає, поки церква спорожніє. Величезний, і стоїть просто в неї на дорозі. Побачив її — на обличчі читається одночасно здивування і лють. Анна Стіна спритно пірнає під його рукою, ухиляється і кричить пасторові Неандеру:

— А що як існує спосіб, як Господь може покарати торговців за гріхи їхні, перш ніж вони втечуть із храму?

Більше вона нічого не встигла сказати, бо Петтерссон схопив її величезним ручищем за шию, підняв у повітря і вже замахнувся другою рукою, щоб ляснути Анну по обличчю.

— Негайно відпусти дівицю!

Голос Неандера гучний, як під час проповіді. Навіть Петтерссон послухався.

— Навіть наглядач мав би знати, що в храмі Божому не місце насильству! Чи ти не боїшся Господа?

Петтерссон не сказав ні слова, тільки презирливо глянув на пастора.

— Відпусти її негайно, Петтерссоне, і залиш одного наглядача біля дверей, він потім відведе її до цеху. Дівиця потребує розради й покаяння, і як її душпастир я маю їй допомогти.

Петтерссон пхикнув і поставив Анну Стіну на долівку — з такою легкістю, що вона відчула всю нелюдську силу його рук.

— І дівиця, і пастор мають розуміти, що це жарт. Певна річ, я ніколи не здійму руку на безпомічне створіння...

Головний наглядач ступив кілька кроків до виходу, озирнувся і подивився просто у вічі Анні Стіні.

— ...у храмі Божому.

Бенгт Неандер почекав, поки Петтерссонове тіло зникне за дверима.

— Кажі швидко. У мене голова болить. Я не такий сильний, як наш головний наглядач, але якщо ти даремно мене потурбувала, одержиш три мої ляпаси замість одного від Петтерссона.

Розпатлане волосся Неандера має такий вигляд, наче за останні кілька тижнів ні разу не мите, та й весь він якийсь брудний і передчасно постарілий від постійної невдоволеної гримаси на обличчі. Разом з кислим запахом вина відчувається і перегар чогось міцнішого. Анна Стіна бачить, що пастор довго не слухатиме. Доведеться ризикнути й сказати все прямо.

— Інспектор Б'єркман скоро поїде звідси й не дістане кари за свої гріхи. А ви хотіли б стати знаряддям Божого промислу, поки ще є час. Я знаю, як це можна зробити.

— І як тебе стосуються мої справи з інспектором? Ну добре, кажи.

— Інспектора вже підозрювали в недбалості, коли кілька ув'язнених зуміло втекти минулого року. Але з новими ґратами ніхто ще не втік. І якби комусь знову вдалося втекти, інспектор зазнав би нової ганьби й утратив би і цю посаду, і нову.

Анна Стіна діє наосліп, але щось підказує, що вона не помиляється. Неандер глянув на неї і суворо й лукаво одночасно. Завів її у захристію, махнувши рукою наглядачеві, якого Петтерссон залишив біля дверей церкви, щоб стояв на місці. Щойно вони причинили за собою двері, пастор вийняв з кишені олов'яну фляжку й надпив кілька ковтків. Коли він знову заговорив, Анні Стіні аж в очах запекло від полинового смороду.

— Ти не дурна, але боюся, що переоцінюєш мою владу. Я пастор, я не маю ніякого впливу на варту. Не маю ніяких ключів. І навіть якби мав — ворота постійно охороняють наглядачі. Ти не запропонувала мені нічого такого, чого я не думав сам, але якби така можливість існувала, я вже звільнив би всіх. Усе одно всі ці шльондри за кілька днів повернуться до своїх верстатів. Але клятий Б'єркман не такий ідіот. Він прекрасно все розуміє, йому вдалося завдяки інтригам і високим покровителям розділити владу: духовне окремо, світське окремо. Тож для тебе буде краще, якщо ти до мене прийшла не з порожніми руками.

— Звідси є вихід, інший вихід. Я впевнена. Вам треба лише відімкнути двері в південно-західному крилі.

— Брешеш. Який вихід?

— Навесні одна дівчина зуміла втекти. Я знаю, де той вихід, яким вона скористалася. Є прохід у стіні підвалу. Б'єркман приховав її втечу, і йому все минулося. Але якщо цього разу ви вчасно доповісте, він отримає своє.

Неандер довго мовчки дивився на неї, обмірковуючи почуте. Потім почав ходити туди-сюди, жуючи свою власну бороду й бурмочучи сам до себе:

— Ще одна втікачка... Після тих шалених сум, які інспектор витратив на посилення охорони... Так-так. Лише одні двері, один ключ...

Висмикнув бороду з рота, протер пальцем око.

— Щоб ти знала, дещо схоже я робив і раніше. Пробивав використати ув'язнених, як от ти, щоб нашкодити Б'єркману. Не дуже добре це закінчилося. Я тоді послав скаргу від імені однієї прялі, але в комісії впізнали мій почерк. Не вчуся я на своїх помилках...

Пастор голосно засміявся, сам собі відсалютував і ще кілька разів відпив з фляжки.

— Або навпаки. Може, єдина моя помилка була в тому, що скористався мушкетом там, де треба було гарматою. Те, що ти пропонуєш, не неможливо. Треба поміркувати. Коли я щось надумаю, покличу тебе після вечірньої молитви. Стривай-но. Підійди.

Неандер лівою рукою взяв її за підборіддя, а правою сильно ляснув по обличчю. Без сумніву, пастор б'є не так сильно, як головний наглядач, але й від його ляпаса щока запекла як від вогню і у вухах задзвеніло.

— Це тобі за гріхи твої. Запам'ятай: навіть не пробуй мене зрадити, і не думай, що ти мені рівня. І так ніхто не скаже, що я злигався з бридкою повією,— твоя червона пика все сама розповість.

Неандер вказав їй на двері. Наглядач схопив її за руку й вивів на подвір'я, поки пастор сам із собою обговорював новий план дій.

10.

Спальня Петтера Петтерссона — в північно-східному крилі старої садиби. Там дві такі кімнати, його трохи краща. За стіною розташувався Франц Хюбінетт, напарник Петтерссона. Літо тільки починається, але в кімнаті вже жарко, як у печі, хоча вікна навстіж і дивляться на затоку. Петтерссон знімає камзол, спітнілу сорочку й витягується на ліжку. Довго дивиться в стелю, де його попередник чи хтось від нудьги повидряпував на дерев'яних балках імена, роки, набряклий фалос. Малюнки з часом потемніли й майже зливаються з коричнево-сивою поверхнею брусів. Скоро дванадцять років, як він служить наглядачем у Лонгольмені, і стільки ж живе в цій кімнатці. Якщо це можна назвати життям. Він працював на королівській винокурні після повернення з війська, а сюди прийшов 1781 року. Відтоді носить блакитний камзол. Хоча наглядачі, власне, не належать до сепарат-варті, але Петтерссон скоро зрозумів: те, що він не має ніякої інвалідності, серед цих калік уже інвалідність. Навіть Хюбінетт постраждав від вибуху гармати й не може стиснути праву руку.

Петтерссон соромиться свого здорового тіла. Його звільнили з армії зовсім не через поранення, і він переконаний, що всі тутешні пальти здогадуються або й точно знають про причини звільнення. Петтерссона прибрали з армії через його невідповідність військовій службі, а якщо казати чесно — небезпечність. Великий, надміру сильний розбишака, але головне — безпричинно жорстокий. Якщо ставалися бійки, він завжди намагався не просто побити, а понівечити противника. Незабаром жоден капрал не хотів брати його до своєї роти. У підсумку вигадали якусь причину й звільнили. Петтерссон звик, що його вічно в чомусь звинувачують, але тут він ніякої

провини за собою не відчував. Несправедливість досі мучила його, і він постійно шукав того, на кому міг би зірватися.

Але його нова посада мала і переваги, і покидати її він не хотів. У вісімдесят третьому році Петтерссон ще не навчився володіти собою і побив до смерті одну з ув'язнених. Її звали Леман. Сталося це рано-вранці, коли він пішов будити ув'язнених. Певна річ, він не збирався горлати й надиривати голос — будив їх за допомогою Майстра Еріка. А Леман не встала — чи не могла, чи не хотіла. Наглядач вдарив ще три чи чотири рази. Вона й далі лежала. Він оскаженів. Бив її, мов шаленець, бив і бив, аж поки інші наглядачі його відтягли.

Леман так і не підвелася з ліжка. Йому довелося повідомити про її хворобу. Вона лежала й тихо стогнала, а до обіду з рота пішла піна і Леман померла. Свідків цього всього було багато, Б'єркмана змусили влаштувати розслідування. Петтерссон стверджував, що побиття не могло стати причиною смерті, очевидно, та повія підчепила якусь заразу, ну, може, покарання трохи погіршило її стан... Але його все одно на два тижні посадили на хліб і воду в камері.

Ці два тижні він запам'ятав назавжди. У напівтемряві, голодний, злий, він згадував кожен удар нагайки, кожен рубець, залишений нею на шкірі Леман. І коли вийшов зі свого ув'язнення, уже був переконаний: воно того варте. Його постійно спалювало відчуття незадоволеності, воно немов виривалося зсередини, і полегшити його можна було тільки за допомогою Майстра Еріка. Безмежна влада. Відчувати, як його велике тіло нависає над переляканими жінками, як вони смертельно бояться його канчука. Йому достатньо лишень уявити цю картину, щоб фалос почав вириватися на волю, і він скидає штани й віддається рукоблудству. Але коротка мить блаженства швидко минає, залишаючи по собі ту саму постійну незадоволеність.

Як і інші наглядачі, він іноді злягався з ув'язненими. Усе одно більшість з них за це сюди й потрапили. Якщо не схочуть так, то дадуть за склянку кислого вина чи шматок м'яса. Але й це не тамує голоду. А одна мала шльондра ще й підсміювалася, поки

він натягав штани, і в нього закралася підозра: може, вона подумала, що тепер має над ним якусь владу? Одягнувся і пішов роздратований, хоча й сам не міг розуміти причини роздратування.

Що вони думають, коли дають йому, мало Петтерссона хвилює. Так само байдужі йому їхні думки й почуття, коли він їх гвалтує. Але танець навколо криниці — це інше. Не кілька метушливих порухів стегнами і приємна, але надто коротка мить розрядки. Танець переносить його в інший, солодкий світ. Він не знає, чи схвалюють інші наглядачі його розваги. Не втручаються — уже добре. Він ні з ким не танцював після тієї Ерсон. А вона дуже його завела — гострим язиком, нахабною поведінкою. Він таких любить. Вони спершу думають, що якісь особливі, щось знають і вміють. Шмагати живих мерців так само безглуздо, як бити нарізане м'ясо. Це справа м'ясників — вони теж відбивають м'ясо, щоб стало м'якше. Ерсон підвернулася дуже доречно. Тепер кульгає і здригається від кожного звуку. Петтерссон відчуває приємне потепління щоразу, як на неї дивиться.

Дихання частішає від збудження. Незадоволеність, яку він відчуває, цього разу анітрохи не зменшилася від виверження. Усе той самий внутрішній тиск, а надто ж від згадки, як пияк-пастор принизив його перед ув'язненими й наглядачами. Він уже вибрав собі нову танцівницю, з бригади старої карги. В очах впертий блиск, симпатична, і постійно щось видивляється, про щось думає. Нічого, скоро він запросить її на танець. Скоро... Треба потерпіти. Що довше протримаєшся, то солодша винагорода.

У чоловічому крилі вже почали робити ставки. Там тримають або надто старих, або надто малих хлопчаків, нездатних до роботи. Але вони добре знають Петтерссона, а може, як чоловіки навіть розуміють певною мірою його потяг. Ось уже кілька тижнів минуло відтоді, як він востаннє відшмагав когось. Скоро прийде час для нової жертви. А хто це буде? Та, що розлила кашу, намагаючись вхопити єдиного в мисці оселедця? Чи та лінива, що пряде один моток за цілий тиждень? Стежать

за кожним кроком Петтерссона, обговорюють, на кого і як він подивився, намагаються прочитати його думки. Парі укладають найрізноманітніші: з якого флігеля, з якої бригади, а найбільший виграш — якщо вгадаєш ім'я чергової танцівниці.

Юганна знає все і про всіх.

— Ти фаворитка. Поставити на тебе — багато не виграєш. Всі на тебе ставлять. Кажуть, він щоразу коситься на нашу бригаду, щойно побачить де-небудь не в цеху. Тебе до того ж привезли з тією самою, з якою він востаннє влаштував танці. Усі кажуть, що ти наступна.

Анну Стіну найбільше лякає навіть не танець. Але якщо він вибере її, то про втечу можна забути. Наглядач, звичайно, діє доволі обережно, не на смерть забиває свою жертву, але й казати, ніби людина жива залишається, теж не зовсім правильно. Дракониha, звісно, ще кульгає серед живих. Хто поставив на її швидку смерть, програв. Але впізнати її не можна. Вона ні з ким не розмовляє, здригається від кожної тіні, її переслідують кошмари. Якщо їй здається, що хтось зібрався її вдарити,— кидається тікати. Анна Стіна переконана, що і їй загрожує те саме.

Вечірня молитва закінчилася, але поговорити з Неандером вдасться найраніше завтра. Треба поквапитися і молитися, щоб Петтерссон протримався ще хоча б один день. У цеху темно й тихо, але спати вона не може. Прислухалася — Юганна теж не спить.

— Юганно, а якби тобі вдалося втекти, що ти зробила б, щоб тебе не зловили?

Юганна довго не відповідає.

— Ти щось задумала, Анно Стіно. Думаєш, я не помічаю? Не бійся, я тебе не видам.

— Є одна можливість втекти, і я думаю нею скористатися. Якщо хочеш, тікаймо разом.

Юганна засміялася:

— Мені залишилося менше ста мотків, якщо не втраплю в халепу, то й так до кінця літа вийду.

Що на це заперечити? Анна Стіна змовкла, але після тривалої паузи почула шепіт Юганни:

— Ти хороша подруга, Анно Стіно, тому я хочу тобі дещо розповісти. Я в дитинстві теж мала подругу. Її батько тримав трактир. «Мавпа» називається. Він ніби досі є, у Місті між мостами, неподалік Залізної площі. Багато років тому її батьки посварилися, ніхто не міг їх помирити, навіть пастор з нашої церкви. Мати взяла дівчинку і зникла. Мабуть, у батьків своїх ховалася. Я втратила подругу, а батько її просто почорнів від горя. Стояв за прилавком, наливав гостям вино, але було видно, що думки його десь в іншому місці. Його звали Карл Туліпан. Його так і називали — Веселий Тюльпан, бо він такий завжди був приязний, усміхнений. А тоді йому більше пасувало б імення Зів'ялий Тюльпан. А подругу звали Ловіса Ульріка. Калле Туліпан був такий гордий, коли вона народилася, що дав їй королівське ім'я.

— Така жалісна історія...

— Та вже ж, не про любов. Але слухай. Ти з Ловісою однолітки, не більше року різниці. Очі теж блакитні, волосся пшеничне, все те саме. Якщо тобі вдасться втекти з Лонгольмена, до себе в Седермальм не потикайся. Іди до Калле Туліпана й скажи, що ти його дочка Ловіса Ульріка, і в дитинстві дружила з Юганною Ульв, і після всіх цих років вирішила повернутися до любого тата.

— Невже він не зрозуміє, що я не його дочка?

— Звичайно, зрозуміє. Не ідіот. Але він тобі повірить, бо для нього дочка — найважливіше в житті, єдина втіха.

На щастя, Петтера Петтерссона на ранковій молитві немає. Замість нього — той наглядч, що приніс нагайку Петтерссону, коли він бив Драконику. Юнатан Леф. Він молодший за інших, і каліцтво його не дуже помітне — щось зі спиною і не згинається рука. Про нього кажуть, що він хлопець непоганий. Не чудовисько. Навіть продає прялям самогон і їжу за помірну ціну, а не здирає три шкури, як інші. Шансів мало, але Анна

Стіна зважилася. Зразу після молитви підійшла до Лефа, вклонилася, як годиться за правилами, і попросила пустити її поговорити з пастором. І о диво — Леф усміхнувся, відійшов на пів кроку в бік і пропустив її до Неандера.

Той невдоволено буркнув і повів її до захристії.

— Ти здуріла, дівко? Не розумієш, що це підозріло? Немає поки що ключа.

— Сьогодні або ніколи. Петтерссон будь-якої миті витягне мене до криниці, і тоді всьому кінець.

Неандер часто задихав і заплющив очі. Навпомацки знайшов стілець, тяжко сів. Почухав потилицю, подумав і почав говорити. Анна Стіна зразу зрозуміла: пастор ще не протверезів після вчорашнього, або й зранку вже встиг додати.

— Муки пекельні... Чи я хоч матиму віддяку за таке страждання? Невже немає іншого способу? Сьогодні, кажеш? Але це зарано, надто рано... Але негідник Б'єркман може вислизнути... І донос вже написаний...

Він бурмотів так кілька хвилин, раптом стукнув долонею по столу й різко встав.

— Чорт забирай, дівчино! Сьогодні, кажеш? Значить, сьогодні буде! Не спи вночі, чекай, у двері постукають і тебе виведуть. Далі ти маєш щезнути, і мені байдуже, що з тобою буде. Але тебе не повинні знайти, поки Б'єркман не отримає покарання за свої численні злочини. Усе, геть, і хай допоможуть тобі Ісус Христос, Асмодей, і Один-Всеотець! Інакше матимеш справу зі мною.

Анна Стіна вийшла у двір і зрозуміла: щось відбувається. Усіх жінок вишикували, всі бригади з усіх прядильних залів. Біля криниці стояв радісний Петтер Петтерссон, заклавши руки за спину. Леф підштовхнув Анну Стіну до її бригади, вона швидко стає поряд з Вівцею, Юганною і Лісою. У клітці в'язничного подвір'я голос головного наглядача лунає як грім:

— Сьогодні вранці у нас сталася крадіжка, пані й панове. Ви будете тут стояти, поки не знайдеться вкрадене. Ми перетрусимо всі ваші речі, всі матраци. Невинуватим нема чого

хвилюватися, тож ви можете спокійно скористатися нагодою помилуватися моєю особою.

Анна Стіна похолола. Все, надії більше немає. Надто пізно. Петтерссон уже вибрав жертву, і залишається тільки танець біля колодязя. Вони напевно знайдуть щось у її блохастому матраці, і ніхто не слухатиме її виправдань. Петтерссон принесе Майстра Еріка, і скільки ударів їй доведеться перетерпіти, вирішуватиме лише він, Петтер. Сльози накопилися на очі, і вона до крові закусилла губу. Цей біль вона хоча б сама собі вибрала.

Звісно ж, вони знайшли вкрадене. Ніж. Наглядач, який його знайшов, переможно підняв цей маленький блискучий шматочок металу. Петтерссон запитує, у чиєму матраці знайшли вкрадену річ, і наглядач, крутячи ніж між пальцями, іде просто до неї, а потім... хапає за руку Юганну й тягне до криниці, де від вуха до вуха посміхається головний наглядач.

Пів на п'яту. Юганнині крики досі лунають з двору, хоча щоразу слабші й слабші.

Більше Анна Стіна Юганни ніколи не бачила.

11.

Ліжко поряд з Анною Стіною порожнє. Як і з Дракониною, після танцю Юганну наглядачі мусили віднести в лікарню, щоб там спробували хоч якось її повернути до життя. Нічні звуки в залі сьогодні найгірші за весь час її перебування тут. З усіх кінців чути зойки, стогони, уривки слів і тяжке дихання тих, що прокинулися від кошмарів. Більшість не може спокійно спати, бо майже до вечора чулися Юганнині крики з двору. Ідучи на вечірню молитву, Анна Стіна бачила червоне коло навкруг криниці, де повзла її сусідка. Краплі крові забризкали штукатурку на криниці, але швидко висохли й тепер стали просто бурими плямками, походження яких ніхто до пуття і не пояснив би. Анна все не може заспокоїтися. Страх, відчуття втрати, хвилювання за долю Юганни, приховане полегшення від того, що хтось інший став на призначене їй місце, і відразу сором за таку думку. А ще — паніка, і почуття того, що її втягнуто в щось страшне, чого зупинити вона не може. Анна Стіна мала берегти кожну краплю сили для втечі, але те, що сталося з Юганною, залишило в ній глибоку вирву, у яку витікала вся її рішучість і сила. Не зараз, Боже, не цього вечора. Але вона знає, що більше не має можливості вибирати. Чекає у темряві.

Почувся обіцяний тихий стукіт. Спершу Анна Стіна навіть не була впевнена, що справді його почула, але коли піднялася і тихо пішла до дверей, почула, що в замку повернувся ключ. Двері прочинилися. Хтось чекає з того боку. Почувши, що вона підійшла, обережно відчиняє так, щоб вона протиснулася. Юнатан Леф, наймолодший наглядач. Пальцем показує їй, щоб стояла тихо, притримує двері й знову замикає — без жодного звуку. Показує Анні йти за ним.

Швидко перетинають двір і сходами піднімаються до старого будинку. З другого поверху чують голоси й сміх. Наглядачі пізно лягають. Грають у карти, пиячать, кидають на стіл монети, цокаються келихами, дзвенять пляшками... Пересвідчившись, що перший поверх порожній, навпомацки проходять залу, ідуть крізь кухню. Від плити ще віє теплом. Леф зупиняється і від жарини припалює тріску. Переходять у довгий коридор. Анна Стіна майже нічого не бачить — вогонь від тріски радше сліпить, ніж освітлює дорогу, але очевидно, що вони перейшли в інше крило, про яке їй розповідала Вівця.

Стеля тут нижча, стіни грубі, небілені й шпалерами не обклеєні. Кілька дверей без замків. За одними з них — рипучі дерев'яні сходи до підвалу. На гаку висить лампа зі свічкою. Леф зачиняє за собою двері й від тріски запалює свічку. Унизу під сходами вперше звертається до неї.

— Тут нас ніхто не почує, але все одно не варто кричати. Пощастило вам, тобі й Неандеру. Петтерссон звичайно після танців усіх пригощає, щоб ніхто не надумав побігти розповісти Б'єркману. До цього часу вже мало хто здатен на ногах стояти.

Анна Стіна чекає, що буде далі.

— Неандер дав мені кілька далерів, щоб я відімкнув тобі двері, довів до підвалу й мовчав про це, — вів далі наглядач. — І сказав, щоб я почекав, поки ти зробиш те, що маєш зробити. Лампу можеш взяти — має вистачити десь на годину. Може, трохи більше.

Він кивнув, відчинив дверцята лампи, розкурив від свічки задалегідь натоптану тютюном люльку і простягнув лампу Анні. Кисло посміхнувся:

— Хай щастить.

Вона відходить. Лефа більше не видно, тільки жар у люльці. Щоразу, як втягує дим, червоне світло осяює його обличчя. Більше схоже на театральну маску на чорній стіні, ніж на людину.

Підвал великий, поділений на різні закапелки, між якими зведені де цегляні, де дерев'яні перегородки. Попід стінами

шарудять щури, у світлі лампи спалахують і гаснуть їхні очі. У підвалі смердить. Скрізь лежать якісь продукти, напевно, велику частину цього добра ніхто ніколи вже не використає. Ящики гнилих яблук, мішки ріпи, напівпорожні діжки солонини, з яких витікає протухлий розсіл. Схоже, це саме від м'яса тут такий гнилий сморід. Мухи й метелики літають навколо її лампи, дзижчать біля вух, зачіпають крильцями її обличчя, ніби п'яні від світла.

Вона уважно обстежує стіни, час від часу поглядаючи на свічку — скільки ще залишилося? Пошуки тривають довше, ніж вона сподівалася. Тут страшний безлад, все накидане купами попід стінами, в кутках, посередині. Раз за разом доводиться лягати на землю і дивитися, що там, під усім цим мотлохом. Але щоразу бачить лише ту саму кам'яну долівку.

Зрештою залишилося передивитися лише кілька маленьких відсіків між дерев'яними загорожами. Тут мішки й різне сміття накидані так густо, що навіть не пройдеш між ними. Немає іншої ради, як почати їх відкидати. Лампу ставить на підлогу і відкидає. Важко. Мішковина й дошки ящиків гнилі, тріскаються і розпадаються. Гнилі овочі стікають по її руках, але немає часу витиратися. Щоразу, як полум'я тремтить, Анна впевнена, що тепер свічка згасне й залишить її в темряві. Робота просувається помалу. Сморід все сильніший. Прочистила собі дорогу між цим сміттям до самої стіни.

Почувши зовсім поряд голос наглядача Лефа, здригнулася від несподіванки. Той сів біля лампи за кілька ліктів від Анни. Так тихо підкрався, що вона за своєю роботою зовсім його не помітила.

— Ну як справи? Свічка вже майже догоріла.

Анна намацала порожнину в місці, де стіна піднімається з підлоги.

— Неандер дав мені кілька вказівок, що я маю зробити, якщо ти не знайдеш того, що шукаєш.

Анна Стіна лягла на долівку й обмацала дірку. Менша, ніж вона очікувала. Усього на кілька долонь вище підлоги.

— Пастор наказав не випробовувати долю, намагаючись провести тебе назад у цех. Якщо зустрінемо дорогою когось із охорони, усім нам гаплик.

Анна простягла руку якнайдалі в дірку й відчула протяг. Це тут. Шлях, яким Альма Густавсдоттер вибралася на волю.

— Якщо не знайдеш того, що шукаєш, Неандер сказав узяти тебе обома руками за тонку шию і задушити, а потім залишити під стінкою, прикидавши мішками.

Анна повернулася до нього. Леф підкручує свій тонкий вусик пальцями й посміхається. З відчаєм і тріумфом вона теж йому посміхається.

— Це тут! Я знайшла те, що шукала. Це тунель, щоб спускати дощову воду. Його пробрили восени 1772 року, коли будинок стояв без даху. Точно під стінкою.

Він схилив голову.

— А я оце тут сидів і потайки сподівався, що ти нічого не знайдеш. Неандер пообіцяв мені додаткову винагороду, якщо доведеться змусити тебе навіки замовкнути. Але схоже, винагорода буде тільки одна. Сподіваюся, ти мені пробачиш, якщо я погашу свічку. Така ти худа й брудна, що краще мені тебе не бачити, поки це робитиму.

Леф загасив свічку, підійшов до Анни Стіни, звалив її на підлогу, підняв спідницю і забрав те, що намагався забрати Андерс Петтер на пагорбі в Барненгені — цілу вічність тому.

Залишив її на долівці в підвалі й пішов. Анна Стіна лежить з розставленими ногами на спині, дивиться вгору, але темінь така, що очі ніби й заплющені. Вона наче стає темрявою, а темрява — нею, і ось Анна Стіна вже гойдається над власним миршавим виснаженим тілом, наполовину оголеним і брудним. Не впізнає себе. Через неї переповзають якісь комахи — вона їх не помічає. П'ють кров, що стікає з неї в маленьку калюжку між стегнами. Вона вже не плаче. Нічого не відчуває. Легені дихають, груди здіймаються і опускаються, вгору-вниз, і вона розуміє, що жива, але досі не вірить. Наскільки простіше було б не жити. Треба просто прислухатися до дихання легенів і

слабкого биття серця — і наказати їм зупинитися назавжди. Вони її послухалися б.

Вона не знає, звідки ще взялися в неї сили, але знає, що не може залишитися тут, у цьому мерзенному місці. Вона не може дозволити собі померти тут. На руках і колінах підповзла до стіни. Болю вже майже немає. Відійшов десь удалину. Грубе каміння дряпає руки, поки вона намагається заповзти в тунель. Не виходить. Доводиться перевернутися і повзти на спині з руками над головою. Посувається під землею, відштовхуючись п'ятами. Мов личинка. Трохи підніме голову — б'ється лобом об камінь. Відчуває над собою важкість усієї будівлі, зведеної на цьому фундаменті. Просувається повільно, по кілька дюймів, аж поки каміння оточує її всю.

Десь там попереду, де тунель ще вужчий, руками намацує якусь перешкоду. Щось загородило шлях. Мабуть, камінь трохи провалився. З в'язнів не надто старанні будівельники, а керівники робіт були не кращі. Спершу вона спробувала рукою відсунути той предмет, що загородив їй дорогу.

Відчула під рукою стопу.

Холодну мертву стопу Альми Густавсдоттер.

Альма не втекла з тюрми на Лонгольмені. Майже вийшла на волю, але не вийшла. Застрягла між камінням на середині тунелю і померла від голоду, спраги й щурів.

Анна Стіна не знала, чи довго вона розчищала прохід. Їй здавалося, що час зупинився і залишив її у нічному кошмарі, якого вона ніколи не забуде, у глибокому проваллі, повному відчуттів, голосів і звуків. Труп м'який, ніби глина. Розпадається від кожного дотику. Шматок за шматком виймала з тунелю мертву плоть. У легенях, які за життя були достатньо пружні, що не протиснутися між камінням, тепер — щуряче гніздо. Кам'яні окупи, які скували Альму Густавсдоттер, зараз легко відпускали її останки. Кістки розпадаються від слабкого поруху, і нові квартиранти розбігаються.

Коли шлях нарешті вільний, Анна Стіна повертає голову набік і проповзає, мов змія, під гострим кам'яним склепінням. Дюйм

за дюймо́м наближається до вирішальної точки. Видихає все повітря з легенів, ще трохи посувається вперед і відчуває, як каміння дряпає шкіру на ребрах. Груди стискає так, що вона не може вдихнути, перед очима пливуть червоні плями й кола. Вона так і не зможе згадати, як їй вдалося протиснутися за межу життя і смерті. Може, вона була виснаженіша за Альму. А може, Альмина плоть змочила каміння і слизькі краї дали їй змогу проповзти. А може, та мертва дівчина, чиї останки вона залишила в підвалі, своїми холодними руками підштовхнула її...

З того боку стіни дмухає теплий вітрець з-над води в затоці. Перше, що вона побачила, висунувши обличчя з тунелю,— спалахи на темному небосхилі. Угору над нею підноситься стіна в'язниці, але зараз вона бачить лише безкрає небо. Над містом прокочується грім. Перші краплі дощу падають на її чоло й щоки. Вона бачить у воді затоки відображення свого обличчя, освітлене блискавками, і знає, що більше ніколи не буде тією, ким була раніше. Анни Стіни Кнапп більше немає.

До кінця літа вже втретє в Анни Стіни не було місячних. Першого разу навіть не звернула уваги. У багатьох дівчат у в'язниці припиняються місячні, мабуть, через те, що виснажені тіла за будь-що намагаються зберегти сили. Вдруге теж не занепокоїлася — переконувала себе, що тілу потрібен час, щоб зміцніти, хоча завдяки турботі Карла Туліпана вже трохи погладшала. Анна Стіна живе в його домі, допомагає порядкувати в корчмі. Зветься Ловісою Ульрікою. Якщо Карл навіть знає, що вона не його дочка, то не показує. Дає їй простору, не напосідає зі своєю батьківською любов'ю, що знову спалахнула в його грудях. Він ожив. Сивий згорблений за шинквасом дід, якого Анна знайшла в «Мавпі», кудись зник, і на світ знов народився Веселий Тюльпан. Жартує з гостями, сміється на весь трактир. Ширить добрий настрій. У корчмі підмели й помили підлогу, випрали фіранки, побілили стіни — заклад заграв новими барвами. Гості сунуть натовпом. Навіть шляхетне панство з Рицарської площі коли-не-коли зазирає у пізню годину, як бажання долити ще кілька чарок стане більше за зневагу до простонароддя.

Коли ж почався і минув третій місяць, Анна Стіна зрозуміла, що щастя її було коротке. Проти її волі в ній росте дитина — дитина наглядача Юнатана Лефа. Щойно вона прийшла, Карл Туліпан особисто взяв її під руку, повів на пагорб до церкви і домовився, щоб її причастили й записали в парафіяльну книгу. Він заново ввів її у громаду. А як живіт виросте — накличе ганьбу не тільки на себе, а й на свого нового батька.

Ті, хто ще з дитинства пам'ятав Ловісу Ульріку, після кількох келишків жартували, мовляв, як дивно буває: за кілька років і вилиці змістилися, і ніс форму змінив. Але й найбільші скептики замовкали, коли бачили, який щасливий завдяки їй

Веселий Тюльпан. Тепер усе зміниться. Називатимуть її брехухою, розпусницею, блудницею, що нагуляла невідомо де дитину й у відчаї готова на все, аби тільки забезпечити собі й своєму байстряті нормальне майбутнє. Тюльпанові доведеться вислуховувати настанови пастора й настоятеля парафії, коли вони у своїх чорних сутанах прийдуть серйозно з ним поговорити. Дівуля — повія, скажуть йому. Чи взагалі він певен, що це його дочка? Його постійні відвідувачі, у яких раптом за стільки років прокинеться турбота про Карла, переконають, що вона самозванка. І Анну Стіну Кнапп знову випрут на вулицю. А звідти вже коротка й легка путь назад у Лонгольмен.

Пастора Бенгта Неандера вона вже там не застане, чула про його долю. Той донос, який він послав, щоб звинуватити інспектора Ганса Б'єркмана, був останньою краплею у чаші терпіння наглядової колегії. Ще гірше стало, коли в підвалі знайшли кості й зогнилу плоть Альми. Чиї ж то могли бути останки, як не Анни Стіни Кнапп, втікачки-невдахи? І замість чекати, поки звинуватять його самого, пастор нерівною ходою з лайкою зійшов на корабель, що вирушав до Англії.

Б'єркмана теж не було вже на посаді інспектора: він таки поїхав до Фінляндії. Зате Петтерссон досі там. І його Майстер Ерік. Терпляче чекають на тому боці затоки, коли вже зможуть запросити її на танець навколо криниці в тюремному дворі.

Уперше Анна Стіна його зустріла однієї вересневої ночі. Саме був час зачиняти трактир. Більшість гостей знає порядок, умовляти не довелося. Але навіть і найнеслухняніших неважко випровадити, запропонувавши чарочку на коня. Карл Туліпан пішов відпочивати — робота на сьогодні закінчилася. Востаннє обійшовши навколо перевернутих діжок, що слугували в корчмі столами, Анна Стіна помітила, що один гість досі тут. Якийсь чоловік скоцюрбився у кутку на підлозі, біля каміна і шафи з посудом. Блідий, худий, важко навіть зрозуміти, скільки йому може бути років. На вигляд водночас і старий, і молодий. Довге світле кучеряве волосся таке брудне, що колір вже не

вгадується. Обличчя більше схоже на висушену маску. Вона його бачила вже не вперше. Частенько зазирає до корчми й сидить аж до закриття, мов який привид. А зараз ось навіть не поворухнеться. Очі заплющені, глибоко й шумно дихає, скрутився, щоб зберегти якнайбільше тепла. Анна Стіна штурхонула легенько — анічичирк. Вона присіла, схопила його за плечі й трусонула. Під руками відчуваються самі кості. І смердить.

— Прокиньтесь. Уже пізно. Тут не можна спати.

Спершу трусила обережно, далі все сильніше. Лише тоді він розплющив очі. Анна прочитала в його погляді усі ті відчуття, що й сама пережила за цей рік. Страх, розгубленість і біль, такий біль, що не минає доти, доки маєш у собі хоч якісь відчуття. Дівчина бачила, що він ще молодий, молодший, ніж їй здавалося. Він глянув на неї, очі закотилися, і він знову заснув. Що робити?

Анна Стіна відчинила вхідні двері. Надворі холодний різкий вітер. Ліхтарі заледве освітлюють невеличкий простір під собою. Скоро вже кінець року, зима, тільки й того, що морозу ще вночі немає. Зачинила двері, замкнула, принесла кілька полін, розворушила жар у каміні, підкинула дров. Поставила на вогонь казанок, нагріла води, розвела трохи мила й почала відтирати бруд з його обличчя.

Засохла грязюка відмивалася нелегко. Під нею ж побачила зовсім хлопчака, хіба трохи старшого за неї. Поволі приходив до тями, і хоч від тривалого пияцтва ледве контролював свої рухи, таки допоміг зняти з себе сорочку. Анна Стіна кинула її у воду, випрала. Вода в казанку швидко стала чорна. Довелося гріти ще. Дала йому напитися, змолочила жменю зерен і зварила кави. Сама вона ніяк не могла полюбити той гіркий смак, але чула, люди казали, що добре допомагає протверезіти. Спокійно з ним розмовляла, намагалася запитаннями його розбудити й привести до тями. Потроху він і розговорився.

— Мене звати Юган Крістофер Блікс.

— А я...

— Ловіса Ульріка,— перебив її хлопець.— Ловіса Ульріка Туліпан.

Вона не мала бажання розповідати про своє минуле. Утім, гість теж виявився не надто говірким.

— Мій батьківський дім у Карлскруні. Я був учнем фельдшера під час війни. Прийшов у Стокгольм шукати щастя, але те, що знайшов... трошки інше.

Посиділи трохи в тиші. Анна Стіна принесла покривало й накинула йому на плечі, щоб не мерз, поки сорочка сохла біля каміна. До свого здивування дівчина відчула, що в тиші між ними виросла якась довіра, тому зважилася запитати в нього перше, що їй спало на думку, коли дізналася про його фах.

— Кажуть, є такі трави... Особливі трави для жінок, що ходять тяжкими проти своєї волі. Якими користуються нічні метелики...

Анна не змогла приховати своїх почуттів. Ні, вона не переживала за дитину, якої хотіла позбутися. Вона ненавиділа батька цієї дитини й те відчуття бруду, якого їй вже ніколи не змити з себе, про яке ніколи не забути.

Довго чекала на його відповідь. Нарешті хлопець кивнув.

— Можеш допомогти мені знайти їх?

Він глянув на її живіт, схований під широкою сукнею — уже давно Анна Стіна його носить, хоче виграти час... Здивовано моргає, наче бачить її вперше. Дівчина помічає у його погляді слід чогось іншого, більшого й кращого, не тільки безнадію і відчай. Він відповідає, і тепер голос у нього звучить інакше:

— Так. Так. Ти допомогла мені. І я тобі допоможу.

13.

Від кінця літа Крістофер Блікс жив у тумані. Якщо була можливість, він ніколи не бував тверезим. Коли не пиячив у трактирах, вештався вулицями. Прокидався там, де заснув, під чиїмись дверима чи під парканом, чи у власному блювотинні в кутку площі Бренд-Томтен, а коли нарешті приходив до тями й розумів, що й цього разу його не переїхав ніякий віз, здавалося, що життя з нього глузує. Щоранку в чаді похмілля на кілька секунд йому здавалося, що він знову в тій жахливій кімнаті, і на нього чекає ще один день зі скаліченим юнаком, він знову заливатиме йому до рота вино, відрізатиме руку чи ногу й нестиме Магнусу. А потім сидітиме в кутку, труситиметься і питиме аж доки в безтямі не засне й нарешті нічого того не бачитиме. А з лісу долинатиме пугукання сови... І досі, після всього, лише бренді трохи полегшувало його біль. Тому він намагався напиватися так часто, як тільки міг.

Тіло його виснажене, але душа досі молода й сильна. Він досі пересилує всю отруту, яку в себе щодня вливає. І ось він зустрів дівчину. Її звати Ловіса Ульріка, і вона просить його допомогти. Їй потрібна його допомога, вона нікого більше не має. І Крістофер Блікс розуміє: це золотий промінь надії, який може вивести його з темряви, що огортає його зараз. Провидіння дало йому шанс порятунком життя відквитати те життя, яке він забрав.

Дівчина дозволила йому залишитись у корчмі до самого світанку. Сорочка його висохла, а тканина була така чиста, що навіть здалося, ніби вона замінила на якусь дорожчу. Вперше з того часу, як повернувся до Стокгольма, він не йде шукати випивку. Вона йому більше не потрібна. Замість цього йде до краю міста, через міст Слактхюсбрун, повз площу Пакарторгет

і на північ вздовж Реннілену й Трескету. Оминає митний пост Каттруп і виходить до лісу — шукати потрібну траву.

Дерева стоять так тихо, ліс порожній і холодний. Полум'ям горить червоне й жовте листя. Скоро обсіплеться. Уже пізно, не сезон, але Крістофер таки знаходить те, що шукав, і саме в таких місцях, які колись показував покійний майстер Емануель Гоффман.

Уже наступного дня він повертається до неї з обіцяними травами. Схоже, Ловіса здивована й не вірить власним очам — він так змінився! Відмовляється від вина й чарки бренді, що запропонувала йому на обід, зате з апетитом з'їв увесь хліб. Принесені трави позв'язував у невеличкі букетики — так вона зможе їх зберігати підвішеними, без шкоди для їхньої сили. Попросив принести каструльку. Показав їй докладно, як готувати зілля.

— Хай вариться, аж поки закипить і вода змінить колір. Процідиш крізь полотно. Коли охолоне, вип'єш. І щовечора вари нову.

— А де мені взяти трави, коли ці закінчатся?

— Я назбираю. Принесу тобі сюди.

Анна Стіна відпиває перший ковток — мабуть, готова до того, що відвар буде не кращий за ту гірку каву. Крістофер знає, що рідина взагалі не має смаку. На обличчі дівчини читається полегшення.

— А як вона діє?

— Відвар викликає у твоїх нутрощах спрагу й вони випивають ненароджене дитя, аж доки нічого не залишиться. Принаймні так мені майстер пояснював. Але це повільний процес. Треба мати терпіння. Зате це найкращий метод, найпевніший.

У середині жовтня почув: у газеті «Екстра постен» написали, що якийсь чоловік знайшов мерця. Крістофер знає, що то не може бути хтось інший. Тіло без рук і ніг, без очей, зубів і язика витягли з Фатбурену. Це він наробив. Крістофер здригається від жахливих споминів. Але заразом відчуває і полегшення — нарешті страждання, які і він спричинив, закінчилися.

Помолився за душу покійного, але зараз він думає про інше. Щодня відвідує дівчину, щоб пересвідчитися, що вона здорова й все гаразд. Чекає ще тиждень, перш ніж зробити те, до чого вже давно готувався.

Одного ранку, трусячись від холоду, виправ свій брудний одяг у Стреммені під мостом Норрбру, почекав, доки висохне під осіннім сонцем, і подався до церкви Святого Миколая поговорити з пастором. Дочекався слушної нагоди, відрекомендувався і повідомив, чого прийшов.

— Надумав я, святий отче, одружитися.

Назвав імена своє і Ловіси Ульріки Туліпан. Пастор привітав з важливим кроком, розпитав, з якої парафії наречений. Крістофер сказав, що родина Бліксів завжди належала до Фредрікової церкви, і пастор пообіцяв повідомити, щоб і там пастві оголосили про майбутнє вінчання.

Довше відтягувати єдине, що залишилося зробити, Крістофер не може. Він повертається до трактиру «Мавпа» і чекає вечора — звичного часу для його візитів. Коли дівчина йде варити питво, яке щодня випиває, бере її за руку й зупиняє. Вибирає один листочок і показує:

— Це хвощ, майстер Гоффман казав, для печінки корисний.

Бере квіточку.

— А це звіробій. Від нього вода стає червона.

Показує ще кілька трав і розповідає, чим вони корисні. Одну залишає насамкінець.

— А це ромашка. Її я вибрав для смаку. Ні одна з цих травичок не нашкодить твоїй дитині.

Вона поки що мовчить, але кров уже вдарила в голову.

— Пізно вже. Усе. Дитини вже не позбудешся. Вона народиться.

За її криками й плачем не може розібрати жодного слова. Анна Стіна б'є його долонями й кулаками по обличчю, по плечах, по руках, куди дотягнеться. Спершу він просто стоїть і незворушно приймає всі удари, а коли вона підійшла впритул, обіймає і міцно тримає, аж поки вона трохи вгамується. І лише

коли вона геть заспокоїлася, він шепнув їй на вухо, що попросив благословення на їхнє одруження. Дитина народиться не в гріху, а в священному шлюбі, і носитиме його ім'я.

Анна Стіна Камп не знала, що сказати, навіть не могла зрозуміти, що відчуває. Вона носила під серцем дитину наглядча Лефа, зачату в злобі й насильстві. Вона довго уявляла, що її ненароджена дитина схожа на її гвалтівника, на те обличчя, яке вона бачила в червоному світлі жару з його люльки — з глузливим осміхом на його гидких губах. Але її відчуття змінилися за цей час, і вона все частіше вагалася, чи треба пити те зілля. Вона відчувала те життя, що росло в ній, хоч і слабко, ніби легкі удари крил нічного метелика по щоці. Як щось таке маленьке, народжене в її тілі, могло проти її волі стати чимось схожим на свого батька? Але тепер рішення вже прийняли за неї.

Коли вона прийшла до Карла Туліпана й усе йому розповіла, старий почав плакати. Лише за кілька секунд вона зрозуміла, що плаче він з радості. Калле обійняв її, притулив вухо до її живота, казав, що завжди мріяв стати дідусем і що він п'яний від щастя. Навіть не питав її, хто батько дитини. Але вона сказала. Батько — Крістофер Блікс, той худорлявий фельдшер, якому стало значно краще останнім часом. Він їй освідчився і просив вийти за нього. Повінчаються за найпершої ж нагоди. Туліпан усміхнувся з такою ніжністю і блиском в очах, що аж ніби на кілька десятиліть помолодшав.

— Я бачив вас разом. І щось таке передчував. Я ще добре бачу, а треба бути геть сліпим, щоб не помітити симпатію між вами.

Щось змінилося і в ній. Більше Анні Стіні не снився червоний півень, і сама вона більше не знищувала у своїх снах весь Стокгольм. Тепер вогнем у ній була дитина, але вона нікого не палила, лише гріла й перевтілювала. Вона приведе свого нащадка у світ у дуже складний час, але то буде дитинка — хлопчик або дівчинка, лише її, і вона виховає її. Вона не буде

така, як усі інші. Виросте сильною, доброю, змінюватиме світ на краще, боротиметься проти несправедливості й кривди у світі. А потім так само виховає свою дитину, і так триватиме ще довго. Ось яка буде її помста цьому світу, сповненому зла й ненависті. Якщо буде хлопчик, назве його Карл Крістофер, на честь дідуся і батька. А якщо дівчинка — буде Анна Стіна, на честь тієї, кого більше немає, але кого вона ніколи не забуде.

14.

У кінці жовтня на Стокгольм звалилися морози. Одного ранку поверхню затоки Ріддарефіорден скував блискучий лід. Крістофер Блікс стоїть на березі затоки. Сонце починає свій короткий похід крізь зимове небо, щоб через кілька годин зникнути за прадавнім шпилем вежі Васаторнет, де свого часу мешкали король і його вбивця.

Крістофер думає про ті тижні в кінці літа, про зустріч з дівчиною і новий поворот у його житті, якого він навіть не сподівався. Вічно п'яний вештався він вулицями Міста між мостами, шукаючи смерті, як давнього приятеля, з яким домовився зустрітися. Щоразу, коли бачив бійку, вихоплені в нападі люті ножі чи навіть високі хвилі, що перекидали човни, у ньому зринала надія. Але все одно уникав смерті. Ніхто не збирався здіймати руку на його худу мармизу, ніяка стихія не забрала його життя, ніби навіть цього він не вартий, ніби замість нього краще взяти життя будь-кого іншого... Хотів сам собі вкоротити віку, але, як і колись, зрозумів, що не зможе. То гріх, усі знають. Небо, про яке він мріяв,— чорна яма забуття, тобто пекло, яке точно буде покаранням за самогубство,— місце, де він постійно проживатиме раз за разом ті літні дні, криваві руки й страх у грудях. То як він міг на це зважитися? Замість цього він намагався знайти спосіб втратити життя так, щоб Господь не помітив умислу. Голодував, аж поки руки почали тремтіти від вітру, але чомусь голод його завжди робив тільки сильнішим. Пробиував затруїти себе випивкою — теж не вийшло.

Попросив дівчину про послугу. Дав їй конверт, запечатаний воском. У конверті — усі ті аркуші, які він писав саморобним чорнилом, усі ті листи, які призначалися для сестри, якої більше немає серед живих. Зараз він знає, кому їх треба

послати. Адресу прочитав у газеті, що взяв з полиці в трактирі, у тій самій газеті, де написали про знайденого в Фатбурені покійника. І нарешті зрозумів ті єдині слова, які бідолаха встиг пробурмотіти незадовго до того, як Крістофер відтяв йому язика. «Де щебетун?» — почулося тоді. Тепер він зрозумів, що то були за слова: «В Індебету».

Крістофер Блікс дивиться на затоку. Сонячне проміння відбивається у кризі, що несподівано стала за ніч. Схоже на золотисту дорогу, що тягнеться просто до місця, на якому він стоїть. Це — шлях у небо, який йому обіцяно. Він чітко це зрозумів тієї самої миті, коли дівчина попросила його про допомогу. Життя за життя. Ненародженою душею, яку він врятував, купив собі право самому розпорядитися своєю душею.

Скинув черевики. Босими ногами став на холодну кригу. Зняв куртку, жилет, сорочку, штани, кинув усе біля черевиків. Поверх усього кинув шапку.

Його тіло більше не худе й виснажене. Зараз він знову молодий і здоровий. Золоті кучері до плечей акуратно розчесані, обличчя повновиде й рум'яне. Ніби час потік назад і він знову схожий на себе сімнадцятилітнього. Адже йому тільки сімнадцять...

Ступив перший крок на золоту дорогу. Лід під ним такий прозорий, що видно каміння на дні, аж поки стає надто глибоко. Іще крок. Іще. Чує за спиною, що на березі зібралися люди, кличуть, щоб він повернувся. Але вони вже в якомусь минулому, колишньому світі, а він — на півдорозі до майбутнього. Заплющує очі від яскравого сонця, яке навіть на морозі гріє йому шкіру. Усміхається і все впевненіше йде, далі й далі, до місця, де крига під його босими ногами починає тріщати. І нарешті провалюється.

Четверта частина

Найсильніший вовк

Зима 1793 року

Гряде останній день розплати
І Божий суд для найдорожчих:
Шляхетних друзів веде на прощу,
А зло і зраду — на місце страти.
Карл Мікаель Бельман, 1793 рік

1.

Прокинувшись, Мікель Кардель не може зрозуміти, де саме він перебуває. Відчуває тільки, що в кутиках очей зібралися сльози, а очі мокрі. Темно. Щось під ним давить у бік. Якась довга кругла палиця. Помацав — та це ж він лежить на мітлі! Голова болить страшенно, у роті жахливий присмак. Коли нарешті очі більш-менш звикли до темряви, Мікель роздивився обриси дверей.

Непорушно лежить ще кілька хвилин, сподіваючись, що нарешті пам'ять повернеться. Пивна піна, задимлена корчма, сп'яніння, голоси, крики, люті, удари — йому і від нього. Помалу до нього повертаються відчуття. У кімнаті холодно. Зі щілин у підлозі дме морозне повітря, від протягу болить нижня щелепа. Звичайна для Стокгольма в листопаді погода. Отже, він у коморі трактиру «Погибель», куди за потреби замикають відвідувачів, які занадто розбушувалися і вгамувати яких не вдається іншими способами. А Сесіл Вінге мертвий.

У стані між сном і явою Кардель не був певен, що з усього цього реальне, але дуже скоро він усе згадав і втрата знову заболіла — так само, як у мить, коли він про це дізнався. Подих перехоплює, він не може вдихнути, а ліва рука пече, горить... Кардель слабко скрикує і розтирає куксу — не допомагає.

Перевертається на живіт. Він ще не звик до тягаря, який носить на лівій руці. Його новий протез з дуба, значно важчий за попередній. Якийсь чужий. Але свою роль виконує. З дубовою рукою важче замахнутися, зате кожен удар несе як не смерть, то каліцтво. Нові зав'язки краще тримають. Тепер уже Кардель так просто не втратить свою дерев'яну руку. Послабив ремінці, щоб кров активніше побігла в обрубку. Овва! Між дерев'яними пальцями застрягли два передні зуби.

Коли нарешті ліва рука трохи ожила й зігрілася, причепив на місце протез і грюкнув у двері:

— Випусти мене, дідько!

З хвилину нічого не чути, потім з-за дверей чоловічий голос обережно питає:

— А ти вже заспокоївся? Я більше не хочу тут бійок, розумієш?

— Що довше ти мене тут тримаєш, то гірше в мене зі спокоєм.

З того боку відсовують щось тяжке, чим підперли двері комори. Кардель прикриває рукою очі від світла й дивиться в залу. На підлозі уламки, розбиті пляшки, черепки. Кардель виходить, сідає на найближчу лавку, що якимось дивом вціліла серед цього безладу, і затуляє обличчя руками. Потім підводить голову — на нього зі стіни витріщається картина Гофбру. Веселий танець смерті.

— Єддо, дай чогось випити. Зараз голова трісне.

Корчмар повертається з кухлем пива.

— Слухай, Карделю, якщо ти маєш намір і далі так бушувати, то більше не приходь. Мені таких гостей не треба. Ти ж розганяєш усіх клієнтів, а ті дохляки, що я наймав замість тебе за порядком стежити, взагалі звільняються, коли ти починаєш свої концерти.

Кардель одним махом випиває все пиво й зітхає.

— Годі, Гансе. Учора пізно ввечері мені повідомили, що дехто помер. І я це тяжко сприйняв. Більше такого не буде. Тепер уже я не маю ні друзів, ні рідних.

Кардель висипав з гаманця все, що там було,— три шилінги й німецький віттен.

— Допиши на мій рахунок збитки, яких я тут наробив. Розплачуся, як тільки одержу гроші. І на цьому буде край нашого знайомства. Хіба пофарбуєш стіни. Набридло, що з мене смерть постійно регоче.

Надворі вже сутеніє. Сонце тільки недавно зійшло, а вже й спустилося за горизонт. Тротуари засипані снігом, а під стінами

вже навіть навіяло замети. Ліхтарів на вулицях ще не запалювали, в будинках ще теж не світять — люди збираються біля вікон і намагаються вловити ще хоч трохи світла короткого дня. Холодно. Кардель мусить застебнути камзол — з затоки дме пронизливий вітер. Похмілля ще не минуло, з нього тече піт, намагаючись вивести алкогольну отруту. Серце гупає, неначе молот. Мікель іде вулицею Вестерлонгтан до Рицарської площі, а там повертає праворуч до Слоттсбакена. Якщо пощастить, ще застане в Індебету секретаря Ісака Райнгольда Блума.

Дорогою згадав майже все, що сталося вчора.

Першим це сказав якийсь молодий поліцейський. Хлопчина, напевно, не раз бачив Карделя разом з Вінге, тож вирішив висловити співчуття. Спершу Кардель нічого не зрозумів, але потім й інші підтвердили: Вінге помер. Секретар Блум дізнався першим, що в управлінні Привид більше не з'явиться. Хвороба Вінге посилилася з настанням холодів, і минулої доби він відійшов.

До того часу Кардель уже був п'яний. Новина не була несподіваною, але чомусь він втратив самовладання. Десь глибоко в душі Кардель завжди вірив, що їхня співпраця не закінчиться принаймні до того, як вони дізнаються правду про долю Карла Югана. Саме через цього мерця з Фатбурену Сесіл Вінге так тримався за життя. Кардель пам'ятав, що пив доти, аж доки йому здалося, що нарешті він потрапив у якесь інше місце, відокремлене від усього світу, достатньо спокійне, щоб там попрощатися з померлим другом. Аж тут до нього заперся якийсь неборака.

Гнів на несправедливість світу й біль утрати запалили Карделя, як торбу з порохом. Він щось сказав, хтось відповів, посипалися удари. Очевидно, під кінець його таки скрутили й кинули в комору, де між мітлами й іншим мотлохом він заснув. Уві сні до нього прийшов Карл Юган. Він встав зі своєї могили на кладовищі церкви Святої Марії і без'язиким ротом, з якого випадали черви, мовив:

— Ви мали довідатися правду, розповісти всім, що зі мною сталося. Ви цього не зробили. Твій товариш уже заплатив за це своїм життям. Ти наступний.

Коли Кардель вийшов з-за рогу церкви Святого Миколая, у лице вдарив такий вітер, що довелося тримати капелюха, аби не злетів. Над Стремменом і Солоним озером під важкими хмарами кружляли снігові вихори. Поліцейське управління вже майже порожнє. Коштів на свічки немає, тож порядок охороняють лише у світлу пору. На щастя, черговий біля дверей підказує, що секретар Блум ще на місці — має багато роботи. Хоча причина може бути і в чомусь іншому, змовницьки додає співрозмовник. Можливо, він просто не хоче топити вдома власними дровами, старий лис.

— Хоча зараз вже міг би й не скупитися.

Кардель не зрозумів останнього глузливого зауваження, але добре й те, що черговий пустив його всередину.

Кабінет Блума забитий книжками й журналами. Груба справді розжарена, сам секретар сидить за столом у самій сорочці з засуканими рукавами. Кардель зайшов навіть без стуку.

— Я вчора ввечері дізнався.

Блум накрив текою аркуш, на якому щойно писав.

— Співчуваю, Карделю. Та й для всіх нас це велика втрата.

Кардель сів на стілець і розстебнув камзол. Прогулянка на морозі його протверезила. Вдруге вже його знову охоплює та давня знайома паніка. Цього разу він до неї готовий, але від цього вона не стає легша. Знову болить відрізана рука, знову його розпирає зсередини. Перед очима біжать чорні крапки. Кардель заплющує очі й намагається дихати спокійно й рівно, щоб заспокоїти шалене серцебиття. Блум тихо чекає, поки Мікель знову прийде до тями.

— Маєш щось випити? — питає Кардель.

Блум червоніє і розгублено моргає.

— Слухай, я розумію ситуацію, і дуже шкода, що так сталося, але мені треба працювати. Я тут кожну хвилину лічу, щоб хоч

трохи посп...

— Справді? Ану дай гляну!

Кардель спритно вихопив з-під теки аркуш паперу, над яким застав Блума. Секретар спробував його перехопити, але, звісно, не встиг.

— Якщо чесно, Блуме, це не схоже на протокол, і взагалі на поліцейський документ. Я сказав би, що це лист барону Ройтегольму, у якому ти благасш його взяти тебе на службу до палацу. «Ваша екселенціє...» — що це все значить? За нещасний рік вже набридло бути цілим секретарем поліції?

Блум відкинувся на кріслі й потер перенісся.

— Чорти б тебе забрали, Карделю! Це не для твоїх очей... Та вже слухай: начальник поліції Нурлін дістав відставку, про яку говорили вже давно. Нічого дивного: Ройтергольмові потрібен той, хто танцюватиме, як барон грає, а Нурлін мав сміливість працювати так, як вважав за потрібне. Витівка Вінге з тією вульгарною тканиною тільки довела це.

— Хто прийде на місце Нурліна?

— Нурліна за його проступки зашлють суддею у Вестерботтен. А сюди прийде Магнус Ульгольм. Він служив у палаці, і я прошу призначити мене на його місце.

— Знайоме ім'я. Це не той Ульгольм, який утік у Норвегію від звинувачень у розтраті? А тепер його поставлять поліцмейстером...

— Ти ж знаєш: на цю посаду підбирають тих, хто буде незмінно вірний теперішньому режиму. Та й навички в лестошах і підлабузництві не зайві.

— Якщо оцінювати за тим листом, який я прочитав, то ти й сам у лестошах і підлабузництві — майстер.

Блум ще більше почервонів.

— Чорт забирай, Карделю! Я за рік заробляю сто п'ятдесят далерів! На такі гроші не проживеш! І моє приятелювання з Вінге і з тобою нічого доброго мені не принесло. Тож якщо я нічим більше не можу тобі допомогти — вибач, маю роботу.

Від згадки про гроші Кардель завмер. Що там казав черговий? Щось про те, що міг би й не скупитися. Кардель задумався,

вступившись у Блума. Секретар трохи почекав і встав, збираючись відчинити двері.

— Сядь! — похмуро кинув Мікель.— Сядь і мовчи, якщо хочеш зостатися цілий. Щось тут не так. Я маю подумати.

Кардель кляне своє похмілля. У такому стані важко думати. Але інстинкти його ніколи не підводили. Блум щось приховує. Він явно боїться, аж спітнів, хоча в кімнаті жаркіше не стало. Погляд бігає кімнатою і постійно повертається до стола біля груби. Кардель простежив за його очима. На купі книжок лежить паперовий пакунок, обмотаний мотузкою. Кардель підвівся і взяв пакунок. Дитячим почерком виведене ім'я Сесіла Вінге. Чорнило світле, майже прозоре.

— Звідки це в тебе, Блуме?

— Якась дівчина вчора вранці залишила під дверима. Принесли мені як секретареві.

Блум поглядає на двері. Кардель помічає цей погляд, легенько струшує головою і переставляє свій стілець ближче до виходу, щоб у разі чого перетнути дорогу втікачеві. Притримуючи пакунок між колінами, розв'язує мотузку й розгортає папір. Там стос аркушів, замотаних блаженською тканиною. Аркуші списані тим самим дитячим почерком. Мікель читає нерівні рядки, і серце все швидше калатає в грудях. Склавши аркуші, запитально дивиться на Ісака Блума. Схоже, ця справа помалу прояснюється.

— Звідки ти дізнався, що Вінге помер?

— Точно не пам'ятаю. Хтось сказав.

— А ти особисто говорив з тим, хто сказав?

— Ні, я...

— Дивно... А мені розказували, що Блум перед усім управлінням оголосив точний час і всі обставини смерті Сесіла Вінге. Ще одне запитання: хлопець, якого я зустрів на вході, натякнув, що недавно ти розбагатів. Чи можу я спитати, де ти взяв ці гроші? Чи не пов'язаний твій прибуток зі смертю нашого спільного знайомого?

— Слухай, Карделю... Обіцяй, що сприймеш все спокійно...

Кардель підвівся, повернув у замку ключ і поклав його до кишені. Блум підскочив і повільно рушив навколо стола, Кардель — за ним.

— Я знаю, що ви тут в управі закладалися на час смерті Вінге. Чи можливо таке, що Блум розбагатів на цьому?

— Прошу тебе, Мікелю... Увійди в моє становище...

— Коли ти отримав пакунок, Вінге був ще живий. Але ти й не збирався передати йому ці папери. Ти вирішив збрехати, поховати його! Слухай, якщо ти хочеш пережити цей день і відбутися лише кількома синцями, маєш добре подумати й сказати мені правду. Вінге помер чи досі живий?

Кардель відкинув стіл, за два кроки опинився біля секретаря, схопив його за комір і заніс свою дерев'яну руку. Блумів голос раптом став вищий на цілу октаву:

— Будь ласка, Карделю, заспокойся! Я зустрів мотузника Роселіуса в трактирі, він бідкався, що втрачає хорошого пожилця. Мовляв, уже майже не встає, цілий горщик крові вихаркав. Лікар уже відмовився від нього, сказав, краще піде допоможе тим, кого ще можна врятувати. Уже й священник приходив для останньої сповіді. Яка різниця, помер він вчора чи помре завтра? А для мене ця різниця становить мою річну платню! Ти можеш це зрозуміти?!

У кінці Корабельної набережної Кардель підняв ліву руку — зупинив візника. Але спершу нагнувся і ретельно витер снігом протез.

2.

Крізь завірюху його піднятої руки не побачив жоден візник ні на Корабельній набережній, ні біля півострова Бласієгольмена. Кардель навіть не помітив, що почав бігти. Усвідомив це, лише коли підбори його мокрих черевиків загупали по дошках Нового мосту. Відчуває, що дуже важливо зараз поквипитися, бо в тому пакунку, який він несе, — дуже сильні ліки, здатні підняти смертельно хворого з його ложа. Лапатий сніг б'є в обличчя. Через замерзлу затоку видно порожню площу Пакарторгет. Якось непомітно опинився біля Артилерійського двору. Легені печуть. З церкви Святої Гедвіги-Елеонори чути мелодію — хор співає «Те Деум». Погано співають, мабуть, їх слухають лише безхатьки, що зайшли до церкви сховатися від заметілі. Голоси відбивають і радість, і відчай. Кардель підраховує, скільки кварталів ще до краю міста.

Невдовзі вже видно мур маєтку і гайок — липи схилилися під гнітом снігових шапок.

Хвіртка не замкнена. Ноги болять від бігу, але він не зупиняється і збігає сходами до кімнати Вінге. Там світиться лише одна свічка. Біля ліжка сидить священник у чорному. Одразу не зрозумієш, він молиться чи куняє. Над тазиком схилилася служниця і миє ганчірку. Вона піднімає здивований погляд на Карделя. Обличчя йому знайоме, бачив під час попередніх візитів.

Сесіл Вінге спокійно лежить у ліжку. Мікель не думав, що Вінге може схуднути ще більше, — тепер бачить, що помилявся. Худюче тіло нагадує Карделеві про замерзлих біля Свенсксунда, от тільки у Вінге обличчя не скривлене. Отже, він досі живий. Відсапавшись, Кардель найперше питає в служниці:

— Він був при тямі? Можна його розбудити?

— Ні, пан Вінге від ранку не сказав ні слова й не поворухнувся. Тут був пан Роселіус, але недавно пішов.

Кардель тихо кивнув. Під ліжком горщик, повний крові й мокротиння. Мікель повертається до пастора.

— Ідіть, святий отче. Ви зайняли мій стілець. Усе, що могли, ви вже зробили. Я тут дещо приніс, подивлюся, чи допоможе це йому краще за молитви.

Відповіді Кардель не чекає. Намагається зняти плащ, мокрий від снігу й поту. Служниця кинулася допомагати, і поки вони вдвох борються з одягом і протезом, священник зважує за і проти, підводиться і без жодного слова виходить на сходи й спускається. Мікель сідає на стілець, дослухається до важкого дихання Вінге і звертається до служниці:

— Кава є? Пиво? Неси те й те. Я тут побуду певний час.

Жінка пішла. Кардель роздивляється Сесілове обличчя. Очниці стали ще глибше, вилиці різко стирчать над запалими щоками, шкіра натяглася на лобі — така біла, що Карделеві здається: череп біліє крізь прозору шкіру. Довге волосся розпущене, поприлипало до скронь. Після нападів кашлю на губах і комірці сорочки залишилися червоні плями. Ця картина справила на Карделя гнітюче враження.

— Це ж треба... Сесіле Вінге, ніколи про тебе такого не подумав би. Щоб чоловік у розквіті літ так легко здався перед якимось кашлем? Співчуття хочеш? Нікого ти не одуриш. Здоровий як бик. Коли я служив у війську, нам казали: біль — це просто знак, що слабкість покидає тіло. З сухотами так само. Тож зберися вже, чорт забирай!

Кардель кладе на коліна стос аркушів і починає їх перебирати, стежачи, щоб не розлетілися.

— А тепер послухай. Раніше можна було думати про смерть, коли ситуація була безнадійна. Але виходить, ми ще не закінчили. Ми ще навіть не на підході.

Кардель бере один з листів Крістофера Блікса, відкашлюється і починає читати:

— Дорога сестричко...

Минали години. Служниця заходила й виходила, приносила пиво, воду, потім кілька скибок хліба, молоко з медом. Кардель навіть не звертав уваги.

Мікель розплющив очі, коли крізь вікно вранішнє сонце кинуло промінь просто йому в обличчя. Листів на колінах немає! Від самої думки про це його охоплює паніка.

Мабуть, випав згорток з руки, коли він задрімав, цей найважливіший доказ з усього, що він колись тримав. Але на підлозі під ногами аркушів немає! І тільки піднявши очі, побачив листи в худих Сесілових руках. Кардель потер очі, щоб відкинути залишки сну, дивиться на Вінге. Той теж розплющив очі, і кілька секунд вони мовчки дивляться один на одного. Кардель заговорив перший.

— Отже, ти таки живий. Ти завжди маєш на все відповіді. То скажи: чи врятували ці листи тебе від смерті, як якийсь чарівне заклинання, чи це просто випадковість?

Вінге знизав плечима.

— Моя хвороба розвивається нападами. Цього разу було гірше, ніж раніше. Усі вже зневірилися. І я сам теж. Що ж до того, чи допомогло мені твоє читання вголос,— поки що не можу відповісти, хай пізніше. Але хворому завжди допомагає, якщо нагадати, задля чого йому ще варто пожити.

Вінге перевів погляд на вікно. Якась тінь пробігла його обличчям, коли він знову заговорив.

— Ти мені розповідав, що на війні часто зустрічався зі смертю. Ти її бачив? Її обличчя?

Кардель здригнувся, згадавши, як тонує лінкор «Інгеборг» і падало в глибини Балтики безживне тіло Югана Єльма.

— Так, я її бачив. Чекала свою здобич під кілем корабля. З чорними крилами й посмішкою на кістлявому обличчі.

— Можливо, обличчя смерті для кожного своє. Мені смерть показала як чорне глибоке провалля. Я зрозумів, що мене просто не стане в часі і пам'яті, коли смерть мене обніме. І більше я ніколи не зможу повернутися. І поки вона до мене наближалася, я мав змогу поміркувати про

життя, яке прожив. Здається мені, що між розумом і почуттями я вибрав розум і був вірний йому до останніх днів. Працюючи в суді, я завжди намагався кожному дати слово. Не було такого, щоб я когось захищав чи засудив, не вислухавши спочатку. І навіть в особистому житті... — затнувся, помовчав і почав знову: — Жане-Мішелю, останнім часом я все більше сумніваюся у своїх переконаннях. Не через якісь раціональні причини, радше через той біль, який я переживаю. Під кінець життя я думав про шлях, який веде у смерть. І коли це провалля вже просто переді мною і обіцяє мені вічне звільнення від страждань, мені здається, що мій біль не такий і страшний. Я все життя боровся за те, що вважав правильним. І якоїсь миті мені здалося, що я тримаю в руках смолоскип, покликаний розігнати морок. Це стало моєю втіхою, і я був уже готовий ступити ці останні кроки. А потім почув твій голос. І у своєму сні я повернувся спиною до смерті. Коли я прокинувся, ти вже заснув. Я зібрав усю силу, потягнувся, взяв ці папери й прочитав історію Крістофера Блікса.

— А зараз, коли ти знову живий,— біль і сумніви повернулися?

Кардель помічає в очах Вінге страждання, але разом з тим і щось неприборкане. Сесіл стиснув губи в тонку білу лінію.

— Так. Схоже, що це неодмінна умова мого існування. Я сказав би, що найкращі ліки для мене — поставити вбивцю Карла Югана перед судом. Допоможи мені підвестися з ліжка, Жане-Мішелю. І був би вдячний за трохи теплої води, щоб змити з себе піт.

— Ти можеш взагалі встати? Кілька годин тому лікар від тебе відмовився.

— Якщо я правильно зрозумів твої слова, зараз у моєму тілі слабкості вже не залишилося — вона вся вийшла з боєм. Тому треба якнайкраще використати час, який ще залишився. Ти пам'ятаєш, що нам розповіла пані Сакс з будинку Кейсера?

— Я був би щасливий, якби міг це забути...

— Карл Юган їв своє лайно, якщо його залишали без догляду. Мадам сприйняла це як очевидний доказ його божевілья. Але у

світлі того, що ми дізналися, можемо стверджувати, що якраз навпаки. Це була єдина можливість для Карла Югана зберегти те, що в нього ще залишилося, предмет, який може назвати його ім'я і викрити його вбивцю. Блікс дав Карлу Югану перстень, і бідолаха беріг його так, як міг. Він шукав його і ковтав, і так знову, знову й знову. Після всього, що йому зробили, він таки зберіг здоровий глузд.

Кардель відчув, що його нудить. Довелося глибоко вдихнути й ковтнути слину, щоб стримати блювотний рефлекс.

— Чорт... Фу!

— Я сам не знайшов би кращих слів для цього. Ми не можемо допустити, щоб всі його страждання були марні. Якщо ми поквапимося, може, вмовимо гробаря і ще до заходу сонця розкопаємо могилу. Буде краще, якщо ми все це зробимо вночі. Перстень точно ще там. На ньому вирізьблено герб, за ним ми дізнаємося справжнє ім'я Карла Югана. Ходімо.

3.

Двері прочинилися, і в щіліні з'явилося обличчя гробаря Швальбе. Він довго дивився, примружившись, і нарешті щось згадав:

— Пан Вінге, так? І... Карлен? Кардус? Калібан?

— Кардель.

Швальбе жартівливо вклонився і запросив гостей до помешкання. У грубі горів вогонь, на столі лежала розгорнута Біблія.

— Я перепрошую, пане Карделю. Не впізнав. Я обличчя запам'ятовую добре, але ви зараз якийсь інакший. Ніс з'їхав набік, синець такий під оком... А ви, пане Вінге, щось їсте? Мені казали, що зараз модно бути блідим і худим, але це занадто... У вас такий вигляд, ніби ваш камзол і штани самі втекли з шафи.

Кардель щось буркнув, але змусив себе стриматися. Потоптався на порозі, струшуючи сніг з чобіт. Швальбе усміхнувся, показавши коричневі зуби.

— Ви, мабуть, прийшли побачитися з вашим небіжчиком, Карлом Юганом? Я так і знав, що повернетесь.

— Чому? — здивувався Кардель.

— У нас тут є видючі люди... Кажуть, що цей обрубок точно помститься. Кажуть, він тут повзає між могилами, а від нього світло йде, слабеньке таке, мерехтливе. І бурмоче щось, нерозбірливо. Тому я знав, що ви повернетесь. Щось він у цьому житті не закінчив.

Кардель подивився на Вінге, і йому стало трохи легше — він ніколи не думав, що погляд напівмертвої людини може висловлювати стільки скепсису. Сам він не був такий впевнений, що це просто вигадки.

Вінге вийняв гаманця і виклав на стіл кілька монет.

— Ми просимо вас відкрити могилу, пане Швальбе. Нам конче треба ще раз оглянути тіло. Для цього знадобиться окрема кімната.

На кладовищі кількома рядами вишикувалися голі липи, молоді ще, посаджені після великої пожежі. Вітер з затоки гоїдає гілля, і в повітрі розлітаються легкі сніжинки. Все кладовище засипано снігом, могил не видно, але Швальбе впевнено веде їх невидимими доріжками, зупиняється, змітає ялиноювою гілкою сніг і починає копати. Кайло, лом, лопата змінюються у звичному ритмі. Кардель дивиться на його роботу зі змішаним почуттям захоплення і незрозумілого йому самому страху.

Надворі холодно. Вінге, спираючись на плече Карделя, притуляє до губ хустку, щоб не дихати крижаним повітрям.

— А тобі навіщо тут стояти? Іди в тепло, я скажу, коли виймемо Карла Югана.

Кардель і сам змерз. Він охоче трохи розім'явся б, але рука Вінге утримує його на місці. Він уже почав цокати зубами, коли з ями з'явилася голова Швальбе.

— Допоможіть мені його витягти!

Кардель перехопив твердий безформний клумак і вилаявся.

— Замерз на кістку.

Вінге кивнув:

— Відтане.

Кардель простягнув руку й допоміг Швальбе вилізти з могили.

— Я так і думав,— обтрусився гробар.— Навмисно підклав дров у грубу. Зараз притягну санки, відвеземо його в тепло. Потім самі ще підкинете. А я піду до Слюссена, повечеряю та вип'ю чогось. Як закінчите — накрийте полотном і йдіть.

Карделеві не сподобалася дивна поступливість Швальбе, хоча він не міг зрозуміти чому.

— Річ у тім, що...

— Найн! Я можу про щось здогадуватися, але поки ви мовчите, я нічого напевно не знаю.

Вони поклали загорнутий труп на лавку ближче до вогню і до червоного розтопили грубу. Кардель невідривно дивився на

Вінге й дивувався тому, як він перевтілювався. Ще кілька годин тому його доводилося мало не нести через сад від будинку Роселіуса до екіпажу. Зараз же його не впізнати. Обличчя порожевіло, він нетерпляче ходив туди-сюди кімнатою, навіть не спираючись на ціпок.

Кардель вийняв хустинку, затулив носа й намагався дихати ротом.

— Смердить усе дужче. Може, наш Карл Юган уже відтанув?

— Так. Час братися до роботи.

Засукали рукави й почали пальцями й ножами обстежувати напівзогнілі нутроці, розганяючи могильних червів, які вигинали свої коротенькі тільця, намагаючись утекти. А невдовзі у світлі лампи зблиснув шматочок металу.

Вінге підніс знайдений перстень до світла й ретельно його оглянув. Момент здався Карделю таким важливим, що він насилу змусив себе зберігати хоча б видимість спокою. Скільки разів Карл Юган вишукував цей перстень у власних випорожненнях і знову й знову ковтав його, сподіваючись, що колись прийде саме ця мить? Кардель напружено вдивлявся в обличчя Вінге, хотів прочитати на ньому розуміння і торжество. Той повертав перстень то в один бік, то в інший, шукав найкраще освітлення.

І ще до того, як Вінге щось сказав, Кардель вже відчув, що їх спіткало розчарування. Не відводячи очей від персня, Вінге мовив:

— Я трохи знаюся на геральдиці. Звичайно, не можу сказати, що бачив герб кожного дворянського роду, тим більше — що всі їх пам'ятаю, але я знаю основні принципи їхнього творення. Цей герб не належить шляхетському роду. Розділений навпіл щит, три шестипроменеві зірки з кожного боку. У лаврових вінках стоять на задніх лапах леви, над щитом — шолом з плюмажем. Це безглузда розкіш, що викликає лише сміх. Відображення плебейських уявлень про шляхетські чесноти. І це не золото — шлунковий сік роз'їв метал. Думаю, що й камінь — просто скло.

Вінге відклав перстень і потер очі.

— Ми дізналися значно менше, ніж сподівалися, Жане-Мішелю. Дуже дивний перстень.

Карделеві плечі розчаровано опустилися.

— Коли комусь жалують шляхетський титул, герб для нього розробляють у Королівській академії. Символи вибирають так, щоб вони мали якийсь зв'язок із заслугами. Ось, наприклад, герб Улофа аф Акреля, лікаря короля Густава: жезл з переплетеними зміями — ознака медичного фаху, протягнутий крізь корону — показано, що він близький до королівської особи. Але цей герб має інше походження.

— І куди це нас веде? У новий тупик?

Вінге підніс перстень до світла.

— На щось він схожий... Десь я таке бачив...

Кардель більше не може стримуватися — мусить на чомусь зігнати своє розчарування. Він сильно грюкає дерев'яною обстіль гробаря і з шумом випускає повітря крізь стиснуті зуби — куску пронизав гострий біль. Вінге перевів погляд з персня на Карделя:

— Жане-Мішелю, ти при здоровому глузді взагалі?

— І що на це можна відповісти в таку ніч?

— Що ж, прийму це як ствердну відповідь. А чи є в тебе улюблена страва? Якась особлива?

Якби Кардель не знав Вінге, подумав би, що той глузує. Але на обличчі Сесіла не було й тіні усмішки. Ніколи не було.

— Голубці.

— А яку найбільше не любиш?

— У Свенсксунді нас годували супом, і найбільшою розвагою було вгадувати, з чого він зварений. Якось у зубах мені застряг вус. Я намагався переконати себе, що котячий, але дуже сумніваюся...

— Але смію припустити, що якби тобі довелося вибирати між тим супом і вмістом свого нічного горщика, ти вибрав би суп. Я маю на увазі, що Карл Юган не їв би тижнями своє лайно, якби не вірив у сенс цього всього. Він знав, що комусь перстень розкаже про нього все.

ц.

Мікелеві Карделю вдалося нарешті винайняти кімнату. Причому в тому самому кварталі. Нове житло мало чим відрізнялося від колишнього: можна дотягнутися до всіх чотирьох стін, не встаючи з ліжка. Матрац витолочений, тоненький. Зате дешево й тепло. Випивка допомагає заснути, а вранці й ребра не болять.

Але зараз Кардель не зможе заснути — не дають спокою події, що відбулися на кладовищі й у хатині Швальбе. День хилиться до вечора, а від Вінге нічого не чути. Мікель іде не додому, а в корчму. До «Погибелі» більше не можна. Але тут довго шукати не треба — трактири на кожному розі. Переходить Залізну площу, звертає у провулок від Естерлонгатан до берега. Ось і вивіска — «Терра Нова». Новий світ. Йому якийсь новий світ зараз не завадив би.

У трактирі несподівано багато народу як на робочий день. Товариство таке схвильоване, що Кардель мусив спитати, чи нічого не сталося. Якийсь гладенько поголений солдат здивовано глянув на нього:

— А ти не знаєш? Як ти міг не чути? Від самого ранку в місті ні про що інше не говорять.

На солдатове обличчя набігла тінь.

— Вона мертва! Відрубали їй голову!

— Та кому ж, Господи?

— Королеві!

Кардель не повірив своїм вухам. Перепив, чи що?

— Софії Магдалені? Удові Густава? Невже придворним набридло слухати її музикування?

— Французькій королеві, дурню, Марії-Антуанетті! Відрубали голову, а тіло кинули в яму в невідомому місці. Варвари!

Солдат нахилився до вуха Карделя і додав пошепки:

— Але чимало й таких, хто вважає, що чернь правильно вчинила. Стережися.

Після кількох кухлів пива Кардель переконався, що солдат мав слухність — місто гуділо. Тільки про страту королеви й говорили, і мало не кожен підходив до Карделя поділитися новиною, хоча він нікого не розпитував. Хтось розповідав, що на пласі Марія-Антуанетта глузливо сміялася в обличчя присутніх. Хтось був упевнений, що своїм життям у розпусті і марнотратстві вона заслужила не одну гільйотину, а сто. Інші навпаки співчували. Ще хтось розповідав, що вона перепросила ката за те, що дорогою до гільйотини наступила йому на ногу. Плітки Карделеві швидко набридли, і він спробував пропускати балачки повз вуха. Спочатку здавалося, що з кожним кухлем йому це вдається все краще. Але успіх виявився удаваним: інші пили не менше й кричали все голосніше та голосніше, і все помітніші ставали революційні настрої. Голосно засуджували герцога Карла, який нібито контрабандою провіз у країну дорогі твори мистецтва. Вони кричали, що закон має стосуватися і можновладців, і простого люду. І серед присутніх багато знайшлося охочих підтримати це гасло.

І тут Кардель побачив перстень. Спочатку вирішив, що привиділося від випитого,— він потрусив головою, заплющив очі й потер їх. Ні, перстень так само був на мізинці юнака у вузьких панталонах і модному жилеті. Золотий перстень, герб на овальному камені. Кардель непомітно присунувся ближче. Малюнок на камені роздивитися не вдалося, але що довше він дивився, то більше йому здавалося, що цей перстень відлив той самий майстер і в тій самій формі, що й перстень Карла Югана.

Очі почали сльозитися від тютюнового диму. Кардель знову глянув на власника. Років двадцять, не більше. Одягнений дорого, але смаку не відчувається. Білий шовковий шарф, яскраво-червоний камзол, напудрена перука. Кардель зрозумів, що пильне розглядання привертає увагу, і відвів очі, намагаючись не залишати юнака поза увагою й проклинаючи

кожну випиту кварту пива. Щосили намагається контролювати свій стан. Треба не випустити його з ока.

Через годину молоді люди розплатилися і встали з-за столу. Всі схожі один на одного — яскраво вдягнені, з перебільшено аристократичними манерами. Кожне третє слово французьке чи англійське. Прощаються, цілуючи один одного в щоку. Сп'яніння потроху розсіялося, і Кардель подався до виходу. У провулку він став біля стіни і вдав, що йому треба до вітру. З радістю виявив, що хлопець має ціпок і з кожним кроком дзвінко цокає ним об тротуар — можна йти слідом, навіть якщо його не видно.

Ні, все-таки Кардель переоцінив себе — він ще далеко не протверезів. Хоч як обережно старався іти, але підчепив ногою крижинку, вона задзвеніла й поскакала тротуаром. Кардель завмер, але вже пізно — хлопчина озирнувся, побачив його й кинувся тікати. Кардель скрипнув зубами й кинувся навздогін. Але куди там... У хлопця дві переваги: він молодший і тверезіший. Відстань між ними все збільшувалася, і, коли він знову повернув у провулок, Кардель його загубив. Мікель зупинився, нагнувся, сперся рукою об коліно і перевів дух. Сплюнув, почекав, поки віддихається. Може, ще не все втрачено. Мало хто знає провулки в Місті між мостами так, як він. Якщо той тип звернув у провулок праворуч, він упреться в купу снігу — туди його звозять з усієї площі. Кардель обережно зазирнув за ріг і спочатку нічого не побачив. Але придивившись уважніше, він вдоволено крекнув:

— Тихо дихаєш, хлопче, але пара з тебе — мов дим з комина. Виходь, поговоримо.

Хмари пари зникли — хлопець спробував затримати подих, але швидко зрозумів, що надовго його не вистачить. Він вийшов з-за замету й повільно рушив до Карделя. У руці малого блиснув ніж. Кардель подумки прикинув, що довжина леза десь сім пальців. Повернувся боком, перегородивши вихід з провулку.

— І навіщо я взагалі від тебе тікав? Ти старий, товстий, неповороткий.

Кардель не зводив погляду з ножа.

— Я б сказав — загартований і досвідчений.

Він знав, що робити. Ризик великий, але це його єдиний шанс.

— Можна? — вимовив він і стрибнув.

Кардель був значно важчий за свого супротивника. Він притис його до стінки з такою силою, що у хлопця перехопило подих, а руків'я ножа мало не притислося до хребта. Кардель із задоволеним виглядом підняв дерев'яну руку — в протез не менше ніж на два пальці встромилося лезо.

— Ну от.

Хлопець схопився за живіт, застогнав і сповз по стіні будинку. Кардель ногою відсунув сніг, сів поруч і почекав, поки той прийде до тями.

— Візьми трохи снігу до рота, ковтни водички. Побачиш, малий, стане краще.

Хлопець люто зиркнув на нього, але поради послухався.

— Ну чи не так?

Той похмуро кивнув.

— Не було ніякої потреби виймати ножа. Я не зроблю тобі нічого поганого. Хочу тільки дізнатися дещо. Покажи мені перстень, що в тебе на пальці. Не бійся, не заберу.

Хлопець намочив снігом палець і стягнув перстень з мізинця. Герб не такий, як у Карла Югана. А все інше дуже схоже. І камінь, і форма.

— Де ти його взяв?

— Це герб мого роду. Отримав у спадок від батька.

— Авжеж. Якщо ти шляхтич, то я Густав Адольф і щойно здобув перемогу біля Лютцена.

Хлопець знову лиховісно глянув на Мікеля.

— У Стокгольмі багато маловідомих ювелірів. За гроші вирізьблять тобі будь-який герб.

— Щоб ти і твої приятелі могли видавати себе за дворян?

Малий посміхнувся і покосився на дерев'яну руку Карделя, з якої стирчав ніж.

— Звісно, такий пан, як ти, цього не зрозуміє. Навряд чи ти колись бажав у житті чогось кращого.

Кардель засміявся.

— І багато їх, цих фальшивих перснів?

— Щороку все більше, на жаль. З кожним роком наша робота стає все тяжча. За вечір не одну пару таких бачу. Думаєш, мало нас є таких, готових платити за пір'я, що належить іншому птахові? А чим тебе так зацікавили ці персні? Схоже, що ти їх ніколи раніше й не бачив.

— Раніше не цікавився,— Кардель поклав до рота дрібку тютюну й простягнув кисет хлопцеві. Той знизав плечима, взяв і собі.— А як тебе звати?

— Карстен Нордстрем. Але в місті мене знають як Карстена Вікаре.

— Карстен Вікаре... — Карделю зовсім недавно траплялося це ім'я. Але де? Голова не варить від бренді й пива. Пережовує тютюн, аж поки він розтечеться в роті гіркуватим соком. Виплюнув на сніг коричневу цівку слини й клацнув пальцями:

— Вікаре! Ти зі своїми приятелями дуриш інших, граючи в карти. Ви їх називаєте зайцями. Не пригадуєш часом Крістофера Блікса. Де я можу його знайти?

На лобі Вікаре, незважаючи на мороз, виступив піт.

— Блікс мертвий. Втопився у Ріддарефіорді зразу після весілля.

— Справді?

— Але ми ж цього не хотіли! Це ж просто гра.

Крістофер Блікс розпрощався з життям у сімнадцять років. Кардель не дуже сподівався побачити учня фельдшера живим, але звістка дуже сумна. Таке коротке життя, стільки випало на його долю жахів, і такий кінець... Може, хлопчина й був боягузом, але Кардель не впевнений, що сам міг би зважитися на щось інше.

— І скільки грошей ви видурили з нього і його друга? Сто далерів? Ех... Молодий Блікс устиг мені сподобатися за недовге наше знайомство. І зараз я розумію, що таки збрехав тобі.

Карстен Вікаре підняв брови й перестав жувати:

— Про що?

— Про те, що не зроблю тобі нічого поганого.

5.

Наступного ранку Вінге й Кардель зустрілися в «Малій біржі». Випили по чашці кави. Мікель розповів про свої вчорашні пригоди, хоча імені Карстена Вікаре не назвав. Але від цієї розповіді настрої Вінге дивовижним чином поліпшився.

— Я відчуваю, що удача повернулася до нас обличчям, Жане-Мішелю. Це була дуже корисна зустріч, і ти її використав якнайкраще. Ми вперше дізналися щось конкретне про Карла Югана. Він був молодий, прийшов у Стокгольм здалеку, не мав грошей, але мав великі мрії та амбіції. Замовив собі фальшивий перстень, щоб вдавати дворянина.

Кардель мав трохи більше часу обдумати це все, тож не поділяв такого оптимізму.

— Це все цікаво й красиво, але я не розумію, що це міняє. Ми досі не знаємо, як його звали, тобто не знаємо нічого. Може, його пам'ятає ювелір, що зробив перстень?

Вінге махнув головою.

— Їх надто багато, та й ніхто не зізнається в такому. Здебільшого це роблять ювеліри без ліцензії, не цехові. Їх знайти, мабуть, не легше, ніж дізнатися ім'я Карла Югана. І навіть якщо ми знайдемо саме того ювеліра — дуже сумніваюся, що Карл Юган назвав йому своє справжнє ім'я, та навіть і те, з яким він жив тут.

Кардель розвів руками:

— Тоді все саме так, як я сказав. Ми досі топчемося на місці й ні на крок не наблизилися до розгадки.

— З одного боку — так. А з другого — ні. Коли я тільки глянув на перстень, герб здався мені знайомим, але досі не можу згадати, на що він схожий. Єдине, що скажу певно: герб не належить жодному зі шведських шляхетських родів. Зараз маємо пояснення: Карл Юган сам його намалював.

— Ну гаразд. І що?

— Не знаю. Мені ще треба подумати.

Надворі вітер ганяв сніг вулицями й площами. Кардель потягнувся, щоб розім'яти затерплу спину, але не втримався на слизькій бруківці, смішно змахнув руками й розтягнувся на дорозі на весь зріст. Гучно крекнув і вилаявся, згадавши і місто, і сніг, і все на світі.

— Сесіле, тут недалеко корчма «Золоте сонце». Сніг і мороз викликають у мене бажання випити. Я знаю, що ти уникаєш міцних напоїв, але повір, п'яний міркує зовсім інакше, ніж тверезий. Якщо у твоїй великій голові сховалося щось, що не хоче показатися саме, може, бренді його вивільнить?

Вінге розтулив рота, щоб щось заперечити, але передумав, схилився до Карделя і простягнув руку, щоб допомогти підвестися. Мікель вдавав, що приймає допомогу — він оцінив жест, але добре розумів, що своєю вагою просто потягне Сесіла на землю, як малу дитину.

У «Золотому сонці» вогонь у каміні лиже сухі поліна й гріє воду в глиняній посудині. Спершу їм принесли чорний хліб і по шматку сиру з гарячим шоколадом, а далі — глек червоного вина. Налили, дзенькнули келихи, Кардель випив і заїв. З другим глеком вина подали рагу й залишки зайчатини в густому соусі. П'ють келих за келихом. Кардель постійно думав, яким же буде Вінге, коли вип'є. Розчаровано довелося визнати, що п'яний Сесіл ще мовчазніший, ніж тверезий. Худі щоки порожевіли, але сидить тихо, щось думає... Аж тут Вінге раптом заговорив, чим дуже здивував приятеля:

— Я ось що думаю, Жане-Мішелю... Така проблема. Якщо когось любиш більше, ніж самого себе, невже не зробиш усього, що у твоїх силах, аби та людина була щаслива?

Кардель наморщив чоло й струснув головою.

— Я про такі штуки нічого не знаю.

— Та знаєш! Людина не може жодного разу в житті не зіткнутися з такими питаннями.

Кардель відчув поколювання у колишній лівій руці і відвернув обличчя до каміна:

— Такі почуття ніколи нічого доброго не приносять. Ті, кого любиш, завжди покидають, а ти залишаєшся сам, і тобі стає ще гірше, ніж було до цього.

— Так, це мудра відповідь, і дуже важлива для моїх міркувань. Я наведу тобі конкретний приклад того, про що зараз думаю. Уявімо, що певний чоловік помирає. Він знає, що кохання, яке відчуває до своєї дружини, взаємне і що його смерть означає для неї катастрофу. Думки про її життя після його похорону мучать його днями й ночами, він бачить перед собою печальну вдову в жалобному одязі, яка відмовляє всім можливим женихам, а її молодість і краса тим часом незворотно зникають. Він пробує знайти спосіб цьому запобігти, адже своєї долі змінити не може. Ти розумієш, про що я, Жане-Мішелю?

Кардель безмовно кивнув. Вінге допив зі свого келиха, зразу налив з глека ще — по вінця.

— Цей чоловік, що помирає, знає свою дружину краще за будь-кого. Знає, що їй подобається, а що викликає огиду. Якось на одному званому вечорі він знайомиться з офіцером — елегантним молодиком у формі, з чорними вусами й чудовою перспективою. Розговорилися, і чоловік, який помирає, виявив, що молодий офіцер не лише привабливий, а й порядний, розумний, чесний, не позбавлений юнацького запалу. Чоловік, якого ми уявляємо, запрошує офіцера до себе додому, вони швидко стають друзями. Знайомить офіцера зі своєю дружиною — печаль від усвідомлення неминучої розлуки з чоловіком додала їй красі якоїсь незбагненої витонченості. Наш герой помітив, що його дружина сподобалася офіцерові. Усе частіше вони проводять час разом, чоловік раз у раз знаходить якісь приводи, щоб залишити їх самих. Знадобилося багато часу й праці, але поступово в них обох з'являється взаємне почуття. І цей чоловік у свої останні дні уявляє, як його дружина і його друг витиратимуть одне одному сльози після його смерті, а потім разом підуть у спільне життя. У шлюб. З дітьми...

Вінґе заплющив очі й допив з келиха вино, закинувши голову, поперхнувся і закашлявся. Кардель ошелешено подивився на нього:

— Це ти таке зробив? Ти звихнувся?

— Так, зробив. І не бачив причин, чому мені це могло не вдатися.

— Окрім того, що люди — не цифри в протоколі й не камінці на рахівниці.

— Але все мало вийти саме так. Якби тільки своїм кашлем я не заглушив їхніх стогонів і вчасно почув... Якби не відчинив дверей... Усе вийшло б саме так, як я запланував. Але є різниця між тим, що ти плануєш, і тим, що бачиш. Того ж вечора я зібрав речі й переїхав до Роселіуса.

— А дитя... Батько ти чи офіцер?

— Не знаю.

Надворі повз вікно проходили тіні перехожих. Відхилялися назад на слизькому схилі й розставляли руки, щоб утримати рівновагу. Служниця необережно кинула поліно в камін, і на підлогу випало кілька великих жарин. Кардель спритно підскочив і затоптав їх своїми великими черевиками.

— Чорт, дівко, обережніше! Тут і однієї іскри достатньо, щоб усе згоріло до дідька!

Вінґе навіть не поворухнувся. Кардель занепокоєно глянув на нього, знову сів на своє місце.

— І принеси нам ще чогось міцного, бо помру від спраги. Тут не тільки підлога суха як порох.

Сидять, п'ють. Минають години. Зала «Золотого сонця» наповнюється і порожніє. Люди з морозу завалюються у корчму, випивають кілька склянок, гріються, горлають щось і регочуть. В окремій кімнаті грають у карти, гроші переходять з рук у руки під акомпанемент дзвенькання і лайки. Власник трактиру Улоф Мюра, згорблений старигань, ніби вирізаний з дубового коріння, час від часу на них поглядає, але поки що не чіпає — ще не північ.

— І що тепер, Жане-Мішелю?

Вінге ледве рухає язиком. Кардель відчуває, що підлога під ногами гойдається, мов корабельна палуба. Схвильовано окинув поглядом стіни, щоб пересвідчитися: це таки вікна, а не отвори для гармат, а за вікнами справді місто, а не хвилі Свенсксунду.

— Тепер... Тепер ми п'ємо наш блідий напій смерті... І опиняємося там, де були на самому початку. Такі ж розумні, як і раніше, але не такі тверезі... М'юро! Принеси нам ще два снапси, перш ніж викинеш нас надвір!

Підняли склянки.

— За ходіння по колу!

— Будьмо, Сесіле Вінге. Може, моя ідея виявилася не такою геніальною, як здавалася мені спочатку, але цього й можна було очікувати — хіба може така дупа, як я, придумати щось добре? Що? Що сталося? Ти зблід! Тобі зле?

Вінге пильно дивиться в одну точку перед собою — тверезий, ніби й не пив цілий вечір.

— Стривай, стривай...

Чорні зіниці перескакують з однієї невидимої для Карделя речі на іншу. Потім погляд фокусується на червоному переляканому обличчі Мікеля.

— Дупа.

— Що?!

— Дупа. Я знаю, хто наш Карл Юган! Ходімо!

6.

Поплелися крізь заметіль темними слизькими вулицями між заметами. Холодно не було — снапс грів усередині. На вулицях майже ніде не запалили ліхтарів — ліхтарники були певні, що міська варта в таку погоду не попреється перевіряти. Кардель здоровою рукою притримував комір, щоб не забивався сніг, і намагався не відставати від Вінге. Худу постать майже не видно крізь завірюху, зате добре чути — навіть вітер не заглушав гучного кашлю. Хотів було попросити друга йти повільніше чи стати перепочити, але Вінге ще спробуй наздогнати! Біля них вітер проніс чорний каптур, зірваний з чиєїсь голови.

На Слоттсбакені Вінге намацав ручку дверей будинку Індебету — замкнено. Кардель щосили загрюкав у двері, і через кілька хвилин вийшов заспаний черговий. Побачивши Сесіла Вінге, гучно вилаявся, а потім зразу перепросив:

— Прошу вибачення. Не те щоб я хотів побачити пана Вінге в труні... Просто коли ви тут з'явилися, я зрозумів, що маю розмову до секретаря Блума...

Двері за собою їм вдалося зачинити лише спільними зусиллями. Вінге підніс перстень і показав Карделю на герб колишнього поліцеймейстера Нільса Генріка Ашана Лільєнспарре, досі намальований на стіні над сходами.

— Бачиш? Дупин герб!

Кардель примружився, намагаючись зосередитися і порівняти малюнок на персні з багато оформленим гербом на стіні.

— Вони справді дуже схожі, але ж не однакові.

— Саме так. І це має сенс. Якщо я дійшов правильних висновків, Карл Юган часто стояв на цьому місці й дивився на цей герб. Ось що я скажу: герб Карла Югана надто подібний до герба нашого колишнього начальника Дупи. Це не може бути

випадковістю. Ми знаємо, що Карл Юган свій герб вигадав сам. А за зразок він узяв герб Лільєспарре.

— І що? Герб — це ж не якась державна таємниця, от же — просто висить над сходами.

— Так. І ні. Перш ніж поліцейське управління переїхало сюди, герб висів над сходами в будівлі на Трегорсгатан. Але ні до цих сходів, ні до них не може просто так потрапити будь-хто. Злочинці, яких тут проводили в один чи другий бік, навряд чи мали бажання і можливість докладно вивчати герб поліцмейстера. Але в поліції Карл Юган не працював, це точно — я знаю всіх поліцейських, діловодів і інспекторів на ім'я і в обличчя. Жоден не мав такої розкішної золотої шевелюри, і ніхто з них не зник за нез'ясованих обставин. Але Лільєнспарре мав у підпорядкуванні ще одну групу чи навіть армію — шпигунів-інформаторів, які вистежували противників короля.

— Не дуже йому це допомогло...

— Кажуть, коли людина намагається уникнути своєї долі, то вибирає саме той шлях, де доля її чекає. Король Густав — не виняток. Але в кожному разі тих інформаторів було багато, і серед них траплялися люди з амбіціями, але без жодних перспектив на іншій ниві. Прекрасне місце для таких, як наш Карл Юган. Ці шукачі щастя рідко бачили його зблизька, тому могли його ідеалізувати. Це ті, хто з ним постійно стикався, вигадали йому прізвисько Дупа. І от ці молодики мало не щодня бігали сюди зі своїми доносами, дратували штатних поліцейських, і так аж до відставки Лільєнспарре.

— Не розумію, як це нас наближає до розкриття загадки справжнього імені Карла Югана.

— Яке сьогодні число?

Тут Карделеві довелося трохи подумати. Для нього весь цей час, відколи він отримав звістку про смерть Вінге,— один довгий день з невеличкими перервами на сон. Вінге звернувся до чергового, якому мимохіть довелося знову прокинутися і відповісти:

— Сьоме. Субота.

— А котра година?

— Північ.

— Не можна гаяти часу, Жане-Мішелю. У «Біржі» зараз Нурлін прощається з колегами перед відставкою. Якщо щастя на нашому боці, ми його ще там застанемо. Нам конче треба з ним поговорити, перш ніж він виїде на нове місце служби.

Вони пішли вгору вулицею до площі Стурторгет, з лівого боку якої розташувалася «Біржа». Вінге полегшено видихнув, коли побачив, що вікна в «Біржі» ще світяться — товариство не збирається розходитися так рано. На кожному вікні горять свічки. У залі під стіною стоїть довгий стіл, посередині звільнено місце для танців. Підбори танцюристів так гупають у такт музикам, що аж кришталеві люстри гойдаються. Кардель між присутніми бачить чимало знайомих облич — гостей не менше двох сотень. Сам губернатор Стокгольма Моде хвацько витанцьовує у самому центрі — пика червона, краватка теліпається десь за спиною. Туди-сюди з келихами шампанського ходять знайомі з управління. Біля стіни став випорожнити сечовий міхур голова Торговельної колегії Седерельм. Він дивиться кудись угору й сміється.

— Схоже, Нурліна поважали в місті,— буркнув Кардель.

Вінге киває на знак згоди:

— Він одержав відставку саме через те, що порядна людина й хороший поліцейський. Не бачиш його?

Кардель роззирнувся.

— Сидить за почесним столом.

Вінге пішов у куток зали до Нурліна. Поліцмейстер вже чимало випив, ніс і щоки червоні, а службова перука розпатлана й зсунута на потилицю. Побачивши Вінге, встає з місця:

— А я чув, що ти помер, Сесіле! Чи ми так гучно святкували, що й тебе підняли з мертвих?

— Ти мене бачиш лише тому, що й сам мертвий, Югане Густаве. Твоє тіло лежить на підлозі зали — ти помер,

захлинувшись вином. Я прийшов показати тобі дорогу до берегів Стікса й передати Харону.

Нурлін здригнувся так, що аж розлив вино з келиха. Кров ударила йому в голову, і він кілька секунд не знав, що йому відповісти, аж доки якась дівуля з фрегатом у зачісці не зачепила його, протискаючись до виходу. Аж тоді Нурлін зареготав.

— Чорт забирай, Сесіле Вінге! Привид Індебету п'яний! Ніколи раніше не бачив тебе п'яного й не чув, щоб ти жартував. Припускаю, що це взаємопов'язано. Але, щоб ти знав, якщо раптом і далі вдаватимеш привида — гикавка тебе видає.

Нурлін розвів руки, ніби бажаючи показати, скільки у світі несправедливості:

— Отже, моя поліцмейстерська історія завершилася. Якщо навіть у Вестерботтені буде надто холодно, мене хоча б грітиме думка, що я більше не мушу копатися у столичних інтригах.

— Ти знаєш, коли Ульгольм офіційно починає службу?

Нурлін став серйозніший:

— Точно не знаю. Може, за тиждень. Мені шкода, що не зміг виторгувати тобі більше часу.

— Та я все-таки хочу ще дещо в тебе попросити. Коли я прийшов до тебе в кабінет після огляду мерця з Фатбурену, твій стіл був завалений нерозпечатаними листами, тими доносами від шпигунів Лільєспарре, який вже давно в Померанії. Ті листи ще там? Чи ти вже все викинув?

— Ні, то завдання для Ісака Блума.

— Я маю підстави вважати, що розгадка вбивства, яке ми з Жаном-Мішелем намагаємося розкрити, може ховатися в тих паперах. Дозволиш мені, Югане Густаве, переглянути їх? Зараз.

— Якщо це все, чого тобі від мене треба,— це найменше, що я можу зробити. Візьми з собою Блума — він уже достатньо випив.

Нурлін кинув багатозначний погляд на Карделя.

— Тільки не залишай його без нагляду, особливо на сходах. Недавно бідолаха послизнувся і дуже розбив обличчя...

Ісак Райнгольд Блум розмовляв з двома дамами в широких сукнях і з до білого напудреними фізіономіями. Побачивши Карделя, він впустив на підлогу келих і смикнувся. Мікелеві довелося схопити секретаря за шию, щоб той не заліз під стіл.

— Не бий мене!

У бідолахи підігнулися коліна, і він не впав тільки тому, що Кардель тримав його. Вінге поклав руку Блумові на плече, намагаючись заспокоїти його. Секретар насилу погодився випити ще келих вина. З кожним ковтком до нього поверталось самовладання. У передпокої попросив принести його поношений плащ. Вінге перший вийшов за двері. На сходах перед «Біржею» кілька гостей сіли подихати свіжим повітрям. Дівчина з непокритими плечима намагається язиком зловити сніжинку, кілька чоловіків плещуть у долоні й підбадьорюють її. Один з них відступив на крок назад саме тієї миті, коли з дверей виходив Вінге. Вони зіткнулися, чоловік обернувся, вони зустрілися поглядами й одразу впізнали один одного. Вінге завмер:

— Їлліс Тоссе. Не бачив тебе від самого навчання в університеті. І навіть не чув, аж до того часу, як ти послав Нурлінові листа, у якому назвав мене якобінцем.

Щоки й ніс Тоссе червоні від випитого, але говорить впевнено:

— Сесіл Вінге! Хотів би сказати те саме про тебе, але, на жаль, останніми днями твоє ім'я можна почути скрізь.

Скривив трагічну міну, потім криво посміхнувся:

— Але якщо я правильно зрозумів, це не надовго.

— Як там мадам Сакс поживає? — поцікавився Вінге.

Тоссе розвів руки:

— Важко працює, намагається знову заслужити довіру, яку втратила. Дім Кейсера тимчасово порожній, але братство має багато інших місць, куди можна піти. Тож ти не маєш відчувати докорів сумління, що залишив когось без розваг.

— А ти, Їллісе, з тих, хто спостерігає, як людей мучать і гвалтують, чи й сам мучиш і гвалтуєш? Наскільки я тебе

пам'ятаю з Уппасали, ти радше з тих перших...

Тоссе підступив на крок, поклав руку Вінге на плече й тихо довірливо сказав:

— Сесіле, я знаю, що тобі залишилося вже недовго, а смерті від сухот у закривавленому ліжку нікому не побажаєш. Але втішся тим, що якби ти й далі боровся проти Евменідів, тебе чекала б значно гірша доля і значно страшніша смерть. У світі є речі, яких ніхто не може змінити. І право сильного — одна з таких речей, хай що там казав би твій любий Руссо.

Вінге відштовхнув руку Тоссе.

— Якби Ройтергольм не відправив Нурліна у відставку, вас швидко прибрали б до рук.

Тоссе закинув голову й розсміявся:

— Ройтергольм? Сесіле... Ти завжди був таким дивним... Неймовірне поєднання проникливості й дитячої наївності.

Одним ковтком допив вино з келиха, недбалим рухом кинув його на сніг і пішов назад до своєї компанії. Глузливий усміх так і не сповз з його губ.

Пригнувшись, щоб якимось захиститися від снігу, Вінге й Кардель повели Ісака Блума вздовж площі й далі вулицею Келлерґренд на Слоттсбакен. Схоже, черговий кудись пішов. Блум перед дверима поліцейського управління став шукати в кишенях ключа. Вінге прокашлявся і звернувся до нього:

— А скажи-но, звідколи ти працюєш у поліції? З 1787 чи 1788 року?

Блум нарешті знайшов ключ і намагався відімкнути двері:

— З 1786-го.

На сходах обтрусили сніг з одягу і взуття. Кардель сперся рукою на стіну й виявив, що вона така ж холодна, як і повітря надворі. Блум розгублено махнув рукою — запросив іти слідом. Вінге пішов за ним з руками за спиною.

— Ти кілька років служив обіч Лільєнспарре. Що пам'ятаєш про його інформаторів, які звідусіль надсилали йому доноси?

— З роками противників монарха ставало все більше, і король Густав все більше лютував. Найкраще він почувався в

заміському палаці, у своєму світі мрій — серед сосон і скелястих берегів, яким він давав італійські назви. Дворяни плювали через плече, зачувши його ім'я, придворні боялися його дивацтв, його власні пажі розповідали такі історії, що волосся дибки ставало. Один з них, до речі, потім короля і вбив. Лільєнспарре це поліцейське управління заснував 1776 року, Густав тоді лише чотири роки був на престолі. З часом Густав побачив, що Лільєнспарре йому потрібен. Поклав на нього обов'язок створити цілу мережу навушників, які наслухували б, що говорять про короля у корчмах і на базарах, а потім доповідали поліцмейстерові. В останні роки дуже стежили за подіями у Франції — король Густав боявся, що революція перекинеться і до нас. Пташки Лільєнспарре співали без упину — все вишукували зрадників.

Вінґе кивнув.

— Так і я пам'ятаю це все. Лільєнспарре відсторонили від служби в грудні минулого року. Звістка про це до шпигунів ішла довго. Ми шукаємо нерозпечатані листи за весну й літо.

Блум показав уздовж коридора:

— Усі папери зі стола Нурліна я переніс у кабінет, де зберігають непотрібні документи. Викинути совість не дозволила. Там у кутку стара шафа для посуду, отам все й лежить. Зараз, стривайте, знайду вам світло.

Секретар приніс свічку — вогник освітив кімнату, забиту книжками, реєстраційними журналами, теками й просто стопками аркушів. Кардель відчинив потрібну шафку, і з неї просто на підлогу висипалася купа аркушів.

— Чорт! Зніми все зі стола, я перекладу цей мотлох,— і повернувся до Вінґе: — Що робимо?

Сесіл повільно обійшов купу паперу й навмання взяв один нерозпечатаний конверт.

— Розкладемо за відправниками й часом надсилання. Пам'ятаєш нашу розмову на кладовищі біля Маріїнської церкви про наполовину заліковані кукси Карла Югана? Треба відсортувати листи. Ми погодилися, що першу кінцівку від тіла відрізали...

— Гадаю, десь у липні.

— Отже, можемо вважати, що Карл Юган найпізніше в липні припинив надсилати листи. Розкладемо те, що тут маємо. Якщо в якійсь купці будуть листи з серпня чи пізніше,— можемо відкинути. Нас цікавлять листи, що надходили регулярно, а припинили надходити в червні або липні.

Годину чи й більше вони мовчки перебирали й розкладали на купки сотні листів, ніби граючи якусь незвичайну гру в карти. Деякі купки відклали назад у шафу — з такими Кардель прощався лайкою. Стос листів ставав дедалі менший і зрештою залишилося всього кілька. Вінге розклав і їх. Кардель щосили намагався стримати своє нетерпіння.

— І що тепер?

— Тепер розпечатаємо листи, що залишилися. Побачимо, чи дадуть вони нам якусь додаткову інформацію.

Від читання Кардель не в захваті. Довгі рядки кривих літер швидко втомлюють, а зміст дуже рідко виявляється вартий тих мук.

— Чорт! Якби було змагання на звання найнуднішого, цих добродіїв треба було б узяти в нашу команду! Тут взагалі писав хтось, хто нашої мови не знає.

— Дай гляну.

— Та тут взагалі нічого не зрозумієш.

Вінге зосереджено нахмурився.

— Вірю. Але не думаю, що це якась дурня чи випадковість. Я гадаю, це шифр. Тут одні літери замінені іншими.

— І що з цим робити?

— Ми цього не прочитаємо. Хто його послав?

— Підписано Даніель Деваль.

— А коли?

— Перше більше року тому, останнє — у червні.

Вінге потер пальцями перенісся.

— Колись давно я вивчав одну методику дешифрування, але, здається, остання чарка в «Золотому сонці» витіснила це вміння у найдальшу комірку мого мозку.

Він заходив кімнатою туди-сюди, щось бурмочучи й малюючи в повітрі якісь знаки. Після кількох хвилин таких дивних рухів Вінґе підійшов до стола, взяв один конверт і всміхнувся.

— Жане-Мішелю, вибач мені. Ми самі собі ускладнили роботу. Даремно ти дав мені так багато пити.

Вінґе простягнув лист. Кардель нагнувся до нього й придивився. На краях аркуша видно шматки печатки, яку розламали, коли розгортали лист. Дивно, але на печатці був зображений той самий герб, що й на персні Карла Югана.

Карделеві знадобилося кілька секунд, щоб прийти до тями й запитати:

— То справжнє ім'я Карла Югана — Даніель Деваль?

— Без сумніву.

— А там сказано, звідки він писав?

— Так. Усі листи прислали з місця, що називається Фогельсонґ. Ти знаєш таке?

— Ніколи не чув.

— Я теж. Ходімо спитаємо Блума.

Блум схилився над письмовим столом, затуливши обличчя руками. Він голосно хропів і сміливо опирався спробам його розбудити. Карделеві довелося добряче штурхонути його під ребра.

— Ну що? Знайшли?

Вінґе кивнув.

— Можливо. Ти, часом, не знаєш, де може бути місце, що називається Фогельсонґ?

Блум потер очі.

— Фогельсонґ — це спадковий маєток неподалік від королівських володінь у Весбю. Належить роду графів Бальків. Простий герб, як у всіх давніх родів — біла навкісна смуга на чорному щиті. Але наскільки я знаю, Бальків з Фогельсонґу вже майже не залишилося. Густав Адольф Бальк засідав у державній раді кілька десятиліть тому. Здається, утік за кордон. Думаю, що в нього лише один син. Великий був рід, сильний, багатий... А тепер все минуло. Більше нічого не знаю.

Блум ще не закінчив розповідати, а Вінге вже вибігав з кабінету.

Вулиця Чепмангатан зовсім близько від Слоттсбакена. Вузька й безлюдна. Заметіль помітно вгамувалася, починався новий день, але зимова темрява ще кілька годин не випустить сонце на овид. Вінге, притримуючи капелюх рукою, весь час озирався, сподіваючись побачити хоч якийсь екіпаж. Кардель слухняно йшов за ним, але його мучили погані передчуття. Ще недавно він думав, що все розвивається надто повільно, але зараз події, здавалося, полетіли галопом.

— Ти думаєш, нам варто зразу отак бігти туди? Може, треба підготуватися?

— Що ти пропонуєш? — кинув Вінге через плече.

Кардель послизнувся на засніженій бруківці й вилаявся.

— Взяти кожному по шпазі, сховати по кинджалу в чоботі й ще по одному в рукаві? Пістолі й мушкети теж візьмемо? А гармату на випадок, якщо нам не відчинять? А, ще ми без документів, може зупинити митник.

Перед ними на розі площі Бренд-Томтен стоїть екіпаж — візник у снігу шукає підкову. Вінге махнув йому рукою і зупинився. Кардель нарешті наздогнав його.

— За документи не хвилюйся. У мене з собою лист за підписом Нурліна, він ще дійсний, так що обох пустять без питань. Щодо всього іншого — більше союзників ми не маємо. Залишилися лише ти, Жане-Мішелю, і я. Я не прибічник насильства. Якщо нас у кінці нашої дороги зустріне жорстока сила, дати справжню відсіч ми навряд чи зможемо. Можемо сподіватися лише на те, що маємо. А час для мене — найважливіший чинник, не тільки через стан мого здоров'я. Скоро начальником поліції стане Ульгольм. Поки що у верхівці порожнеча, безладдя, і ми маємо якнайкраще цим скористатися. То як, ці пояснення змінили твою думку? Я все одно сідаю в екіпаж і їду, мені втрачати нема чого. Ти ж можеш розвернутися і піти. Я в жодному разі тебе не засуджуватиму.

Вінге піднявся в екіпаж, сів на лавку й махнув рукою в напрямку до Норрбру. Кардель роздратовано змахнув сніг з

обличчя і пирхнув:

— Якби ми затрималися на хвилинку й купили щось перекусити, перш ніж покинемо місто, ти мав би значно приємнішого супутника. А якщо ще й чогось випити знайдеться — я буду наймилішим компаньйоном у світі.

Вінге замислено погриз ніготь і мовив:

— Схоже, що й мене спіткала якась незвична хвороба. Голова болить...

7.

Для митного посту знайшли інший екіпаж. Візник кілька тижнів тому замінив колеса на полози. У Стальместареґордені — останньому заїзді дорогою від Стокгольма в глушину — купили хліба, м'яса й вина. Дорога кепська. Минулого тижня коротка відлига частково розтопила сніг, потім знову мороз, і тепер полози екіпажу ковзають дивною примерзлою кашею, місцями твердою, місцями м'якою. Коні ковзають на слизькому. За вікном пропливають дерев'яні, залізні, кам'яні віхи. Через кожну милю чи дві — сонний заїзд. Усе довші зупинки, під час яких візник, поки міняє зморених коней, зачіпляється язиком з місцевими слугами й обговорює новини й плітки.

Вінґе добре знає цю дорогу — не раз їздив нею, коли навчався в Уппсалі, і для нього не новина, що деякі ділянки чистять краще за інші.

Далеке сонце піднімається на сході, щоб на кілька годин освітити цей безживний краєвид. Світло з'являється з-за правого плеча й повільно перемандрує за ліве, відкидаючи довгі тіні в протилежному напрямку. Обабіч дороги здійсмається мовчазний, старий і байдужий ліс.

У тиші цокає кишеньковий годинник Вінґе — «Бюрлінґ», який він уже стільки разів розбирав і збирав, лежить розкритий на коліні, аж поки стає зовсім темно й стрілок не видно. Коли з'являються перші зорі, обоє виймають ковдри, вкриваються, заглиблені кожен у свої думки, які перериває тільки візникове покрикування на коней. Місяць-молодик ледве-ледве освітлює дорогу.

Сесіл Вінґе лише зараз усвідомлює, що не такий впевнений у правильності своїх дій, як намагався довести Карделеві. Згадує, як розгнівалася його дружина, коли він застав їх з коханцем.

Він же відчував лише безмежну тугу, і це її ще більше дратувало. Може, він мав показати свої почуття, агресію, витягти того офіцера з ліжка й побити до крові? Але насильство ніколи не було притаманне Вінге — він ще в юності вирішив іти шляхом розуму і ніколи з нього не звертав. Можливо, бувають випадки, коли любов переростає в насильство, якщо самої любові вже недостатньо.

Десь вдалині почулося самотнє виття. Сесіл зразу пригадав прощальні слова Джозефа Тетчера: «Ви теж вовк, і завжди були! Прийде день, коли ваші зуби стануть червоні — згадаєте тоді мої слова».

Надворі вже ніч. Екіпаж залишив за собою понад десять миль. На виїзді з Сале візник зупинився на прямокутній галявині між заїздом і конюшнею, поклав віжки й повернувся до пасажирів.

— Панове, ближче до вашого місця призначення не під'їдемо, дорога не пробита. А мені треба знайти місце для ночівлі й коней напоїти.

У заїзді ще людно, гості вечеряють. Кремезна господиня за шинквасом презирливо глянула, коли запитали в неї про Фогельсонг:

— Там для вас нічого цікавого немає. Особливо в таку пору. Туди вже давно ніхто не їздить.

— Якщо ніхто нас не повезе — може, ви дасте нам пару коней?

— Щоб я в таку погоду абсолютно незнайомим гостям дала коней? І не мрійте, навіть за всі гроші світу.

Вінге викладає на брудний прилавок кілька монет — значно більше, ніж така угода насправді коштує. Жінчині губи поволі розтягуються в усмішці. Вона задоволено укладає:

— Схоже, у світі значно більше грошей, ніж я уявляла.

Коні сильні, привчені до тяглової роботи, але не надто швидкі. Сніг засипав ледь помітну дорогу до маєтку, і Вінге з Карделем вирушають за орієнтирами, які їм описали гуртом усі присутні в залі. Їдуть при слабкому світлі місяця, з лівого боку віддалік бачать пагорб, прямо перед собою — Полярну зірку. За годину

чи, може, і більше, раптом перед ними постає липова алея. Коні натужно пробивають шлях через наст, аж доки доходять до дерев, де снігу менше й земля рівніша. На іншому краю алеї похмуро височіють тихі темні споруди. Великий будинок і заледенілий фонтан непривітно зустрічають відвідувачів. Вінге натягує віжки, поволі зупиняє коня.

— Упізнаєш?

Мікель Кардель не звик їздити верхи і дякував Богові, що не знайшлося швидших коней. Він перекинув ногу через коня, сповз униз, однією ногою став на землю, друга ж застрягла в стремені.

— З Бліксових листів? Так. Бідолаха добре все описав. Але, здається, тут уже давно нікого немає. Тихо, темно, ніде не димить, багато вікон розбитих.

— Але ми вже тут. Доки не пересвідчимось, що тут нікого немає, назад не поїдемо. Будинок великий. Треба все оглянути.

Двері прочинені. Сніг забився всередину, і їм довелося натиснути вдвох, щоб відчинити одну половину дверей і зайти в будинок. Передпокій великий і порожній. Вінге завмер і прислухався.

— Твоя правда, сліди чиеїсь присутності помітити важко. Що ж, почнемо звідси, Жане-Мішелю. Я піду лівим коридором, а ти правим, потім ідемо нагору. Зустрінемося перед сходами на другий поверх. Судячи з розташування комина, з твого боку кухня. Зазирни, може, знайдеш лампи чи свічки.

Кардель заходить у першу кімнату праворуч. Схоже, колись тут була вітальня, де господарі зустрічали гостей. Видно, що під часу дощу вода тут стікала стінами, зараз ще додалися сніг і мороз — дошки на підлозі повело, деякі вигнулися, як луки. У темряві все здається одного кольору — сірого. Між вікнами висять дріяві гобелени, оббивка меблів поїдена мишами й щурами, полотна картин розкисли, фарби на них пообсипалися. Далі коридором ще темніше. Кардель руками обмацує стіни, полиці, виявляє стопки книжок, а ще, до своєї радості,— маленький металевий свічник, такий холодний, що

на мить навіть рука до нього примерзає. Перемерзлий віск крихкий, одначе Кардель не здається — кілька разів стукає кресалом, іскри на мить освітлюють стіни й полиці, нарешті якась іскра хапається за гніт і на свічці з'являється мерехтливий вогник.

Мікель рукою затуляє полум'я від протягу й помалу йде далі. Тихо, холодно. Мертво. Стіни взялися інеєм. Дах, мабуть, як сито. За всякими коморами й господарськими приміщеннями — сходи на другий поверх і в підвал. Мікель на мить нерішуче зупинився, потім знизав плечима й вирішив швиденько оглянути підвал. Свічка освітила діжки й полиці. Леле, та на полицях же повно пляшок! У деяких вино замерзло, але багатьох ще мороз не дістався. Узяв одну пляшку, відбив шийку й обережно, щоб не порізатися, підніс до губ. Токайське! Відпив кілька ковтків, задоволено видихнув і повернувся до сходів.

На верхньому поверсі почувся якийсь звук. Чи дошка рипнула під чиїмись кроками, чи хтось посунув стілець. Кардель збагнув, що доки запалював свічку й перебирав винні пляшки, зовсім забув про час. Мабуть, Вінге набридло чекати біля сходів і він пішов нагору обстежувати приміщення. Кардель випив ще кілька ковтків і вийшов з підвалу. З вікон у передпокої видно місячне світло, вино додало оптимізму, і Мікелеві вже не здається, що їхня справа безнадійна. Через свічку в руці він не бачить того, що міг би помітити без неї в темряві — вона ніби й освітлює, але zarazом і засліплює.

— Не рухайся.

Голос не Вінге. Тихий, монотонний, і нібито йому важко вимовляти окремі слова. Може, губи змерзли.

— Задми свічку й повернися.

Кардель послухався. Раптово стало геть темно. Він не бачить, хто з ним говорить. Бачить тільки чорне небо й білий сніг у вікні.

— Може, тобі не видно, то я повідомляю, що в руках тримаю карабін, націлений просто тобі в пузо.

Мікель примружився, намагаючись хоч щось роздивитися. Чоловік середнього зросту, на плечі накинуто поїдену міллю вовчу шкуру. Одяг на ньому такого ж кольору й стану, як і весь будинок — колись гарний і дорогий, а зараз подертий і вицвілий. Короткі потерті штани, гудзиків бракує, шви порозповзалися. На вигляд немолодий.

— Тепер бачу,— озвався Кардель.— У нас на флоті теж такі були. Хороша зброя, але бачу, що не нова.

— Хай тебе занедбаність маєтку не вводить в оману. Рушницю я тримаю в хорошому стані. Добре послужила моїм предкам від Нарви до Фраустада і ніколи не підводила. Ти прийшов красти вино? Сам тут?

Кардель розхвилювався, аж пульс загупав у вухах. Але він не показує свого стану:

— Так. Прийшов пошукати щось, що допоможе перезимувати. Друзів я вже давно не маю.

Чоловік махнув головою:

— У тебе одяг вартового сепарат-варти, якщо не помиляюся. Що ти робиш так далеко від міста?

— Я покинув службу, а тепер намагаюся вижити, бо всі гроші, які були, давно пропив. Мені здалося, що будинок порожній і ніхто не образиться, якщо я щось візьму.

— Спускайся і йди тим самим коридором, яким прийшов. Не озирайся. Ти до мене не дістанеш, а мій карабін до тебе — легко. Там, де починаються поля, маленький сарайчик. Ідемо туди.

Кардель замислено глянув на чоловіка:

— Здається мені, на твоїй рушниці колісний замок. У нас на флоті казали, що такий механізм кожен п'ятий раз дає осічку.

Чоловік трохи помовчав, потім відповів тим самим своїм монотонним голосом:

— Біля того сараю, куди ми йдемо,— гноїще. Багато поколінь туди звозили екскременти. У глибину з десяток ліктів. Тепла від гниття не може здолати навіть зимовий холод — купа парує і в найлютіші морози. Там живуть черви, старші за найстарішу липу. У тій купі я тримаю свої свинцеві кулі і щодня

перезаряджаю карабін свіжою кулею з гноїща. Якщо така куля тебе хоча б подряпає, неодмінно помреш. Спершу лихоманка, потім гангрена, і все. Помреш у пекельних муках. А осічки моя рушниця ще жодного разу не давала. Можливо, сьогодні це й станеться вперше. Якщо хочеш — ризикни.

Кардель кілька секунд подумав, вирішив, що ще не втомився жити, знизав плечима й пішов до виходу.

Чвалаючи через сніг, у світлі зір і місяця дійшли до крайнього в ряду сараю. Двері замкнені важким дерев'яним засувом.

— Прибери дошку й заходь,— звелів чоловік.

Карделеві важко однією рукою відсунути засув. Він підставив плече під дровиняку й так зняв її. Двері розчинилися. Карделеві аж подих перебило від смороду.

— Чорт!

— Як тебе звати, колишній пальте?

— Мікель Кардель.

— Мікель Кардель... Я маю до тебе пропозицію. І краще тобі добре подумати, перш ніж відповіси. Хотів би запропонувати тобі щось краще, але мені треба поки що залишитися тут. Я чекаю важливого гостя, і не хотів би, щоб ти повернувся сюди з підмогою. Я не можу ризикувати.

У глибині сараю Кардель почув якісь звуки. Щось велике підвелось з долівки й наблизилось до них. Задзвеніли ланки ланцюга. Мікель побачив величезного пса. Очі його сяяли голодним блиском, а з рота цівкою стікала слина.

— Це Магнус, Мікелю. Він стане певним чином твоєю могилою, коли з'їсть усе, що від тебе залишиться. Ти чоловік великий, важкий, мені не дуже хочеться волікти тебе підлогою. Тому я пропоную ось що. Ти підеш у бік Магнуса, наблизитися до нього настільки, щоб він тебе не схопив. Станеш на коліна. Я вистрелю тобі в потилицю, ти впадеш і він тебе дістане. Смерть чиста, швидка й легка. І крові буде небагато. Якщо раптом надумаєш утнути якусь дурницю, стрельну тобі в череву й покину тут на долівці. Будеш лежати й мучитися. Магнус теж песик немалий, від нього тепла достатньо, щоб обігріти весь

сарай. Якщо куля тебе не вб'є зразу, то мучитимешся до ранку або й довше.

У Карделя волосся стало дибки. Він не знав, що відповісти. Перед очима все закрутилося, і чорні цяточки в немислимому танці склались у знайомий силует. Чорні крила в бездонному проваллі. Те саме створіння, яке він бачив у водах Свенксунда — смерть. Мікелеві ноги затремтіли, але він крок за кроком наблизився до стіни й опустився на коліна. Кожна дірка в дошці зараз скидалася на очниці черепа.

— Ще трошки ближче, якщо можна. І моє хутро, і Магнусове знали кращі часи, але це не значить, що треба їх без потреби заляпати.

Мікель на колінах посунувся ближче до пса. Тепер Магнусова слинява паща й хижі голодні очі лише за кілька долонь від Карделя. Подих пса смердить перегнилим м'ясом і кров'ю.

У Карделя за спиною чути якісь порухи, шелестіння обледенілого одягу. Мікель повертає голову й бачить Сесіла Вінге, що заходить у двері сараю. Чоловік у вовчій шкурі теж повертається до дверей.

Цієї миті лунає постріл, і приміщення наповнюється запахом крові.

Карделеві здається, що постріл якось дуже голосно відлунює над порожніми теренами, а тиша триває безкінечно, поки пороховий дим піднімається до стелі й виходить назовні через щілини в стінах. Він розуміє, що мертвий, і нічого не відчуває саме тому, що вже поза межами болю, там, де він хотів бути, коли ланцюг лінкора «Інгеборг» перемолов йому руку. Під коліном щось мокре — мабуть, куля влучила не в голову, а десь нижче, у живіт абощо. В очах потемніло, і останнє, що він бачив,— двоє чоловіків. Один просто спокійно стоїть. Другий ставить до стіни карабін, зі ствола якого ще йде дим, і звертається до першого:

— Ви Сесіл Вінге. Я вас чекав. Мене звати Юганнес Бальк. Я винен у тому, що сталося з Даніелем Девалем. Ви приїхали

відвезти мене у Стокгольм. Їдьмо. Тут більше нема чого робити.

8.

Сонце цього дня ще далі. Коли визирає над обрієм і починає свій короткий денний шлях, схоже на невеличку жаринку, яка спускається на заході й гасне. Сесіл Вінге і Юганнес Бальк сидять в екіпажі. Вінге в блідому світлі вперше має нагоду роздивитися цього чоловіка, що спокійно сидить на шкурі навпроти нього. З першого погляду важко сказати, скільки йому років. Молодий, але рано зістарився. Або навпаки — старий, але добре зберігся.

Вінге згадав, що написав Крістофер Блікс: «Незвичайно порожній».

Сесілові роздуми перервав напад кашлю. Вінге відвернувся і затулив рота хустинкою, на якій відразу з'явилися червоні плями.

— Як ваше здоров'я, пане Вінге?

Голосу Балька бракує інтонацій. Звучить, ніби він так і не опанував мелодики мови, тому вибрав один-єдиний тон, яким вимовляв усі слова й речення. Цей брак виразності нагадав Вінге дитячі роки, коли він і його приятелі на уроках читали тексти іншими мовами, не знаючи значення слів і не розуміючи, як їх треба вимовляти. Часом здавалося, що язик відмовляється промовити потрібне слово, і тоді Бальк зупиняється і вибирає якесь інше.

— Чому вас це хвилює? — поцікавився Вінге.

Юганнес Бальк глянув на Сесіла, і вперше за весь час їхні погляди зустрілися. Балькові зіниці такі великі й чорні, що здається, ніби райдужка взагалі не має ніякого кольору.

— Чому мене не має хвилювати здоров'я ближнього, пане Вінге?

— Бо ви чудовисько, Юганнесе.

Бальк витримав чималу паузу, але очей не відвів. Кивнув. Вінге відчув, як по тілу пробігли мурашки.

— Світ зробив мене таким, який я є. Якщо те, що ви сказали про мене, правда — то що ж тоді ви скажете про світ? Але, можливо, мною керує не тільки людинолюбство, коли я непокоюся за ваше здоров'я. На все свій час.

— То ви вже заздалегідь знали про мене, Юганнесе?

— Ваше ім'я я прочитав у газеті «Екстра постен», коли надрукували новину про мерця з Фатбурену. Потім трохи розпитав про вас. Дуже цікава виявилась у вас юридична кар'єра. Ви завжди трималися своїх ідеалів. Ніколи не відмовляли підозрюваному в праві висловитися, завжди давали виступити перед судом, де їх всі могли чути. Після всього, що сталося і що ви знаєте про мене, мушу вас запитати: чи вважаєте ви, пане Вінге, що й таке чудовисько заслуговує права висловитися?

— Перед законом усі рівні. Це ваше право незалежно від злочинів, які ви накоїли.

— Чи дозволите, щоб я спершу вам розповів свою історію? Нічого не приховуючи. Ви зможете запитати все, що захочете, я докладно відповім. Погодьтеся ви на таке, пане Вінге? Не знаю, скільки часу ви мені зможете дати...

— Я теж не знаю. Побачимо.

— Спершу передмову, якщо дозволите.

Юганнес Бальк заплющив очі й глибоко вдихнув. Видихнув. І почав оповідь.

— У нашому роду побутує традиція найстаршого сина хрестити ім'ям короля Густава Другого. Войовничість Густава Адольфа принесла щастя Балькам, і не тільки нам. Сто п'ятдесят років тому ми перетворили німецькі курфюрства на руїни, щосили допомагаючи Північному Леву в усіх його авантюрах. У крові й славі стали ми графами, скрині наші тріскалися від награбованого золота. На родинних землях збудували Фогельсонг. Мій батько — останній Густав Адольф Бальк у довгій низці батьків і синів.

— Я пам'ятаю вашого батька з дитинства. Він засідав у Державній раді, перш ніж Густав вирішив проголосити себе абсолютним володарем. Велика людина.

Юганнес Бальк ще раз глянув у вічі Сесілові.

— Кажуть, люди стають великими, долаючи труднощі. Ніхто не може заперечити, що мій батько в житті мав чимало труднощів. П'ять поколінь Бальків до нього тринькали завойоване у славних битвах добро, і ніхто не поклав до тих скринь жодного шилінга. Мій батько успадкував самі борги. Зрозумів, що походження слабко допомагає без капіталу, і надумав повернути рід Бальків на правильну путь. Він довго не одружувався. Ми ніколи не вирізнялися красою, але коли народився мій батько, то в ньому ніби зібралося все найгірше: витрішкуватий, ніс картоплиною, без підборіддя, худий, з запалими скронями й рідким тоненьким волоссям... Довго він шукав хорошу партію і нарешті знайшов собі наречену. Це був шлюб винятково з розрахунку. Недалеко від нашого маєтку розкинулися землі роду Віде. Родоначальник Лукас Віде мав лише одну дочку, і він, і дружина його були вже старі, щоб мати ще й нащадка. Інших родичів не мали. Зате були багаті. Родина Бальків тринькала, а наші сусіди збирали, множили... Одного вечора мій батько поїхав до Лукаса Віде просити руки його дочки. Зустріч вийшла бурхлива...

— Чому?

— Звали ту дочку Марія Віде, пане Вінге. У селі її називали дівою Марією. Не така вже й молода була — народилася років за тридцять до цього, чи й більше. Пологи були складні, вона виходила ногами вперед. Лікар урятував її життя, але вона назавжди залишилася не при собі. Не могла сама їсти, ніколи навіть з ліжка не вставала. Цілими днями дивилася на щось, чого більше ніхто не бачив, а якщо за її мутним поглядом і ховалися якісь думки, вона того нікому ніколи не дала до знаття. Коли мій батько попросив руки його дочки, Лукас Віде спершу не повірив своїм вухам, потім розлютився, хотів виштурхати гостя за поріг. Але Густав Адольф зумів його заспокоїти й раціонально пояснити свою пропозицію. Завдяки

цьому шлюбу, хай і формальному, мій батько отримав би майно Віде й зобов'язався берегти його й множити, як сам Віде робив, щонайменше одне покоління — цього достатньо, щоб забезпечити майбутнє людям, яких утримували Віде. Так їхнє добро не перейде до королівських рук,— бо ж той напевно його продасть, щоб купити собі нові прикраси чи ганчір'я. Густав Адольф також обіцяв дбати про Марію Віде й доглядати її так само добре, як її батьки. Поступово Лукас Віде визнав, що логіка в пропозиції мого батька є. Вдарили по руках, безтямну діву Марію віднесли до церкви й повінчали, при цьому вона й гадки про це не мала. На вінчанні були тільки найближчі. Придане було величезне, а також існувала домовленість, що батько успадкує все добро Лукаса Віде. Так Густав Адольф Бальк урятував честь і спадщину своїх предків. Замовив навіть портрет моєї матері, тільки не такої, яка вона була насправді, а яка мала бути. Пасторальна сцена на тлі Фогельсонґа. Яке знущання!..

Юганнес на хвилину змовк. Що довше він говорив, то плавніше ставала його мова, а заїкання — рідше.

— Як ви, мабуть, розумієте, коли в діви Марії виріс такий живіт, що його не могли приховати й перини Фогельсонґу, вибухнув великий скандал. Договір з Лукасом Віде передбачав, що шлюбних стосунків у ньому не буде. А тут довелося викликати пупорізку й лікаря, щоб прийняли пологи. Так народився на світ я — живий доказ того, що Густав Адольф Бальк збезчестив тіло своєї безпомічної дружини. Кажуть, Лукас Віде від такої звістки мало не помер. Густав Адольф прийшов до його ложа й красномовно переконав, що так майбутнє обох родів забезпечено на багато років і що насправді це чудова новина. Не хоче ж Віде смерті власному внукові. Лукас ще кілька років прожив самотником, але більше ніколи не говорив з моїм батьком. Після дідової смерті обидва маєтки об'єдналися, і все це разом тепер — Фогельсонґ. Усе, що запланував Густав Адольф, здійснилося. Завдяки йому народився я, і завдяки йому ж ріс у багатстві й достатку.

Під полозами екіпажу шурхотить сніг, чути форкання коней, хльоскання батога й час від часу якесь бурмотіння візника, таке ж монотонне, як розповідь Балька. Блідо-жовті промені червоніють, і на землю спадають криваво-чорні тіні.

— Якщо хтось хоче виростити чудовисько, пане Вінге, має якнайраніше навчити його ненавидіти. Мій батько часто мене бив. Ця «велика людина» любила показувати свою силу й владу, знущаючись зі свого оточення, а найбільше — зі свого нащадка. Досить швидко я навчився розрізняти причини, з яких він мене бив. Часто це було через те, що в нього якась невдача й він хотів на мені зігнати лютю. Але часто мені діставалося й тоді, коли був у доброму гуморі. Я зрозумів, що в його уявленні саме так дітей вчать шанувати старших і терпіти. Напевно, він пам'ятав своє дитинство і те, як виховували його самого. Думаю, якось він це пов'язував зі своїми успіхами. Нерідко влаштовував мені своєрідні іспити: щось питав, а я мав правильно відповісти. Від страху, що скажу щось не так, я починав затинатися, це ще більше його гнівило, а я ставав ще нерішучіший. Як ви могли чути, від цієї вади я так і не звільнився. Я — чудовисько, вирощене чудовиськом. Мене втішає те, що я сам не залишив по собі дітей. Я буду останнім звіром у цій довгій низці, яка тягнеться, мабуть, ще від початку світу. Якщо це напишуть на моєму надгробку, хай і в дужках, думаю, мені це зарахується як добра справа.

Бальк на мить замовк і кивнув сам собі.

— Батько мене не лише бив. До ночі він напивався і тишу в домі хотів розбавити дитячим плачем.

У сутінках Вінге не може розрізнити, змінюється вираз обличчя Балька чи просто дерева відкидають тіні й вводять в оману його очі.

— Я жадав помсти так, як тільки діти можуть. Мстився всім, навіть тим, що були надто слабкі й не могли боронитися. Жабкам, що гралися в озері. Собакам і курям. Скоро все живе навчилося боятися мого гніву, як я навчився боятися гніву мого батька.

Сонце зайшло. Вінге відчув, що стає дедалі холодніше. Ще одна зимова ніч у дорозі. У Стокгольмі, до якого вони щомиті наближаються, ніч візьме свою данину безпритульними жебраками, змушуючи Дітера Швальбе й інших гробарів марно довбати мерзлу землю, аж поки стомляться, покинуть безглузду роботу й просто складатимуть мерців на купи, чекаючи відлиги. Мікель Кардель сидить нагорі біля візника. Він не чує їхньої розмови. Обхопив себе руками й скоцюрбився, щоб втримати хоч трохи тепла. Вінге переводить погляд зі спини свого товариша на Балька.

— У тому сараї ви могли зі свого карабіна застрелити будь-кого. Найменше я чекав, що ви вб'єте пса.

Бальк відповів так само байдуже:

— Магнус свою роль виконав. Краще було йому померти на місці від моєї кулі, аніж від голоду серед свого лайна. Ваш друг пальт сказав, що прийшов один і хотів мене пограбувати. Якби сказав правду, ми могли уникнути всієї тієї сцени.

Бальк обтрусив сніг з плечей і поправив шкіру на колінах.

— Часу в дорозі залишається все менше. Дозвольте, я перейду до головної частини своєї історії.

9.

Хлопчик ріс таким самотнім, що навіть слово «самотність» втратило своє значення. Постійно оточений людьми, він не був одним з них. Останній з довгої низки господарів, а нерідко і єдиний господар — батько часто їздив до Стокгольма. Кращий за інших. На звуки сміху він заходив до кімнати, де гралися діти слуг, і всі змовкали. Винувато опускали очі, а батьки швидко випроваджували їх деінде й перепрошували. Відчував, що діти його бояться і ненавидять, хоч і не показують. Він швидко звик до порожніх кімнат.

Домашні вчителі вчили хлопчика всього, що мав знати для свого блискучого майбутнього, якого він і сам не уявляв. Як і батько, часто били — всі вони переконані, що це зміцнює характер.

Фогельсонґ — не надто приємне місце, тож ніхто не затримувався тут довше року. Для всіх він був просто необхідним злом, яке треба перетерпіти, щоб заробити достатньо грошей і переїхати в якесь краще місце. З часом хлопчик винищив усіх жаб в озері, а дрібні звірята кидалися врозтіч, коли чули його кроки.

Поступово він розуміє, що має також і матір. Фогельсонґ не такий великий, щоб вічно зберігати цю таємницю. У будинку є один поверх, на який йому не дозволено ходити, і двері, яких не можна відчиняти. Але тудиносять миски з кашею, а звідти приносять порожній посуд. Там її тримають таку ж мертву для світу, як і того дня, коли батько її сюди привіз.

Хлопчик пішов обхідним шляхом. В одній шафі знайшов забуту в'язку іржавих ключів, вкриту павутиною. Він змазав ключі смальцем з комори й уночі почав пробувати кожним по черзі відімкнути двері загадкової кімнати, здригаючись від

найтихішого клацання замка. Після багатьох спроб він таки знайшов потрібний ключ.

Мама спокійно лежить на ліжку під білим балдахіном. Вкрита ковдрою. Хлопчик обережно ступає, щоб не рипнула, бува, дошка. Він уперше бачить її лице. Схоже на його власне. Кладе руку на ковдру й відчуває тепло її непорушного тіла. Порожні очі не бачать його, хоч він і став просто перед нею. Лягає біля мами, пригортається до неї і лише так відчуває незбагненну внутрішню втіху. Відтепер ходитиме до неї щоночі.

Поступово в ній ставалися якісь зміни. Спершу вона просто лежала, ніби його і не було поряд, потім почала ворухитися. Коли син дивився їй в очі, бачив, що вона його впізнала. Пробувала підняти руку, торкнутися його обличчя. І щоночі їй це вдавалося все краще. Скоро його щока вперше відчує материнський доторк. Кожного ранку, виходячи з кімнати, він думав, що це нарешті станеться наступної ночі.

Минали тижні. Коли нарешті вона змогла дотягтися до його обличчя, зненацька люто засичала, і довгі нігті до крові роздерли синове лице, на якому відбилися не тільки материні, а й батькові риси. Плачучи від страху й образи, він вискочив з кімнати. Подряпини глибокі. Доведеться брехати про те, звідки вони взялися.

Більше він до її кімнати не ходив, аж якось почув, що підлога рипнула, і зрозумів: вона встала з ліжка. Ніби його візити розбудили в матері якусь досі невитрачену силу. Спочатку спробував дивитися крізь замкову щілину, що відбувається. Потім зібрав усю сміливість і повернув ключ у замку. Поки він близько не підходив, мати його навіть не помічала. Відтоді він проводив ночі, сидячи на підлозі в її кімнаті, притулившись спиною до стіни. Ішов до себе тільки під ранок, за пів години до того, як її слуги, літня пара, що оселилася тут разом з господинею, знову відведуть її до ліжка, вкладуть і вкриють. Близько півночі — знову все спочатку.

Минув приблизно рік, поки вона змогла сама перед ранком дійти до вікна. Кожної ночі повторює той самий ритуал: стоїть

біля вікна й ловить мошкару, що б'ється об шибку, намагаючись вибратися на волю.

Повільні рухи й терплячість роблять з неї надзвичайного ловця — одну по одній виловлює комашок. Тримаючи двома пальцями, підносить до очей. А потім методично відриває крила й ноги — обережно, щоб не вбити. Хлопчик бачить, що в неї ворухнуться губи, і розуміє, що, відриваючи ніжки, вона щось шепоче своїм жертвам. Наважується підійти ближче й чує, що вона шепоче ім'я його батька. Це була єдина доступна їй помста. Хлопчика переповнюють змішані почуття, і більше він до матері не приходять.

Тієї зими холод і лихоманка забрали життя його матері. На підвіконні в її кімнаті рівними рядками лежали комахи без ніжок і крилець. Остання рухалася ще кілька днів після похорону Марії Віде. Хлопчик за матір'ю не плакав.

Навесні почалась відлига. Густав Адольф Бальк послизнувся на стокгольмській бруківці й зламав стегно. Особистий лікар короля оглянув травму й зробив усе необхідне, але ж усі знають, що весна приносить з собою хвороби. Рана на стегні була невелика, але за кілька днів почала ятритися. Батько хлопчика лежав у ліжку, а запалення ширилося — спершу пальці ніг почервоніли, потім побіліли, далі почорніли. У березні вперше послали по хлопчика, щоб приїхав до міста й побув біля батькового смертного ложа. Густав Адольф був украй хворий для переїзду. Нога надто боліла, він не міг витримати поїздки в екіпажі, а ампутувати було вже пізно. Хвороба поширилася у живіт, і навіть судини почали темніти.

Хлопчика силоміць затягли до спальні, де аромат сухих троянд уже не міг перебити смороду гнилої плоті. Поставили біля ліжка стілець і змусили сидіти біля батькової постелі. Обличчя хворого бліде й спітніле, очі перелякані й розгублені.

Коли пастор мав інші справи, малого часто залишали біля батька самого. Минуло багато часу, перш ніж хлопчик наважився підійти до ліжка й підняти батькову руку. У ній більше не було колишньої сили, міг махати нею, мов палицею, і

батько ніяк не опирався, тільки стогнав. Син відкинув ковдру, глянув на велике червоне від переляку обличчя Густава Адольфа Балька, поклав свою маленьку долоню на його рот і стиснув пальцями носа. Його здивувало, як легко можна перекрити доступ повітря. Хворий смикається, намагається вкусити руку, але нічого не виходить. Тіло Густава Адольфа затремтіло, обличчя посиніло, очі вибалушилися, ніби ось-ось вискочать з очниць. Хлопчик багато разів повторив свою забавку, але ніяк не міг набратися сміливості й затримати руку достатньо довго — все одно відпускав і давав батькові вдихнути.

Густав Адольф Бальк помер сам уночі. Служниця сприйняла хлопчине хихотіння за плач, м'яко обійняла його за плечі й витерла хустинкою сльози радості.

Під час похорону вся Державна рада стояла під стінами церкви, де поживають славні предки Бальків. Густава Адольфа за родовим звичаєм поховали неподалік від олтаря.

Однієї ночі на початку літа хлопчик дочекався, доки всі в будинку поснуть, вийшов з маєткою й дорогою подався до церкви. Темрява у його спальні страшна й небезпечна, але тут — зовсім інша річ. Надворі темрява захищає і освіжає.

Підійшовши до церкви, бачить, що двері незамкнені,— раптом уночі якийсь грішник надумає помолитися. Але церква, звичайно, порожня. Навпомацки знаходить могилу батька. Розстібає штани, спускає до колін і присідає над могилою.

На ранок кантор знайшов на могильній плиті, просто там, де написано ім'я Густава Адольфа Балька, купку лайна, оточену роєм вдячних мух. Кантор нікому нічого не сказав, відмив плиту і до самої смерті був певен, що до його церкви зазірав сам диявол — либонь, поспішаючи у своїх диявольських справах до Стокгольма.

А хлопчик скоро зрозумів, що перемога його лише позірна. Він погано спить, щоночі йому сняться кошмари й постійно ввижається, ніби коридором до його спальні наближається батько. Трохи згодом збагне й дещо таке, про що ніколи раніше

й не подумав би: існують речі, важчі за чиїсь стусани. Одна з них — самотність.

Понеділок, пообіддя. Мікель Кардель гріє руки об білий глиняний кухоль. Прибувши в Стокгольм із Фогельсонґа, він зійшов з екіпажу біля площі Норрмальмсторґ, пішов додому, помився і спробував поспати після стількох годин без сну. Не вийшло. Тепер зустрічається з Вінґе.

— Витягнув з нього щось дорогою?

Вінґе замислено гмикнув:

— Частину. Спить зараз. Я точно не знаю, де відбудеться процес. Поки чекаємо, інкогніто передав його у в'язницю Кастенгоф на Норрмальмі. Ще невідомо, коли Ульгольм прийме посаду, тому краще, щоб все це не розголошувалося, поки я його не допитаю і справа не піде до суду. Я давно знаю начальника варти, тож можу таємно приходити й іти.

До міста повернулися кілька годин тому, а Карделеві досі здається, ніби вітер хльоскає снігом йому обличчя.

— Навіть не думай, я дуже вдячний, що не одержав кулі в пузо й не став їжею для пса, але чому він так легко здався? Це якось навіть кривдно після всього, що ми зробили.

— Сподіваюся, що відповіді на це та інші запитання я отримаю.

— Що зараз робитимеш?

— Іду до Кастельгофа, далі говоритиму з Бальком. Завтра зустрічаємося тут у цей же час.

Кардель з бридливим виглядом сам допив свою каву. Чув, що вона добре бадьорить, допомагає прокинутися, тому вирішив таки витримати гидкий смак, сподіваючись, що напій і йому допоможе. Ліктями розштовхав натовп кавоманів. Не часто буває, що краєвиди Стокгольма викликають у Мікеля щось, крім ненависті, але зараз він радий, що повернувся сюди. Здрагаючись, згадує той сарай у Фогельсонґу, де його чекала

смерть не нагла, повсюдна, як на війні, а призначена саме для нього, ніби за його мірками шита. Зараз йому менше, ніж будь-коли, хочеться іти спати, і Мікель радий, що увагу від тяжких думок відвертає важенький гаманець, який він отримав від Карстена Вікаре. Він не перелічував, але за вагою оцінив, що там не просто кожна монета, яку шахраї видурили в Крістофера Блікса і його друга, а й відсотки. Кардель ніколи раніше не мав такого багатства, і дуже рідко його так мучило сумління через гроші. Завжди думав, що коли ти знайшов якесь добро, то воно твоє. Але цього разу не так, ці гроші — не його.

Морозне повітря щипає за носа й припікає у горлі, і кожен вдих нагадує: живий. А зовсім недавно думав, що вже втратив життя. Зараз він має незакінчену справу й з кожним кроком відчуває, як його наміри віддаляють його від Магнуса, карабіна Юганнеса Балька й інших жахів Фогельсонга. Тепер про Балька хай думає Вінге. А його думки зараз зайняті листами Крістофера Блікса. Ісак Блум сказав, що їх у пакунку з іменем Сесіла Вінге залишила біля дверей поліцейського управління якась дівчина. Карстен Вікаре, ще не знаючи, яке нещастя з ним станеться, повідомив, що Крістофер Блікс по собі залишив молоду вдову.

Закаляні багном і сечею штани Кардель удома скинув, одягнув ті, що одержав з комплектом форми сепарат-вартового. Щоправда, він їх надягав неохоче. Ніхто з сусідів не мав теплої води або просто не хотіли поділитися, тож Мікель задовольнився тим, що обтерся снігом у дворі. Якись дурні дітлахи скористалися з його нагнутого положення і обстріляли сніжками. Від його лайки задрижали шибки в найближчих вікнах. Але насправді він навіть був вдячний — хлопчаки нагадали йому про обережність.

Тепер, коли він знову рухається, тепло повертається до його м'язів, а з ним — і хороший настрій. Пішов униз вулицею Вестерлонгтан, повернув праворуч до церкви Святого Миколая.

У храмі не набагато тепліше, ніж надворі. Настоятель удома хворіє, але Кардель наполог, щоб таки викликали капелана, і

його навіть вдалося вмовити зазирнути в церковні книги. Так, записаний такий собі Крістофер Блікс, причому зовсім недавно. Заручини. Але поряд з його іменем стоїть хрестик — значить, помер уже. Мікель тицьнув святому отцю кілька монет у руку, і той сподобився детальніше згадати про цей випадок.

Щойно вони заручилися, як наречений загинув від нещасного випадку. А молода вже була при надії. Капелан не надто й обурений — видно, що народження дитини зразу після вінчання у цій парафії радше правило, ніж виняток. Святі отці пожаліли бідолашну дівицю і вдали, що шлюб уклали до загибелі Блікса. Так дитина не вважатиметься позашлюбною, а мати буде не блудницею, а вдовою. Священник кивнув ніби сам собі. Знає, що согрешили, але хіба Господь не розуміє, що це на благо?

— А як звати вдову?

— Ловіса Ульріка Блікс, уроджена Туліпан. Її батько тримає трактир «Мавпа».

— Ви добре поінформовані, святий отче.

Священник посміхнувся:

— У нас парафія бідна, після служби гостія порожня, тому доводиться священникам шукати причастя в інших місцях.

До трактиру Кардель повернувся тією ж дорогою, якою ішов до церкви — тут близько. Проста корчма, замість столів — перевернуті діжки. Усередині літній чоловік з вицвілими очима ганчіркою витирає кухлі.

— Я перепрошую, але ми ще не відкрилися, тому нічого гарячого запропонувати не можу. Якщо хочете поїсти, то доведеться задовольнитися холодними закусками.

— Байдуже. Я не їсти чи пити прийшов. Шукаю Ловісу Ульріку. Я правильно втрапив?

Корчмар зміряв його поглядом з голови до ніг.

— Ловіса — моя дочка.

— А вона вдома?

Карл Туліпан мотнув головою:

— На жаль, немає. Вона така старанна, така працьовита... Зараз важко очікувати такого від молодого покоління. Дуже мені шкода, але робота забирає в неї весь час. Якщо не біля криниці, то на базарі чи в порту. Якщо не хочете сісти й чогось замовити, тоді, мабуть, доведеться вам прийти іншим разом.

Кардель постояв, подумав, струсив сніг з плечей.

— Переказати їй щось? — запитав Карл.

Кардель зам'явся, зважив у кишені гаманець.

— Вибачте, не можу я ні на кого це перекласти. Прийду пізніше.

— Ласкаво прошу. Наступного разу точно пощастить.

11.

Весна була тепла, літо пізнє, а зима видалася сніжна й дуже холодна. Старі люди, які вміли передбачати погоду за болем у суглобах та іншими прикметами, казали: ця зима буде найгірша з усіх на їхній пам'яті.

Анна Стіна Кнапп теж так думає. Морозні ночі вже забирають життя пияків і жебраків, змушених ночувати просто неба. Земля ж промерзла так глибоко, що померлих і поховати не можна. Закостенілі трупи складають у сараях при кладовищах, а коли вже місця немає, залишають надворі попід стінами. Дорогою від площі Пакарторгет, де купувала рибу, перед церквою Святого Якуба Анна Стіна бачила величезний замет, з якого стирчали замерзлі рука й нога. Бездомні жартівники здерли сніговий наст, очистили синьо-чорне обличчя, встромили в уста покійного поламану глиняну люльку, а підписали свій мистецький витвір сечею.

Анна Стіна давно вже відгукується на ім'я Ловіса Ульріка. Більшість свого часу присвячує роботі в корчмі. Прокидається рано, щойно розвидниться, і зустрічає чистильника, який спорожняє діжку з фекаліями з трактирного туалету. Багато років усі користали з корчмаревої байдужості, отримуючи щотижня гроші, але нічого не роблячи. Тепер Анна Стіна не дає їм такої можливості. Носить воду, поки ще помпа біля криниці на площі не замерзла. Снігом миє тарілки й кухлі. Від Меларена носить дровиняки, які хвилями за ніч прибило до берега. Вранці і ввечері миє підлогу, де треба.

Уся ця нелегка робота трохи полегшує муки сумління. А совість її мучить щоразу, як бачить світлі очі Карла Туліпана, його усмішку, відчуває його ніжний дотик до її живота. Анна знає, що він справді вважає її своєю дочкою. Хотіла б вона і його сприймати як батька...

Ночами Анна Стіна більше не бачить червоного півня, але майбутнє все одно туманне й непевне. Постіль її вранці часто мокра від поту, хоч у кімнаті й прохолодно. Здається, дитина, яку вона в собі носить, розпалила всередині незбагненне багаття і гріє її всупереч морозам і протягам. І щодня це полум'я все сильніше. Часом прокинувшись серед ночі, не може більше заснути, тоді запалює тріску, підходить до вікна й у шибці роздивляється відображення свого обличчя. Зауважує, що округлилися щоки — завдяки доброму харчуванню, турботі Веселого Тюльпана й новому життю, яке росте у ній. Зараз не так просто в ній упізнати ту дівчину з в'язниці, голодну й змарнілу. Але цього мало. Як мало й того, що для неї зробив Крістофер Блікс.

Стокгольм неймовірно малий. Усі товчуться на тих самих вулицях, у тих самих кварталах. Виходячи з трактиру, Анна Стіна ховає свої біляві коси під хустку, зав'язує її аж на лоба. Тримається північного боку Слюссена, уникає місць, де Тюст і Фішер зазвичай ловлять грішників. Але, крім цих двох, у Місті між мостами вистачає сепаратів, і щоразу, як десь промайне їхня синя форма з білими ременями, серце падає у п'яти.

Тепер у її снах знову й знову постає така картина: вона наводить порядок у коморі, а коли виходить у залу, впускає все, що тримала в руках, і навіть не чує дзенькоту, бо зустрічається поглядом з ним — Петтер Петтерссон стоїть, спершись на діжку, і глузливо посміхається їй.

Гречно вклоняється, кличе її на ім'я. Вона стоїть непорушно, нездатна навіть поворухнутися, тоді він підходить до неї і бере за руку.

— Панночка заборгувала мені танець.

Постійні гості корчми, яких вона вже вважала своїми друзями, шепочуться і показують пальцями. Карл Туліпан плаче — перед ним нарешті розкривається вся глибина її обману. Петтер Петтерссон зав'язує на її зап'ястку мотуз і виводить на вулицю, до воза, який доправить її у в'язницю на Лонгольмені — де їй і місце. А там під наглядом Майстра Еріка вона відтанцює навколо криниці стільки кіл, скільки

знадобиться, щоб знищити її єство й залишити на бруківці замість жінки, якою ще недавно була, безформну купку плоті. Вона втратить дитину — намагаючись врятуватися, її тіло викине з себе все, що вважатиме зайвим, і її ненароджене дитя перетвориться на червону пляму посеред каміння, пляму, біля якої вона муситиме проходити кожен Божий день, аж поки страх і безумство не оволодіють нею остаточно.

Анна Стіна Кнапп повернулася до «Мавпи» з накупленими за гроші Туліпана продуктами вже надвечір. Купила кілька свіжих зайців, риби, хліба. Сонце давно зайшло за обрій, у повітрі крутилися сніжинки. Перехожі, які ще були на вулицях, квапляться сховатися від снігу й вітру. Калле Туліпан нагрів вина, налив у чашку, поставив перед дівчиною. Обняв її, потер руки й плечі своїми великими долонями.

— Був тут уранці один чоловік, питав про тебе.

— Сказав, чого хоче?

— Ні. Пообіцяв повернутися за кілька днів.

— Який на вигляд?

— Високий дуже, обличчя скалічене. Не пригадуєш такого?

Анна Стіна махнула головою під запитальним, але досі добрим поглядом Веселого Тюльпана.

— І він одягнений у форму. Синя, як у сепаратів.

Ці слова вдарили її, мов ляпас, і щоб Карл не помітив її переляку, довелося відвернутися.

Так, вона не в безпеці. Вона нічого не має. Її нове ім'я і світ, який став її світом, залежить від доброї волі інших людей. Пальти повернуться, а вони напевно знають, що її обличчя — лице Анни Стіни Кнапп, а не Ловіси Ульріки Блікс. Невідворотна реальність викриє її брехню і нічний кошмар справдиться. Дитя, якого вона раніше хотіла позбутися, зараз — джерело й осереддя її любові та ніжності. Якщо її схоплять, дитина помре раніше, ніж вперше вдихне повітря...

Увечері Анна сидить у своїй кімнаті, роздивляється відображення у шибці вікна й проклинає своє лице. До самого

ранку вона не може заснути, сидить на скрипучій лавці, обнявши руками свої вузькі плечі й думаючи, як звільнитися від обличчя, отриманого в спадок від Маї Кнапп.

12.

Сесіл Вінге щільніше замотав шарф, намагаючись захистити шию від морозного повітря. Він вийшов з Міста між мостами, дійшов до острова Гельгеандсгольмен, відпочив у затишку між королівськими стайнями й особняком Пера Браге і пішов далі до мосту Слактарехюсбрун. Праворуч з вод Стреммена здіймаються заледенілі бики мосту Норрбру. Недобудовані опори марно чекали, коли їх нарешті з'єднають.

На краю площі Норрмальмсторґ — будівля суду північної округи, яку за прізвищем корчмаря, що більше століття тому побудував тут трактир, досі називають Кастенгоф. П'ять сходинок угору. Біля дверей вирізано в камені королівську монограму. Усі вартові тут знають Вінге, він теж їх усіх знає. Черговий веде його у вузький коридор в'язниці. Обабіч дверей, двері, двері. За кожними — тісна камера з маленьким віконцем. Умови аскетичні: низьке ліжко, нічний горщик, тумбочка й ослін.

Юганнес Бальк мовчки сидить у напівтемряві. Дивиться прямо перед собою, і лише прихід Вінге виводить його з цього своєрідного трансу. Вартовий замкнув двері, почулося гупання його чобіт, і скоро стало тихо. Вінге кивнув на знак привітання.

— Доброго ранку. Ви маєте все, що треба? Їжу, ковдру, тютюн?

— Усе гаразд. Я ніколи не кутив. Риби й свинини мені достатньо. А холод уже давно мене не турбує.

Чимось Бальк скидається на павука — спокійний і терплячий, сидить у своїй мережі. Миска з їжею стоїть на тумбі — як видно, каша й варена щука. Бальк протирає очі, Вінге сідає на ослінчик.

— Чи знаєте ви, пане Вінге, що я значно молодший за вас, хоча на вигляд здається, що ми однолітки? Можливо, життя на

наших обличчях виписує досвід, який ми здобули, або я так рано постарів через усе те, чого зрікся. На чому ми зупинилися? Так, середина другого акту. Я зібрався виїхати з країни.

Вода в глечик у біля ліжка встигла схопитися тонкою кіркою льоду. Бальк пробив її пальцем і налив у кувальку води. Прокашлявся, надпив, на мить завмер, ніби пригадуючи всі деталі своєї історії, і заговорив.

Хлопчик ріс і ставав юнаком, але без материнської і батьківської турботи багато в чому залишався дитиною. До його повноліття Фогельсонгом управляли чужі люди — суворі пани зі Стокгольма, які допомагали Густаву Адольфу вести його справи. Хлопець знав про них лише з їхніх листів, написаних таким офіційним стилем, що важко було навіть зрозуміти, про що ж ідеться. Двічі на рік представник компанії приїжджав до маєтку, щоб оцінити, чи господарство справно функціонує і чи хлопець вчиться, як заповідав його батько.

На сімнадцятий день народження він отримав неочікуваний подарунок: Густав Адольф залишив йому гроші для подорожі на навчання в Європу. У листі описано весь маршрут, наведено адреси банкірів, які його чекають і готові в обмін на векселі надати потрібну суму в місцевій валюті. Спершу від Стокгольма кораблем до Галлінна, потім на південь до Парижа, далі — Флоренція і Рим. Удруге в житті він покидав Фогельсонг, залишаючи за собою темні будівлі й липову алею.

У Парижі він вирішує поміняти план. Він читав про це місто — сцену численних романів, дім мислителів і філософів. Завжди мріяв побачити його на власні очі й тепер зрозумів, що насправді він кращий, ніж його описували найвидатніші поети. Щось таке тут витало в повітрі... У кожній кав'ярні й корчмі обговорювали суспільний устрій і людські права, всі засуджували рабство, а деякі навіть називали справжнім рабством життя під владою монарха. І серед цієї свободи й легкості він помічає добре знайоме відчуття — страх.

Ніби шостим чуттям вловлює, що скрізь панує бажання крові, і коли приходить час від'їжджати, він несподівано вирішує залишитися. Щось тут назрівало, і він хотів сам побачити, що станеться. Перші місяці мало не всі дні він проводив на вулицях і площах. Слухав їхні розмови — французьку він вчив з книжок під ударами різок, але поступово він починає розуміти, що кажуть. Кур'єром посилає у Швецію лист з проханням забезпечити кредит у французьких банках і винаймає собі квартиру в Латинському кварталі.

Навколо вирує життя. Невдоволення і так кипить у народі, а ще й неврожай погіршив загальну ситуацію. На початку травня вперше за майже двісті років скликають Генеральні штати. Повсталі захопили Бастилію, запровадили Національні збори, а з літа 1789-го Парижем керує Комуна й новостворена Національна гвардія. По всій країні селяни скидають ярмо, землевласники або тікають, або зрікаються своїх давніх прав. Юнак перебуває в центрі подій як пасивний, але зацікавлений спостерігач. У серпні Народні збори проголошують Декларацію прав людини й громадянина — її зачитують на площах і в кав'ярнях. Хлопець слухає звернення короля Людовика до народу з балкона палацу Тюїльрі. Король високо оцінює розважливість нової конституції — прекрасний приклад того, як старші люди мають приймати новочасні зміни. Кілька місяців здається, що місто звиклося з новим порядком, але наш герой відчуває, що скоро все це вибухне, і терпляче чекає. Залишається там до кінця року. І на весь наступний.

Юганнес Бальк знає, що йому потрібен страх, як вогневі потрібна іскра, і відчуває, як страх навколо зростає. Можливо, саме через це відчуття страху Париж став йому домом, яким ніколи не був Фогельсонґ. Тут всі бояться і ненавидять інших, і в цьому Юганнес відчувається найкращим з усіх них. Вони тільки пізнають відчуття, з яким він живе все життя. Народовладдя ширилося, королівська влада слабшала, але між революціонерами дедалі більше панувала недовіра, у кожному вони бачили ворога. Марат публікував гнівні памфлети, закликаючи до радикальних заходів і цілковитого очищення від

ворожих елементів задля суспільного блага. Усе частіше можна почути, що мета виправдовує засоби. Уперше в житті юнак відчувається частиною чогось, що він розуміє, оточений людьми, схожими на нього. Передчуває наближення великого погрому, непомітно вливається в натовп і чекає свого часу. Чекає напружено, схвильовано намагаючись вгадати, у якому образі смерть завітає до них у гості.

Якось у грудні 1791 року його розбудив гармидер у коридорі. Двері виламали чоловіки в синьо-біло-червоній формі Національної гвардії. Хтось на нього доніс. Він ніколи так і не дізнається хто. Хтось, хто хотів вислужитися перед якобінцями. Може, його банкір чи домовласник. Іноземного аристократа легко запідозрити. Сказали, що він шпигун. Його повезли в Сен-Жермен-де-Пре, зовсім недалеко від його помешкання. Там він побуде, доки триватиме слідство.

Допиту так і не було. Його кинули в глибоку камеру військової тюрми під старим бенедиктинським монастирем. Без вікон, без світла. Спершу він терпляче чекав і обдумував свій захист. Солдати приносять воду, хліб, іноді ще якісь об'їдки, але облич він не бачить. Йому просто просовують крізь отвір у дверях миску, і ніхто не відповідає на запитання. Невідомо, коли його викличуть на допит. Схоже, його просто кинули в підвал гнити. Може, у революційному уряді вже змінилася влада і про заарештованих забули. У камері завжди темно, він не бачить навіть своїх пальців. З плином часу він уже не певен, розплющені в нього очі чи заплющені, де закінчується його тіло й починається морок. Він сидить у кромішній темряві й ненавидить.

Раптом розуміє, що він тут не сам. Починає чітко бачити те, чого тут ніяк бути не може. Батько, якого він вважав мертвим, приходять його провідати. Коли лягає на лежак спати, мати, яка досі терпляче десь чекала, підповзає і простягає руку, щоб подряпати йому обличчя. Він намагається боронитися, дряпає її. Він давно втратив лік часу.

З дрімоти його виринає страшний шум за дверима. Хтось люто лається. Двері розчахнулися, і в камеру вдерлося таке яскраве світло, що він змушений затулити очі. Його підхопили, поставили на ноги й вивели на подвір'я перед церквою, де вже зібралися сотні людей. Санкюлоти, революційний натовп, національні гвардійці й бранці Сен-Жермена.

Натовп розгойдується. То там, то там виринає чиясь голова, але зразу спускається на той самий рівень, що й усі інші. Спочатку він не може добрати, що відбувається, а потім розуміє: це страта. Натовп забиває в'язнів. Десятками нападають на одного, валять на землю і топчуть до смерті. Коліна приречених на смерть підгинаються, ребра ламаються, черепи провалюються, очі випадають на каміння площі. Під ногами натовпу утворюється суцільне криваве болото, у якому вже годі розпізнати, де чиє тіло...

Людей у дворі все більше, почалася паніка й чоловіки, які тримали в'язнів, якоїсь миті відпустили руки, щоб захиститися самим. Бальк між ногами ошалілих людей відповз до огорожі, знайшов вузьку щілину між дошками і, на свій подив, зумів протиснутися крізь неї назовні.

Так він знову опинився на волі. На тому боці його ніхто не відрізняв би від обірванців, які зібралися перед церквою. Спустився до Сени, вмився. У відображенні не впізнав сам себе. У місті говорять про те, що іноземців у тюрмах стало надто багато, вони готували повстання, тож чернь взяла справу у свої руки. Сен-Жермен-де-Пре — лише одна з багатьох в'язниць, де розігралися такі самі трагедії.

Погром, якого він так довго чекав, за його відсутності таки прийшов до Парижа. Ідучи містом, скрізь натикається на купи трупів, вищі за нього. Тисячі вбитих. Скрізь хаос. На тому березі річки кілька чоловіків змушували дівчину залізти на гору трупів, танцювати й співати гімн республіки, а коли вона відмовилася, штрикнули багнетом у живіт. Вересень 1792-го, скрізь падає листя. Кілька днів тому під час нападу на Тюїльрі король намагався втекти, але його зловили разом із сім'єю і найближчим оточенням. На вулицях співають «Ca-іра»,

мелодію він добре знає ще з перших років революції, тільки тепер слова інші. Раніше співали про справедливість для пригноблених, зараз — що аристократи мають теліпатися на шибеницях. Усі чоловіки мусять носити на капелюхах кокарди революційних барв — синьої, білої і червоної, що символізують свободу, рівність і братерство.

Дорогою до міської околиці він виходить на восьмикутну площу, яка раніше називалася Площею Людовика XV. Посередині раніше стояла кінна фігура батька нинішнього короля. Зараз біля порожнього п'єдесталу красується якийсь незвичайний предмет. Тоді він вперше побачив гільйотину. Кати не можуть впоратися з такою кількістю ворогів революції. Довелося вигадати механізм. Юнак плеще в долоні й так регоче, що губи тріскаються.

Босими ногами йде далі на північ. Ніхто його не чіпає. З вигляду зрозуміло, що нічого з нього не візьмеш. У Фландрії зустрічає земляків, переконує їх, що він сам шляхетного походження, і вмовляє позичити йому грошей з обіцянкою віддати втричі більше. Звідти вирушає додому. У Ростоку сідає на корабель до Карлскруни. У кінці 1792-го повертається на батьківщину. Його не було у Швеції лише кілька років, але зараз він здавався старшим на два десятиліття.

Бальк повернувся до світла. Він ніби дивився не перед собою, а крізь реальність у свої спогади, вишукуючи якусь втрачену картину з минулого.

— Там я познайомився з Даніелем Деваєм. Шукав транспорту до Стокгольма, щоб звідти їхати до Фогельсонгу, єдиного мого дому. Він був у кав'ярні, де я шукав візника. Купив місце в тому ж екіпажі, дорогою ми розговорилися. Ви самі знаєте, як повзе час у поїзді, ніби це коні його тягнуть на собі. Ви ніколи не бачили його живим, пане Вінге. Це прикро. Бо ті останки, які ви бачили, які витягли з Фатбурену, анітрохи не були схожі на нього справжнього. Навколо нього все сяяло, ніби душа освітлювала його зсередини й світила всім навколо. Великі блакитні очі на ідеально симетричному обличчі, погляд

одночасно лукавий і по-дитячому невинний, спокусливий і сором'язливий. Довге золотаве волосся. Коли ми познайомилися, воно було зібране хвостом на потилиці, але згодом усе частіше він носив його розпущеним, і воно золотими хвилями спадало на плечі. Усмішка відкривала два сліпучо білі ряди зубів — абсолютно рівні верхні й лише один трішки скривлений нижній, ніби той, хто його створив, не хотів аж надто перестаратися в досконалості. Тіло гнучке й ніжне, одягнений у гарний костюм, шитий саме на нього. Руки віртуозного музиканта — з довгими тонкими пальцями. Познайомилися ми випадково. Він підійшов дуже обережно, говорив тихо. Від нього линув тонкий аромат зелених луків. Не те що інші — обливалися парфумами, щоб заглушити свій сморід. Ми їхали разом всю дорогу. Цей час мені здався кількома хвилинами. Даніель був цікавим співрозмовцем, ввічливим, розумним. Він сидів зовсім близько біля мене. Коли я казав щось кумедне, він весело сміявся і при цьому клав руку мені на коліно, ніби мало не падав зо сміху.

Бальк на мить замовк і налив собі ще кухоль води.

— Ви маєте зрозуміти, пане Вінге: я ніколи не мав друзів. Моя самота була чимось значно більшим, ніж самотність. Я не можу згадати, щоб хтось колись звернув на мене увагу чи просто про щось запитав. Тому я не був готовий до Девалю. Я був... ранимий.

Він випив воду.

— Коли наша подорож завершилася, Деваль запропонував мені залишитися на кілька днів у Стокгольмі, мовляв, покаже мені все найцікавіше. Французькі пригоди мене виснажили, треба було відновити сили, а він добре знав місто, яке я лише мигцем бачив, і у вирі цього життя швидко загубився б. Я не бачив підстав не прийняти його пропозицію.

Кивнув сам собі.

— Дозвольте мені, пане Вінге, окремо розповісти про один вечір. Мав бути бал-маскарад — і це лише через рік після убивства короля на такому ж балу. Але людям, схоже, подобалася ця розвага, ніхто не переживав і не оплакував гіркої

долі монарха. Усі ховалися під масками, але ж одяг і прикраси чудово розкривали походження і статки. Ні я, ні Деваль не належали до цього обраного товариства, але Даніель роздобув нам маски, і ніхто не помітив, що ми чужаки, тим більше, що напої лилися рікою. Коли вечір перейшов у ніч, панство подалося далі, до інших закладів. Ми пішли з однією компанією і дійшли до якогось будинку біля затоки, де зазвичай пропливають лише хлібні баржі. Нас зустрів чорношкірий слуга, провів у розкішну залу, а там... це був жах, пане Вінге. Попиваючи міцні напої, я не зразу помітив незвичайні маски, але коли побачив — їхня мальовничість мене вразила. Потворні обличчя з незвичайними наростами, дивно викривлені голови, одяг навмисно пошитий так, щоб показати всі вади. А скоро я зрозумів, що то зовсім не маски! Вони справді були потворні, і сюди їх звезли, щоб шляхетне панство з ними розважалося. Невдовзі з'явилися дівчата, вбрані лише в прозорі туніки на голих тілах, чоловіки розстебнули ремені й скинули одяг. Зала скоро перетворилася на купу чоловіків і жінок, що злягалися усіма можливими способами. Тутешні потвори теж брали участь, виконуючи все, що їм загадували. Ці розваги викликали в мене огиду, і коли я зняв маску, Деваль прочитав на обличчі мої почуття. «Але я думав... ваш же батько...», — пролепетав він, але тоді я не зрозумів, що малося на увазі. Ми пішли. Я не бачив підстав залишатися в місті й почав готуватися до від'їзду. Запропонував Даніелеві поїхати зі мною до Фогельсонгу — я не мав слуги, а його потреби невеликі.

— Що було далі, Юганнесе? Ви знайшли його кореспонденцію?

— Я знав, що він пише листи, пане Вінге, але не бачив у цьому нічого незвичайного. Минуло чимало часу, поки я зрозумів, кому й з якою метою він пише. Як ви напевно знаєте, свої листи Лільєнспарре він шифрував, але для цього спершу писав звичайний текст, а потім за допомогою ключа переводив у код. Мабуть, він кинув лист у грубу, не перевіривши, чи є там жар. Ніч була холодна, і того вечора я теж відчинив грубу — глянути,

чи достатньо жару, щоб гріло до ранку. У попелі так і лежав зім'ятий аркуш. Лист. Я не зміг не прочитати.

— І яких висновків ви дійшли?

— Даніель Деваль був шукачем щастя, пане Вінге. Для нього тоді найважливіше було завоювати прихильність начальника поліції Лільєнспарре. Так він хотів покращити своє суспільне становище. Припускаю, його хтось сповістив, що я скоро прибуду до Карлскруни. Можливо, хтось зі шведів, що їх я зустрічав у Фландрії. Його завданням було спостерігати за портом і відстежувати всіх підозрілих осіб, які приїжджають з Франції ширити на півночі революцію. Він подумав, що я якобінець, який брав участь у повстанні, і тепер повертаюся додому проповідувати те саме євангеліє. Тому він поїхав зі мною до Фогельсонга — сподівався, що поступово я відкрию йому свої плани знищення монархії і він зможе викрити змову проти короля.

— Що ви зробили, прочитавши листа?

— Чомусь я згадав свою матір. Як вона відривала ноги й крила мошкарі, уявляючи мого батька. А хіба Деваль не був бридкою мошкою, що залетіла до мого дому? Не заслужив тієї самої долі? Багато я думав про те, як можна йому помститися. Моя мати складала свої жертви рядочком на підвіконня і залишала там помирати. Мені теж потрібне підвіконня, достатньо велике для Даніеля Деваля. Так я згадав про будинок Кейсера, де ми одного вечора взяли участь у балу напівлюдей і потвор. І тільки тоді я зрозумів, що наш візит не був випадковістю. Згадав слова, які мимоволі кинув Даніель, і до мене дійшло, що вони значили. Він повів мене туди, бо знав мого батька — постійного гостя того будинку. Деваль думав, що я теж поділяю його вподобання. Мабуть, у своїх фантазіях він бачив, як державний радник Густав Адольф Бальк везе свого первістка до Стокгольма знайомити з плотськими втіхами, достойними шляхетного чоловіка. Не можу навіть висловити, як бридко мені було навіть думати про таке. І я подумав: буде справедливо, якщо Деваль завершить своє життя в будинку

Кейсера, куди ходять розважатися люди на зразок мого батька. У такому товаристві йому якраз і місце.

Бальк глянув на вузьке віконце під стелею, з якого пробивалося дедалі слабше світло.

— Думаю, що розповідати далі немає сенсу, пане Вінге. Ви можете не знати хіба якихось дрібних деталей. Я поїхав до Стокгольма, щоб все організувати, перед тим подбавши, щоб Деваль не зміг покинути маєток до мого повернення. Спершу звернувся до опікунів, які вважали, що я мертвий, і попросив одноразово виплатити мені певну суму, пообіцявши, що більше до них не звернуся. Порозпитував серед різного люду й дізнався про єврея Дюлітца, чиї послуги мені могли придатися. Через нього знайшов учня фельдшера Крістофера Блікса, купив його борги й життя. Єдиним живим створінням, яке я знайшов у Фогельсонгу після повернення з Франції, був Магнус, напівдикий мисливський пес. На щастя, він ще пам'ятав мій запах і збагнув, що зі мною з'являється їжа. Я зумів припнути його в сараї і старався не розчарувати.

Бальк замовк, і Вінге не зразу озвався.

— Ви знаєте, що Блікс записував усе, що відбувалося? Ми вас знайшли завдяки його записам. Що з ним сталося, коли він виконав свою роль?

— Блікс боявся власної тіні й був готовий на все, щоб урятуватися. Він виконав усе, що від нього вимагалось, і я відпустив його. Побіг десь у ліс і зник.

— Але чому ви чекали, поки ми вас знайдемо, Юганнесе? Чому не приїхали прямо до мене?

— Бракувало доказів моїх злочинів, пане Вінге. А для мене дуже важливо, щоб зізнання було беззаперечне. А коли я прочитав у газеті, що знайшли мерця з Фатбурену,— відчув, що ви зможете мене знайти й довести мою провину.

У Вінге з'явилося якесь погане передчуття. Він завмер, а потім запитав те, що давно вже його мучило:

— Навіщо ви це робите, Юганнесе? Яка ваша мета?

Бальк глянув Сесілові просто в очі. Його великі чорні зіниці здавалися двома бездонними криницями, у яких залишилася

тільки порожнеча.

— Я бачив наш світ, пане Вінге. Люди — брехливі тварюки, згряя вовків, спраглих крові, вони не бажають нічого іншого — тільки роздерти ближнього свого й дорватися до влади. Раби теж не кращі за своїх господарів, просто слабші. Невинні залишаються невинними, поки не відкинуть свої забобони. До того, як Париж перетворився на бійню, говорили про свободу, рівність, братерство, людські права. А зараз це саме розказують у нас. Я бачив, як Декларацію прав людини й громадянина замотали в шкіру, здерту зі страченого на гільйотині ворога республіки. І в нас чимало міщан і селян, готових повстати проти аристократів, своїх давніх пригноблювачів. Пам'ятаєте, пане Вінге, як офіцер-дворянин на початку року поранив якогось торговця, а міська варта мусила зброєю зупиняти знавіснілий натовп на Слоттсбакені? Революція тоді витала в повітрі. І зараз теж. Я, останній нащадок одного з найзнаменитіших скандинавських родів, син державного радника, постанову перед судом і зізнаюся, що винен у всьому, що сталося з Даніелем Девалем, звичайним хлопцем з народу. Ви підтвердите, що немає жодного сумніву в моїй винуватості. І народ підніметься від гніву. Перш ніж я зйду на плаху, стану гирею на вагах революції. У Парижі зараз кров ріками тече вздовж вулиць. Ножі гільйотин доводиться по кілька разів на день гострити, щоб могли виконувати свою роботу. І я хочу, щоб у Стокгольмі було так само. Хай вулиці стануть червоними. Що менше нас виживе, то краще. Хай Місто між мостами наповниться трупами. Хай кладовища тріщать по швах. Хай залишаться самі ворони...

Він посміхнувся:

— А ви, пане Вінге... Ви — виняток у світі вовків. Людина кращого сорту, але народжені в неправильний час. Тримаєтеся справедливості й розуму в часи, коли інші бажають лише багатіти коштом інших. Я прочитав ваше ім'я в «Екстра постен», а коли дізнався, хто ви, все мені стало зрозуміло. Провидіння послало вас у моє життя під самий кінець. Ви відомі тим, що завжди кожному обвинуваченому давали можливість

висловитися. І я говоритиму. І те, що станеться далі, буде так само ваша заслуга, як і моя.

13.

Сесіл Вінґе прокинувся у вівторок вранці після кількох годин сну. Кімната холодна. Ковдра важка. Спросоння ніяк не міг зрозуміти, хто ж його накрив цією ковдрою. Це не його, бо його біла, а ця темна.

Коли ж остаточно прокинувся, зрозумів, що помилився. Ковдра не біла, бо вона червона. Від крові. Кров уже загусла, місцями засохла бурюю шкіркою. У глибокому сні почав кашляти й не міг зупинитися. Така сама бура шкірка на підборідді і шиї. Шкіра така бліда, що аж прозора. Скільки ж він крові втратив?

Підняв руки — пальці неприродно білі, нічого не відчувають. Ноги теж. Ледве-ледве встав, кулаком розбив лід на поверхні води в глеку, відлив у відро й напився просто з глечика. Сильна спрага свідчить про зневоднення.

Довелося помучитися, щоб відмити всю кров. Шкіра аж пече. Покінчивши з туалетом, одягнувся так швидко, як зміг, хитаючись від слабкості, спустився в кухню і послав одного з куховарчиних хлоп'ят знайти екіпаж, щоб відвіз його у Місто на зустріч з Мікелем.

Пара від щойно звареної кави піднімається під дерев'яний сволок «Малої біржі». Ранній ранок. Людей чимало. Хтось проспав на роботу, хтось іде на лекції, пияки мучаться похміллям від учорашнього, і всі сподіваються, що горнятко кави їх нарешті розбудить і дасть сили влитися у натовп в лабіринті вулиць і постати перед світлі очі своїх роботодавців чи викладачів. Хоч Сесіл і запізнився на домовлений час, а все одно прийшов перший. Занурившись у важкі думки, майже непорушно просидів, аж поки висока Карделева постать не

з'явилася на порозі. Мікель оббив сніг з чоbit і струснувся, як мокрий пес.

— Вибач. На вулиці Свартманґатан наскочив на нашого давнього друга Блума. Плівся від стінки до стінки, такий п'яний, що я не зміг так його покинути. Довелося майже тягти його до самого кабінету в управлінні, щоб відіспався, а не десь замерз на морозі.

— Щось святкував?

— Схоже, навпаки. Розібрати його белькотання було нелегко, але я таки зрозумів, що вчора прийшло повідомлення: Ульгольм готовий обійняти посаду начальника поліції і вселитися в кабінет Нурліна. Скоро прибуде з усіма своїми речами. Мабуть, завтра. Блум не ідеальний, звісно, але десь таки в ньому ховається порядна людина. Йому не дуже радісно служити під таким начальником. Тому й набрався. А ти? Щось дізнався?

— Юганнес Бальк розповів мені, як людина стає чудовиськом. Я і раніше багато всього бачив, Жане-Мішелю, але зараз мені як ніколи зрозуміло, що ніхто не стає лиходієм, сам не будучи перед цим жертвою. Але ми ще не закінчили. Його розповідь поки що не тримається купи. Перед новою зустріччю з ним маю перевірити деякі свої підозри.

Мікель Кардель раптом гостро відчув важкість своєї дерев'яної руки й згадав усі удари, яких нею завдав. Він навіть краще за Вінґе знає: все так і є, як той сказав.

— Жане-Мішелю, маю тебе про дещо попросити.

— Звичайно, тільки скажи.

— Мені треба більше часу до того, як Ульгольм вступить на посаду. Хоча б ще день.

Кардель розгублено потер лоба:

— А чого ти боїшся? Що станеться, коли приїде Ульгольм?

— Припускаю, що він вибере найлегший шлях: скасує всі повноваження, які дав мені Нурлін, закриє справу й випустить Балька, як тільки дізнається, що я його ув'язнив. А Бальк занадто небезпечний.

— Але ж влада начальника поліції теж не безмежна. Чому ти не поведеш Балька відразу до суду? Навряд чи Ульгольм зможе

зупинити судовий процес.

Вінге шанобливо глянув на Карделя.

— Я хочу повністю зрозуміти його мотиви і лише потім занести його ім'я у протокол суду, та й то лише якщо вирішу, що суд буде найкращим рішенням. І тому, Жане-Мішелю, мені потрібен ще один день. Якщо ти зможеш мені його забезпечити, тоді ми ще матимемо надію.

— Надію? На що?

— Я тобі все поясню, але просто зараз не можу більше гаяти часу. Тому доведеться трішки потерпіти.

— А як ти уявляєш мою роль? Як колишній сепарат-вартовий може завадити начальникові поліції Стокгольма обійняти свою посаду?

— На це я відповіді не маю, Жане-Мішелю, і зі свого боку ніяк тобі допомогти не можу. Я маю термінову справу і мушу цілковито віддатися її виконанню.

Кардель скривився, почухав потилицю і засмучено підпер голову рукою. Потім кілька разів стукнув долонею по столу в ритмі якогось невідомого військового маршу, підняв голову й глянув Вінге в очі.

— Якщо це те, що тобі треба,— ти це матимеш. Один день.

Повернувся до шинквасу й махнув своєю дерев'яною рукою:

— Дівко! Забери цю каву й принеси бренді! Сепарат-вартовий Мікель має подумати, і йому потрібне натхнення!

Вінге вийшов з кав'ярні і, схилившись назустріч вітру, покрокував вулицями Міста до площі Бренда-Томтен. Притискаючи хустинку до рота, намагається дихати неглибоко й спокійно. Один необережний вдих холодного повітря може спровокувати напад кашлю. Потроху повертається контроль над тілом. Вінге протер обличчя снігом і вийшов на площу.

На розі Престгатан часом сидить жебрак, повз якого Анна Стіна не раз проходила дорогою до базару на великій площі. Зазвичай сидить на двох дошках, складених примітивним ослоном, і заробляє тим, що показує свої руки. Обидві такі понівечені, що перехожі або зупиняються і витріщаються, або відвертаються і стараються якомога швидше відійти далі від старого.

То не опік. Складається враження, ніби щось перетворило плоть на віск, надало йому нових дивних форм, а потім залишило підсохнути й затвердіти. Шкіра на пальцях наче розплавилася і стекла, немає нігтів, а кості вкриває тоненький шар плоті. Ті неприродні форми, горбки та ямки залишилися усюди, поверхня рук безбарвна й ніжна, як у немовляти.

До нього вона піде зі своїми запитаннями. От тільки поки що його немає. Треба почекати. Тупаючи ногами, Анна Стіна намагається хоч трохи відігнати холод. Нарешті він з'являється зі своїми дошками під рукою і ганчір'яними обмотками на руках. Дівчина дає йому час приготувати собі місце, щоб сісти, обережно розмотати тканину й винести на світ свої зранені руки — хай люди дивляться і сніг падає. Анні перебиває подих, коли вона бачить, що руки саме такі, як вона їх пам'ятає. Підходить до нього й простягає йому шматок хліба, який сама не з'їла на сніданок.

Він розгублено дивиться на цей розкішний дар. Побачивши ж, хто йому подає, взагалі здивувався:

— Хай Бог тебе благословить, дитино, але чим я заслужив таку щедрість?

— Я хочу знати, що сталося з твоїми руками.

Старий полегшено посміхається.

— Ну, цю історію я вже багато разів розповідав, часто й за значно скромнішу винагороду. Ти коли-небудь була біля озера Клара?

Анна Стіна киває — авжеж, знає, де це.

— Може, ти чула там такий особливий сморід? Не сміття у воді й не нечистот на берегах. Біля озера стоїть мануфактура, де я замолоду працював. Там, дівчинко, роблять мило. І таке, яким бідняки миються у Чистий четвер, і те, що для ранкового туалету шляхетних дам. Усе мило роблять однаково. Різниця лише в ароматах. Але перш ніж мило починає пахнути, його складники смердять. Смердять трупи тварин, з яких витоплюють жир. Потім жир змішують ще з дечим, він твердне, і все, мило готове. Я був молодий, жвавий... Учень майстра. Треба було змішати поташ з вапном, я розхвилювався, розсипав порошок собі на руки і засунув їх у відро з водою, щоб змити. Почув крик майстра, але було вже пізно. Пекло так, ніби опустив руки в гарячу олію. Порошок у воді горить і випалює все навколо себе. І став я отаким. З жалості мене поставили підмітати, але більше не можу працювати як раніше, а з того, що заробляю, не проживеш.

Анна Стіна трохи помовчала, потім спитала:

— Дуже боляче було?

Дід посміхнувся:

— Як доторкнутися до пекла, дівчинко. Куди я, мабуть, скоро й потраплю.

Помітивши, що дівчині цього недостатньо, старий посерйознішав:

— Нічого гіршого я ніколи не відчував. Коли майстер ганчіркою позбивав попіл з моїх рук, мені здавалося, що з них здерли шкіру. Мені принесли лимон, бо лимонний сік нібито мав зменшити біль. Може, це й правда, але все одно боліло багато днів, ніби я щосили стискав у долонях розжарене вугілля.

Від цих спогадів старий аж сплюнув, потім глянув на дівчину й від його настрою і сліду не лишилося.

— Це те, що ти хотіла почути? Бо після таких спогадів мені здається, що шматок хліба — замала платня.

— Ви можете знову зробити такий попіл? Такий самий, що вас обпік. Я заплачу.

За пів години вони вже покинули Місто між мостами. Можливо, це лише обман зору, але Анні Стіні здалося, що будівля мануфактури нагнулася в бік озера, немов болотистий берег не міг утримувати її. Довелося почекати, поки заїде сонце й закінчиться робочий час. По одному чи невеликими групами робітники покинули мануфактуру й побрели по домівках. Старий тихо лічить, щоб переконатися, що всі покинули будівлю. Неспокійно роззирається, потім махає їй, щоб ішла за ним слідом.

Оминули фасад будівлі й опустилися до берега й замерзлого озера. Тут будівля стоїть на палях над озером. Якщо добре зігнути, по кризі можна проповзти під мануфактурою. Старий мацає дошки над головою і тихо лається щоразу, як посковзнеться. Зрештою знаходить дірку, яку шукав. Достатньо велика, щоб просунути руку й витягти засувку. Під отвором лежить замерзла купа сміття. Мабуть, щоранку, коли прибирають, отвір відчиняють і сміття скидають униз, в озеро, думає Анна Стіна. Чоловік жестом просить її причаїтися, відчиняє ляду й зазирає всередину будівлі, затуливши другою рукою рота й носа, щоб пара його не викрила. Якусь хвилину стоїть непорушно, потім піднімається всередину. Анна Стіна чекає його знаку й іде за ним.

15.

Кардель трусить своєю здоровою рукою і скаче на місці, намагаючись зігрітися. Уже понад пів години чекає у дворі перед низьким будиночком. Служниця відмовилася пустити всередину чужого, особливо такого, як Кардель, і він змушений чекати надворі, поки пані повернеться з міста. Коли він попросив її дати чогось гарячого, тільки голосно пирхнула й хряснула дверима перед носом. Чекання вже набридло. Кілька разів він ставав на дерев'яну колоду, піднімався на носках і через дахи сусідніх будинків вдивлявся в циферблат годинника на дзвіниці церкви святої Катаріни. Схоже, механізм замерз і годинник більше не працює.

Нарешті двері відчинилися і те саме круглоvide обличчя суворої служниці виткнулося надвір:

— Можете зайти в передпокій. Я принесу вам теплого пива. Пані скоро вас прийме.

Думка про кілька ковтків гарячого напою — достатня підстава, щоб забути про свої плани виляти нахабну дівулю. Мікель обтрусив сніг з плечей, обстукав чоботи й зайшов у теплоту житла. Пахне хлібом. Кардель скинув камзол і шарф. Відчув, як жар від каміна виганяє холод з його одягу, і вдячно зітхнув.

У слабо освітленій кімнаті за кухнею його чекає удова Фреман. Хоча минуло вже багато років від дня смерті її чоловіка, вона досі одягається лише в чорне. Зараз їй уже не менше шістдесяти років. Мікель здогадується, що пара не мала дітей, і їй так бракує чоловіка, що єдиний спосіб трохи полегшити біль втрати — облаштувати дім так, щоб усе нагадувало про нього. Незважаючи на досить бідну обстановку, господиня тримається гордо. Сидить біля каміна, спина рівна, на строгому обличчі немає і сліду жалості до себе, лише гідність

і небажання коритися лихому світові. І хоча Кардель ніколи в житті нікому не кланявся, навіть офіцерам в артилерії, тут шия ніби сама собою схилилася. Він кашлянув і привітався:

— Добрий вечір.

Вдова Фреман незмигну втупилася в нього. Мікелю здалося, що одного цього погляду жінці вистачило, щоб дізнатися про нього все. Витримавши паузу, жінка нарешті заговорила:

— Мені сказали, що тебе звати Кардель і ти з сепарат-варти. Не уявляю, яку справу ти можеш мати до мене. Єдина причина, з якої тебе не прогнали й ти взагалі тут стоїш,— що життя останнім часом рідко мене дивує. Отже, чого ти хочеш?

Кардель відчув, що в нього починають горіти вуха, і занепокоєно роззирнувся. Зненацька він зрозумів, що дуже помилився: вдова Фреман його не роздивлялася, вона його не бачила. Вона сліпа. Він мимоволі затремтів, шукаючи потрібні слова.

— Я перепрошую, що прийшов до вас без попередження. Найперше хочу вам висловити співчуття через передчасну смерть вашого чоловіка...

Жінка різко підняла руку:

— Замовкни! Сорокам краще вдається скрекотання, а не солов'їні співи. Арне Фреман, пастор Катарининської парафії, помер багато років тому, царство йому небесне. Хоча в його тілі було стільки брєнді, що, мабуть, і черви могильні попадали мертві, коли до нього доповзли. Те, що я тужу за ним, більше свідчить про мене, ніж про самого пастора. Тож найкраще тобі не вдавати галантність і переходити зразу до справи.

Кардель кивнув, потім згадав, що вдова не бачить. Пробує зібрати всю свою хоробрість, і — о диво — йому вдається.

— Здається мені, ви тут живете надто скромно, зважаючи на становище пастора Фремана.

Мікель відчув певне задоволення, коли від цих слів вдова смикнулася. До честі пані Фреман, вона швидко опанувала себе, і Кардель повів далі:

— Скажіть, будь ласка, пані Фреман, чи знайоме вам ім'я Ульгольм? Магнус Ульгольм.

Після цього запитання в кімнаті ніби війнуло холодним протягом. У голосі вдови більше немає і тіні сарказму.

— Так. Я пам'ятаю Магнуса Ульгольма.

— Мені сказали, що кілька років тому Ульгольм утік у Норвегію з грішми священницьких вдів. Можливо, вам ті гроші після смерті пастора були б не зайві.

Кардель дивився на неї і думав, чи може хтось, хто сидить абсолютно спокійно, стати ще спокійнішим і непорушнішим? Виходить, якщо хтось і може, то це вдома Фреман.

— Мені не треба нагадувати, хто такий Ульгольм і що він зробив. Я це добре пам'ятаю.

— Думаю, є й інші жінки, які опинилися в такій ситуації і теж пам'ятають Ульгольма. Напевно, мають дітей і внуків, яким жилося б значно краще, якби не афери Ульгольма. Ви, мабуть, знаєте їхні імена.

— Знаю.

— Пані Фреман, ви багато років жили з чоловіком, який добре знав Біблію і часто її читав. Чи знаєте ви вислів «око за око, зуб за зуб»?

Удова Фреман у напівтемряві вишкірилася, показавши ряд міцних ще зубів. Лише за кілька секунд Кардель зрозумів, що то усмішка.

Порожня площа Норрмальмсторґ вкрита сніговою ковдрою. У центрі під обледенілим покривалом височіє нова статуя короля Густава Адольфа. Уже два роки вона чекає, поки її закінчать і нарешті покажуть світові. Кажуть, це буде перший у країні кінний пам'ятник. Вінґе на мить зупинився і кинув погляд на незграбну скульптуру. Вона більше схожа не на величний пам'ятник, а на якогось безформного привида з тієї картини, яку хотів би бачити в Стокгольмі Бальк. Праворуч від Вінґе — палац принцеси Софії Альбертіни, ліворуч — Опера. Однакові фасади, тільки один вже освітлений тьмяним світлом вранішнього сонця, а другий ще в затінку. Вінґе помилювався обома будівлями, зітхнув і відчинив двері. Пішов коридором до потрібної йому камери, охоронець відімкнув. Сесіл мусить спертися на одвірок, щоб зібратися з силами й переступити поріг.

Це камера не Юганнеса Балька... Вона всього на кілька ліктів далі, і відрізняється від Балькової лише тим, що в ній сидить інший чоловік. Коли відчиняються двері, він перелякано підскакує:

— Господи, що це з вами? Схожі на духа безтілесного. Живий скелет. Ви мене налякали. Так можна подумати, що вже й смерть прийшла...

— Мене не варто боятися. Радше навпаки. Я Сесіл Вінґе. Працюю в поліцейському управлінні... певним чином. Але я до вас прийшов не в справах служби.

— Я вже вас бачив. Крізь щілину в дверях бачив ваше бліде обличчя, коли ви тут проходили повз. Щоразу думав, що це голова мерця ходить коридором.

— Чи можу я сісти? Ноги вже не хочуть тримати, як раніше...

Чоловік знизав плечима й вмоستився на лежку під стіною. Вінге сів на такий самий ослін, як і в камері Балька. Якусь хвилю розглядав ув'язненого. Звичайний чоловік з пересічним обличчям і кількамисячною бородою. Проста полотняна сорочка, протерта в кількох місцях від цілодобового носіння в камері, поношені вузькі штани. Поверх коричневої куртки накинув на себе в'язничну ковдру. Вінге віддихався і заговорив знову:

— Вас звати Лоренц Юганссон. Це так?

— Це ні для кого не таємниця.

— Ваш фах?

— Був бондарем.

— Завтра вас відвезуть на місце страти в Гаммарбю.

Чоловік здригнувся і зітхнув:

— Так. Майстер Гесс відрубає мені голову. Найкраще, на що можу сподіватися,— що буде достатньо тверезий, нагострить звечора сокиру й завтра вранці зможе все закінчити одним ударом.

— Священник уже був у вас?

— Так, приходив. Святково вбраний, дідько його забрав би. Навіть я розумію, що в п'ятницю ввечері він має куди піти й де розважитися. Чесно вам кажу: ще швидше благословити мою грішну душу він не зміг би. За мить уже зник з-перед очей. Я потім чув через вікно, як він наспівує, ідучи до Королівського саду.

— Можете мені розповісти, як опинилися тут?

— А що я можу сказати, чого ви ще не чули?

— Я хотів би почути особисто від вас, якщо можна.

Юганссон знову знизав плечима:

— Що ж, моя історія коротка й жалібна, але тут час тягнеться дуже повільно... Скажу. Я забив до смерті свою дружину, пане Вінге. Більше тут нема чого розповідати. З роками наш шлюб ставав все нещасніший, того вечора я був дуже п'яний, ми знову лаялися через те саме, що мучило нас роками, і я втратив розум.

— Ви маєте дітей?

— Жодне не прожило довше року...

Вінге замислено кивнув.

— Я вважаю, що є різні види вбивць. Що думаєте про це?

— Не зовсім розумію, про що ви.

— Про те, що чоловік, який вчинив злочин в одній ситуації, не конче скоїв би те саме в інших умовах. Ви вбили б свою дружину, якби вона була незнайомою людиною?

— Ні... Була б розумніша — вийшла б за когось кращого й досі жила б, а я був би вільний.

— Ви розкаюєтеся у тому, що зробили?

Юганссон трохи помовчав, потім відповів:

— Вона була рідкісна погань, пане Вінге. Сварлива, чорнорота... З роками я справді почав її ненавидіти. Але й любив теж. Моє каяття нічого не змінює. Я заплачу за скоєне, коли Мортен Гесс замахнеться своєю тупою сокирою. І по всьому. Якби моя смерть могла повернути їй життя — я був би щасливий. Але це неможливо.

Вінге подивився на Лоренца довгим поглядом.

— Ви були хорошим бондарем, Лоренце Юганссоне?

— Одним з найкращих. За рік мав би стати старійшиною цеху...

— Якби вам довелося вибирати між целібатом і смертю, що вибрали б?

У мануфактурі тихо. Темно, і темрява ця наповнена різким запахом. Це не сморід гнилої плоті, щось інше, гостріше, від нього пече очі. Анна Стіна знає це відчуття, яке буває в людних місцях, коли там раптом стає порожньо. Її очі помалу звикли до сутінків. Її поводитир добре знає дорогу між діжками й відрами. Стіни з дощок збиті так недбало, що через щілини Анна Стіна бачить останній промінь сонця.

Дівчина чує, як її супутник ходить приміщенням, то тут, то там помічає його постать, намагається розгледіти, що він робить і що бере. Пішов до ніші, де повно всяких глиняних посудин, мацає, роздивляється. Бере одну, ще одну, підходить до брудного стола. Знімає з гака грубі шкіряні рукавиці, вдягає, через лійку насипає у пляшку з однієї посудини, потім з другої. Струшує пляшку, затикає шийку корком.

— Ти бачила мої руки й чула мою історію. Думаю, не треба ще раз казати, який цей порошок небезпечний. З ним треба дуже обережно.

Простягає Анні пляшку, але коли вона хоче її взяти, знову тягне руку:

— А гроші?

Анна Стіна порпається в підкладці спідниці, нарешті знаходить вузлик, у який зав'язала кілька монет, прихованих з чайових у «Мавпі». Чоловік обережно розмотує тканину, перебирає монетки й махає головою:

— Цього мало. Ти знаєш, скільки треба спалити дров, щоб приготувати стільки попелу? А скільки праці вкладають лісоруби, сплавники, і ми в таких цехах? Це надто мало за весь цей труд.

— Є ще ось це.

Анна Стіна простягає пляшку бренвіну, який збирала мало не по краплі, зливаючи залишки з кухлів гостей корчми. Чоловік посміхнувся.

— Не скажу, що не люблю випити, але якщо продам цей попіл, зможу купити собі багато таких пляшок...

На кілька секунд замовк і про щось задумався. Анна Стіна не бачить його обличчя і не може зрозуміти, про що він думає.

— Що ти з ним робитимеш? — питає нарешті жебрак.

Дівчина розгубилася, але їй набридла брехня і вона не бачить, як їй може нашкодити, якщо скаже правду.

— Занурю в нього своє лице, щоб мене більше ніхто не впізнав.

Чоловік здригнувся від жаху.

— Але навіщо, дівчино?

— Це довга історія. І моя справа. Вам достатньо знати, що це питання життя або смерті.

І не лише її життя, додає про себе.

Чоловік почав ходити довкола неї, часто дихаючи й потираючи свої скалічені руки.

— Гарна ти, дівчино... Не подобається мені, що така краса марно пропаде, та ще й з моєю допомогою. Позаяк ти не маєш достатньо грошей, щоб заплатити за мій товар, то дозволь мені востаннє обійтися з твоєю красою так, як вона того заслуговує. І цього буде достатньо. Он в кутку купа мішків. Не розкішне ложе, але на одну ніч згодиться.

Анна Стіна стоїть без слів. Від тяжкої мовчанки жебрак починає переступати з ноги на ногу. Йому трохи соромно, але не настільки, щоб вгамувати свою хіть.

— Взагалі я чоловік не тієї породи, але мусиш зрозуміти, що обставини...

— Не знала, що вас є більше однієї породи,— Анна простягла руку: — Може, даси мені мій товар, раз уже отримаєш платню?

Він зам'явся, але пляшку віддав. Дівчина зважила в руці — не така й важка, і не скажеш, що таку силу має. Вийняла корок, понюхала — нічим не пахне. Кивнула — мовляв, домовилися. Чоловік схилився в кутку, розкладає мішки — готує для них

постіль на ніч. Анна Стіна спокійно чекає. Усе приготувавши, показує їй жестом, що все готово, можна лягати.

— Спершу ти. Я буду згори,— відповідає дівчина.

Хтиво посміхнувшись, жебрак спускає штани й лягає на мішки. Скидає куртку, через голову стягає сорочку. Тіло змарніле, брудне. Підняв свої спотворені руки, щоб обняти її і прийняти на ложі. Анна Стіна перевернула пляшку й висипала на нього порошок. Чоловік спершу здивувався, потім очі ссяйнули гнівом, а далі він заспокоюється і глузливо кривить губи:

— Дурепю, хіба я тобі не казав, що порошок стає небезпечний тільки разом з водою? Єдине, що зараз відчуваю,— ціна мого товару зростає.

Анна Стіна висмикнула корок з другої пляшки й вилила на нього бренвін. Кімната зразу наповнилася запахом горілої плоті. На обличчі, плечах, грудях, животі жебрака утворилися пухирі, повалив білий дим і шкіра стала набувати такого вигляду, як на руках. Дівчина не впевнена, що він зараз її чує за власними криками, але все одно каже:

— Ось тобі ще один дотик до пекла. Тобі все одно вже час туди.

Покинувши його в мануфактурі, вийшла назовні тим самим шляхом, яким вони пробралися всередину. Надворі потрусила пляшку з порошком — залишилося ще чимало.

Двір за трактиром порожній і тихий. Гостей ще немає, ніхто ще не протоптав доріжку крізь сніг до туалету. Сніг недавно випав, ще білий, але невдовзі пожовтіє, коли черга до нужника стане довша, ніж змога терпіти. Анна Стіна набрала снігу в відро й понесла до каміна розтопити. Почекала, поки білий сніг став прозорою водою. Налила води в порошок — рідина на мить зануртувала, ніби закипіла, кімната наповнилася незвичним запахом, але скоро все вгамувалося. Нелегко зрозуміти, що якась рідина може мати таку силу, а ніхто цього не бачить.

Сходила по шматочок м'яса в кухню — маленька смужка солонини, що висить під балками. Кинула в ту мішанку. Не розчарувала... Засичало, мов розлючений кіт, невидимі зуби й пазури роздерли м'ясо з усіх боків, проковтнули й не залишили від нього й сліду. Подиміло, наробило бульбашок, а коли дим розсіявся,— ніби нічого й не було. М'ясо просто безслідно зникло.

Але Анна Стіна вагається. Схилилася над мискою — з того боку рідини на неї подивилася якась інша дівчина, так схожа на неї. Від її дихання поверхня збрижилася і обличчя спотворилося. Анна заплющила очі й глибоко вдихнула.

Мороз щипає шию і ніс, але Мікель Кардель радий побути на свіжому повітрі, а не в темній кімнаті вдови Фреман. Зустріч пройшла краще, ніж він міг очікувати. Справа зрушила з місця. Здавалося, від самої згадки про Магнуса Ульгольма й новини, що він повертається до Стокгольма, вдова помолодшала років на двадцять. Давня ненависть роздмухала в ній багаття, і жінка знову стала жвава й готова до бою. Кардель з двору не встиг вийти, а служниця і посильні вже побігли повз нього з

посланнями, так само раді хоч на час вирватися з компанії пані Фреман.

Мікелеві треба випити, щоб скинути гнітюче враження від її сліпого погляду. Він зазирнув в одну пивницю на площі перед Слюссеном. Пів години посидів там і вирішив, що Місто між мостами має значно кращі пропозиції. Поки думав, яку ж корчму вибрати, згадав, що в одній якраз має незакінчену справу, і вирушив ліворуч до Залізної площі. Йому треба до трактиру «Мавпа».

Кардель зразу побачив, що Карл Туліпан його впізнав, бо зустрів, розвівши руки на знак вибачення. Мікель почесав потилицю під шапкою і скривився:

— Мені це розуміти як знак, що панночки й зараз немає вдома?

Туліпан кивнув на знак згоди.

— Так і є. Можу лише сказати, що мені шкода. Можу вам запропонувати щось випити?

Але Кардель відчув, що тут щось не так.

— Я бачу, гості вже почали приходити. Якщо дівчина тобі допомагає в роботі, не розумію, з якої радості їй зараз бути деінде.

— Вона... Ловіса не дуже добре почувається, повернулася додому з жаром, і я вирішив не змушувати її працювати сьогодні.

— Он як! То тепер вона вже вдома? Може, зі мною вона поговорить.

Кардель пішов до сходів за шинквасом. Калле перегородив йому шлях:

— З глузду з'їхали? Ви не можете просто так ходити, куди заманеться! Ви ще й п'яний, від вас смердить! Ідіть своєю дорогою, бо зараз покличу варту, одержите тоді на горіхи!

Але Мікель відсунув корчмаря вбік, наче відігнав зграю комарів:

— Геть з дороги.

Анна Стіна почула чужий бас на сходах, лемент Карла Туліпана і зрозуміла, що через свою нерішучість згаяла єдиний шанс. Тепер все, за що вона боролася і що здавалося таким близьким, втрачено навіки. Хочеться кричати, але з її уст злітає лише тихе скавчання... Непевними руками вона підняла миску й стала за дверима, готова вилити небезпечну рідину на сепарата, щойно він стане на порозі.

З'ясувалося, що Мікель Кардель і сам не підозрював, яке в нього загострене чуття безпеки. Либонь, проведені в компанії зі смертю роки не минули безслідно. Крізь алкогольний туман в голові він відчув щось недобре, помітив краєм ока тінь і інстинктивно підняв ліву руку, затуливши протезом обличчя. Глиняна миска вдарилася об дубову долоню і розлетілася на шматки. Почулося сичання — рідина роз'їдала одяг. Мікель заходився зривати з себе камзол — добре, що шви від їдучої рідини вже не тримали як слід. Кімната повна диму, аж очі виїдає. Болю ніякого не відчуває — мабуть, тіло не постраждало. Поки він стоїть і розмірковує, маленька фігурка проскочила під його правою рукою і побігла сходами вниз. Кардель вдруге за сьогодні відштовхнув Туліпана з дороги й кинувся за нею.

Анна Стіна невідомо чому побігла не праворуч, а ліворуч, у кухню, де вікно малесеньке — не пролізеш. Тут є лише вихід. Вона чекає, поки пал'т з'явиться у дверях. Більше часу не має.

Кардель заскакує в кухню і бачить на її обличчі добре знайомий вираз. Пам'ятає його з війни. Деяким людям буває надто боляче сподіватися на краще, бо їм здається, що долі конем не об'їдеш. І тоді вони з упертим шаленством кидаються просто на смерть. Можливо, останньої миті вони відчувають задоволення, повернувши собі контроль над подіями. Ціна ж — усього лише їхнє життя. Дівчинка обома руками тримає ніж. Вона не слухає, що він їй каже. Кардель бачить, як вона повертає вістря до себе, заплющує очі й рішуче спрямовує ніж до свого горла.

— Сьогодні ви прийшли пізніше, ніж звичайно, пане Вінге. Уже вечір. І вигляд маєте кепський.

— Погано сплю.

— Найменше мені хочеться зашкодити вашому здоров'ю. Може, попросити охоронця, щоб принесли ковдру чи кави?

Вінге мотнув головою і тяжко сів на ослінчик — тепер уже в камері Юганнеса Балька.

— З часу нашої останньої зустрічі, Юганнесе, я виконав три завдання. Завдяки першому я зрозумів, що ви мені розповіли не все.

Бальк примружив очі, але змовчав, чекаючи на продовження.

— Дещо у вашій історії викликало в мене сумніви. З ваших слів, наслідки свого зізнання ви зрозуміли, тільки дізнавшись про мене. Але на той час ваш злочин уже був справою завершеною, Деваль перетерпів усі муки й навіть помер. Я маю знати, чому ви з ним так вчинили, і інстинкт мені підказує, що тут мотив особистий, і причини такої ненависті заховані десь глибоко в вас.

Балькова відповідь звучить, як тихе шипіння:

— Яка тепер різниця? Що зроблено, те зроблено.

Вінге не погодився:

— Я завжди прагну зрозуміти природу злочину, який розслідую. Те, що я дізнався після нашої останньої зустрічі, допомогло мені вас зрозуміти. Я у своїх справах пішов до площі Бренд-Томтен, і Провидінню чи пані Фортуні заманулося, щоб я зустрів візника, який навесні перевозив двійко юнаків з Карлскруни до Стокгольма. Його розповідь відрізнялася від вашої кількома маленькими, але дуже важливими деталями. Ви їхали не на рівних умовах, Юганнесе. За обох заплатили ви. Візник мені розповів, що чув деякі ваші розмови, і його

здивувало, як за такий короткий час двоє раніше незнайомих людей могли стати такі близькі? А коли прибули до Стокгольма, він бачив, як ви з Даніелем взяли за руки й так пішли від екіпажу.

Бальк заплющив очі, щоб не зустрітися поглядом з Вінге.

— Я думаю, що через виховання і складне дитинство ви вирости дуже замкнутим і черствим. Як руки, які щоденно виконують важку працю, грубнуть і вкриваються мозолями, так погрубішали й ви. І мені здається, що Даніель Деваль це змінив. Якоїсь миті ви з описаного вами в усіх барвах чудовиська перетворилися на когось іншого, беззахисного й чутливого. І саме це зіграло фатальну роль у долі Даніеля Деваля.

Юганнес досі мовчав.

— І ще дещо, Юганнесе. Може, ви й самі цього не помічали. Коли ви говорите про Даніеля, ви не заїкаєтеся.

Бальк різко повернувся до Сесіла.

— І що ви хочете цим сказати?

— Це було кохання, Юганнесе? Ви його любили?

— А вас це здивувало б? Що навіть чудовисько в такому віці може відкрити, що має якісь почуття?

— Ні. Зовсім ні.

— Ви коли-небудь когось кохали, пане Вінге?

— Так.

— Тоді, можливо, зрозумієте, яке кохання відчуває той, хто ніколи не знав про його існування. Я не особливий, не такий, як ви. Ніхто ніколи не мав бажання бути добрим зі мною. За все життя я не бачив жодної підстави ставитися до людства не з презирством. Як і воно до мене. Аж до тієї миті, коли повірив, що Даніель мене любить.

Бальк трохи помовчав.

— Він був такий легкий, такий люб'язний... Його могло розвеселити щось зовсім просте й невинне. Він здавався мені неземною істотою, яка зійшла з недосяжних вершин, щоб благословити нас, звичайних людей. Часом, коли ми говорили про щось, він брав мене за руку й ніжно тримав, ніби це

найприродніше, що може бути у світі. Або клав мою долоню собі на груди, і я відчував, як б'ється його серце.

Обличчя Балька спотворила гримаса. Він відвернувся, ховаючи очі в тіні.

— Від Стокгольма до Фогельсонґа ми їхали екіпажем-двійкою. Дерева вздовж дороги цвіли... Натомість дім і маєток занепадали. Мої опікуни розділили весь спадок мого батька, щойно від мене з Франції перестали надходити листи. Але нам здавалося, що сама природа радо зустрічає нас пишними вінками з листя і напіврозквітлих бутонів. У коморі ще залишалася така-сяка їжа, на куцах скоро мали з'явитися ягоди. Даніель і я проводили разом весь час, завжди в якнайкращому настрої. Певний час...

— Поки ви не знайшли його лист.

— Усе це було грою, щоб втертися до мене в довіру й досягти своєї мети. Якби я чимось підтвердив його хибні припущення — він тієї ж миті продав би мене Лільєнспарре.

Бальк глибоко зітхнув. Вінґе зрозумів, що він зараз знову переживає той самий біль.

Юганнес розплющив очі й повернувся до Вінґе.

— Ви розумна людина, пане Вінґе. З мого боку було наївно намагатися щось від вас приховати. Тепер ви знаєте мою таємницю. Я мовчав, бо мені соромно. Я соромлюся не любові, ні. Мені соромно через те, що дав так себе одурити. Але моя мета й далі та сама. І коли ви дасте мені висловитися перед судом, Стокгольм здригнеться від небаченого кровопролиття. Тож нічого не змінилося.

— Я сказав, що з часу нашої останньої зустрічі виконав три завдання. Може, це щось змінить.

Вінґе вийняв з кишені складені аркуші паперу, розгорнув і простягнув Бальку. Юганнес не взяв, а тільки недовірливо глянув на Сесіла:

— Що це?

— Після розмови з візником я повернувся до поліцейського управління, у ту саму кімнату, де я і мій друг кілька днів тому знайшли листи Даніеля Деваля, що й привело нас до вашого

маєтку. Я хотів знати, що він писав у своїх листах. Довелося витратити чимало часу на розшифрування його коду, але мені таки вдалося.

— Я знаю всі його дикі мрії про розкриття яacobінської змови. Що цей лист може змінити?

— По-перше, важлива його дата. Лист, який ви знайшли в грубі, не був останнім. Або то взагалі була чернетка, і того листа він навіть не надсилав. Останнього листа з Фогельсонгу прочитав лише я вчора.

На обличчя Балька лягла тінь.

— Тут немає нічого про яacobінську змову. Даніель Деваль просив звільнити його зі служби. Написав, що ви не причетні до злочинів, у яких вас підозрювали. Що він знайшов кохання, і воно взаємне. Це останній лист, який він написав. Тут коди, а тут — розшифрований текст. Прочитайте.

Бальк простягнув руку й обережно, ніби найлегший дотик міг перетворити папір на попіл, узяв аркуші. У напівтемряві камери сльози закрпали з очей Юганнеса Балька на папір і перетворили чорнило на темні смужки. Вінге хотілося б почути, як душа цього чоловіка розбивається на друзки, але чув лише схлипування. Сесіл відвернувся і дав йому кілька хвилин прийти до тями. Потім знову заговорив:

— Ви могли бути щасливі, Юганнесе, якби тільки повірили. Ви кохали Даніеля. І він кохав вас. Невинний юнак втратив життя в такий жахливий спосіб. І серед людей, про яких ви говорите з такою ненавистю і зникнення яких так бажаєте, є й інші невинні душі, які так само заслужили життя і щастя, як заслуговував Даніель. І це підводить нас до мого третього завдання. Маю до вас пропозицію.

20.

Анна Стіна Кнапп дуже здивувалася, що абсолютно не відчула смерті. Ще дужче здивувалася, коли розплющила очі й усвідомила, що досі жива. Обидві її руки досі тиснуть на ножа й намагаються всадити його собі в горло. Але пальт, який виявився швидшим, ніж можна було очікувати, правою рукою так міцно тримає лезо, що аж кісточки пальців побіліли. Сопе від напруження, але ніяк не може вирвати ножа з рук дівчиська. Сичить до неї:

— Пустив же, заради Бога! Я нічого поганого тобі не зроблю. Прийшов поговорити про Крістофера Блікса.

Анна Стіна витратила всю свою силу й не може більше тримати. Кардель відпускає ножа, той падає на підлогу, а Мікель стискає кулак, щоб зупинити кров.

Поки Анна обмиває йому руку й тканиною забинтовує рану, Мікель розкажує їй усю історію. І вона йому розкажує свою. Від її слів у Карделя серце стискається.

— Боже, дівчинко! Ще ніколи так не радів тому, що нікого не зловив і не запроторив до прядильні.

Поплював через плече.

— А що Крістофер Блікс? Він тебе ошукав, перш ніж вкоротив собі віку. Ти ще зла на нього?

Анна Стіна мотнула головою.

— Спершу була дуже зла. Обіцяв мені допомогти позбутися дитини, яку зачала не з власної волі. І тоді я вірила, що саме цього найбільше хочу. Коли тільки почала пити трави, що він мені приносив, дитина ще не відчувалася. А зараз щодня її відчуваю. Мені здавалося, що неможливо любити свою дитину й ненавидіти її батька. Але тепер я знаю, що можливо. Щоразу, як про щось задумаюся, кладу руку на живіт, щоб вловити

биття його сердечка. Крістофер урятував не лише її, а й мене. Зараз я йому тільки вдячна і дуже шкодую, що не можу сказати цього особисто.

Кардель замислено кивнув.

— Ти розказуєш про те, у чому я нічого не розумію, але я радий, що Крістофер в кінці свого трагічного життя зумів зробити щось хороше. Я його ніколи не зустрічав, але його листи мене дуже зворушили. І якби не він, то я і мій друг марно намагалися б зробити свою роботу. Нам теж було б приємно, якби він був тут і ми могли йому подякувати.

— А для чого ви сюди прийшли? Чим я можу допомогти? Я ношу його прізвище, але не знаю про Крістофера Блікса нічого, крім того, що вже розповіла. Стороння людина, яка зробила мені добро мимо моєї волі.

— Я прийшов з запізним подарунком. У Блікса обманом забрали чималі гроші, виграли в карти в його друга. І так почалися всі його подальші нещастя. Мені пощастило зустріти одного з шахраїв, я його покарав, як мені здавалося правильним, і забрав назад ті гроші. Блікс хотів забезпечити майбутнє твоє і твоєї дитини. Отже, ці гроші належать тобі.

Кардель вийняв з кишені важкий гаманець, сподіваючись, що Крістофер, у раю він зараз чи в пеклі, бачить і знає, що Кардель і Вінге відплатили те, що йому заборгували. Мікель кинув гаманець на стіл — аж загуло. Пальт усміхнувся.

— Сто далерів, і трошки зверху. Достатньо, щоб дати твоїй дитині такий початок життя, який людина тільки може уявити. Гроші гарантують тобі безпеку. Сепарати можуть прийти сюди й висунути звинувачення беззахисному дівчиську, але з заможною вдовою цей номер не пройде. Більше не вдягайся як служниця, покажи, що ти не та, ким була. Це для тебе й твоєї дитини найкращий захист.

Кров крапає з його пораненої руки, але разом з тим Мікель відчуває, що десь всередині гоїться якась інша, давніша рана. Коли наступного разу побачить уві сні смерть Югана Єльма, ланцюги лінкора «Інгеборг», що нівечать його руку, коли паніка не даватиме вдихнути, він згадає це дівоче лице й матиме втіху,

якої так потребує. А Анна Стіна Кнапп, яка давно обіцяла сама собі, що більше не плакатиме, відчуває, що по її щоках течуть сльози. Але це інші сльози, зовсім інші за ті, які вона знала раніше.

— Ви ще прийдете?

Кардель замислено закусив нижню губу, потім і собі спитав:

— А ти обливатимеш мене отрутою, якщо я прийду без попередження? І скільки твій батько бере за склянку міцного?

21.

Під вечір Мікель Кардель зайшов у трактир «Гамбург» і серед натовпу знайшов Сесіла Вінге — сидить біля вкритого інеєм вікна. Ще худіший, ніж зазвичай, білий, як сніг. Біля рота тримає хустинку. Надворі мороз проймає до кісток, але тут тріщить вогонь у каміні, та ще й людві набилося — стати ніде. Тепло. Кардель підняв дерев'яну руку й протиснувся до столу. Зіщулився, сів навпроти Вінге, щасливий, що нарешті розвантажив ноги. Широко усміхнувся — Сесіл вже замовив і помалу п'є. Махнув рукою, щоб і йому принесли. Настрій чудовий.

— Чорт забирай, скільки народу тут! Хоча й не дивно. Сьогодні на Гаммарбю відрубали голову якомусь типові, що вбив свою дружину. Після страти люди сюди в чергу стають — випити з чарки, якою пригощали смертника. Чув, обговорюють на вході. Кажуть, ніхто ніколи ще не бачив Мортена Гесса таким п'яним. Відрубав бідаці голову і на ногах не стояв. Не розумію, чому з усіх місць на світі ти вирішив зустрітися саме тут. Ти знаєш, що тут я сидів тієї ночі, коли витяг з Фатбурену Карла Югана? Начебто ціла вічність звідтоді минула.

Кардель подув на гарячий напій і швидко випив, майже не припиняючи говорити. Усміхається так широко, що з рота мало тютюну не випадає.

— Шкода, що ти не бачив. Стара Фреман найняла двадцять вдів, ті привели дітей і внуків, усіх, хто збанкрутував через аферу майбутнього начальника поліції, крадія їхньої вдовиної каси. Посадили їх в екіпажі, повезли до Екенсберга в Ессінгені. Блум мені сказав, що Ульгольм має там провести останню ніч перед Стокгольмом. Ти знаєш, що я був на війні, але присягаюся: ніколи не бачив такої кровожерної команди. Устали рано-вранці, прийшли на місце, коли ще ніхто не

прокинувся, а коли Магнус Ульгольм — слухай, ну він і бридкий! — вийшов у двері, готуючись їхати, ми коней уже відв'язали й колеса з карети познімали. Йому дали пройти через весь двір, і лише потім він зрозумів, що щось не так. Не я буду, якщо це не вдова Фреман нюхом вчула гноїще. Першою грудкою гною вона, сліпа, влучила Ульгольму просто в лоба! Перука з голови злетіла! А він же одягнувся для церемонії, уяви тільки: хутрянний комір, годинник на ланцюжку — аж до стегон висить. Як кинувся він тікати,— ніхто й не сказав би, що так швидко бігає,— то вже з голови до ніг був увесь у гною. Врятувався тим, що втиснувся у двері заїзду й замкнувся там. Але вийти ж не може! Баби і їхні нащадки стали ланцюжком навколо будинку і нікого не впускають і не випускають! Облога тривала до пізньої ночі. Правда, хтось примудрився послати хлопчика до міста, звідти прибула міська варта. Але можу з гордістю сказати, що своє завдання я виконав. А ти встиг за цей день зробити те, що хотів?

— Так, Жане-Мішелю. Дякую за все, що ти зробив. Я такого навіть не міг сподіватися.

— То ти вже закінчив з розмовами?

— Так.

Кардель схилився ближче:

— І причина злочину — розбите серце?

— Найдавніший мотив. Юганнес сказав правду: його виховували, щоб він став чудовиськом, і він ним став. Але любов лікує ненависть, і, покохавши Даніеля, він повернув свою людяність. А потім вирішив, що кохання було брехнею. Тоді чудовисько знову повернулося, і страшніше, ніж було до цього.

Кілька хвилин посиділи мовчки. Потім Вінге спитав:

— Що далі робитимеш, Жане-Мішелю?

— Маю ще кілька незакінчених справ, треба доробити до початку нового 94-го року. Треба вирішити питання з мадам Сакс. Якщо знайду її. І ще є кілька людей, з якими хотів би поговорити. Не здивуюся, якщо работоргівець Дюлітц однієї ночі прокинеться від удару дровинякою по голові. А якщо

матиму гарний настрій, то й братство Евменідів — цікаве завдання для того, хто зумів зупинити самого начальника поліції.

Вилив у кухоль все, що залишалося в глечуку.

— Якщо випивка не відбере в мене весь час і увагу. Я знайшов одну корчму, де мені дуже подобається, і кредит допускають. Називається «Мавпа». А ти? Як будеш вести процес проти Балька?

Вінге сидить мовчки. Кардель занепокоєно помічає, як швидко й поверхово дихає його друг, як запали щоки, утворивши ями з обох боків обличчя. Очниці стали ще глибші, і взагалі — щось у ньому змінилося. По плечах пробіг холодок.

— А ти змінився. І не від хвороби. Щось сталося. Щось недобре.

Голос Вінге такий тихий, що Мікелеві довелося нагнутися вперед, щоб розчути.

— Коли я думаю про своє життя, Жане-Мішелю, бачу, як тісно переплелися причини й наслідки. Ідеали, яких дотримувався ще з дитинства, продиктували мої вчинки під час хвороби, якими я хотів полегшити страждання своєї дружини. А щоб полегшити свої страждання, я пішов до Нурліна й попросив дати мені роботу. Він мені допоміг. І коли попросив, щоб я допоміг йому,— я не знайшов сили відмовити. І так над мертвим тілом Карла Югана познайомився з тобою і аж до цього часу ми йшли однією дорогою.

Сесіл прокашлявся. Кардель нагнувся ще ближче.

— Що ти зробив?

— Життя — це насправді два шляхи, що йдуть у протилежному напрямку. Однією дорогою ведуть почуття, другою — рацію. Мій шлях був цей другий. Юганнес знав моє ім'я, чув, що про мене розповідають, і припустив, що я і далі йтиму шляхом рацію без будь-яких питань, як завжди це робив. І я впевнений, що йому все вдалося б, якби я не вирішив уперше в житті піти за почуттями.

Кардель безпомічно трясє головою, продираючись крізь зливу слів.

— Скажи мені нарешті, що ти зробив?

— Показав Юганнесу лист Даніеля Деваля, який ми знайшли в архіві Лільєнспарре. Лист, у якому Деваль відмовлявся від своїх завдань і зізнався, що покохав. Юганнес убив невинуватого. Чудовисько виявило, що має совість, що заслужило покарання і що більше не має підстав прагнути помсти всьому шляхетському станові. Я запропонував йому єдину з можливих угод. У камері поряд з Бальковою сидів Лоренц Юганссон, засуджений на смерть за вбивство своєї дружини. Уранці його мали везти на страту. Ім'я Балька ще не було записане в реєстрах Кастенгофа, я про це подбав, як ти знаєш. Я запропонував Юганнесові зайняти місце на пласі замість Лоренца. Він погодився. Я заклав свій годинник і віддав останні гроші охоронцеві, щоб той мені допоміг і мовчав про це. Коли приїхав транспорт по смертника, вивели Юганнеса Балька й відрядили на страту замість Лоренца Юганссона.

— Але лист Деваля був зашифрований. Як ти зрозумів, що він написав?

— Ніяк.

Кардель замотав головою, кілька разів глибоко вдихнув і видихнув. Вінге вирішив пояснити.

— Час, який ти для мене виграв, пішов на вигадування нового шифру, за допомогою якого я вклав би в лист Даніеля Деваля потрібний сенс. Щоб Бальк прочитав і таки прийняв мою пропозицію. Це було непросто, Жане-Мішелю, забрало багато сили, але я таки зміг. Залишилося тільки поставити на листі якусь пізнішу дату. Дрібничка. Бальк не помітив різниці в почерку.

Сесіл повільно поставив на стіл кухоль, по вінця наповнений бренді.

— Кухоль перед тобою — той самий, який уранці піднесли Юганнесові дорогою до Гаммарбю. Остання випивка для засудженого на смерть. Він випив з неї он там, за десять кроків від цього місця. Я був тут, і він побачив мене між людьми. Я

стояв якраз тут. Коли наші погляди зустрілися, я побачив, що він мені вдячний. Своїм обманом я довів йому, що світ — не те пекло, яке він так ненавидів. Він повірив мені. А я тим самим довів, що брехливість і підлість — загальна риса всіх аристократів, тепер уже без винятків. Своїми папірцями я позбавив його життя. Він востаннє глянув на мене через плече, коли віз рушив до Гаммарбю, і більше ми не бачилися. Господиня «Гамбурга» пані Норстрем видряпала на кухлі сьогоднішню дату й прізвище Юганссон. А справжній Юганссон під прізвищем своєї матері зараз їде до Фредріксгальда, де спробує влаштуватися у броварню на роботу. Це кухоль Юганнеса Балька. То що, Мікелю Карделю, вип'єш зі мною востаннє?

Кардель мовчки простягає свою перев'язану праву руку, схвильовано бере кухоль з криво написаними літерами й цифрами і одним махом випиває все до дна. Гучно видихнув, ковтнувши палючий напій.

Вінге підвів очі:

— Яюсь ти питає, дитина моя чи офіцера. Я досі не знаю, але дуже сподіваюся, що його.

Тяжко піднявся, тримаючись за спинку лави, і побрів до виходу. Не встиг дійти ще й до середини зали, коли Кардель гукнув його здавленим голосом:

— Ти яюсь розповідає про те відчуття... Коли стоїш над темною безоднею і тримаєш лише вогник у руках. Тепер залишилася тільки тьма?

Сесіл Вінге усміхнувся. Дивна усмішка — сповнена болю, перемоги й поразки, але вільна від каяття.

Стокгольм обнімає одна з останніх ночей цього року. Здіймається над стінами цитаделі Кастеллет, вкриває фасади королівського палацу й повзе далі до шпилів церковних дзвіниць. Ніч розлягається над Солоним озером, опускається на Корабельну набережну й Місто між мостами, Полгем і Ріддарефіорден. Тіні на міських вулицях дедалі довші...

З кожною наступною годиною Сесіл Вінґе щораз більше кашляє. Стримати кашель уже не вдається, та й немає причини старатися. Він усміхається Карделю. У тьмяному світлі свічки Мікель бачить червоні від крові зуби.

Авторська післямова

Роман «1793» ґрунтується на величезному масиві історичних матеріалів. Уже від самого початку роботи над ним я це сприймав як перешкоду й необхідне зло, адже мусив якось вплітати в ці факти свою сюжетну лінію і драматичний задум. Та згодом з'ясувалося, що це зовсім не перешкода, а навпаки.

1793 рік я вибрав через постать Югана Густава Нурліна. У січні він прийшов на зміну колишньому начальникові поліції Нільсу Генріку Ашану Лільєнспарре, а вже в кінці року покинув посаду, а замість нього призначили розтратника Ульгольма — саме це стало тлом роману. Коли ж почав писати третю частину, зрозумів, що вибір року був дуже вдалий: у чудовій монографії Гуннара Рудстедта про Лонгольмен до найдрібніших деталей описано умови утримання жінок у в'язниці-прядильні, як і взаємини між згодом засудженим головним наглядачем Петтером Петтерссоном, інспектором в'язниці Б'єркманом і його заклятим ворогом пастором Неандером. Саме на 1793 рік припала кульмінація конфлікту між останніми двома персонажами, яким і закінчилася їхня тривала служба на Лонгольмені. Окрім того, зима 1793 року виявилася найлютішою з часу, коли в середині століття почали регулярно вимірювати й фіксувати метеорологічні показники.

Сучасні досягнення інформаційних технологій значно полегшили написання історичних творів. Наведу лише один з багатьох прикладів: у згаданій вище монографії Рудстедт наводить, що інспектор Б'єркман своїм басом співав арію Геракла з опери Крістофа Вілібальда Глюка «Альцеста», поставленої у стокгольмській Опері. Кожен охочий може знайти цифрову версію лібрето опери «Альцеста», яке переклав шведською Юган Генрік Келлґрен, прочитати арію Геракла, знайти там рядки, що їх якась дівчина, справді засуджена 1793 року, цілком могла почути з вікна інспекторової квартири, чекаючи під воротами в'язниці. Можна навіть послухати запис цієї опери. Ці й багато інших деталей зараз можна знайти усього за кілька хвилин. А уявіть, скільки часу й праці забрали дослідження цього періоду у великого Пера Андерсона Фогельстрема, коли він збирав матеріал і писав свою трилогію «Діти» чотири десятиліття тому.

Сподіваюся, анахронізми й неточності, які вкралися до роману,— результат письменницької недосвідченості, а не лінощів і недостатньої старанності. У романі є й кілька свідомих відступів від хронології. Скажімо, будинок Кейсера на Тегельбакен, де зараз розташований будинок Центральпалацет, 1793 року ще не добудували. Але я ввів цю будівлю в роман з кількох причин: по-перше, щоб показати вигаданість подій і не компрометувати нащадків власників будівлі, по-друге, віддаючи шану роману «Кривава драма» 1896 року,— там описано вбивство, скоєне в цьому місці, а ще згадано, ніби бордель там був з часів короля Адольфа Фредріка, хоча в ті часи біля озера Клара не було нічого, крім болотистого пустиря.

Зараз, коли роман закінчено, я бачу, що саме ці дослідження і пошуки матеріалу стали його осердям. Зосередженість на одному 1793 році, виведення з фокусу всіх

інших періодів дало змогу побачити розпливчату раніше картину ясно й чітко. Оскільки «1793» — художня література, а не наукова, наводити список джерел було б зайвим. Але в кожному разі я хочу подякувати письменникам і дослідникам, які присвятили свої життя збереженню знань, без яких написати свій роман я не зміг би. Хай це буде вступ до моєї завершальної подяки.

Фредріку Бакмане, ти став кращим другом моїм і мого рукопису, ніж я цього заслужив. Ми понад десять років майже щодня говорили про літературу, і нікому іншому я не звірився б, почавши писати роман. Твоя критика була така делікатна — і при цьому справедлива й конструктивна. Мало хто з письменників-початківців може похвалитися, що їхнього первістка нетерпляче чекали. І коли все здавалося зовсім безнадійним, ти запропонував власним коштом профінансувати видання мого роману. Ти був моїм світлом у темряві, і я цього ніколи не забуду.

Як дебютант у літературі я дивився на видавців передусім як на розповсюджувачів книжок і з підозрою ставився до будь-якого втручання редакторів. Але дуже швидко на власному досвіді переконався, що саме редактори — серце видавництва: грамотні компетентні фахівці, здатні розгледіти сильні й слабкі сторони рукопису й перетворити розтріпаний текст на стрункий і логічний твір, і навіть якщо вони радять щось прибрати — це не знищення, а поліпшення.

Несправедливо, що в цій сфері від природи скромні редактори здебільшого залишаються невідомими, а вся слава перепадає авторові. Тому я вважаю за потрібне від щирого серця подякувати.

Моєму видавцеві Адаму Даліну й редактору відділу рукописів Йону Гегблуму. Усі ваші зауваження підтвердили слабкість тих епізодів, у яких я й сам сумнівався, але потай сподівався, що вони таки нічого. При цьому ви достатньо вірили в мене, щоб дозволити самому розібратися з більшістю проблем тексту. Особисто я вважаю, що ви вчинили якнайкраще.

Моєму редакторові Андреасу Лундбергу. Я безмежно ціную твоє чуття мови й ентузіазм у невдячній справі виправлення моїх мовних помилок. Твої правки зробили «1793» значно кращим романом, ніж він міг бути...

Видавництву «Форум». Ви стали для мене сім'єю, а не просто видавничою компанією. У вас чи не вперше за своє доросле життя я почувався бажаним гостем і через це ще більше вас ціную і люблю.

Моєму літературному агентові Федеріко Амброзіні. Відколи ти з'явився в моєму житті, завжди підтримуєш добрими порадами, позичаєш хороші книжки, уважно подружньому вислуховуєш, і ніхто так не читає Туве Янссон, як ти — фінською шведською з італійським акцентом!

Стефену Фаррану-Лее та Анні Гірві Сігурдссон. Ви обоє витратили купу свого часу, прочитали й обговорили зі мною рукопис, і без ваших мовних і драматургічних порад ця книжка не була б такою, якою стала.

Мамі й татові, Мартіну Едману, Анні Нурденфельт, Тобіасу Геллбергу. Дякую вам, що погодилися на це неможливе завдання — прочитати незакінчений рукопис і висловити свою думку.

Мії, моїй коханій дружині. Дякую тобі за терпіння і наше спільне життя.

Ніклас Натт-о-Даг

1793

